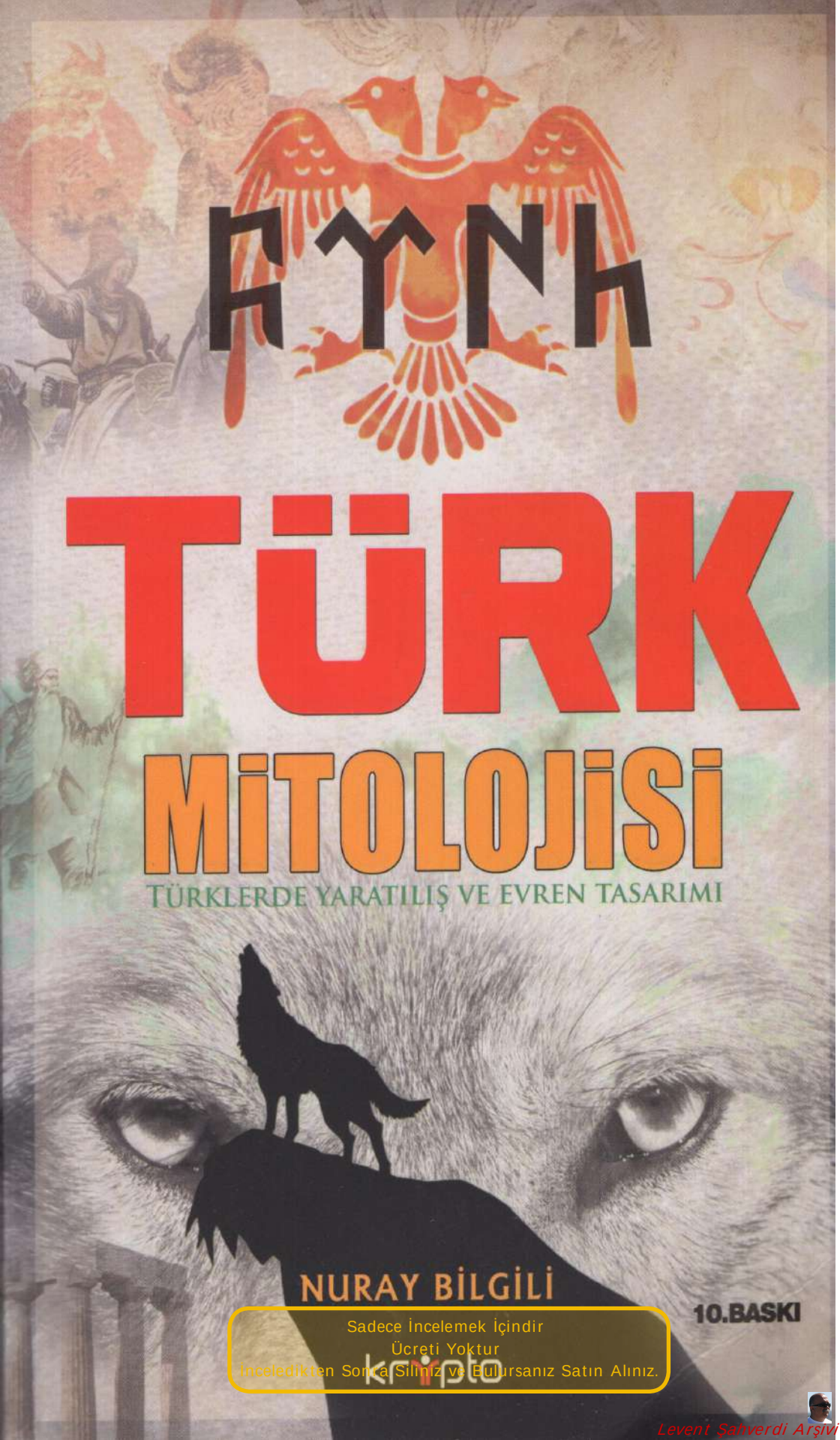

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İncelediktən Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.
kripto
Levent Sahverdi Arşivi

NURAY BİLGİLİ

TÜRK MİTOLOJİSİ

TÜRKLERDE YARATILIŞ VE EVREN TASARIMI

krypto

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Mitolojisi, Nuray Bilgili, Kripto Kitaplar©

Genel Yayın No: *145*
Araştırma & İnceleme: *119*

Yazar: *Nuray Bilgili*
Yayın Yönetmeni: *Ümit Çıkrıkcı*
Kapak Tasarım: *Kripto Tasarım Ekibi*
Düzelti: *Çiğdem Şentürk*
Baskı: *Bizim Büro Basım Evi/Ankara*
(Matbaa Sertifika No: 42488)

1.Baskı: *Haziran 2017*
2.Baskı: *Ekim 2017*
3.Baskı: *Şubat 2018*
4.Baskı: *Kasım 2018*
5.Baskı: *Mart 2019*
6.Baskı: *Eylül 2019*
7.Baskı: *Ekim 2019*
8.Baskı: *Aralık 2020*
9.Baskı: *Ekim 2021*
10.Baskı: *Nisan 2022*

ISBN: *978-605-4991-56-3*
Yayıncı Sertifika No: *45134*

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılmaz.

Copyright © 2008-2022, KRİPTO KİTAPLAR Publishing House

Yayımlayan:
kripto
Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Kültür Mahallesi, Ataç 2 Sokak No:71/B Çankaya/Ankara
Tel: 0312 432 1923 Faks: 432 1933
e-posta: kripto@kriptokitaplar.com
www.kriptokitaplar.com

Satış Direktörü: *Murat Alaca*
Pazarlama Sorumlusu: *Ahmet Mert Öztuğ*

Levent Şahverdi Arşivi

NURAY BİLGİLİ

08 Mart 1970 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimi Akdere İlköğretim Okulunda tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Kolejine girdi. 2 yıl Gastroentereloji hemşireliği yaptı. Yüksek öğrenimini Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim bölümünde tamamladı. Aynı Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Bölümünde Yüksek Lisansa devam etti. Halen Görsel Sanatlar Öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.

Yazarın yayınlanmış eserleri şunlardır:

- **TÜRK MİTOLOJİSİ**/Türklerde Yaratılış ve Evren Tasarımı, Haziran 2017, Kripto Kitaplar.

- **TÜRKLERDE 5 ELEMENT**/Türk Kozmoloji Düşüncesinde Elementler, Ocak 2019, Kripto Kitaplar.

- **Gök Tanrının Gölgesi: ŞAMAN**/Türklerde Şamanizm, Ekim 2019, Kripto Kitaplar.

İletişim: nurayy70@gmail.com

Levent Şahverdi Arşivi

Kendisi gibi değerli çalışmalarından
ilham alarak hazırlamış olduğum bu kitap,
Emel Esin'e ithaf olunur.
Rahmet ve minnetle...

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ (PROF.DR.YAŞAR ÇORUHLU) 7

ÖN SÖZ 9

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK EVREN TASARIMI VE KOZMOLOJİSİ 11

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK YARATILIŞ MİTOLOJİLERİ 23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK TÜREYİŞ MİTOLOJİLERİ 77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK MEMLUKLU YARATILIŞ MİTOLOJİSİ 161

BEŞİNCİ BÖLÜM
MU KITASI MİTOLOJİSİ 163

ALTINCI BÖLÜM
TÜRKLERDE ANT KADEHİ İKONOGRAFİSİ
VE ANT İÇME RİTÜELİ 185

YEDİNCİ BÖLÜM
TÜRKLER VE EJDERHA 199

KAYNAKÇA 315

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SUNUŞ

İlk kez Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin Sanat Tarihi Bölümü'nde (1990'lı yıllarda) vermeye başladığım "Türk Mitolojisi" dersleri ile, Türk Mitolojisi konulu kitabımı yayınladığım 2001 yılından bu yana çok uzun yıllar geçti. O vakitler, elimizde örnek alabileceğimiz, Bahaeddin Ögel'in, destanların mitsel arka planını açıklamak için yazdığı " Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) adlı kitabından başka akademik-ciddi sayılabilecek bir çalışma da yoktu.

"Türk Mitolojisi'nin Ana Hatları" kitabımın son baskısı için yazdığım "Önsöz"de de belirttiğim gibi, o yıllardan bu yana Türk Mitolojisi'ne ilgi hatırı sayılır oranda arttı. "Türk Mitolojisi diye bir şey var mı ki ? " diye soran, halktan ve akademisyen kimselerin bulunduğu bir toplumun içinden; Türk Mitolojisi'nin çeşitli konularını tartışan, akademik çalışmalara ilaveten resim, heykel ve diğer sanatlar ve ayrıca sinema ve edebiyat alanlarında, Türk Mitolojisi'nin çeşitli imgeleri ve eski çağların sanat eserlerindeki ve arkeolojik kalıntılarındaki yansımalarını işleyen, değerlendiren, onlardan bir şeyler yaratan büyükçe bir insan (bilim insanı, araştırmacı, sanatçı,edebiyatçı) kümesi ortaya çıktı.

Türk Mitolojisi alanına akademik veya popüler ilgi günümüzde de çığ gibi büyümeye devam etmektedir. Bu sahaya büyük ilgi gösteren araştırmacı-sanatçılar arasında yer alan Nuray Bilgili de, yaptığı uygulamalı Doktora teziyle ilk kez bu alana girdi. O zamandan bu vakte kadar da yoğun bir şekilde Türk mitolojisini öğrenme ve öğretme çabaları devam etti.

Akademik olmaktan çok, konunun popüler ve gizemli, hayret ve merak uyandırıcı yanlarına eğilmeyi tercih eden Bilgili, yine bu türden bir çalışma olarak elinizdeki kitabı kaleme aldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Çeşitli kaynakların verilerinin, yazarın anlayışı ve değerlendirme şekline göre derlendiği ve zaman zaman da kendine özgü fikir ve çıkarımların da bulunduğu bu kitap yine derlenip, konuyla, kendine özgü bir biçimde ilişkilendirilen resimler ve çizimlerle de desteklenmiştir.

Daha önce de muhtelif yerlerde ifade ettiğim gibi; Türk Mitolojisi; akademik yöntemlerle en ince ayrıntısına kadar işlenmesi gerektiği kadar, hatta ondan da fazla, burada olduğu gibi,popüler bir anlayışla da ele alınmalı ve böylece Türk toplumunda daha geniş çapta yaygınlaşması sağlanmalıdır.

Bu yönde gösterdiği değerli çabasından dolayı, Nuray Bilgili'yi tebrik ediyor ve sizleri sınırlarını kendisinin oluşturduğu, sihirli bir yolcululuğa çıkartacak olan kitabı ile başbaşa bırakıyorum.

Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu
MSGSÜ,
Sanat Tarihi Bölümü
Öğretim Üyesi

Levent Şahverdi Arşivi

ÖN SÖZ

Türk Mitolojisi, son yıllarda kolektif hafızamızda yer etmeye başlayan ve günlük sosyo-kültürel yaşantımızdaki sohbetlere de girmiş olan bir kavramdır. Bugünlerde Mitoloji kelimesi, bilincimizde sadece Yunan Mitlerindeki, Tanrı-Tanrıça ve Kahramanları çağrıştırmıyor artık.

Aslında Türklerin binlerce yıllık kültürel ve dinsel birikimlerini görebileceğimiz bu anlatılarda, ait olduğunuz toplumun tarihsel süreçteki kolektif düşünce ve davranış biçimini, geleneksel kültür kodlarını bulabiliriz.

Bir toplumun düşünce biçimini anlamak için, bilinçaltında kalan ve kuşaktan kuşağa aktarılan söylenceleri bilmemiz yeterli olacaktır. Örneğin yeni doğum yapmış kadına neden kırmızı eşarp bağlandığını, Albasmasının ne olduğunu, ya da neden rüyada saç kesmenin ölüm olarak yorumlandığını anlamak için Türk Mitlerini de bilmek gerekir.

Bu çalışmada, Türk mitoloji, destan ve efsanelerindeki "Şifreler" diyebileceğimiz, "Arketipler ve Motifler", olabildiğince bilimsel kaynaklar referans alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Mitolojiler ile bağlantılı bütün bu imgeler ve simgeler topluluğu, gerçekte bilinçaltının kalbidir ve bilinenden çok daha önemli işlevlere sahiptir. En önemli ve temel işlevi bilincimizi evrimleştirmek, Tanrıyla bütünleşmek ve ufkumuzu sonsuzluğa açmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Türk evren tasarımı ve Türk düşünce ve mantık sistemi, Joseph Needham'ın kuramları temel alınarak açıklanmıştır.

İngiliz bilim adamı, tarihçi ve Sinolog, Joseph Needham'a göre arkaik insan ilk önce, Çin düşünce tarzı olan, ikili mantık ve düşünce sistemine göre çevresindeki ve gökyüzündeki varlıkları sı-

Levent Şahverdi Arşivi

nıflandırmıştır. Erkek-Kadın, Siyah-Beyaz, Doğu-Batı, İyi-Kötü, Sıcak-Soğuk vb. Yunan düşünce tarzı olan dörtlü mantık sistemi dört yön, dört unsur ve bunlara bağlı gelişen sistemler de insanın bilişsel gelişimine katkıda bulunmuştur.

Türk yaratılış mitolojileri dediğimiz Altay ve Yakut Türklerinin söylence kültüründeki anlatılar ve bu anlatılarda adı geçen Tanrı ve Tanrıçalar, şaman dualarındaki biçimleri ile incelenmiştir. Campbell, Jung ve Eliade gibi pek çok mitoloji araştırmacısına göre bunlar bilinçaltının uydurma, sorumsuz ve saçma hayalleri değildir. Mitolojilerin bir mantığı ve sistematiği vardır. Kadim kültürlere ait mitolojilerdeki Tanrı ve Tanrıça karakterlerinin göksel yani gezegensel karşılıkları pek çok mitoloji araştırmacısı tarafından ortaya konmuştur. Aynı mantık Altay ve Yakut yaratılış mitolojilerinde de tespit edilmiştir.

Göktürk ve Uygur Türeyiş mitolojilerindeki ayrıntılar özellikle Bahaeddin Ögel, Emel Esin ve Ziya Gökalp gibi yazarların kitapları referas alınarak karşılaştırmalı olarak çalışılmıştır. Türkler din değiştirdikçe yeni kabul ettikleri dinin mitolojisini ve ikonografisini de benimsemişlerdir. Bu bağlamda Budist Mitoloji ve İslam inancı ile bağlantılı Memluklu Mitolojisi çalışma kapsamına alınmıştır.

Oğuz Kağan destanı tamamen farklı bir bakış açısı ile incelenmiştir. Oğuz destanı bir kozmoloji mit'idir ve evrenin yaratılışı alegorik bir dille ve şifreli olarak anlatılmıştır.

Benim açımdan çok gizemli ve keyifli bir çalışma oldu. Umarım okurlar içinde öyle olur.

Nuray Bilgili

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EVREN TASARIMI VE KOZMOLOJİSİ

Eski Türk kozmolojisindeki ikili, üçlü, dörtlü, beşli, altılı, yedili, sekizli, dokuzlu, onlu, on ikili, yirmi dörtlü, yirmi sekizli tasnifler, tamamiyle kozmolojiktir. Türklerde sayısal sistemler; evren-gökyüzü ve yeryüzü ile bağlantılı yönler, gezegenler, ay, güneş ve takımyıldızların döngüleri ile ilişkilendirilir. Bunların yanına "merkez" de eklenebilir.

Merkeziyetçi devlet felsefesi, Türklerde de vardı. Bu bağlamda evrenin merkezi ve Tanrı'nın kapısı sayılan Kutup Yıldızı, kağanın ve Tanrı'nın göksel sarayı idi. Yeryüzündeki izdüşümü ise dünyanın merkezi sayılan kendi ordularının yani saraylarının bulunduğu yerdi. Türklerdeki "dağ" simgeciliği de hükümdarlık makamı ile ilişkiliydi. Dağ'a benzetilen hükümdar yeryüzü ve gök arasındaki iletişimi sağlardı. Kuzey yönü ile ilişkilendirilen "Altın Dağ" gök kapısı sayılıyor ve gökyüzünde Tanrı'nın kapısı sayılan "Altın Kazık" yani Kutup Yıldızı'na bağlanıyordu.

Ağaç ve ocak da Türklerde merkez sembolizmi ile bağlantılıdır. Devlet, hâkimiyet, sülale ve hükümdarlık sembolleridir. Gazne Sultanı Mahmud doğmak üzereyken, babası Sebük Tegin, yeni doğan oğlunun büyük bir hükümdar olacağına işaret olarak, bulunduğu otağın ortasındaki ocaktan, çok büyük bir ağaç bittiğini görmüştür.

Türklerin en temel kozmolojisi Gök ve Yer-Su ikiliğidir. Türkçedeki "kara yer" tabiri tamamen bu ikilik ile alakalıdır. Gök ak, yer kara renk sembolizmi ile ifade edilir. Aynı şekilde gök eril, yer dişil kabul edilir. Kara, karanlık ve karı kelimelerinin etimolojik bağı açıkça görülür. Kara ve yer kelimeleri de toprak parçası an-

Levent Şahverdi Arşivi

lamındadır. Altay Türkleri evreni 3 kozmik bölgeye ayırır: Gök, Yer ve Yer altı. Hayat ağacı bu üç kozmik bölgeyi birbirine bağlar. Gök, Tanrı Ülgen; yer, kişioğlu ve yer altı Erlik Han ile ilişkilendirilir. Yer altı ruhları Körmös, gökyüzü ruhları, Kuday ve yeryüzü Altay olarak isimlendirilir.

Uygur Türklerine göre bu ikilik Yaruk ve Kararıg olarak ifade edilir. Yaruk, ışık-parlak; kararıg, karanlık anlamına gelir. Bunlar, Çinlilerin Yin ve Yang ilkesi gibi, Gök ve Yer ikiliği ile bağlantılı eril ve dişil kavramlardır. "Yangı kün" kavramı da "yang" kavramı ile ilişkilendirilen "ışıklı gün" anlamı taşır. Türkçedeki "yangın" kelimesi de bunun türevidir.

Türk sanatında çift kuş, çift geyik, çift ejder vb. tasvirleri, ikili ilkeyi sembolize eder.

Üçlü düşünce sisteminde ise, Türklerin çok önemsediği Güneş, Ay ve Venüs çeşitli söylence ve mitolojilerdeki karakterler ile özdeşleştirilmiştir. Bu üç göksel cismin simgeleri, şamanlar tarafından da giysilerinin üzerinde demir plakalar şeklinde taşınmıştır. Türk-Alevi kültüründe Hz. Muhammed Güneş, Hz. Ali Ay ve Fatıma Venüs ile ilişkilendirilir.

598 yıllarında Theophylatos Simokatta, Türklerin 4 unsuru bildiklerini şu sözler ile ifade eder: "Türkler ateşe olağanüstü saygı gösterir, rüzgâr ve suyu sayar ve toprak şerefine ilahiler söyler." Eski şaman ritüellerinde -özellikle bahar mevsiminde- çeşitli sıvılar ile (süt, ayran, kımız) ateşe, toprağa ve havaya saçı yapılır. Bu şekilde 4 unsur kutsanır.

Edouvard Chavannes'e göre 4 unsur proto Türklere ait bir kozmoloji düşüncesidir. Tsinler senede 4 defa 4 unsur (ağaç, demir, ateş ve su) ve bu unsurlar ile ilişkilendirilen 4 sabit takımyıldıza kurban keserdi. Ona göre 4 unsur Tsinler tarafından Çin memleketine getirilmiştir. Çin kaynakları Tsin devletinde bu 4 Han'a, Kızıl Han, Ak Han, Gök Han ve Kara Han'a ibadet edildiğini yazar. Chavannes'e göre Türklerde 5. unsur merkezde yer alan Oğ Han'dır. 4 unsur 4 yön ile bağlantılıdır: Kuzey-su, Güney-ateş, Doğu- ağaç ve Batı-demir.

Bir Uygur metninde 5 unsur ve yön ile alakalı "5 Göksel Ejder" kavramı vardır. Bunlar muhtemelen Evren Ejder (doğu), Pars

Levent Şahverdi Arşivi

Ejder (batı), Yılan Ejder (kuzey) ve Kuş Ejder (güney) olan ve 4 yöne konumlandırılan takımyıldızlardır. Bunların Evren'i durmadan çevirdiği varsayılır. 5. ejderha ise merkeze yerleştirilir. Muhtemelen merkezde bulunan bu ejderhanın göksel karşılığı, göğün ortasındaki Draco takımyıldızıdır. Çünkü gökyüzünün merkezinde olduğu düşünülen Kutup Yıldızı'nın hemen yanında bulunur.

Yazın Kızıl Saksağan Takımyıldızı ile ilişkilendirilen, Türklerin antropomorfik olarak Kızıl Han adını verdikleri takımyıldıza, "kuş" kurban edilirdi. Kızıl Han, ateş unsuru ile bağlantılıdır ve Güneş-Mars ile birlikte güney yönüne yerleştirilir.

İlkbaharda Gök Han'a koyun kurban edilirdi. Gök Han, Ejderha Takımyıldızı yönüne yerleştirilen ve gök-mavi renk sembolizmi ile ifade edilen, insanlaştırılmış unsurlardan birisidir. Doğu yönü, Jüpiter ve ağaç unsuru ile alakalıdır.

Sonbaharda Ak Han adını verdikleri Ak Pars Takımyıldızı'na, ak köpek kurban ederlerdi. Ak Han batı yönü, Ay-Venüs ve demir unsuru ile alakalıdır.

Kışın kuzey yönü, su unsuru, Merkür ve kara renk sembolizmi ile ilişkilendirilen Kara Han'a domuz kurban edilirdi. Bu yön Kaplumbağa-Yılan Takımyıldızı'nı kapsar.

Göktürk mitolojisinde Gök Tanrı'nın yanı sıra "Kara Yer Tanrısı" ya da "Yer Tanrı Kağanı" olarak isimlendirilen bir Yer Tanrısı da vardı. Emel Esin'e göre Kara Yer Tanrısı merkez, toprak, yer ve kara ya da sarı renk sembolizmi ile de ifade edilen Satürn gezegeni idi. Orta Asya Türk mitlerindeki adı Erklig Han'dır. Kara Şamanlar Yer Altı Tanrısı sayılan Erklig Han'a, kara boğa kurban eder.

Göktürk mitlerinde Yağız Yer ve dağlar onun yönetimindeydi. Kara Yer Tanrısı merkeze yerleştirilen öküz-boğa ile sembolize edilirdi. Bu tanrıya kara ya da koyu renkli öküz kurban edilirdi. Bu ritüel diğer Türk boylarında olduğu gibi yılın ortasında yani 5. ayın sonlarına denk gelen ve Hıdrellez dediğimiz dönem olan mayıs ayına denk gelirdi.

Yılın ortasında ise Oğan'a öküz kurban edilirdi ki, O da 5. unsur olan toprak ve Satürn ile ilişkilendirilirdi. Tsinlerin ongun hayvanı ve bu 4 unsurun atası Oğ Han'dır ve sembolleri öküzdür.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkler Satürn'e "Toprak Yıldızı" adını verir. Toprak unsuru, yer ve merkez Satürn'ün yönetimi altındadır. Emel Esin'e göre Satürn, sarı ve kara renk ile simgelenir. Erklig ile ilişkilendirilen Satürn, Türkçe bir metinde "Yer Tanrı Kağanı" olarak isimlendirilir. Erklig Tük mitlerinde öküze biner. Minyatürlerde de Satürn "alaca" koyu renkli bir öküze binen, esmer yaşlı bir adam olarak resimlenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkler coğrafi bölgeleri de kendi toprakları merkezde kalacak şekilde, 4 unsurun renkleri ile ifade etmiş ve isimlendirmişlerdir.

Kuzey	Kara	Kara Deniz
Güney	Kızıl	Kızıl Deniz
Doğu	Gök-Mavi	Gök-Deniz (Hazar Denizi)
Batı	Ak	Ak Deniz

Raddloff'a göre, Altay Türklerinde yine 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilendirilen 4 han vardır: Demir Han, Su Han, Maden Han ve Ağaç Han. Merkezde olan han ise Ugan Han olarak bilinir. Diğer 4 unsur ile ilişkilendirilen hanlar Ugan Han'ın oğullarıdır. Bu 4 hanın atası ve Yer'in yani toprağın sahibi Ugan Han'dır. Ugan Han muhtemelen öküz ile bağlantılıdır. Wuhuan'lar Türkçe konuşan bir halktı ve Clauson onların, Oğuzların erken dönem doğu kolu olduklarını tespit etmiştir. Louis Bazin bu dilde "ugan" kelimesinin ilahi soylu anlamına geldiğini söyler.

Türklerin köken mitlerindeki en önemli "hayvan ata arketipi" öküzdür. Oğuz Kağan'ın atası bir boğadır. Kırgızlar dünyanın bir öküzün boynuzunda durduğuna inanır. Türk-İslam minyatürlerinde bu kozmoloji anlayışını görsel olarak da görebiliriz. Ugan Han, Oğ Han gibi insanlaştırılmış ve merkeze yerleştirilmiş antropomorfik kişilikler, toprak ve dünya ile ilişkilendirilen boğa tanrılardır. Bunlar Yer'i dolayısıyla dünyayı taşır. Eski Türk evren düşüncesine göre, dünyanın yani üzerinde yaşadığımız kara parçasının-yer'in su üzerinde yüzdüğü düşünülürdü. Bu nedenle minyatürlerde boğa, bir balığın üzerinde resimlenir. Balık sonsuz sular ve kaos ile ilişkilendirilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

Prototürk kabul edilen Chou'lar, (M.Ö. 1059-249) Güneş ve Ay ayinlerini ateş ve su unsuruna ekinoks, bahar döneminde ve sonbaharda yaparlardı. Choular bu dönemde, öküz kurban ederdi. Muhtemelen Boğa Takımyıldızı'nın Güneş ile birlikte yükselmeye başladığı dönem olan bahar mevsiminde ve mayıs ayında yapılıyordu.

Çin yazılı kaynaklarında bulunan ve M.Ö. 2.yy.da yazılmış bir mektup şöyledir:

Gök ile Yer'in doğurduğu, Güneş'le Ay'ın tahta geçirdiği Hiung–nular'ın büyük Tan-Ju'su, Çin İmparatorundan rica eder ki...

Bahadırlık yapan Alplara, Chou hükümdarlarının sancağında bulunan Boğa-Öküz ruhunun makamı sayılan Kotuz kuyruğu asılı batraklar verilirdi. Sonradan Kutas dendi ve Alp'lar atlarının boyunlarına astı.

Kün Ay eşitliğinde yani bahar ekinoksunda "Kün Ay Körüştü" denir ve Chou hükümdarlarının bayrağında Kün ve Ay sembolleri kullanılırdı. Bu dönemde öküz-boğa kurban edilirdi. Sülalenin kurucusuna ve Gök Tanrı'ya bu hayvanın yani boğanın kurban edilmesi, Türklerin köken mitlerindeki boğayı anımsatır.

Türkler yılı ikiye bölen, Yaz ve Kış Tanrısı olarak adlandırdıkları, Hıdrellez (mayıs) ve kasım aylarını kutlu kabul ederler. Göktürk mitlerinde, Türk adındaki atanın babası, Yaz ve Kış Tanrılarının kızları ile evlenir. Oğuz Kağan da bu Yaz ve Kış Tanrılarının kızları ile evlenir. Türk mantık ve düşüncesinde 4 mevsim, Kara Han, Kızıl Han, Ak Han ve Gök Han gibi isimler alır ve antropomorfik olarak ifade edilir.

Günümüzde yılı ikiye bölen, Yaz Tanrısı ve Kış Tanrısı, Akrep ve Boğa Takımyıldızlarıdır. Bu takımyıldızlar gece ve gündüz göğünde mayıs ve kasım aylarında ufuk çizgisinden yükselmeye başlar.

Yakut Türklerinde baş Şamanlar 4 tanedir ve her biri bir unsur ile ilişkilidir. Yakut Şaman ritüellerinde 4 renk, 4 unsur, 4 yön, 7 ve 9 gök katı ve 12 takımyıldız ile bağlantılı sembolizm çok kullanılır. Altay Türkleri merkez sembolizmi ile bağlantılı Sumer Dağ'ını "7 kapılı yer-su" olarak tanımlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Yakut Şamanizminde iyicil ve kötücül ruhlara hizmet eden, Ak ve Kara Şaman ikiliği vardır. Bu iki şamanın erginlenme ritüelleri kozmolojiktir. Ak Şamanlar Ak Han'a Kara Şamanlar Kara Han'a hizmet eder. Türk şamanlığında, yer ve yer altı ile ilişkilendirilen Kara Şaman "Kötü Şaman" demek değildir. O, korkunç yer altı Tanrısı Erklig ile karşılaşma cesaretini gösteren şamandır.

Ak Şaman olacak ve iyi ruhlara hizmet edecek olan şaman için dikilen kayın ağacına ak ve mavi (gök) renkli kurdeleler bağlanır. Kara Şaman olacak ve kötücül ruhlara hizmet edecek ya da onlarla iletişim kuracak şamanın ağacına ise kırmızı ve sarı renkli kurdele bağlanır. Mavi renk sembolizmi doğu yönü ile alakalıdır ve Jüpiter gezegeni bu konumdadır. Ak renk ise batı yönü ile, Ay ve Venüs'ün konumlandırıldığı yöndedir. Bu gezegenler ve antropomorfik olarak da düşünülen gezegen ruhları iyicil olarak düşünülür. Kara şaman için bağlanan renklerden sarı, merkez ve toprak ile alakalı Satürn gezegenini, kırmızı kurdele ise Mars gezegenini simgeler. Bu iki gezegen ölüm ile ilişkilendirilen kötücül gezegenlerdir. Bu bağlamda şamanların astroloji ve yıldız bilgisine sahip oldukları da bilinir. Ayrıca Satürn gezegeninin Erklig Han ile ilişkilendirildiği de unutulmamalıdır.

Yakut Türklerinde kuzey yönüne Ay-Karanlık, güney yönüne Işık-Güneş yerleştirilir. Yine şamanların erginlenme ve göksel yolculuklarında kuzey ve güneye ağaç dikilir. Kuzeye dikilen ağaca "Ana Ağaç" denir ve tepesine kayın ağacı kabuğundan yapılmış bir hilal sembolü konur. Güneye dikilen ağaca "Baba Ağaç" denir ve tepesine kayın ağacından yapılmış güneşi sembolize eden bir disk konur. Yakut Şamanizminde kuzey dişil, güney ise eril olarak kabul edilir.

Kutadgu Bilig'deki 4 kişi 4 gezegen ile ilişkilendirilebilir:

Gün Togdı	Güneş	Adalet	Hükümdar
Ay Toldı	Ay	Mutluluk	Vezir
Ögdülmüş	Merkür	Akıl	Bilge
Odgurmuş	Mars	Hayatın Sonu	Asker

Levent Şahverdi Arşivi

Güneş ve Ay açık olarak anlaşılırken Ögdülmüş ve Odgurmuş kelimelerinin aslında hangi anlamda kullanıldığı meçhuldür.

Öğ ya da Ög, öğrenme kelimesinin kökenidir. Bilgi ve akıl ile ilişkilendirilir. Merkür Türk astrolojisinde akıl ve bilginin gezegenidir. Kutadgu Bilig'de "akıl" ile özdeşleştirilen ve Ögdülmüş adı ile insanlaştırılan kişi aslında Merkür'dür. Türk mitolojisindeki adı ise "Akıllı Mergen Tengri"dir.

Od Türkçe ateş demektir. Odgurmuş adı verilen kişi aslında Mars gezegenidir. Mars ateş unsuru ile ilişkilidir. Mars ezoterik bilgide astrologlara göre, hayatın sonunu hazırlar ve ölüm ile ilişkilendirilir.

Göktürk kitabelerine göre, Türk devlet ve yönetim geleneğinde 4 temel ilke vardır. Bu 4 temel ilke de 4 gezegen ile ilişkilendirilir:

1-	Kut ve Töre (Adalet)	Güneş
2-	Bilgelik	Merkür
3-	Kurultay (Kengeş)	Ay
4-	Direnme Hakkı	Mars

Türk mantık ve düşünce sistemine göre Doğu-Güneş, Batı-Ay, Güney-Mars ve Kuzey-Merkür ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla antropomorfik olarak ifade edilen bu 4 kişi, 4 unsur ve 4 yön ile alakalıdır.

Muhtemelen Türk Uygur mitolojisinde adı geçen beş kardeş Bügü Tigin, Or-Tigin, Tükel-Tigin, Kotur-Tigin, Sungur-Tigin de 4 yön ve merkez sembolizmi ile ifade edilen 5 unsur ile ilişkilendirilmiştir.

Uygur Türklerinde 4 yön, Evren'i "çeviren" ya da "eviren" 4 hayvan ile ilişkilendirilir. Bunlar 4 yöne yerleştirilen sabit takımyıldızlardır. Fakat bu 4 hayvan daima "Evren" anlamına da gelen ejderha ikonografisi şeklinde ifade edilmiş ve resimlenmiştir. Kuş-Evren Anka Kuşu dediğimiz Kızıl Saksağan Takımyıldızı, Yılan-Evren, Kaplumbağa-Yılan Takımyıldızı, Pars-Evren, Pars Takımyıldızı, Ejder-Evren, Kök Luu yani Ejderha Takımyıldızı ile bağ-

Levent Şahverdi Arşivi

lantılıdır. Bu 4 hayvanın Evren'i evirdiği yani döndürdüğü düşünülür.

Altay mitlerindeki Tanrı Ülgen'in Yayık-Han, Utkucu, Karlık ve Suyla adında 4 yardımcısı vardır. Bunlar da muhtemelen 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilidir.

Ziya Gökalp'e göre Oğuz Kağan mitolojisi kozmoloji ile de alakalıdır. Oğuz Kağan ve 6 oğlu toplam 7 Tanrı-Kuday, yani 7 gezegeni oluşturur. Bu 7 gezegen eski Türklerde dört yön ve merkez simgeciliği ile de bağlantılı olarak tasnif edilirdi. Güneş ve Mars-Güney, Merkür-Kuzey, Ay ve Venüs-Batı, Jüpiter-Doğu ve Satürn-Merkez'e yerleştirilir.

Gök ve Yer-Su dikotomisi Yakut Türklerinin kozmoloji düşüncesinde de vardır, Gök 9 katlı yer ise 8 köşelidir. Yakutlarda toplam 17 katlı gök düşüncesi olmasının nedeni budur. Yani 17 sayısı gök ve yerin "sayısal" toplamıdır. Gökte 9 tanrı, yerde 8 Yer-Su vardır.

Yakutlar ateş yakmadan önce sekiz köşeli Ana Hatun'dan izin alırlar. Yakut Türklerine göre dünya sekiz köşeli idi. Bu düşünce muhtemelen 4 ana ve 4 ara yön ile ilişkilidir. Ayrıca Gök, sağ kol Yer-Su, sol kol olarak bilinir ki, sağ eril olan Gök ve sol dişil olan Yer-Su ile bağlantılıdır.

Emel Esin'e göre Türklerde 10 yön kavramı da vardı. Mekân 10 yönlü idi. 4 ana yön, 4 ara yön, yukarı ve aşağı yönler ile birlikte toplam 10 yön olduğu varsayılıyordu.

Türkler 12 takımyıldızı "Atlı Biniciler" olarak da düşünmüş ve tasvir etmişlerdir. At zaman ile ilişkilendirilir. Atlar zamanı sürer. Türkçe "süre" kelimesi de zaten "zaman" anlamına gelir. Türk evren tasarımı "renkli atlar" ile ifade edilir. Bu renkler 4 yön ve 4 unsur ile bağlantılı renklere denk düşer (Gök At-Doğu-Mavi, Kızıl At-Güney-Kırmızı, Ak At-Batı-Beyaz, Kara At-Kuzey-Siyah). Ayrıca Kaşgariye göre at, Ay hayvanıdır ve alnındaki beyaz leke Ay içindir. Türkler zamanı Ay döngüsü ile ölçer.

Başkurtların 12 tanrısı gökyüzündeki 12 takımyıldız ile ilişkilidir. 24 Oğuz boyu ise yine evren ile bağlantılıdır ve Dünya'nın Güneş etrafındaki bir günlük tam turunu ifade eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Proto Türk sayılan Chou'lardan itibaren Türk otağları 28 bölümlü olarak düşünülmüştür. Otağlar gökkubbeyi simgeler. 28 bölüm sabit yıldızlar kuşağındaki Ay'ın konakladığı düşünülen Ay menzilleridir. Ay bu döngüyü 28 günde tamamlar. Otağ, Türkçe oda kelimesinin de kökenidir. Odağ şeklinde de söylenir. Otağların ana malzemesi ot yada od yani odundur. Ağ kelimesi örmek anlamını karşılar. Tam karşılığı, "otlardan ve odunlardan örülmüş ev"dir.

Türkler ile ilişkilendirilen tüm bu düşünce ve mantık sistemlerinin "kriptografisi" yani yazılı işaretleri de vardı. Bu işaretler Türkçe en genel tanımıyla "tamga" olarak adlandırılır. Türkolog Roux'a göre tamga, takma kelimesinden gelir ve kökeni "tag" ya da "tak" tır. Altay Türkçesidir. Takma-tagma ve tamga şeklinde değişmiştir. Bu anlamda İngilizce "etiket" anlamına gelen "tag" kelimesi ile de benzerlik gösterir. Tamgalamak, bir eşyaya ya da bir hayvana bir şey takmak ve etiketlemek karşılığında kullanılır. İnceleme ve araştırmalarım sonucunda, Türklere ait tamgaların göksel anlamlar taşıdığını, gezegen ve takımyıldızların izdüşüm çizimleri olduğunu söyleyebilirim.

Daha çok Uygur Türklerine atfedilen, Kozmolojik Yaruk ve Karanğ ilkesi ile bağlantılı bu tamga ya da kriptografilere "ırk" adı verilir. Her bir gezegenin, takımyıldızın, Ay ve Güneş'in, unsurların farklı şekillerde gösterilen işaretleri vardı. Kabaca eril ilke olan Yaruk, tek çizgi; dişil ilke olan Karanğ kesik çizgiler ile ifade ediliyordu.

Irk kelimesi Türkçe "IR" kelimesi ile bağlantılıdır. IR, türkü ezgi anlamındadır. Irlamak ezgi söylemek demektir. Irklamak ise yine söylemek ve fal bakmak anlamında kullanılır.

Irk ve soy kelimeleri mitolojik anlamlar da içerir. Mitolojik inisiyasyon ritüellerinde atalara ait "soy mitleri" yani ırklar, erginlenecek olan kişiye söylenir-Irklanır öğretilir. Dede Korkut'ta geçen "soylamak" fiili ile de "ırklamak" aynı anlamdadır. Bu bağlamda "soylamak" ve "söylemek" gizemli bilgiyi aktarmak anlamına gelen "ırklamak" fiiliyle benzerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Şunu da eklemek gerekir ki Eski Türklerde öteki dünya inancı ve ruh kavramı vardı. Ruh için "İsig-Öz" (Sıcak-Öz), Beden için "Et-Öz" tabiri kullanılırdı.

Türkçe "Kür-Han, Gür-Han" evrensel hükümdar anlamına gelir. Kağanlar tarafından unvan olarak kullanılan bu isim aslında KÜRE ile ilişkilidir. (Güre-Küre) Küre Evren'in ve dolayısıyla Tanrının alegorisidir. En kusursuz prizma küredir. Türk ikonografisinde kağanların ve hakanların elinde tuttukları, daima küre şeklinde olan cisimlerdir. Global dünya yani küresel dünya evrenselliği ifade eder. "Tanrı merkezi heryerde, dış yüzeyi hiçbir yerde olan bir dairedir."

Oğuz'un öldürdüğü amcalarının adı Or-Han ve Kür-Han idi. İkisi de Türklerde unvan olarak kullanılan hâkimiyet ve hükümdarlık tabiridir. Çünkü biri küre yani evreni ve diğeri orta yani merkez sembolizmini karşılar. Ayrıca KÜR-TAĞ ve OR-TAĞ Türk tarihinde unvan olarak kullanılmıştır. "Or" kelimesi bazı araştırmacılar tarafında "taht" olarak da yorumlanmıştır. Uygurlar "orun" kelimesini taht için kullanır.

Kür kelimesinin diğer anlamları ise yiğit, kabadayı ve bahadırdır. Altay lehçelerinde Kür-Kalık, evrensel küre ve hâkimiyeti sembolize eden, kuvvet ve kudret sahibi "Dünya Küresi"ne hakim halklar için kullanılıyordu. Or Tag ve Kür Tag ya da Or-Han ve Kür-Han Türk söylence kültüründe birlikte anılan önemli motiflerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK YARATILIŞ MİTOLOJİLERİ

1-Yakut Mitolojisi

Yakut kozmolojisinde dünya ve kara-yer Baykal Gölü'nün üzerinde durur. Baykal Gölü'nde dünyayı tutan kocaman bir balık vardır. Adı Arağıt Balıktır. Baykal Gölü'ne Arağıt Bayağal adı da verilir.

19. yy.da Yakut Türklerinin din ve mitolojisi hakkında inceleme yapan Troşçanskiy'e göre Yakut Türkleri arasında dünyanın yaratılışı ile ilgili bir düşünce yoktu. Çünkü onlar dünya ve evrenin başlangıçtan beri zaten var olduğuna inanıyorlardı. Zaman içinde Türkler, diğer kültürlerin de etkisiyle, yaratılış ile ilgili yeni birtakım fikirler ve söylenceler geliştirdi.

Gök ve Yer-Su dikotomisi Yakut Türklerinin kozmoloji düşüncesinde de vardı, gök 9 katlı yer ise 8 köşelidir. Yakutlarda toplam 17 katlı gök düşüncesi olmasının nedeni budur. Yani 17 sayısı gök ve yerin "sayısal" toplamıdır. Gökte 9 tanrı, yerde 8 Yer-Su vardır.

Yakutlar ateş yakmadan önce sekiz köşeli Ana Hatun'dan izin alırlar. Yakut Türklerine göre dünya sekiz köşeli idi. Bu düşünce muhtemelen 4 ana ve 4 ara yön ile ilişkilidir. Ayrıca gök, Sağ Kol; Yer-Su sol kol olarak bilinir ki sağ eril olan gök ve sol dişil olan Yer-Su ile bağlantılıdır.

Yakutların kendi köklerine ait söylencelerine göre ilk Yakut (saha) yani ilk insan gökten inen bir yaratıktan türemiştir. Bu yaratık yarı at, yarı insan şeklinde idi.

Yarı at yarı insan görünümlü yaratıklar Türk sanatında çok görülür. En önemlisi Burak adını verdiğimiz ve Hz. Muhammed'i

Levent Şahverdi Arşivi

Tanrı katına ulaştıran insan başlı at figürleridir. Her ne kadar bir çoğu geyik görünümünde olsa da at şeklinde olanlara da rastlanır. Türk İslam astronomisinde, Yay Takımyıldızı çizimi yarı at yarı insan şeklinde bir yaratıktır (Yarıinsan yarı geyik figürlere de çok rastlanır.). Tunguz söylencelerinde de başı insan, gövdesi at olan bir avcıdan söz edilir.

2-Yakut Mitolojisindeki Tanrı ve Tanrıçalar

a-Ürüng-Ayıg-Toyon

Yaratılış ile ilgili bir söylence ve anlatı olmamasına rağmen Yakut Türkleri büyük bir yaratıcının var olduğuna da inanıyorlardı. Yakutlar bu tanrıya Ürüng-Ayıg-Toyon derlerdi. Ürüng beyaz, Ayıg yaratıcı ve Toyon efendi tanrı anlamına gelir. Yakutlar bu yaratıcı tanrı için Ayıg Tangara yani Yaratıcı Gök terimini de kullanırlardı. Eliade aynı tanrıya Ata Bey ya da Ayıg Toyon Aga da dendiğini söyler. Göğün 9. katında oturur.

İnsana kut veren odur. Büyük efsane kahramanlarını yeniden hayata döndürerek ölümden kurtarır. Bu yaratıcıya canlı beyaz at kurban edilir. Ürüng Ayıg Toyon, çok saygı gösterilen, kutlu, nur yüzlü ve ulu bir varlıktır

Aslında Türkçe Ayığ sözcüğü "Ay" kökünden gelir ve aymış, aydınlanmış, parlamış anlamlarını da karşılar. Türkçe Ay kelimesi yada ay- fiili, yaratmak ve türetmek anlamına gelir. Bunların dışında bu sözcük iyi ruhlar ve melekler için kullanılır ve aklık ile de alakalıdır. Yakut Türkleri Ak Şaman'a Ayı Oyun, Kara Şaman'a Abası Oyun adını verir.

Ayığ kelimesinin elbette "Ay" ve "ayı" ile de bağlantısı vardır. "Aba" kelimesi aynı zamanda "Ayı" anlamına gelir. Abakan Türklerinin ata hayvanları ayıdır. Aba Kağan yani Ayı Kağan olarak adlandırılır. Mircea Eliade'ya göre ayı bir Ay hayvanıdır ve köken ve türeyiş ile ilgili mitlerde ata hayvan olarak rol oynar. Bu elbette Ay'ın yaratıcı özelliğinden dolayı, üreme ve doğurganlık ile ilişkilendirilen göksel bir arketip olmasından kaynaklanır.

Beyaz Yaratıcı Tanrı, Evren'i yaratmıştır, fakat nasıl yaratıldığı konusuna değinilmez. O iyi bir tanrıdır, diğer yaratıcı ruhların en

Levent Şahverdi Arşivi

büyüğüdür. Kainatı o yaratmıştır. Dünyayı idare eden de odur. İnsanlara yaratıcı gücü ve çocukları o verir. Yerin ve toprağın verimli olmasını o sağlar. Hayvanların çoğalması ve bolluk onun sayesinde olur.

Fakat bu büyük yaratıcı tanrı insanların küçük gündelik özel işlerine karışmaz. Onların zengin olmasını sağlamaz ya da şahsi dileklerini dinlemez. Mircea Eliade'ya göre de dinler tarihinde büyük tanrılar insanların gündelik yaşantılarından uzaktır. O göklerdeki tahtında oturur ve insanlara karışmaz. Etkisi zamanla kaybolur. Bu nedenle Şamanizmde olduğu gibi birtakım dini ayinler esnasında, atalardan ve ruhlardan yardım istenir. Şaman dualarında "Tanrı ve Tanrıça" olarak adlandırılan eril ve dişil nitelikli varlıklardan söz edilir ve onlardan yardım istenir. Bu nedenle "halk dini" ya da "halkın gelenek ve inançları" ve bunlarla bağlantılı ritüeller "Gök Tengri" inancından farklılık arz eder.

Yakut şamanlar iyilik getiren bu ruhlara dileklerini iletmek için kansız kurban adı verilen süt ya da kımız saçısı yaparlar. Ya da ateş yakıp ateş etrafında birtakım ritüeller düzenlerler. Bu ruhlara, atalara ya da diğer iyicil varlıklara iletilen dilekler, zaten bir şekilde Gök Tengri'ye ya da Yaratıcı Tanrı'ya ulaşacaktır.

Yakutlar Ürüng Ayıg Toyon'a canlı beyaz at kurban ederler ve kansız kurban olarak at sürülerini serbest bırakırlar. Yakut mitlerinde, atın gökten indiği ve onun Ürüng Ay Toyon tarafından insanlara verildiği anlatılır. Türkler tarafından beyaz atlar kutlu ve makbul sayılır. Türk kozmoloji düşüncesinde, beyaz renk batının ve Ay'ın konumlandırıldığı yöndedir. Kaşgari de atı Ay ile özdeşleştirir ve alnındaki beyaz lekenin Ay için olduğunu söyler. Ürüng Ayıg Toyon'un göksel izdüşümü Ay'dır. Yakutlar ilkbahar ve sonbahar da Ayıg Toyon şerefine saçı töreni yaparlar. Bu bayramlara Ay ve Güneş Bayramı denir. Diğer Türk kavimleri de ilkbahar gün-ay (gece-gündüz) eşitliğinde Güneş'i, sonbahar gün-ay eşitliğinde de Ay'ı selamlar.

Ürüng Ayıg Toyon Yakutların en eski mitlerinde Ayızıt'ın (Venüs) eşidir. Kırgız Türkleri Venüs ile Ay arasında organik bir bağın olduğunu vurgulamaktadırlar. Arkaik mitlerde de Venüs göğün kutsal kraliçesi, Ay ise kutsal kralı olarak nitelenir. Tüm bu

Levent Şahverdi Arşivi

tanımlamalar, sıfatlar ve isminin etimolojik anlamı da göz önüne alındığında, Ürüng Ay Toyon'un göksel arketipinin Ay olabileceği sonucu çıkar.

Yakut söylencelerinde insanların hastalıklar ve kötü ruhlar ile mücadele ettiğini gören Ürüng Ayığ Toyon, onlara yardım için gökyüzünden üç şaman indirmiş. Yeryüzüne inen bu üç şamanın çadırlarının önüne üç de ağaç dikmiş. Şamanlara kötü ruhları ve hastalıkları nasıl yeneceklerini ve ne gibi iyilikler yapacaklarını bu ağacın altında anlatmış.

b-Ürüng Ayıgsıt (Ayızıt-Aysıt)

Yakut mitlerinde Ana Tanrıça karakteri ise Ürüng Ayıgsıt'tır. Ak Yaratıcı Kadın ya da Parlak Ak Tanrıça. Bu tanrıçalar daima hayat ağaçları ile birlikte anılırlar. Ayıgsıt da hayat ağacı ile bağlantılıdır ve yeni doğan bebeklere can-ruh verir.

Ayızıt bir güzellik tanrıçasıdır ve yaratıcı kadın demektir. Ayızıt adı Yayuçi adıyla aynı köktendir.

Yakut Türklerine göre, Ayızıt yazın ve kışın güneşin doğduğu ve battığı yerdedir ve üçüncü kat gökte oturur. Bu tanımlamalar, göksel küre Venüs'ü anımsatır. Venüs çoğu zaman, Güneş battıktan az sonra batıda yada Güneş doğmadan az önce doğuda görünür. Bu nedenle Venüs'e «Akşam Yıldızı», «Sabah Yıldızı» adları verilir. Şaman davullarında Güneş, Ay çizimlerinin iki yanında, Tan Yıldızı ve Akşam Yıldızı olarak Venüs'ün ikonografisi de yer alır.

Ayzıt güzelliğin sembolüdür. Bu anlamda Sümer ve Yunan mitlerindeki İştar ve Afrodit'e (Venüs) benzer. Süt gölünden getirdiği damlayı çocuğun ağzına damlatır ve çocuğa ruh verir. İnsan yavrularını, kadınları, hayvanları ve hayvan yavrularını korur. Simgesi, kuğu kuşlarıdır. Ayısıt'ı simgeleyen kuğular kutsal sayılır ve dokunulmaz. Yakut söylencelerinde kuğu aslında kutsal bir kızdır. Bu kız kuğunun beyaz tülünü üzerine giyince kuğu, çıkarınca kız olur. Dede Korkut destanında adı geçen Tülü Kuş, kuğu (Kuğu Tülü) olabilir.

Ayızıt gökten gümüş tüylü bir kısrak suretinde iner. Yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanır. Ayzıt şaman dualarında şöyle tarif

Levent Şahverdi Arşivi

edilir: "Başında ak gökten ak bir kalpak, çıplak omuzlarında ak gökten bir atkı, baldırına kadar siyah bir çizme. Bu şekilde bir kayaya yaslanarak uyumuştur veya ormanda dolaşmaktadır."

Ayızıt'ın sarayının kapısında ellerinde gümüş bakraçlar olan yasakçıları vardır. Yazın şamanlar ak elbise, kışın kara elbise giyerek Ayzıt bayramını kutlarlar. Eliade'ye göre yasakçıların ellerinde gümüş kamçıları vardır ve kötü insanları içeri almazlar.

Yakut kadınları Ayızıt'a plesenta anlamına gelen "son" derler. Bu sonu gömmek için yapılan ayinlerdeki tasvirlerden biri sıgun geyik tasvirleridir. Yakutlarda Ayızıt dişi bir tanrıçadır ve onu "kotun (hatun)" diye anarlar. En eski mitlerde Ürüng Ayıg Toyon'un karısıdır. Geyik muhtemelen Ana Tanrıça arketipinin görünümlerindendir yani Tanrıça Ayızıt'ın hayvan avatarıdır.

c-Kübey Hatun-Ağaç Tanrıçası

Yakut şamanlarının özel ritüellerini gerçekleştirdikleri ağaçları vardır. Kayın ağacı ve karaçam özel ağaçlardır. Fakat şamanların ağaçlarına turuu ağacı denir. Uygur türeyiş mitlerindeki iki ağaçtan birinin adı da Tur'dur ve bu ağaçla benzerlik gösterir.

Şaman adayı olan gençler için hemen bir ağaç dikilirdi. Ağaç büyüdükçe şamanın rütbesi de artardı. Şaman öldüğünde ise bu ağaç da ölürdü. Şamanlar esrimeli gökyüzü yolculuklarını bu ağaçlar ile yapar. Şaman ağaçları kozmik bir yol olarak görülür ve 7 ya da 9 kollu olduğu varsayılır. Bunlar gök katlarının sayısı kadardır. Ağaçların tepesinde Tanrı'nın kapısı sayılan Kutup Yıldızı vardır.

Türk mitlerinde çoğunlukla ağaç, ışık temasıyla ilişkilendirilir. Şaman dualarında ağaç, altın yapraklı, yetmiş yapraklı mübarek kayın olarak anılır. Kübey Hatun yani doğum tanrıçası da bu kayın ağacının içinde yaşar.

Yakut mitlerindeki Kübey Hatun doğum ile ilişkilidir ve ağaç tanrıçası olarak görülür. Yakut mitlerinde ilk insan olan Er-Sogotoh'u, onun doğurduğu söylenir. Atası Ürüng Ayığ Toyon'dur. Er-Sogotoh'un gökyüzünde doğduğu söylenir. Hayat ağacının ve Hayat suyunun göksel izdüşümü Samanyolu'dur ve Türkler Samanyolu'na "Süt Ak Göl" ya da "Kuş Yolu" adını verir.

Levent Şahverdi Arşivi

Er Sogotoh destanında da hayat ağacı, ruh kuşları ve süt denizi motifleri görülür. Mitolojinin bazı versiyonlarında hayat ağacının adı "Hakan Ağaç" olarak geçse de Er-Sogotoh ona Ağaç Hatun diye hitap eder. Bu ağacın 9 göğü delip geçtiği ve köklerinden ölümsüzlük veren hayat suyunun aktığı söylenir.

Kübey Hatun'un göğüslerinden hayat suyu düşüncesi ile bağlantılı süt akar. Alt tarafı ağaç kökleri gibidir. Ağaç, ana tanrıça arketipinin türevlerindendir. Ağaç kovukları kadının rahmini sembolize eder. Yakut mitlerindeki yaratılan ilk insan ve kahraman Er-Sogotoh'un diğer adı Ak-Oğlan'dır.

Dokuz Oğuzlar ile ilgili mitolojide gece gökten bir ışık huş ağacı ve çam ağacı üzerine iner ve dokuz oğuzlar bu şekilde türer. Eliade'ye göre Ay ışığı ve ışık dölleyici unsurlardır. Ağaç ve ağaç kovukları ise anne rahmini sembolize eder. Türklerde Çam ağacı dişil bir arketiptir.

Altay Türklerinde özellikle kayın ağacı kutsaldır ve çok güzel bir genç kız olarak tasvir edilir. Adına kurban kesilir.

Türklerde ardıç ağacı tütsüsü kötü ruhları evden kovar.

Ulu tanrıçayla ya da su simgeciliğiyle (hayat suyu) ilişkili olan ve ölümsüzlük kaynağıyla (hayat ağacı) özdeşleştirilen, tükenmez bereketin, mutlak gerçekliğin ve yaşamın simgesi olan ağaç, Türk mitlerinde de aynı özellik ve işlevlere sahiptir.

Ağaç yaşam ve ölüm döngülerine boyun eğen, yaşamını sürekli yenileyen dinamik bir yapıya sahiptir. Eliade'ye göre ağaç, kozmosun simgesidir ve dinsel bir nesnedir. Kutsal özellikleriyle tanrısal bir hiyerofanidir. Sürekli ölür ve yeniden dirilir. Kozmosta, bir ağaç biçiminde tecelli eden tanrıça, aynı zamanda yeniden doğuşun ve ölümsüz hayatın kaynağıdır. Ulu tanrıça, yaradılışın tükenmez kaynağının kişileştirmesidir.

d-Ötügen-Yer Tanrıçası

Roux'a göre, Etügen / İtügen yer tanrıçasına verilen bir isimdir. Seyidov'a göre de İtügen, devleti ve hâkimiyeti koruyan bir ilahedir. Cengiz Han Ötügen'e "İtügen Anamız" der. Pelliot'a göre "El Ötüken Kutı" ifadesi, "Devletin Yer Tanrıçası" demekti. Göktürk kağanları Ötüken'de otururdu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca bazı araştırmacılar, bir şaman ismi olan "Utagan" kelimesinden türediğini ve bu kelimenin Türkçe "döl yatağı" anlamına geldiğini söyler. İtügen, hayvanları ve toprak ile ilgili tüm ürünleri koruyan bir tanrıçadır. Aslında yer tanrıçası ile doğum ve üretim arasındaki bağ neredeyse evrenseldir.

Toprak ana 8 köşeli veya dört köşeli bir kadın ruhu olarak düşünülmüştür. Yakut Türklerine göre yeryüzünün ortası "yer ananın sarı göbeği" ya da "yer ananın gümüş göbeği" olarak tasvir edilir. Türklerde Satürn gezegeni toprak yultuz olarak bilinir ve sarı rengi yer ananın göbeği sayılan dünyanın merkezini sembolize eder.

Jung'a göre dişil olarak düşünülen toprak ana "ana tanrıça arketip"idir ve dört köşeyle temsil edilir. Yer ana (ana tanrıça), dört yön ile bağlantılı, dört unsur, dört renk, dört kapı ile simgelenir.

Kutsal yer-gök çifti, evrensel mitolojinin ana temalarından biridir. Pek çok mitolojide gök yüce tanrı, yer de onun eşi olarak tasvir edilir. Yer ana sularıyla, dağlarıyla, ağaçlarıyla bir bütündür ve her şeyin anasıdır. Ölen insanlar yeryüzü ananın bağrına geri dönüp yeniden doğabilirler. Yer, kozmik üretkenlik tanrıçasıdır. Ana tanrıçalar yabanıl hayvanların da sahibesidir.

Şamanlar dualarında doğrudan doğruya dağın kendisine ibadet ederler ve onu canlı ve her şeyi duyan bir varlık olarak tanırlar. Buyatlar yer tanrısını "gri saçlı yaşlı bir adam" olarak düşünürler. Kumandinlere göre dağ ruhu, müzik yapan sarı saçlı bir kızdır.

3-Altay Yaratılış Mitolojisi

Yaratılış ile ilgili mitolojilerin içinde, en doğru ve önemli olanı, Radlof ve Verbitskiy'in derlediği Altay Türklerine ait mitolojilerdir.

Altay Türklerinde de 17 gök katı vardır. 17 kozmolojik bir sayıdır ve Gök ve Yer-Suların genel toplamıdır. Gök 9 katlı Yer-Sular 8 köşelidir. Toplam 17 sayısı, gök ve yerin evrensel ifadesidir. Ziya Gökalp'e göre Ugan, Yer-su; Ülgen ise Gök Tanrısı'dır. Ugan kelimesinin muhtemelen Udagan ile de bağlantısı vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü bu tanrı için ud yani öküz kurban edilir. Tanrı Ülgen için ise beyaz at kurban edilir.

Verbitskiy'in derlediği Altay mitolojisinde yaratılış, sonsuz sulardan çıkan Ak Ana'nın, sonsuz boşlukta uçan Bay-Ülgen'e yaratılış ilhamını vermesiyle başlar. Tanrı Ülgen sonsuz boşlukta uçarken bir ses duyar. Bu ses sulardan çıkan taşı tutmasını emreder. Sonra Ülgen bu taşın üzerine oturur. Ülgen şöyle der:

Bir dünya istiyorum bir soyla yaratayım,
Bu dünya nasıl olsun, ne boyla yaratayım,
Bunun çaresi nedir, ne yolla yaratayım..

Sulardan çıkan Ak Ana ona şöyle seslenir:

Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,
Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren,
De ki hep, "Yaptım Oldu"
Başka bir şey söyleme,
Hele yaratır iken, "Yaptım Olmadı" deme...

Daha sonra Ülgen ağzından çıkan sözcükler ile yeri ve göğü yaratır. Aşağı sulara bakar, "Yaratılsın yer." der. Bu şekilde Sulardan toprak çıkar ve yer yaratılır. Sonra yukarı bakar ve "Yaratılsın gök." der. Sonra gök bezenir.

Göktürk Orhun yazıtında da "Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış." ifadesi geçer.

Dünyaya destek olması için de 3 balık yaratır. Bu balıklar dünyanın iki yanında ve biri de tam ortada durur. Ortadaki balığın başı kuzeye dönüktür ve tufan bu balığın yönünü değiştirmesi ile olur.

Dünyayı taşıyan balık söylencesi ya da yer altında ve denizin dibinde bulunan balık vb. yaratıklar Türk mitlerinde de vardır. Altay mitlerinde Abra ve Yutpa adında ejderhavari iki balık yer altındaki büyük Bay Tengis'te (Deniz) yaşar. Bu iki varlığın kumaştan ve örgülerden yapılmış tasvirlerini şamanlar elbiselerinin üze-

Levent Şahverdi Arşivi

rinde taşırlar. Dört ayaklıdırlar ve çatallı bir kuyrukları vardır. Bunlara ruh ve ata anlamına gelen tös denir ve saygı duyulur.

Altay mitlerinde kuzeyde ve tam ortada duran balık aslında kozmolojik bir söylem olabilir. Bu balık zincirlerle bu "Orta Merkez"e bağlanmıştır. Küçükayı Takımyıldızı da tam kuzeydedir ve Demir Kazık yıldızına zincirler ile bağlanmıştır. Bunlar 7 Kurt olarak düşünülür. Türk kozmoloji düşüncesinde Kutup Yıldızı ya da Kuzey Yıldızı yerin ve göğün merkezinde ortasındadır. Demir Kazık ya da Göğün Çivisi adı da verilir. Bu kazık yerinden çıkacak olursa evren dağılacak ve kıyamet kopacaktır. Aynı şekilde bu orta direğe ya da merkeze bağlı olan balık, başını oynattığı zaman yer sarsılır ve depremler meydana gelir. Bazı Sibirya kavimleri balığın yerine ejderhayı da koyar.

Altay Türklerine ait takvimin ortasında iki balık ve merkezde bir kurbağa ile kurbağanın sırtında sonsuz döngüyü ifade eden Hayat Düğümü yer alır. İki balık Türk kozmoloji düşüncesinde dünyayı ve evreni çevirdiği düşünülen iki ejderha ile özdeştir. Ortadaki kurbağa ise Ay ile bağlantılıdır. Kurbağa Eliade'ye göre Ay hayvanıdır ve Ay döngüsünü, dolayısıyla Ay takvimini ifade eder. Bakınca sonsuzluk hissi veren düğüm ise yine Ay ve Ay'ın ritmik devrevi döngüsünü anlatır.

Ülgen dünyayı yarattıktan sonra tahtının bulunduğu Altın Dağ'a geçer. Altın Dağ meşhur Kaf Dağı gibi gökle yer arasında asılı vaziyette durur.

İnsanın yaratılışı ise şu şekilde anlatılır: Tanrı Ülgen bir gün denize bakarken bir toprak parçasının üzerinde kil görür. Ve yine ağzından dökülen şu sözcükler ile yaratır insanı:

"İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba..."

Sonra kil insan şekline girer. Bu ilk insana Erlik adını verir. Sonra kemikleri kamıştan 7 insan daha yaratır. Potanin'in derlediği Altay yaratılış mitolojisinde ise Tanrı, insanın etini topraktan kemiklerini taştan yaratır (Türk Tasavvuf felsefesinde, Hz. Mevlana insanı Ney'in kamışına benzetir.).

Levent Şahverdi Arşivi

Radlof'un derlediğinde ise Tanrı 9 insan yaratır. Hayat ağacı motifi bu söylencede geçer ve 9 insan bu 9 dallı ve 9 köklü hayat ağacının kökünden türer.

Altay söylencelerinde Çam ve Kayın hayat ağacıdır. Gökyüzünü delip geçen bu ağacın tepesinde Tanrı Bay-Ülgen oturur. Bazen tepesinde Ülgen'i simgeleyen hayvan olan çift başlı kartal vardır. Hayat ağaçları Altay mitlerinde bir dağın tepesindedir. Ağacın sağında Güneş solunda ise Ay konumlandırılmıştır.

Bazı Türk kavimlerine göre hayat ağacı, dünyanın ortasındaki denizden gökyüzüne yükselir. Bazıları ise bu ağacın köklerinin büyük bir nehirde olduğunu söyler. Türk kozmoloji düşüncesinin vazgeçilmez kavramları olan hayat ağacı hayat suyu ve ruh kuşu düşüncesi, Türk sanatının en önemli ikonografisi olmuştur. Üç kozmik bölgeyi de ifade eder: Gökyüzü, yer-su ve yer altı.

Altay mitlerinde Hayat Suyu'nun başını Ak-Sakallı-Tata adında yaşlı bir bilge bekler. Suyun başında da altın bir kase durur.

Hayat ağacının köklerinin yer altında, Erlik Han'ın sarayına kadar indiği düşüncesi de vardır.

Ruh kuşları gökyüzündeki tanrısal ve ruhsal bölgeyi anlatır. Yer-su kişioğlunun yaşadığı yeryüzüdür. Erlik ise yer altında yaşar. Bu ağacın gökyüzündeki dallarına Ülgen'in, ortasındaki yeryüzü bölümüne Kişioğlu'nun yani insanın ve yer altındaki köklerine ise Erlik'in atını bağladığı düşünülür.

Mitoloji şöyle devam eder:
Erlik kibirlenir ve şöyle söyler:

"Ben niçin olmayayım Tanrıdan daha yüksek,
Tanrı neden dolayı, göklerde olsun tek,
Ben niçin olmayayım hem kuvvetli hem yüce,
Bu bir kabahat midir ben doğduysam yenice (ilk önce)"

Erlik bu sözleri söyler ve ilk yaratılan insana kötülük yapmaya başlar.

Levent Şahverdi Arşivi

4-Altay Mitolojisindeki Tanrı ve Tanrıçalar

a-Erlik Han-Yer Altı Tanrısı

Altay Türklerinin yaratılış destanlarında ilk insan "tüylü" olarak yaratılmıştır. Fin-Ugor ve Altay Türkleri arasında, Tanrı'nın ya da Ülgen'in insanı yarattıktan sonra onu koruması için köpeğe emanet ettiği söylenir. Köpeğin tüyleri yoktur. Fakat Erlik köpeğe tüy vereceğini söyleyerek onu kandırır. Köpeğe ve Kişioğlu'na tükürür. Bu şekilde köpek tüylenir. Tanrı Ülgen geri döner. İnsanın kürklü tüylerinin üzerinde Erlik'in tükürükleri vardır. Bunun üzerine İnsanın içini dışına çevirir ve Tanrı Ülgen Kişioğlu'na ruh verir. Köpek ise kürklü kalır. Bu mitoloji "İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında." atasözünü çağrıştırır. Başka bir anlatımda ise, ilk yaratılan insanın tüylü olduğunu, Tanrı Ülgen'in şeytanın yani Erlik'in tükürüğünü temizlemek için İnsanın tüylerini yolduğundan söz edilir. Şamanlar Erlik ile karşılaşınca Erlik onlara şöyle seslenir: "Tüylüler buraya dek uçamaz, tırnaklılar buraya dek gelemez, sen kara ve iğrenç tonuzlan böceği, (pis kokulu bir böcek) sen nereden geldin?"

Kürk Sibirya gibi soğuk olan bir bölgede çok önemli koruyuculuğu olan bir unsurdur. Bu nedenle insanların bu şekilde bir mitoloji üretmeleri de çok anlamlıdır. Hayvansı olan bir özelliğin önce dışarıda sonra içeride olması düşüncesi, Türk tasvvuf felesefesinde devam etmiştir. Bu durum, insanın hem hayvansı hem de insansı özelliklere sahip olması ile açıklanabilir. İnsanın kürklü hayvansı olan tarafı "nefsi"dir. Bu bağlamda "İnsanın alacası içinde" atasözü de bu hayvansı tarafa bir gönderme yapar.

Türk mitlerinde "Gök Tüylü Gök Yeleli Kurt" tanımlaması da çok önemlidir. Aynı şekilde yaşlı bilgelerden söz edilirken daima saç ve sakalına gönderme yapılır. Ak saçlı ihtiyar ya da gök sakallı koca gibi. Saç ve sakal bilgelik ve kut göstergesidir. Tüy, yele, saç, sakal, kürk gibi motifler Türk masal ve mitlerinde "değer" ifade eden tanımlamalardır. Gücün saçta ya da at kuyruğunda olduğu inancı Türklerde de vardır. Savaşlarda düşmanın saçı ya da atının kuyruğu kesilir. Saçın ya da at kuyruğunun kesilmesi, düşmanın gücünün yok edilmesi anlamı taşır. Türk Alplarının saçları,

Levent Şahverdi Arşivi

daima uzun ve örgülüdür. Uzun saç bir anlamda gücün göstergesidir. Dede Korkut hikâyelerindeki Tülü Kuş, uzun tüyleriyle meşhur mitolojik kuş Zümrüdü Anka'dır.

Bazı edebi metinlerde Erlik Han 40 başlı bir öküze biner. Yer altında taştan olan evi 40 köşelidir. Evinin tam önünde kara bir ağaç vardır ve kökünden 9 ağaç büyür. Bu ağaç Erlik Han'ın kazığıdır ve atını buna bağlar. Bu kazık Kutup Yıldızı'nın yer altındaki izdüşümüdür ve yeri, göğü ve yer altını bir arada tutar. Dünyanın merkezinden geçer. Erlik Han yer altında 5. ya da 9. katta oturur.

Erlik Han Türk mitlerinde şu şekilde tasvir edilir: Erlik korkunç bir ihtiyardır. Gözleri ve kaşları kömür gibi kara, çatal sakalı dizlerine kadar uzamış, yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı kulakları üzerine yerleşmiş, çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer. Saçları kapkara ve kıvırcıktır. Bir Şaman duasında "Bindiği kara küheylan, döşeği kara kunduz derisinden, beline kuşak yetişmez. Göz kapağı bir karış, bıyığı ve sakalı kara. Kovası kişi göğsünden, kadehi insan kafatasından, kılıcı yeşil demirden, kürek kemikleri yassı demirden, dizgini kara ipekten, kamçısı kara yılan." denmektedir. Erlik ve diğer yer altı varlıkları Şaman efsanelerinde çoğu zaman demir kollu, demir tırnaklı ve bazen de demir vücutlu olarak betimlenir. Moğol anlatılarında, Erlik, yanında bir ayna taşır ve bu ayna yardımıyla insanların işledikleri günahları görür. Erlik'in kendisi, oğulları ve kızları insan görünümündedir.

Mitlerde Erlik tasvir edilirken körük, çekiç ve örs motifleri de birlikte geçer. Şaman erginlenme törenlerinde Erlik ve onunla birlikte diğer kötücül tanrısal varlıklar görev alır. Bir anlamda Erlik şamanları erginler ve onlara çekiç, örs, körük vs. ile şekil verir. Şamanlar Erlik'e insan ruhunun yaratıcısı olarak dua ederler ve "Erlik Ata" diye seslenirler. Erlik hayat için ruh veren ve yaratandır.

Şamanlar Erlik Han'a şöyle seslenir:

Dört köşeli kutsal örs,
Sürekli açılıp kapanan kara kıskaç,

Levent Şahverdi Arşivi

Şıngırdayan kara çekiç,
Gürleyen kara körük,
Erlik babamın eseri...

Erlik Han'ın Yakut mitlerindeki karşılığı olan Kuday Maksin yer altı dünyasının ilk demircisidir. Demir parçaları ile çevrili bir evde oturur. Demirciler bu mesleği ondan almıştır. Ünlü bir usta demircidir. Kahramanların kırılan ve kesilen kol ve bacaklarını O onarır. Şamanların sırra erme ve erginlenme törenlerinde rol alır. Onların ruhlarına demire olduğu gibi su verir.

Erlik'in sarayına demir dağın üstündeki baca deliğinden gidilir. Baca deliğinden içeri giren şaman, bir denizin üstündeki saç kılından daha ince bir köprüyü geçmek zorundadır. Bu köprü at kılından örülmüştür. Onun sarayı bu denizin yanındadır. Bu deniz insanların gözyaşlarından oluşan, 9 nehrin birleşerek oluşturduğu bir denizdir. Toybodum (Doymadım) denizi ya da nehri adı da verilir. Abra ve Yutpa adı verilen ejder, yılan ya da balık şeklinde tasvir edilen canavarlar bu denizde yaşar. Şamanlar bu pudaklardan yani engellerden geçerek Erlik'in sarayına girebilir ve onunla direkt iletişime geçebilir.

Erlik'in sarayını kara bir köpek ve bekçiler bekler. Erlik'in yer altında damı demirden, ocağı balçıktan yapılmış bir sarayı ve bu sarayın önünde gümüşten bir tahtı vardır. Kılıcı yeşil demirden, kalkanı yassı demirden yapılmıştır. Eyerlenmiş dokuz boğası vardır. Erlik, küreksiz kara kayıkla gezer; yağız rahvan ata, yük hayvanına veya kel bir öküze biner. Şaman anlatılarında Erlik'in biri küçük, biri büyük iki köpeği vardır. Bunlar Erlik'in sarayını ya da evini korur. Erlik kara at ya da kara öküze bindiği için ona bu renkteki hayvanlar kurban edilir.

Altay Türkleri Erlik'e "Kayra Han" olarak seslenir. Türk kozmoloji düşüncesinde Kayra Han ya da Kara-Han en büyük tanrıdır ve Satürn ile ilişkilendirilir. Altay Türkleri onun adını doğrudan söylemezler, tabudur. Ona "Kara-Neme" yani "kara bir şey" derler. Erlik atletik vücutlu, esmer-kara ve yaşlı bir adam olarak tanıtılır ki Türk minyatürlerinde de Satürn, esmer yaşlı bir adam olarak tasvir edilir. Erlik'in sıfatlarından biri "Pos Erlik"tir ki bu, Sa-

Levent Şahverdi Arşivi

türn'ün mizacıdır (Satürn Oğlak burcunu yönetir.). Diğer sıfatları küstah, edepsiz, uyumsuzdur.

Emel Esin'e göre bir Türkçe metinde Erklig Han, Satürn gezegeni ile de ilişkilendirilir. Yer Tanrı Kağanı olarak isimlendirilen Satürn (Erklig) toprak unsuru ile bağlantılıdır ve merkeze yerleştirilir. Türk-İslam minyatürlerinde de alaca öküze binmiş esmer yaşlı bir adam olarak resimlenir.

Altay Türklerine göre Erlik'in yeryüzündeki mekânı, çöp ve leşlerin atıldığı yerlerdir. Şamanlar hayvan ahırının kapısında, bulaşık sularının konulduğu kabın yanında ona ayin düzenler. Bu bölgeler körmöslerin toplandığı yerler olarak kabul edilir. Bu uygulamalar günümüzdeki çöplerin ve kapı eşiklerinin uğursuz sayılması, cinlerin ve kötü ruhların pis yerlerde bulunduğu inancı ile bağlantılıdır.

Körmösler yani kötü ruhlar ve cinler insanlara çok zarar verdiğinde ve kendi aralarında savaşa tutuştuklarında Erlik, insanları korumak için yeryüzüne kendi bahadır oğullarını gönderir. Erlik'in oğulları kapılarda beklerler. Onlar kötü ruhların içeri girmesini engelleyen kapı bekçileri ve muhafızlarıdır. Körmösleri yakalar ve dört kulplu dökme demirden kazana atarlar. Çok güçlüdürler. Erlik ve oğullarına hem çok saygı duyulur hem de onlardan çok korkarlar. Bu oğullar, şamanı Erlik'in yanına götürür ve kurbanın ruhunu ona sunarken yardımcı olurlar.

Türkler eşiğe basmaz, eşikte oturulmaz. İyi sayılmaz. "Eşik cinlerinden" bahsedilir. "Eşikte oturma çarpılırsın" diye korkutulur çocuklar.

Erlik'in 7 ya da demir başlı 9 oğlu vardır.

1-Taş Bilekli Pay Maattır,
2-Bakır Bilekli Kerey Kaan,
3-Yılanlı Karaş,
4-Uçar-Kaan,
5-Aygır Yeleli Yabaş Kaan,
6-Kömür-Kaan,
7-Şedey Kaan-Şınay Kaan

Levent Şahverdi Arşivi

8-Sert Vücutlu Temir Han
9-Padış Kerey

isimli oğulları vardır. Erlik Han'ın elçileri olarak da adlandırılır.

Dokuz kızı vardır ve saçları kara yılana benzer. Yalnızca, sekiz gözlü Kiştey Ana ve Erke Solton adındaki kızlarının ismi bilinir. Bu kızların örgülü kara saçları yılan şeklindedir. Siyah kıvırcık saçlı olarak da tanımlanırlar. Bu kızlar hoppa, şarlatan, hayasızdır ve çatallı göğüsleri vardır.

Erlik; kudretli, güçlü, kuvvetli anlamına gelen "erklig" sözcüğünün değişmiş şeklidir. Venüs'le ilişkilendirilir. Mitlerde Erlik'in önceleri göklerde olduğu sonraları yer altına indiği anlatılır. Bu anlatı, Sümer mitlerindeki Inanna'nın (Venüs) yer altına yolculuğunu hatırlatır. Venüs'ün gökyüzünden kaybolması onun yer altına, ölüler alemine inişi olarak görülür. Yer altında Venüs'ün olumsuz kötücül tarafı ortaya çıkar. Ayrıca Roux, sabah yıldızı olarak doğan Venüs'ü Erlik ile ilişkilendirir ve Venüs'ü diğer yıldızları kılıcıyla öldüren bir savaşçı olarak görür. Bu tip gezegen döngüleri, pek çok mitolojinin esin kaynağı olmuştur. Türk mitlerinde de Venüs yer altına indiği zaman ölüler aleminin tanrısı Erlik'le özdeşleşir. Erlik, Roma ve Yunan mitlerindeki Hades ve Pluton'u karşılar. Pluton, Mars gezegeninin yüksek oktavlı hâlidir.

Erlik yer altı ile ilişkilendirilen bu 3 gezegenin, Venüs, Satürn ve Mars'ın kötücül taraflarını yansıtır. Erlik salgın hastalıklar ve korkunç felaketler gönderir.

b-Kara Han-Kayra Han (Satürn)

Altay Türklerine göre gökyüzündeki tanrıların en büyüğü Kara Han'dır. Kara Han 17. katta oturur. Bütün tanrıların babasıdır ve oradan evrenin kaderini tayin eder. Eliade'ye göre Kara Han dünyanın yaradılışı ve sonu gibi konularda daima ön plandadır.

Kara Han, Sarı-Han olarak da tanınır ve Türk mantık sistemine göre sarı ve kara renk toprak, dağ ve Satürn ile ilişkilendirilir.

Altaylara göre dağları Kara Han yaratmıştır. Kayra Kan adını

Levent Şahverdi Arşivi

taşıyan mukaddes dağlar vardır. Kara Han "demir dağ" motifiyle de ilişkilidir. Türk kozmolojik görüşlerine göre atların da renklerine göre astrolojik bağlantıları vardır. Kara at Satürn'le alakalıdır. Selçuklu Dönemi'ne ait eserlerde ve minyatürlerde Satürn ak saçlı, ak sakallı ve daima esmer olarak tasvir edilmiştir. Roux'a göre de Türklerde tanrıların tanrısı Satürn gezegenidir.

Kara-Han yeryüzünü yarattıktan sonra dokuz dallı bir çam diker ve 16. kata oğlu Ülgen'i oturtur. Kara-Han, dokuz kişinin bu dallardan türemesini, dokuz ulusun da buradan meydana gelmesini ister. Bu kişilere Dokuz Dedeler denir. Türklerde 9 Atalı tabiri de kullanılır. Kara-Han, insanoğlunun "ata" ve "ana"sıdır. Şamanlara göre Kara Han'ın Ülgen, Kızagan, Mergen adında üç oğlu vardır.

Buna göre Kara Han Satürn gezegeninin tanrısal ve yersel izdüşümü olarak nitelenebilir. Yunan mitlerinde de Kronos (Satürn), kader ve zaman tanrısıdır ve tıpkı Kara-Han'ın dünyanın yaratılışı ve sonunu belirlemesi gibi, o da dünyanın kaderini tayin eder. Kara-Han'ın "Kara-Han" veya "Sarı-Han" olarak bilinmesi, dağları yaratması ve yeryüzü ile olan ilişkisi Satürn'ü anımsatır. Çünkü Türk mantık sistemindeki, renk sembolizmine göre "kara" ve "sarı" renkler ve dağlar Satürn'ü sembolize eder.

c-Bay Ülgen (Jüpiter)

Bay Ülgen göğün 16. katında Altın Dağ'da ikamet eder ve altın bir taht üzerinde oturur. Tahtı ay ve güneşin ötesindedir. Ülgen, gök cisimlerini yönetir, yağmur yağdırır, gök gürültüsü ve yıldırımları da o gönderir. Tanrı Ülgen biri ak biri kara taşla gelerek ateşin nasıl yakılacağını insanlara öğretmiştir.

Eliade'ye göre gök gürültüsü ve şimşek tüm mitolojilerde gök tanrının silahıdır ve yıldırımıyla vurduğu yer kutsallık kazanır. Ülgen iyilik yapmayı sever. Ülgen'in kendisi, kızları ve oğulları insan şeklindedir.

Yaşar Çoruhlu, Ülgen'in Yunan mitolojisindeki Zeus'a (Jüpiter) karşılık geldiğini söyler. Zeus kelimesi etimolojik olarak "parlaklık", "parlayan" anlamına gelir. Yıldırım Zeus'un silahıdır ve şimşeğinin çarptığı yerler kutsallık kazanır; "yağmurlu", "iyi rüzgar gönderen", "şimşek gönderen", "gürleyen" gibi sıfatları vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tıpkı Ülgen gibi Zeus da altın bir tahtta oturur ve Olympos dağında ikamet eder.

Ülgen de dualarda, beyaz parlak "ak ayas", parlak hakan "ayas kaan", gürültücü "künürtçi", yakıcı "küygekçi", şimşekçi "yalgınçı" gibi ifadelerle nitelenir. Bolluk bereket ve refah veren bir gök tanrısıdır. Yıldızları o idare eder. Yağan yağmur Tanrı Ülgen'in tükürüğü sayılır. İlk sancağı ve üç ateşi yakıp veren Ülgen'dir.

Kaşgari'ye göre Jüpiter gezegeninin sembolü olan kartal, gece ve gündüzün düzenini sağlar.

Türk mitlerinde çift başlı kartallar, gök direklerinin veya kayın ağacının tepesinde tasvir edilir ve tanrı Ülgen'in sembolü olarak görülür. Tanrıya açılan göğün kapısını da bu çift başlı kartal bekler. Bu kartallar gökten yıldırım indirir.

Karakuş, yani "kartal" Jüpiter anlamına da gelir. Jüpiter gezegenin diğer adı "Karakuş" yani Kartal'dır. Prototürk Chou'larda da kartal, Gök Tanrı'nın temsilcisi sayılıyordu. Gök Tanrı Ülgen'in oğullarından birinin adı "Karakuş" tur.

Kartal, Zeus'un (Jüpiter) sembolüdür. Yunan mitlerinde Zeus'un zaman zaman kartal kılığına girdiğinden bahsedilir. Çeşitli arkeolojik buluntular üzerinde gösterilen tasvirlerde, Zeus bir elinde kartal diğer elinde asa tutarken tasvir edilir.

Meşe Jüpiter'e ait bir ağaçtır. Roux'a göre Hint Avrupa efsanelerinde kartal, "Jüpiter kartalı" olarak bilinir ve kozmik bir ağacın tepesinde durur. Sibirya folklorunda da tanrının habercisidir.

Tanrı Ülgen'in, Bay-Ülgen, Ülgen Ata gibi isimleri vardır. Bay-Ülgen sözcüğü bazı Türk lehçelerinde "büyük" ve "ulu" anlamına gelir. Buryat şivesinde "ulu yer" demektir. Ülgen ismi geç dönemlerde Bay Ülgen (ulu zengin) anlamında kullanılmıştır.

Ülgen adına kesilen kurbanın başı doğuya doğru yöneltilir. Türk mantık sisteminde doğu, Jüpiter'in, ejderha takımyıldızının, ağaç unsurunun ve mavi rengin konumlandırıldığı yöndür. Jüpiter'in Sümer'deki karşılığı olan tanrı Marduk'un da hayvanı ejderhadır.

Ülgen, yıldızları ve gökyüzünü döndürür; yıldızları idare eder. Ülgen için beyaz bir aygır veya kısrak kurban edilirdi. Türk mito-

Levent Şahverdi Arşivi

lojisinde su aygırı ejderha ile ilişkilendirilir. İkonografilerde bu mitolojik yaratık, yarı at yarı ejder şeklinde ifade edilir. Kurban törenleri üç, altı, dokuz veya on iki yılda bir, mevsim döngülerine uygun yapılır. Bu zaman aralıkları kozmolojik olarak anlamlıdır ve Jüpiter döngüleri ile örtüşür. Türk mitolojisinde Ülgen'in göksel arketipi Jüpiter'dir. Jüpiter'in sıfatı bolluk ve berekettir. Ülgen'e yapılan kurban ritüellerinde, malların çocukların çoğalması ve ürünlerin sütlerin bereketli olması için dua ederler.

Jüpiter mizan yıldızıdır. Mizan ölçü demektir. Jüpiter'in burçlar kuşağını dolanım süresi ortalama on iki yıldır. Her burçta bir yıl kalır. Eski Türkler zaman ölçüsünü bu yıldızın dolanım süresine göre ayarlamışlardır. Türk takviminde verilen on iki hayvan Jüpiter'in on iki yıllık devirleridir. Jüpiter'in on iki yıllık döngüsü Choular tarafında "Türk döngüsü" olarak bilinir ve Jüpiter Türk gök tanrısı olarak kabul edilir.

Jüpiter gezegenine, Tanrı Ülgen'in sıfatları olan "iyiliksever" ve "ilahi" anlamına gelen "ongay" da denir.

Ülgen'in yedi oğlu vardır: Karakuş, Karşıt, Buura Kan (Pura Kan), Burça Kan, Baktı Kan (Paktı Kan), Er Kanım. Ülgen'in sayıları dokuzu bulan kızları ak kızlar ve kıyanlar denilen ilham perileridir. Ak renk, Türk tanrıçalarına özgü bir renk sembolizmidir. Şamanlara, ayin yaparken ilahilerini bu kızlar ilham ederler. Zeus'un da Musa'lar ya da Müz'ler olarak bilinen ilham perileri vardır.

d-Ak Ana (Ay)

Sonsuz sulardan çıkıp Ülgen'e yaratma emrini veren ve tekrar sulara dönen tanrıça Ak Ana'dır. Altay Türklerinin inancına göre ışıktan bir kadın hayali şeklindedir. Ülgen ilk yaratılış ilhamını Ak Ana'dan alır ve dünyaya destek olması için üç tane de balık yaratır.

Türk mitolojik görüşlerine göre Ak Ana boynuzlu olarak betimlenir. Eski çağlarda ana tanrıça heykelcikleri de boynuzlu olarak simgelenmiştir.

Moğol kızları evlenirken saçlarını boynuz gibi yaparlar. Tibetlilerin de evlilik törenlerinde yaptığı bu süs, Hoffmann-Heyden'e

Levent Şahverdi Arşivi

göre sembolik olarak rahmi ve doğurganlığı ifade eder. Eberhard Türk kavimlerinde kadınların baş ziyneti olarak boynuz taktığını beyan etmiştir.

Ak'lık tanrıçalara özgü bir renk sembolüdür ve cennette oturan tanrıçalara "aktu" yani "aklılar" denir. Bunlar göğün üçüncü katında oturur. Türk mantık sistemine göre "ak" batının, Ay ve Venüs'ün yerleştirildiği konumdadır. Ay, ana tanrıça arketipinin göksel karşılığıdır. Ak Ana'nın Ülgen'e yaratma emrini verip tekrar sulara gömülmesi, Ay ve Ay'ın döngüleri ile ilişkilendirilebilir.

Türklerin, bir ışın demeti veya Ay ışığı aracılığıyla doğduğunu söyleyen şaman gelenekleri mevcuttur. Dolunay şaman mitolojisinde, güçlü şamanların atası sayılmıştır. Ay sözcüğü ya da ay-fiili, yaratmak ve türetmek anlamına gelir. Ay ile ilintili Asya mitolojilerinde Ay, doğurgan dişi olarak gösterilir. Jung'a göre de mitolojilerdeki "ana tanrıça" arketipinin göksel karşılığı Ay ve Venüs'tür. Bunlar bilinçdışında oluşan "anne arketipi"nin türevleridir.

Eliade'ye göre en eski dönemlerden bu yana Ay; kadın, sular, yağmur, bolluk, bereket, doğurganlık ve dölleyicilik unsurlarıyla birlikte anılagelmiştir. Bu düşüncelere bağlı olarak gelişen pek çok sembol de ay ile bağlantılıdır. Su, yılan, spiral, balık, boynuzlar, deniz kabuğu, vb. simgeler aynı zamanda Ay'dır. Su, Ay, kadın üçlüsü hem evrenin hem de insanın üretkenliğinin yörüngesini biçimlendirir. Kadın, su, balık yapısal olarak tüm kozmik düzlemlerde aynı doğurganlık simgelerini paylaşırlar. Su, öteki elementler arasında onu tercih eden kutsal ruhun ikametidir. Canlı varlıkları yaratma emrini ilk alan sudur. Hayatta olan her şeyi yaratan da sudur. Su tanrıçaları sulardan doğarlar.

Psikanalitik yaklaşıma göre balık, boynuzlar ve su ana tanrıça arketipinin türevleridir ve göksel karşılığı Ay'dır.

e-Kızagan Tanrı (Mars)

Ülgen'in oğludur. Göğün 9. katında oturur. Çok kuvvetli tanrı anlamına da gelir. Roux'a göre 9. kat Mars'ın konumlandırıldığı gök katıdır. Kızagan Tanrı, Banzarov'a göre savaş tanrısıdır. Onlarca tehlikeli geçitlerde orduyu yönetmek ve düşmanı yenmekte,

Levent Şahverdi Arşivi

bu koruyucu ruhun yardımı olur. Altay kamı göğe çıkarken Kızagan Tanrı'yı "Kırmızı yularlı, kızıl erkek deve sırtında, gökkuşağı asalı baba!" diye çağırır. Ülgen de gökkuşağının yaratıcısı sayılır. Eliade'ye göre gökkuşağı fırtına ve kasırga gibi olaylardan sonra çıkar ve arkaik insanlara göre bu Gök Tanrı'nın barış işaretidir. Şamanlar bu yolu izleyerek Tanrı'ya ulaşırlar. Gökkuşağının 7 rengi 7 gök katını ifade eder. Kızagan Tengri kırmızı renk ile sembolize edilir.

Emel Esin'e göre Türk hatunlar, mensup olduğu boy'u düşmanlara karşı savunacak bir "er", "oğul" için savaş tanrısına dua ederdi.

Hsiung-nu'lar ant içerken Gök Tanrı'yla birlikte göksel kılıç ve Mars gezegeni simgelerini kullanırlardı. Mars gezegeni, silahlar (özellikle kılıç) ve madenlerden bakırla ilişkiliydi. Mars'ın kızıl rengi Türkleri çok etkilemiştir ve bundan dolayı bakır sokum denmiştir. Mars'a Anadolu da "parlak" ve "erkek" anlamına gelen "yaldırık" da denir. Ögel'e göre sokım, bir ağaç parçasıdır, içi oyulur üç tarafından delinir ve okun üzerine konur. Bu ıslıklı bir oktur . Göktürk devrine ait eserlerde de üç dilimli demir ok uçlarına rastlanır. Türklerde Mars gezegeninin biçimsel simgeleri, tek oklu daire, ok, kılıç, kargı ve tulga'dır.

Iskitler Mars'a her yıl at kurban eder ve bu tanrı bir tepe üzerine dikilmiş bir kılıçla temsil edilirdi. Bir Hun mitolojisine göre Tanrı Ares'in (Mars) yitik olan kılıcını bir boğanın otlar arasından bulup çıkararak Atilla'ya getirdiği söylenir. Türklerin köken mitlerinde adı geçen "Boğa" ve Oğuz Kağan'ın atası sayılır ve önemli bir hayvan ata arketipidir.

Emel Esin'e göre Atilla'nın Mars'ın kılıcını bulduğu rivayeti göksel kılıç simgesinin önemine işaret eder. Hakani Türklerinin kullandığı koş denen çift kılıç Zülfikar adıyla Osmanlı ikonografisinde de devam eder. Mars ve Mars'ın kılıcı Türklerle ilgili sayılmaktadır. Kazvini Türklerin savaşı iyi bildiğini ve Mars'ın Türklerin gezegeni olduğunu söyler. Şahname'de de Türkler, elleri, kolları, bacakları, bütün vücutları ve elbiseleri demirden olan bir millet olarak tarif edilir.

Artuklu paralarının üzerinde bağdaş kurup oturmuş ve bir eliy-

Levent Şahverdi Arşivi

le kılıç diğeri ile kesik baş tutan ikonografi Mars'ı sembolize eder.

Türk mantık sistemine göre kızıl renk, ateş unsurunun, Kızıl Saksağan denen takımyıldızın, güneyin ve Mars'ın konumlandırıldığı yöndedir. Buna göre, Kızagan Tanrı savaşçı bir Alp olarak düşünülür.

f-Mergen Tanrı (Merkür)

Her şeyi bilen, "akıllı" Mergen Tengere göğün 7. katında oturur. Mergen kelime anlamı olarak "okçu, nişancı" anlamına gelir. Her şeyi bildiği için her şeye gücü yeter. Oku ve yayı vardır. Bilgeliğiyle attığı ok hedefini şaşırmaz. İnsanlara bilgelik verir. O bilge tanrıdır, bilimi ve felsefeyi simgeler.

Bu anlamda Mergen, Yunan mitolojisindeki Hermes'i (Merkür) anımsatır. Hermes de akıl tanrısıdır ve bütün bilgilere sahip olduğu kabul edilir. O karanlığın güçlerini yenen tanrıdır, çünkü "o her şeyi bilir ve her şeyi yapabilir."

Emel Esin'e göre Irk Bitig'de "yol tengri" adlı astral bir tanrı vardır ve alaca ata binmiş bir binici figürü olarak tasvir edilir. Alaca atlar Merkür'ü simgeler ve Osmanlı sanatında Merkür, alaca at üzerinde tasvir edilir. Merkür'ün biçimsel simgesi yay, somut simgesi hırsızdır.

Hermes de yollarda geciken yolcuların ve hırsızların koruyucusudur. Aynı zamanda tanrıların ulağıdır. O yolların tanrısıdır ve adını yolların kenarlarında bulunan taş kümelerinin birinden (hermanion) almıştır. Yolların yönetimi ondadır ve yolu bildiği için geceleri kaybolmaz.

Jung'a göre avcı imgesi bir tanrı imgesidir ve göksel karşılığı Merkür'dür. Hermes (Merkür) aynı zamanda gizli bilginin tanrısıdır.

Yunan mitolojisinde Hermes adıyla anılan Merkür, çok hızlı hareket ettiği için tanrıların habercisidir, ayakkabılarında ve başlığında kanatları vardır. Elinde iki yılanın birbirine dolandığı kanatlı bir asa taşır.

Türk mantık sistemine göre Merkür, su yıldızıdır, kuzey yöne yerleştirilir ve karayılan takımyıldızını kapsar. Hermesin asasında

Levent Şahverdi Arşivi

taşıdığı yılan sembolü gibi su, alegorik olarak yılanla simgelenir.

Emel Esin'in Merkür'le bağlantılı gördüğü bir Uygur Alp'inin başında Hermes'inki gibi okçulukta ustalık işareti olan çift kanat vardır. Türk kültüründe öne ve arkaya ok atan savaşçılar başlarının sağına ve soluna kuş kanadı takar. Mergen de okçu tanrıdır ve dilekleri yerine getirir.

Merkür eski Yunan da sabah yıldızı olarak görüldüğünde Hermes, akşam yıldızı olarak görüldüğünde ise Apollo olmak üzere iki ayrı ad taşımaktaydı. Tıpkı Mergen gibi Apollo da okçu tanrı olarak bilinir ve tasvir edilir.

Eski Türkler Merkür'e dilek yıldızı adını vermişlerdi. Ona karşı dilekler dileyerek, bu dileklerin yerine gelmesini beklerlerdi.

g-Yayık Han

Talay-Han da denir. "Coşarak yayılmış su prensi" anlamındadır. Kenarı kızıl buluttan, dizgini ebekuşağından, kamçısı şimşek olarak tarif edilir. Dağ başlarında oturur.

Eliade onu Denizler Tanrısı olarak görür. O denizin ruhudur. Şamanlar onun gökyüzünde uçan Kartal Takımyıldızı'nın tam altında gökte tanrı olduğunu söyler:

Siz ey beş Merküt,
Güçlü tunç pençeli gök kuşları,
Ayın pençeleri bakırdan,
Ayın gagası da buzdan,
Uzun kanatlarının çırpınışı güçlüdür,
Uzun kuyruğun yelpazeye benzer,
Sol kanadın Ay'ı örter,
Sağ kanadın Güneş'i örter,
Ey sen, dokuz kartalın anası,
Yayık üstünde uçarsın yolunu şaşırmadan,
Edil üstünde uçarsın yorulmadan,
Evime gel öterek,

Kartal Takımyıldızı, Yay Takımyıldızı'nın tam üzerinde uçar. Yayık, Yay Takımyıldız'nın içinde bulunduğu Ejderha Takımyıl-

Levent Şahverdi Arşivi

dızı ile ilişkilidir. Görünümü ejderha şeklindedir.

Şaman dualarında Yayık şöyle tasvir edilir: "Ülgen Bey'in habercisi, kızıl bulut kenarlı, gök kuşağı dizginli, solgun şimşek kamçılı, gökten haber alan Ak Yayık, üç boğumlu Ak Yayık, altın kenarlı Ak Yayık".

Gökyüzündeki "Üç Boğumlu Yay Bulutsusu" Yayık ile ilişkilendirilen Yay Takımyıldızı'nda bulunur.

Altay Türkleri, Yayık'a özel bir önem verirler ve ilkbaharda "Yayık kaldırma töreni" için saçı töreni yaparlar.

Yayık kaldırma töreni aslında gece göğünde, ufuk çizgisinden yükselmeye başlayan ve Türk kozmolojisinde Ejderha Takımyıldızı olarak bilinen takımyıldızın yükselmeye başladığı dönemde yapılır (Ejderha Takımyıldızı= Yay, Akrep, Yılancı ve Terazi takımyıldızlarını kapsar).

Yayık; tufan, ulu deniz, ulu ırmak anlamında da kullanılmıştır. Türkler büyük denizler için "yayık su" deyimini kullanır. Yayık Han, coşup taşan ve kabaran suların ruhu sayılır ve yeryüzündeki suların ona ait olduğu varsayılır. Yayık Han'ın tufanla da ilişkisi vardır.

Tuva Şamanları "Ak Eren" ismini kullanır. Yayık büyük tufandan sonra gökyüzüne çıkıp Ak Yayık adını alır. Güney Altaylılar ona "yaratıcı" ve "gök oğlu" adını vermişlerdir. Tölösler "koruyucu" adını verir. Ülgen'in oğlu veya kızı olarak da düşünülür. Yayık sözcüğünün kökü "parçalayarak kurban vermek" anlamına gelen "yay" ile ilişkilendirilir. Mitolojik bir varlık olarak kocaman bir ejderha görünümündedir. Eliade'ye göre tüm dünya mitlerinde tufan, ejderha ile bağlantılı görülür. Kahraman ejderhayı öldürerek parçalar ve evren "Kaos" olarak düşünülen ejderhanın "parçalarından" yaratılır. Kainatın yaratılması için, ejderhanın "kurban" edilmesi gerekir.

Şamanlar dualarında Yayık Han'a şöyle seslenirler: "Ayaz hakanın (Ülgen) parçası, yıldırım tanrısından ses alan, al alevin ulusu, alevli ateş sahibi Ak Yayık! Gökte tanrı!" Yayık aile ocağına da şekil verir. Şaman ejderhanın yani Yayık'ın yardımı ve rehberliği olmadan göklere çıkamaz.

Tüm bu seslenişler ve dualar, sular ve ateş ile bağlantılı görü-

Levent Şahverdi Arşivi

len ve dağ başlarında oturduğu varsayılan, ejderha anlatılarını hatırlatır. Türk söylence kültüründe mitolojik bir varlık olan Ejderhanın göksel izdüşümü gökyüzündeki Ejderha Takımyıldızı'dır.

h-Suyla

Güneş ve Ay'ın kırıntılarından yaratılmıştır. Altay Türklerine göre Suyla; at gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlıdır. Ağaçkakan, Suyla'nın sembolüdür.

Ülgen'e Yayık'la birlikte kurbanın ruhunu ulaştırır. İnsanların hayatını kontrol eder ve bir değişiklik olduğu zaman Ülgen'e bildirir. Bundan dolayı iki dilli de denir.

ı-Karlık

Suyla ile birlikte görülen ve onunkine benzeyen görevi olan bir ruhtur. İşareti dumandır.

i- Utkucu- Utkuuçi

Kurbanı Ülgen'e ileten bir ruhtur. Güler yüzle karşılayan anlamına gelir. Gökyüzünde yaşar, Ülgen'e en yakın ruhtur. Şaman altın kazıktayken (Kutup Yıldızı) Utkuuçi'den kazları alır ve yeryüzüne döner.

j-Od Ana (Ateş Annesi-Ateş Tanrıçası)

Prototürk kabul edilen Chou'lar "Ocak Tanrıçası"nı kızıl giymiş, topuzlu güzel bir kadın olarak düşünmüşlerdir. Ocak tanrıçası dişi bir varlıktır. Yakut Türkleri ocak yaparken sekiz kenarlı anahatundan izin alırlar. Altay Şamanları "dualarında atamızın yaktığı üç ateş, anamızın gömdüğü üç taş ocak" diye dua ederler.

Ateş tanrısı ve ocak tanrıçasına dua ederken "üç" sözü sürekli tekrar edilir. Üç sayısı eril bir sayıdır. Ama, ucu yukarıya bakan üçgen, ateş unsurunu ve erilliği ifade ederken, aşağı dönük üçgen, dişil unsuru ve ocağı sembolize eder.

Altaylılar Kız Ana dedikleri ateş tanrıçasını, beyaz, güzel bir kız gibi tasvir ederler.

Yakut Türkleri ateş tanrıçasını ak saçlı bir kadın olarak görürler. Buryatlar ise kırmızılar giymiş yaşlı bir kadın olarak ve-

Levent Şahverdi Arşivi

ya ateşin yalımıyla dalgalanan yeşil veya kırmızı ipekten kaftan giymiş bir kadın olarak da düşünmüşlerdir. Bir başka şaman duasında da şöyle tasvir edilir; "Sen karanlık gecelerde, genç kızlar gibi saçlarını dalgalandırarak oynuyorsun! Kırmızı ipekli kumaşlar sallayarak genç al kısrak üzerinde geziniyorsun."

Ocak ruhu dişildir. Evin tam ortası "evin kalbi"dir ve ocak yeri buradadır. Orta Asya'da Hunlara ait, üç ayaklı ve kutlu kabul edilen kazanlar bulunmuştur. Yakutlara göre ilk ocağı Ülgen'in üç kızı yakmıştır.

Yakutlar ateş tanrısını "ak sakallı ateş babam" diye adlandırırlar. Yakutlarda ateş tanrıları yedi kardeştir. Ateş tanrısı bazen ak sakallı koca, bazen de gök renkli güzel bir kız olarak tasvir edilir.

Türk Uygur kağanlar ateş ayini yaptıkları yere "Ott Mantal" adını verirler. Üç köşeli olan "Ott Mantal" kainat simgesi olan Otağ'ın ortasında duran, boy ve soy birliğini temsil eden üç ayaklı taşınır "Oçok" olarak kabul edilir. Mantal, ayin yapılan yer anlamına gelen "Manadala" kelimesinden gelir.

Ateş, insanı ruha dönüştürür. Cesetlerin yakılmasında onların ruhunun duman ile birlikte göğe uçtuğu inancı vardır. Bu yüzden şamanlar ve demirciler ateşin efendisidir. Ateşe egemen olmak, ruha egemen olmak demektir.

k-Al Karısı-Al Bastı

Bazı edebi metinlerde çirkin, saçları dağınık, avurtları çökmüş, güçlü kuvvetli ve uzun boylu olarak tasvir edilir. Bazı mitolojik metinlerde ise dünyadaki en güzel kadından bin kat daha güzel olduğu anlatılır. Kazaklarda "cadı kadın" "küpe giren karı" anlamında kullanılır. Baş al bastı, iri gözlere sahip, baştan aşağı demir giyimli ve erkektir. Ulu ana yani ana tanrıça arketipinin olumsuz türevidir.

Kazak metinlerinde alnında tek gözü olan, iğrenç görünüşlü bir mahluk olarak tasvir edilir. Albastı, Al karısı, genellikle kırmızı siyah uzun elbise giyer. En çok sevdiği şey atların yelesini örmektir. Onu yakalamak için elbisesinin yakasına bir iğne saplamak gerekir.

Loğusalara musallat olan bu kötü ruh, al karısı, albastı, albis, almis, adlarıyla da anılır. Albastı iki surette görülür: Sarı albastı ve

Levent Şahverdi Arşivi

kara albastı. Sarı albastı sarışın bir kadın suretindedir. Bazen keçi ve tilki suretine de girer. Kara albastı daha ağırbaşlı, ciddi; sarı albastı hoppa ve şarlatandır.

Demirden ve kırmızı renkten korkar. Ahırlara girip at yelesi örmekten hoşlanır. Al ruhu, dizlerine kadar sallanan göğüslerini, omuzlarının üstünden geriye atan, karışık saçlı, acayip görünüşlü bir kadın olarak da düşünülür. Şorların mitolojik inançlarına göre "Albas" su sahibinin adını bildirir. Özbekler su perilerine "Su Alvastisi" adını verir. Kızıl, uzun saçlı olan su anasının kızıl renkli bir tarağı vardır. Türk halk inanışlarına göre Al ruhunun gücü, uzun sarı saçlarındadır. Yakutlar kötü ruhlara "Abası" der. Abakı ise korkuluklara verilen isimdir ve yine kötücül ruhlar ile bağlantısı vardır. İnsana musallat olan ve hastalık getiren, Körmös adı verilen kötü ruhlar da vardır.

Türk anlatı ve ikonografisindeki cadı, cazu, cazı gibi karakterler Al Karısı arketipinin türevleridir.

Jung, çeşitli kültür çevrelerinde oluşan mitolojilerdeki "ana tanrıça" arketiplerinin göksel karşılığı olarak Ay ve Venüs'ü (Anima) gösterir. Bunlar bilinçdışında oluşan "anne arketipi"nin türevleridir. Bilinçdışında "büyük ana" konumuna yükseldikten sonra, imgenin zıt özellikleri ayrışır. Yani aydınlık bir tanrıça (iyi peri) ve karanlık bir tanrıça (kötü peri).

Campbell'a göre Venüs'ün güneş ile kavuşum yapması onu cehennem cadısına çevirir. Eliade'ye göre mitolojilerdeki simgeler, tanrı ve tanrıça arketipleri, kozmolojik ve gezegensel döngülerin insan beynine yaptığı etkilerden dolayı ortaya çıkar.

I-Tanrıça Umay

Altay Türklerine ait mitolojide "İnsanlar türediği zaman, Umay Ana'mızla birlikte, iki kayın ağacı da yere inmiştir." denir.

Türk mitolojisinde büyük önem taşıyan ve gökyüzünden indiği söylenen, kayın ağacı, hayat ağacı ile özdeşleştirilir. İki ağaç olarak vurgulanması Uygur türeyiş mitlerini çağrıştırır. Uygurların atası sayılan beş çocuğun anası ve atası bu iki ağaçtır. Ağaçtan türeme, mitlerde çok geçen bir motiftir. Ağaç Ana Tanrıça arketipinin görünümlerindendir ve dişil bir semboldür.

Levent Şahverdi Arşivi

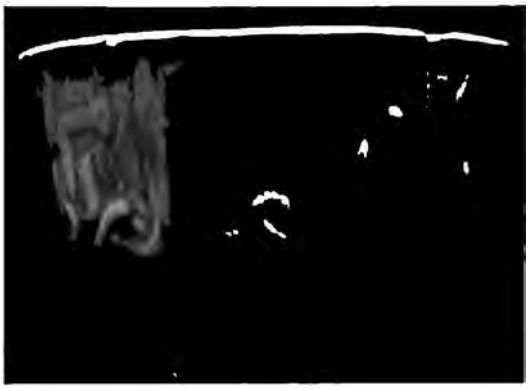
Ağaçlar ruhların gelip gittiği kozmik bir yol olarak görülür. Türk ikonografisinde hayat ağacı, hayat suyu ve ruh kuşları daima birlikte tasvir edilir.

Resim1: Türk Selçuklu Seramik Tabak. 12-13.yy. Tabağın ortasında, yaz-kış yeşil kalan ve sonsuz hayatı çağrıştıran selvi ağacı bulunur. Selvi ağacı, Hayat Ağacı ile ilişkilendirilir ve yeniden doğuşu simgeler. Türk mezarlıkları selvi ağaçları ile doludur ve boynunun bükük olması, ölüler için yas tutması olarak yorumlanır. Selvi ağacının sağında ve solunda Umay ile ilişkilendirilen ve onun görünümlerinden biri olan Hüma Kuşları tasvir edilmiş. Ağacın köklerinde hayat suyu ve üst bölümünde ruh kuşları betimlenmiş.

Umay ana yeryüzüne kanatlı bir kuş kılığında iner. Bu kuşa "Hüma Kuşu" adı verilir ve ruh kuşları ile de bağlantılıdır. Hüma kuşu "devlet kuşu" olarak da bilinir. Türk sanatında özellikle Selçuklu seramik sanatında kadın başlı harpyler, hüma kuşu olarak yorumlanır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim2: Türk Selçuklu seramik kase. 12-13.yy. başında Tanrıça Umay'ın üç dilimli tacı olan, kadın başlı hüma kuşu. Harpy.

Resim3: Türk Selçuklu seramik kadın başlı kuş vücutlu Hüma Kuşu figürü. 12-13.yy.

Osmanlı minyatürlerinde çıplak yaşlı birini öteki aleme taşıyan ve hüma kuşu ile de özdeşleştirilen anka kuşu tasvirleri görülür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim4: Bir Osmanlı minyatürü. Kucağında yaşlı bir ruhu göklere taşıyan Simurg. Hüma ile bağlantılı olarak görülen Umay, hem doğum hem de ölüm ile ilişkilendirilir.

Tanrıça Umay ananın görüntüsü şu şekildedir: Başında üç dilimli bir tacı ve elinde tuttuğu bir kase-kadeh vardır. Bazı kaynaklarda üç boynuzlu olarak da bilinir. Kuş kanatlarına sahiptir. Orta Asya'da bazı arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre Umay Ana, beyaz saçlı ve beyaz giyimli olarak, insan biçimli bir görünüm sergilemektedir. Kuş kılığında kanatlı bir kadın görüntüsü de vermektedir. Altay Türkleri onu göklerden inen gümüş saçlı, güzel yüzlü bir kadın olarak düşünmüşlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim5: 9-10. yüzyıllara ait Tanrıça Umay tasvirleri. Başının etrafında kutsallık halesi ve üç dilimli tacı ile betimlenmiş. Elinde ant kadehi tutar ve kanatlıdır.

Resim6: Ağayib al-maḫlūqāt ['Ağāyib-Nāma] Aḥmad Ṭūsī Salmānī 14. yy. Hüma Kuşu...

Levent Şahverdi Arşivi

Su kuşları özellikle kaz ve korday (kuğu), kut ve beylik işareti idi. Devlet kuşu tabiri de bu anlamda kullanılmış olabilir. Alp Er Tonga'nın kızının adı Kaz'dı. "Kaz" kelimesine yüklenen dişil özellik bağlamında "kız" kelimesi ile benzerlik göstermesi, iki kelimenin birbirinden türediğini gösterir.

Altay'da bulunmuş Göktürk Dönemi'ne ait petrogliflerde Tanrıça Umay bağdaş kurup oturmuş şekilde gösterilmiştir. Bağdaş kurmak Türklere özgü kadim bir duruş ve oturuş şeklidir. Tanrıça Umay'ın devamı niteliğinde olan Memluklu, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı sanat eserlerinde benzer şekilde tasarımlar mevcuttur.

Resim7: Türk Artuklu parası. 12.yy. Tanrıça Umay ikonografisinin devamı olan bir kadın figürü. Başında üç dilimli tacı var ve elinde Ay tilgeni tutar. Bağdaş kurup oturmuştur. Tanrıça Umay Ana'nın göksel sembollerinden biri de Ay'dır.

Başındaki üç dilimli taç boynuz olarak da düşünülmüştür. Boğa boynuzları kadim uygarlıklarda Ay ile ilişkilendirilirken, geyik boynuzları Hayat Ağacı ve Güneş ile ilişkilendirilir. Geyiğin boynuzları her yıl düşer ve yerine yenisi çıkar. Bu nedenle boynuzlar yeniden doğuşu sembolize eder ve kutsanır.

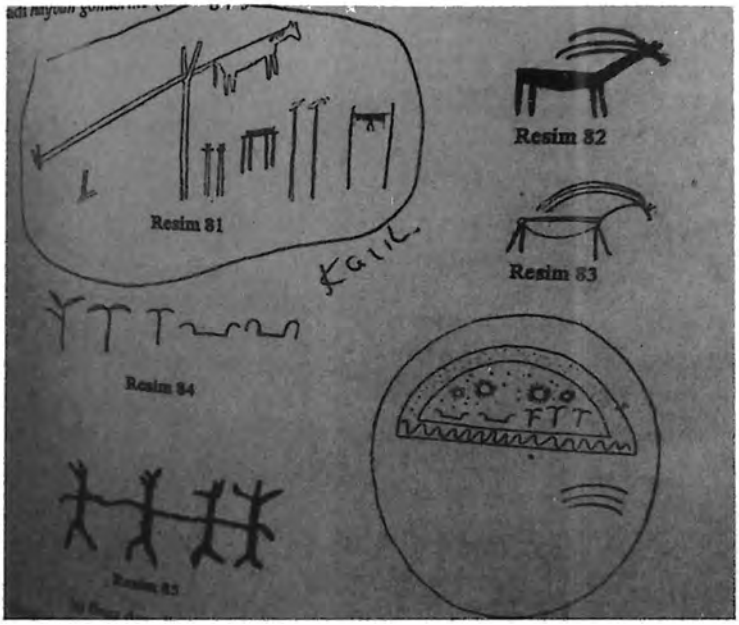
Levent Şahverdi Arşivi

Resim8: Umay Ana heykeli. 10-11.yy. Kazakistan. Başındaki şekil, taçtan çok boynuzu andırır. Elinde ant kadehi tutar.

Puura adı verilen ve mitolojik bir geyik olan hayvan da üç boynuzludur. Geyikler Türk mitlerinde dişil olarak düşünülür ve tanrıçanın kılığına girdiği "avatar" hayvanıdır. Göktürk mitlerinde bir Göktürk kağanının dişi geyik kılığına giren bir tanrıça ile aşk yaşadığı anlatılır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim9: Altay şamanlarının davulları üzerine çizdikleri Puura adı verilen üç boynuzlu geyikler.

Puura adı verilen bu kutsal geyikler şamanların tanrısal yolculuklarında kullandıkları göksel bineklerdir. Türk - İslam anlatılarında Hz. Muhammed'in bineği olarak bilinen Burak ile de bağlantısı vardır.

Resim10: Türklere ait miraç yani Hz. Muhammed'in tanrısal yolculuğunu anlatan minyatürlerde, Hz. Muhammed daima kadın başlı bir geyik üzerinde tasvir edilir. Geyiğin başında bir taç vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim11: Suriye'de bulunmuş Türk dönemine ait seramik tabak. 12.yy. Türk mitlerinde Puura olarak adı geçen ve üç boynuzlu olarak tasvir edilen mitolojik geyik. Tanrıça Umay ana ile de bağlantılı dişi geyik. Ana tanrıça arketipinin hayvan sembollerindendir.

Uygur Türk kozmoloji düşüncesinde, batı yönü dişil gezegenler Ay ve Venüs ile ilişkilendirilir. Geyik ve at batı yönüne yerleştirilir. Türkçede kelen-geyik adı verilen geyik, bazen tek boynuzlu at olarak düşünülür. Türkçe sığın ya da sıgun geyik adı verilen geyikler de bu mitolojik varlıklarla bağlantılıdır.

Elinde tuttuğu kasenin içinde Hayat Suyu ya da Can Suyu düşüncesi ile bağlantılı süt vardır. Tanrıça Umay Hayat Ağacı'ndan yeryüzüne iner ve Süt Ak Göl'den getirdiği sütü yeni doğan bebeğin ağzına damlatılır. Umay bu şeklide bebeklere ruh ve can verir. Umay, kadın ve çocuklarla ilgili bir tanrıçadır ve çocukları, kadınları, hayvan yavrularını korur. Umay Ana ve hüma kuşu ile bağlantılı kadeh ikonografisi Selçuklu ve Memluklu eserlerinde de devam etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim12: Selçuklu ve Memluklu eserlerinde görülen hüma kuşu ve kadeh ikonografisi. 13-14.yy.

Resim13: Türk Selçuklu seramik vazo üzerindeki Tanrıça Umay kabartması. Bağdaş kurup oturmuş. Başında üç dilimli tacı ve elinde ant kadehi tutar şekilde tasvir edilmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Arkaik dönemde, gezegenler ile tanrı ve tanrıçalar arasında ilişki kurulurken, burçlar ile yersel kahramanlar denkleştirilmiştir. Jung'a göre "anima" (tanrıça) ve "animus" (tanrı) arketiplerinin göksel karşılıkları, eril ve dişil nitelik verilen gezegenlerdir. Bu bağlamda Umay Ana'nın göksel karşılığı Ay ve Venüs'tür.

Türk mitlerinde, Umay Ana'ya, savaşa giden yiğitler, savaşta başarı kazanmak için dua ederler ve ona "Umay Beg" gibi eril bir nitelik vererek seslenirlerdi.

Sümer mitlerinde de Venüs ile özdeşleştirilen Inanna, hem aşk hem de savaş tanrıçasıydı. Ne kadar güçlü olduğunu belirtmek için de hermafrodit (eril-dişil) olduğu söyleniyordu.

Venüs, sabah yıldızı olarak doğduğunda savaşı, akşam yıldızı olarak doğduğunda aşk ve sevgiyi temsil eder. Hem eril-savaşçı hem de dişil-aşk tanrıçasıdır. Türk anlatılarında Tan Yıldızı ya da Tan Çolpanı olarak geçer. Ayrıca Kanlı Yıldız olarak bilinir. Tan vakti doğduğunda, diğer yıldızları kılıcı ile öldüren bir savaşçı Alp olarak görülür.

"Doğmayaydın Kanlı Yıldız-Kervan Kıran Yıldızı" sözleri ile uğruna Türküler yakılan yıldız, Venüstür. Venüs Türklerde Alp Yıldızı olarak bilinir. Akşam Yıldızı olarak doğduğunda dünyaya aşk ve sevgi, fakat Sabah Yıldızı olarak doğduğunda kılıcı ile tüm yıldızları öldüren savaşçı olarak görülür. Felaket ve savaş getirir. Türkülerimizde "kervan kıran yıldızı" ya da "kanlı yıldız" olarak ismi geçer. Sabah Yıldızı olarak doğduğunda güçlü kuvvetli anlamında ERKLİG adını da alır fakat savaşçı ve kötücüldür.

Türklerde, Venüs'ün diğer adı güçlü kuvvetli savaşçı anlamına gelen Erklig'dir ve alplik simgesidir. Bu nedenle Alplar savaşa gitmeden önce Umay Ana'nın koruyucu gücüne ihtiyaç duyarlar. Savaşa gitmeden önce zafer için ona dua ederler. Ayrıca Erklig gibi ölüm ve ötesi ile de alakası vardır.

Tanrıça Umay hem doğum hem de ölüm ile ilişkilendirilir. Göktürk Dönemi'nde yapılan kaya resimlerinde, Alpların Tanrıça Umay'ın makamında ant kadehi ile hayat suyu (şarap-rakı) içtikleri görülür. Bazı Türk topluluklarında ölüm meleği olarak görülür ve defin töreninden sonra Umay Ana'ya rakı saçısı yapılır.

Levent Şahverdi Arşivi

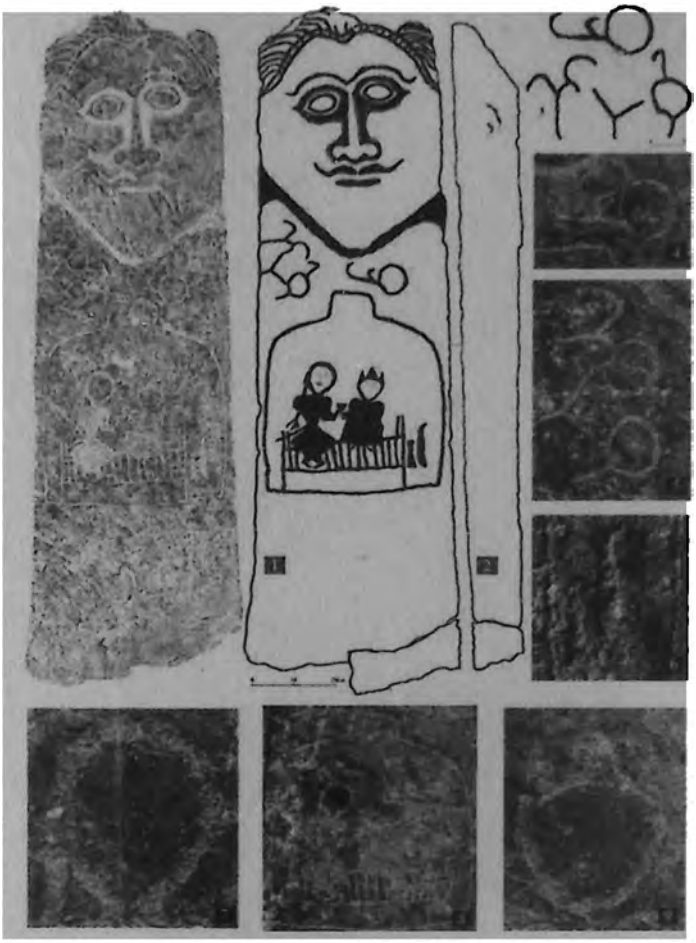
Resim14: Göktürkler döneminde yapılmış bir petroglif. Savaşa giden Alplar atlarından inerek diz çökmüşler. Tanrıça Umay bağdaş kurup oturmuş ve üç dilimli tacı ile tasvir edilmiş.

Resim15: Alplar Umay'a savaşta başarı kazanmak için dua ederler. Hazar Türklerine ait bir gümüş tabak üzerinde ellerinde kılıç ve başlarında üç dilimli tacı olan savaşçılar tasvir edilmiş. 8-9.yy. ana tanrıça arketipinin göksel karşılığı olan Venüs, Türk mitolojisinde sabah yıldızı olarak doğduğunda, diğer yıldızları kılıcı ile öldüren bir savaşçı olarak düşünülür.Bu tabakta Umay Ana'nın eril ve savaşçı kimliği betimlenmiş. Tanrı(ça) Umay ananın üç dilimli tacı "Üç Ok" olarak da yorumlanır.

Levent Şahverdi Arşivi

Libasyon ya da Saçı Ritüeli, arkaik kültürlerde tanrı ya da tanrıça şerefine içki içilmesi ve bu içkinin yere dökülmesi törenine verilen addır. Türk kültüründe de Hayat Suyu düşüncesi ile bağlantılı süt, rakı, kımız, şarap gibi sıvılar saçı olarak kullanılmıştır.

Resim16: Bir Alp heykeli ve üzerinde tasvir edilmiş, Göktürk Dönemi'ne ait bir petroglif. Tanrıça Umay Ana ile içki içen uzun örgülü saçlı Alp. Umay Ana'nın makamı bir otağ şeklinde düşünülmüş...

Venüs, kamların davulları üzerinde, ak bir ata binen ve elinde yıldız tutan bir binici olarak tasvir edilmiştir. Türk mantık ve kozmoloji düşüncesinde Aklık tanrıçalara verilen bir renk sembolizmidir. Venüs ve Ay batı yönüne yerleştirilir ve ak renk ile sembolize edilir. Ayrıca Venüs yeryüzündeki atların sahibi olarak da görülür. Geceleri dünyaya inerek doğumları başlattığı söylenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bazen de atlara biner ve onları terletir. Bu ifade Venüs'ün yani Türk ana tanrıça arketipi olan Umay Ana'nın, olumsuz tarafı olan Alkarısı ile de benzeşir.

Venüs "Çoban Yıldızı" olarak da bilinir. Çoban Orion takımyıldızıdır. Tüm diğer dünya mitlerinde ana tanrıça Venüs, avcı çoban tanrı Orion ile ilişkilendirilir. (Osiris-İsis, İnanna-Dumuzi). Türk söylencelerinde de Venüs'ün bir çobanı bir de köpeği olduğu söylenir. Köpek figürü de çok önemlidir ve Orion'un hemen yanındaki Büyük Köpek Takımyıldızı ve Sirius ile özdeşleştirilir.

Resim17: Türk Selçuklu parası. 12.yy. Venüs-beş uçlu yıldız tutan bir binici olarak tasvir edilmiş.

Beş uçlu yıldız işareti Venüs'ün sembolüdür. Venüs her sekiz yılda bir, beş kez güneşle kavuşum yapar. Sekiz yıllık sürede Venüs'ün yaptığı bu beş kavuşum noktasını 360 derecelik bir daire üzerinde işaretleyip karşılıklı olarak birleştirdiğimizde birbirleriyle yüz elli derecelik açılar yaptığını görürüz ve karşımıza beş köşeli yıldız, yani pentagram çıkar.

Türkler Venüs'e "8 Yıldız" da der.

Bunun nedeni Venüs'ün güneş ile kavuşum yaptığı ve döngüsünü tamamladığı sürenin 8 yıl olmasıdır. Aslında kadim mitolojilerde Güneş ile kavuşan Venüs kötücül bir cadı olarak görülür. Kı-

Levent Şahverdi Arşivi

sacası Venüs'ün döngüleri onu aşk tanrıçasına, savaşçıya ya da cadıya dönüştürür.

Uygur Türkleri Venüs'ü Ak Pars Takımyıldızı'nın yönü olan batıya yerleştirir. Pars kuyruğunu savaşlarda tuğ olarak kullanırlar. Bu ritüel Venüs'ün alp savaşçı kimliğini gösterir. Uygurlarda da Venüs'ün göksel durumu uğurlu sayılır. Fakat yer altındaki hareketi onu kötü bir ruha dönüştürür.

Ünlü mitolog Campbell, bu ahenkli döngüyü şiirsel bir dille şöyle tanımlar:

"Gece göğünün altın taçlı kraliçesi, tanrıların dansçı köle kızı, sabah yıldızı olarak sonsuza kadar bakire, akşam yıldızı olarak kutsal fahişe ve güneşin yalımıyla cehennem cadısıdır o..."

Resim18: Türk Selçuklu aynası. 12.yy. Tanrıça Umay Ana'yı çağrıştıran taçlı ve örgülü saçlı kadın başları.

Türk mitlerinde, ana tanrıça arketipinin olumsuz türevlerinden biri Umacı ya da Alkarısı karakteridir. Jung'a göre ana tanrıça imgesinin zıt özellikleri bilinçdışında ayrışır. Venüs'ün güneş önünden geçişleri onu cadı karakterine sokar. Kolektif bilinçaltı, Venüs'ün güneş ile kavuşumunu, cadı karakteri ile ilişkilendirmiştir.

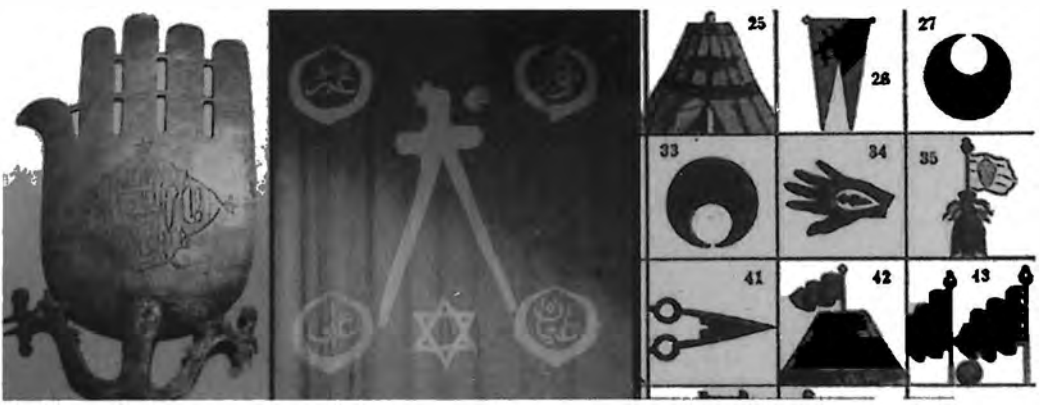
Tanrıça Umay'ın Hint Tanrıçası Uma ve May yani Mayıs Tanrıçası kavramıyla da alakası vardır. Latince mayıs, maius demektir ve Roma Tanrıçası Maia'nın ismi buradan gelir. Bunlar mevsim

Levent Şahverdi Arşivi

döngüleri ile ilişkilendirilen bahar tanrıçalarıdır. Nitekim Teleutlar Umay'a May Ana-Ene der. May Ana'yı gümüş saçlı bir kadın olarak betimlerler. May Ene bir ok ve yaya sahiptir ve çocukları kötü ruhlardan korur.

Umay için Kaşgarlı Mahmut; eserinde doğumdan sonra çıkan son yani plasenta olduğunu belirtmektedir. Kaşgari "Umayka Tapınsa Oğul Bolur" yani "Umay'a tapınırsan oğlun olur." der. Ona göre Umay, kadın doğurduktan sonra çıkan son'dur (plesenta). Roux'a gore plesenta ile ilişkili olması ruhun oradan geldiği inancı ile alakalıdır ve dolayısıyla Türk mitlerindeki, Umay Ana'nın bebeklere can verdiği söylencesi ile örtüşür.

Kırgızlar "Bu benim elim değil Umay Ana'nın eli" der. Anadolu'da bir işe başlamadan önce "Bu benim elim değil, Fatma anamızın eli" denir. Tanrıçanın eli, arkaik kadim toplumlarda, özellikle şifa amaçlı kullanılan bir semboldür. Elin içinde çoğu zaman "göz" sembolü de yer alır. Fenike Tanrıçası Tanit'in eli, Venüs'ün eli, Hz. Meryemin eli, Fatıma'nın eli ve Umay Ana'nın eli ana tanrıça arketipinin türevidir.

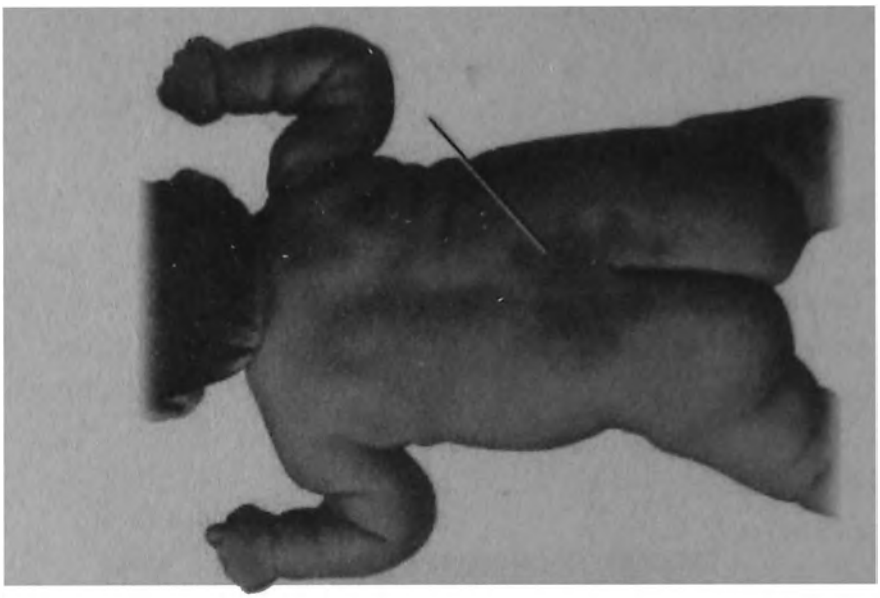

Resim19: Günümüzde Hz. Fatıma'nın eli olarak bildiğimiz sembol, Türk Osmanlı ordusunda, Tuğların başına takılan alem olarak kullanılmıştır. Barbaros'un sancağında ve Yeniçeri Ocağının sembollerinde de görülür. Muska gibi koruyucu gücü olduğu düşünülür.

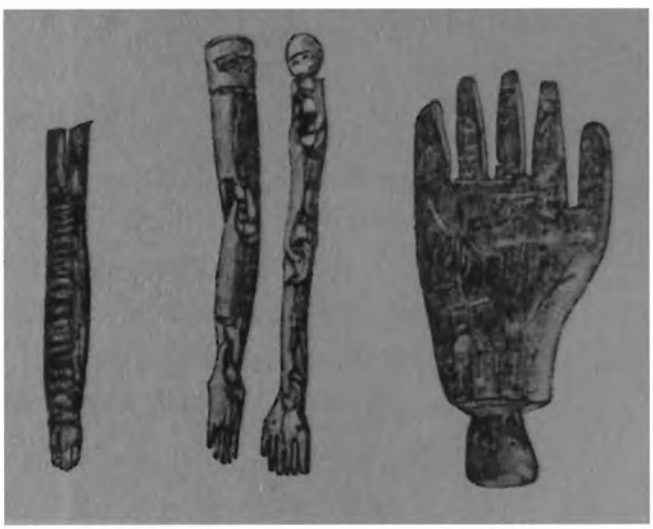
Ata şamanlar tahtadan yaptıkları el sembolünü, bir sonra gelecek olan şamana teslim ederler. Türkçe "el vermek" deyimi de buradan gelir. Anadolu'da "ocaklı" adı verilen ve şifa verdiği düşü-

Levent Şahverdi Arşivi

nülen kişiler, şifa güçlerini bir sonraki kuşağa aktarır. Buna "el vermek" adı verilir. Şifacı şamanlara "otacı" adı verilir ve "şifalı otlar" kadar, elleri ile hastalıkları tedavi ettikleri de düşünülür. El ikonografisini Türk eren ve dervişleri de sembol olarak kullanmıştır. Yalnızca Orta Asyalı bebeklerde görülen sırtlarındaki doğum lekesi, Tanrıça Umay Ana'nın eli olarak görülür.

Resim20: "Moğol lekesi" olarak bilinen doğum lekesi, Orta Asyalı bebeklere özgü bir lekedir ve Umay Ana'nın el izi olarak görülür.

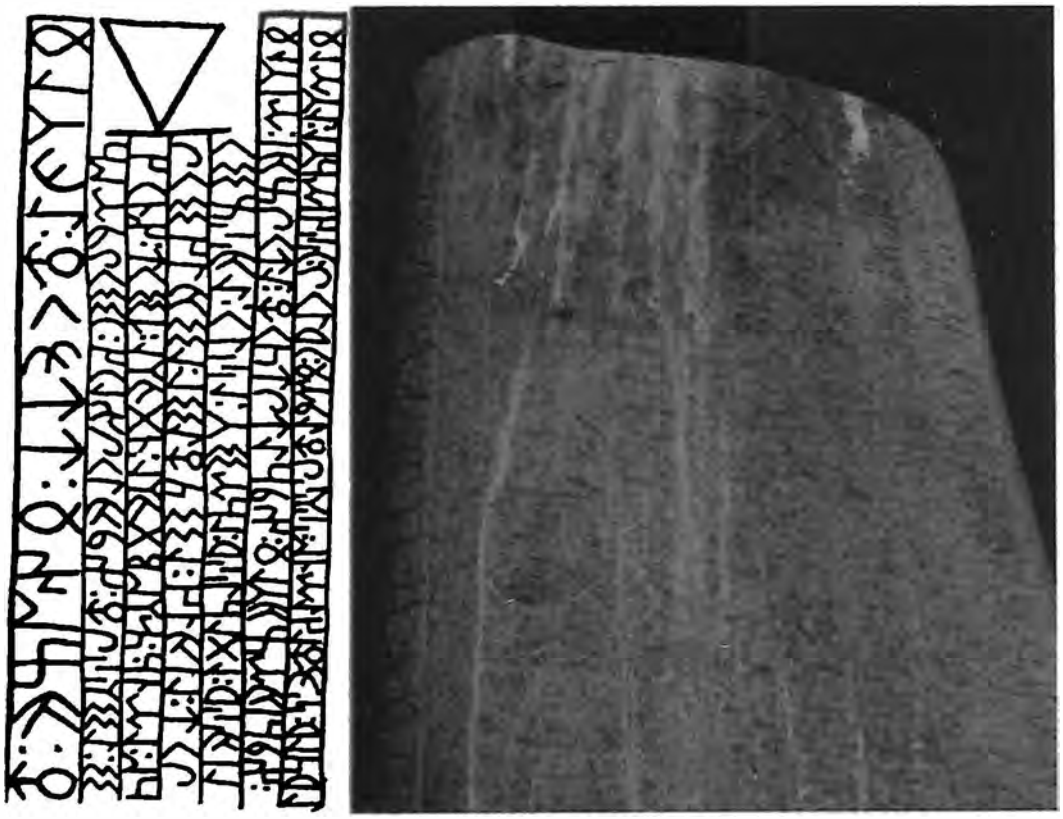

Resim21: Sibirya Şamanlarının kullandığı ahşap el sembolleri.

Levent Şahverdi Arşivi

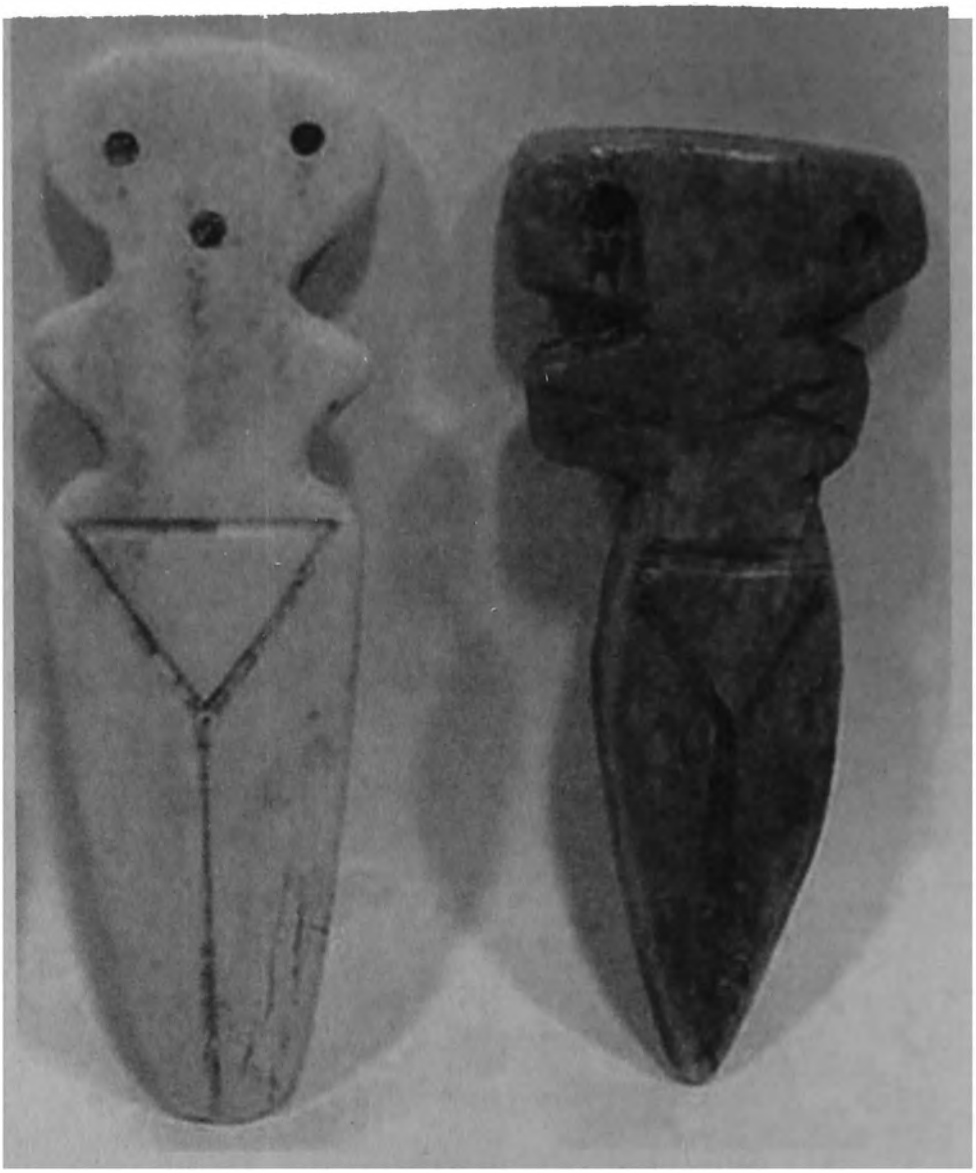
Ocak ise Türk mitlerinde Ana Tanrıça ile ilişkilendirilen dişil bir arketiptir. Şamanlar dualarında "Atamızın yaktığı üç ateş, anamızın gömdüğü üç taş ocak" der. Ateş eril, ocak ise dişil olarak düşünülür.

Üçgen yani delta, ana tanrıça ikonografilerinden biridir. Dişil bir simge olan üçgen muska, kötülüklerden korunmak için, dini ve büyü amaçlı takılan bir nesnedir. Umay Ana'nın isminin "Tanrı Umay" olarak geçtiği Tonyukuk anıtındaki üçgen sembolün, onun arketipik ikonografisi olduğu düşünülebilir. Üçgen muska hâlâ Türk geleneklerinde sürdürülür.

Resim22: Umay Ana'nın isminin geçtiği Tonyukuk anıtı ve anıtın tepesindeki üçgen sembol.

Levent Şahverdi Arşivi

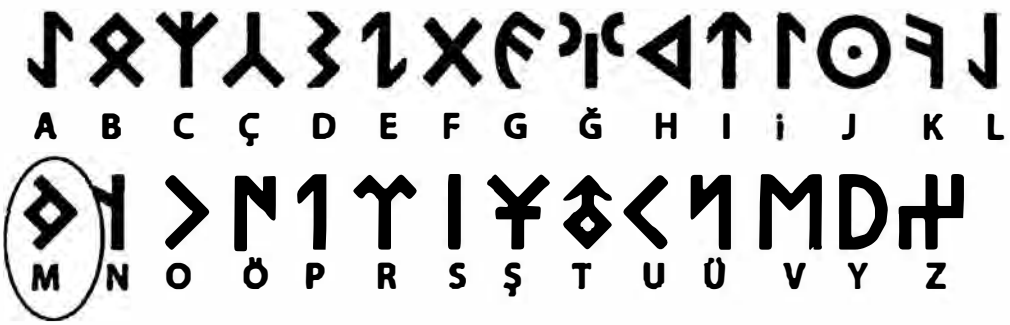
Resim23: Neolitik Dönem'e tarihlenen "Ana Tanrıça İdolleri". Üçgen, kadın-anne arketipi ile bağlantılı bir arketipsel ikonografidir. Günümüzde kullandığımız koruyucu muskalar bu sembolün devamıdır ve ana tanrıçanın koruyucu gücünü ifade eder.

Umay Ana ile ilişkilendirilebilecek bir diğer sembol, günümüzde yöresel giysiler ve dokumalar üzerinde görülebilir. Bu sembol ayrıca Türk runik harflerindendir ve "M" sesi verir. Aynı sembol, Fenike tanrıçası olan Tanit'in işaretidir. M.Ö. 2500 yılında taşlar üzerinde görülebilir. Bununla birlikte üçgen semboller de kullanılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

GÖKTÜRK ALFABESİ

Resim24: Fenike Tanrıçası Tanit ve Afyon yöresi kadın giyimindeki sembol, Türk runik harflerinden biridir ve "am-em" olarak okur.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim25: İlk Müslüman olan Türk devleti sayılan İdil Bulgarlarına ait bir para üzerinde görülen Türk runik harf. "Em-Am" olarak okunan Ana Tanrıça Tamgası. Mu'min al-Hasan, 970-986.

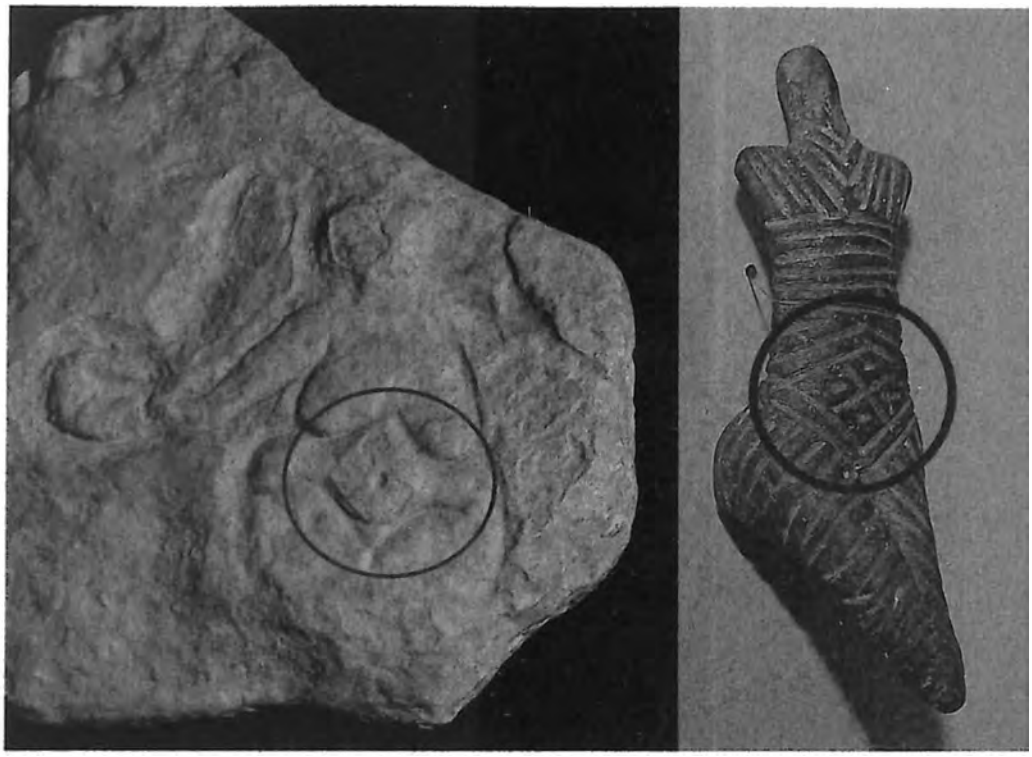
Ayrıca Göktürkçe Türk runik harfleri ile "Umay" kelimesinde de bu tamga vardır.

Resim26: Göktürk harfleri ile "Umay".

Umay Ana ile özdeşleştirilebilecek bir başka ikonografi, dört yönü ifade eden dörtgen sembollerdir. Bazen bu dörtgenin ortasında, Yer Tanrıça'nın göbeğini ifade eden nokta da bulunur. Uygurlarda yer simgesi dört köşe idi. Neolitik dönem Ana Tanrıça idollerinin göbeğinde bu simgeye sıklıkla rastlanır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim27: Neolitik Dönem doğurganlık Tanrıçaları. Göbeklerindeki sembolizm, bilinçaltında çağlar boyu kuşaktan kuşağa aktarılan, arketipik kültür kodu diyebileceğimiz, üreme ve bereket simgesidir.

Göktürk Yenisey runik harflerinden biri olan, "N" ve "Ş" sesi veren harf, muhtemelen "aş-eş" ve "ana" piktogramı olarak da okunabilir.

ORHON		YENİSEY	Ses değeri Phonetics value
Klasik Classic	Başka Şekiller Other figures		
			-n (ard damak n sı - sözcük sonu) end of the word
			-ş (sözcük sonu) end of the word

Resim28: Yenisey Türk runik harflerinden ortası noktalı (göbekli) ve ana tanrıçanın simgesel görünümlerinden olan harfler.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sembol Tanrıça Umay Ana'nın boynunda da kolye şeklinde gösterilmiştir.

Resim29: Tanrıça Umay Ana'nın kolyesi. Dört yön ve dişil kabul edilen yer-toprak simgesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim30: Yakut Türklerine ait, şamanların göksel yolculuklarında kullandıkları "sıruk". Üzerindeki işaret, ana tanrıçayı simgeler ve Göktürk runik harflerindendir.

Levent Şahverdi Arşivi

Umay Ana ile ilişkili simgeler ocak, toprak, ağaç, üç dilimli taç ya da boynuzlar, ocak el, kadeh, üçgen, geyik ve süttür. Ana tanrıçayı sembolize eden ikonografilerdir.

Sembolleri ve kültür kodlarını, kabaca, evrensel semboller-kodlar ve geleneksel semboller-kodlar olarak ikiye ayırabiliriz. Evrensel olanlar, "insanlığın ortak kültür mirasıdır" ve dünyanın her yerinde karşımıza çıkabilir. Fakat "geleneksel kültür kodları", kan bağı ve tarihsel bağı olan, aynı kültür ve geleneğe sahip insanlarda görülür. Bu geleneksel, mitolojik ve dini semboller, kolektif bilinçaltında kuşaktan kuşağa aktarılır. Bazen bilinçli bazen de bilinçsiz olarak ortaya çıkıverir.

Resim31: 19.yy. Osmanlı yüzük üzerindeki Tanrıça Umay ile ilişkilendirilen Hüma kuşu tasviri. Başında Umay Ana'nın üç dilimli tacı tasvir edilmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim32: Türk Osmanlı minyatürü 16. Elinde kadeh ikonografisi olan bir hanım tasvir edilmiş. Elde kadeh, mendil, çiçek, elma tutma, Türk ikonografik duruşudur. Kaynağı elbette Türk mitolojisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Capbell'a göre mitolojinin resim dilinde, sembol olarak kullanılan "kadın" imgesi, bilinmesi gerekenin bütününü temsil eder ve tanrısal özün kendisidir. Kahraman, bilmeye gelen kişidir. Tanrıçayla karşılaşma, kahramana "aşk" ödülü olarak döner. Mitolojilerde, kahramanın "sevgilisine" olan yolculuğu, epey zorludur. Bu yolculuk esnasında ejderhalar ve yılanlar ile savaşmak ve onları yenmek zorundadır. "Kozmik erginlenme"; kozmik at, kozmik geyik, kozmik kartal, kozmik ağaç, kozmik direk, kozmik labirent aracılığı ile gerçekleştirilir.

Kayaların üzerine kazınmış olan, labirent ikonografisi de ana tanrıça ile alakalı önemli bir arketipik görüntüdür. Labirent, iç içe geçmiş daireler ve spiral semboller tefekkürün belli aşamasında geçilmesi gereken ve ana tanrıçaya giden gizemli yollardır. Şaman erginlenme ritüellerinde geçilmesi gereken bu zorlu yol, 7 ya da 9 aşamalı olarak kozmik gök katlarının sayısınca çizilir. Pagan erginlenme ritüellerinin en önemli ve en eski görselleridir. Menderes sembolleri de yılanı ve yılanın derisini değiştirmesinden dolayı yeniden doğuşu sembolize eder. Yılan, Ay ve sular ile ilişkilendirilir ve ana tanrıçanın tezahürlerindendir. Tanrıça Umay Ana'nın üç boynuzlu ya da üç dilimli tacı ile Türk masallarındaki boynuzlu yılan ve taçlı yılan söylenceleri de birbiri ile bağlantılıdır.

Türk şamanizmini yansıtan labirent, menderes ve dairesel petroglifler, Hakasya Abakan bölgesinde ve Saymalıtaş'ta görülebilir. Labirent petrogliflerinin etrafında, çoğunlukla kahramana bu yolda yardımcı olan geyik dağ tekesi vs. vardır. Bazen "kahraman" bunların üzerinde resimlenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim33: Kırgızistan Saymalıtaş Labirent İkonografileri. Muhtemelen göksel yolculuk yapan şamanlar tarafından çizilmiş.

Labirent sembolünün ilk görünümleri, kadın cinsel organı olarak çizilmiş ve zamanla labirent şekline dönüştürülmüştür. Türklere ait labirent sembolleri 7 katmanlıdır. Erginlenme ritüellerinde birey, sembolik olarak çizilen bu mertebeleri aşmak ve tanrıçaya ulaşmak zorundadır. Öyle ki bu ritüel bize, Türk tasavvuf felsefesinde, "göksel sevgiliye" ulaşmak için kat edilen 7 mertebeyi hatırlatır. Aslında labirent yolculuğu "içsel yolculuktur" ve kötü ruhların içeri girmesini önlemek için düzenlenmiştir. Labirent ve diğer spiral semboller, tefekkürün belli aşamasında aşılması gereken yollardır. Anne rahmine ya da tanrıçanın içine girmek ile alakalıdır.

Anlaşılıyor ki Türk pagan düşüncesinde, bir merkezi işaret eden bu simge, aslında yeniden doğuşun başlangıç noktasını yani ana tanrıçayı temsil eder. Ana tanrıçanın rahmine dönüş, yeniden doğuşun gerçekleşeceği yerdir. Labirent kelimesi Latince labyrinthos kelimesinden gelir ve "labia" kadın genital organlarını tanımlamak için de kullanılır. Tanrıça Labrys adı verilen çift ağızlı balta ile de ilişkilendirilir. Aşılması gereken 7 kapı, 7 eşik ya da 7 engel diğer dünya mitlerinde ve söylencelerinde de karşımıza çıkar. Sümer mitlerinde, göksel arketipi Venüs gezegeni olan Tanrıça İnanna, yer altı yolculuğunda 7 kapı geçmek ve her geçişinde üzerinde bulunan değerli bir eşyasını vermek zorunda kalır. "Egosu"nu aşmak için bu yeraltı yolculuğunu gerçekleştirmiştir. Mitolojik dilde ölüp yeniden doğmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TÜREYİŞ MİTOLOJİLERİ

1-Türk Uygur Mitolojisi

Uygurlar Kara-Korum Dağı'nın altındaki Arkun-Orhun Nehri'nin kenarında türemişlerdir. Kara-Korum şehri de o dağın eteğindedir. Dağdan aşağı 30 çay çıkar her çayın kıyısında bir boy otururdu. Selenge ve Toğla ırmakları Kara-Korum Dağı'ndan çıkar, Kamlancu adı verilen bir yerde birleşirdi. Bu iki ırmak arasında iki tane ağaç vardı. Biri kışın yaprağını dökmeyen çam ve serviye benzeyen bir ağaç, diğeri Tur adı verilen bir ağaçtı. Bu ağaçlar iki dağın arasında büyümüşlerdi. Ağaçların bulunduğu yere her gece gökten bir ışık gelir ve o ışık 30 defa şimşek gibi çakardı. Bir gün aynı yerde 5 tane çadır gördüler. Bunların her birinde bir çocuk oturuyordu. Çocukları alan Uygurlar onları süt annelere verdiler. Büyüdüklerinde onlara anne ve babalarının kim olduğu soruldu. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Çocukları ağaçların yanına götürdüler ve çocuklar ağaçlara saygı gösterdiler. Ağaçların karşısında diz çöküp yeri öptüler.

Buradaki ağaçlar Türk söylence kültüründe adı çok geçen hayat ağaçlarıdır. Ruhların kuş şeklinde olduğu ve hayat ağaçlarından gelip gittikleri söylenir. Özellikle servi ve çam gibi kışın yapraklarını dökmeyen ağaçlar, sonsuz yaşamı çağrıştırır. Mitolojilerde hayat ağaçları daima hayat suyu ile birlikte görülür. Işık teması özellikle Ay ışığında gebe kalma, Türk mitlerinde çok yaygındır ve dölleyici bir özelliğe sahiptir. Hayat suyu da aynı şekilde üreme ile ilişkilendirilir. Bu nedenle Uygur mitlerinde geçen 30 ışık ve

Levent Şahverdi Arşivi

30 çay, hayat ışığı ve hayat suyu ile ilişkilendirilebilir ve her ikisi de dölleyici özelliğe sahiptir.

Çocuklara Sonkur-Tegin, Kotur-Tegin, Tükel-Tegin, Or-Tegin ve Bökü-Tegin adını koyarlar. Bökü-Tegin'i baş seçerler.

Tanrı Bökü-Tekin'e bütün dilleri bilen 3 karga gönderir. Bu kargalar her yere gider ve nerede önemli bir duyum alsalar Bökü-Tegin'e haber verirler. Türkçedeki "kargalardan haber almak" deyimi bu söylence ile bağlantılıdır. İskendernamede hayat suyunu bulan İskender, onu bir şişeye doldurup ağaca asar. Fakat suyu karga çalar. Çalarken de bir kısmını ağaca döker. Bu yüzden çam, servi gibi ağaçlar sonsuz hayatın sembolü sayılır ve kışın "ölmezler", yapraklarını dökmezler. Karga uzun, sonsuz hayatın sembolüdür.

Mitolojide merkez de dahil beş yön unsurunu çağrıştıracak semboller de vardır. Örneğin Bökü-Tegin Sonkur-Tegin'i Uygur Kağanlığı'na göre kuzeyde olan Kırgız bölgesine, Kotur-Tegin'i doğu yönüne Tangut bölgesine, Tükel-Tegin'i güney yönüne Tibet bölgesine gönderir. Or-Tegin'i isminin anlamı gibi ortada yani merkezde bırakır. Ve kendisi de Hıtay Devleti yönüne gider. Fakat o da doğudadır. O dönemde batı da askerî sefer yapılacak düşman bir devlet olmayışının da etkisi olabilir. Daha sonra Arkun-Orhun Nehri kıyısında, "ortadaki büyük şehir" anlamına gelen Ordu-Balık şehrini kurdu.

Bökü-Kağan bir gün uykusundayken beyazlar giymiş yaşlı bir adam geldi. Ona elinde tuttuğu çam kozalağı büyüklüğünde yeşim taşını verdi. "Bu taşı muhafaza edersen dünyanın dört bir yanına hâkim olursun" dedi. Aynı gece başvezir de aynı bunun gibi bir rüya görmüştü. Bunun üzerine Bökü Kağan, ordusunu topladı ve batı tarafına sefere çıktı. Türkistan'a geldiği zaman geniş bozkırları, gür çayları görünce burada oturmuş ve Balasagun şehrini kurmuştu ki buna bugün Guz-balık derler. Bökü Kağan'ın orduları dört bir tarafa yayılmış ve birçok ülke fethetmiştir.

Bir başka versiyonu ise Dokuz Oğuz Mitolojisi olarak bilinir.

Türk geleneğine göre Dokuz Oğuzların eskiden devleti, töresi, kağanı yoktur ve boylardan ibarettir. Dokuz Oğuz boyları bir gece gökten bir nur sütununun yeryüzüne indiğini görürler. Gökten inen

Levent Şahverdi Arşivi

altın ışık bir çam ağacının üzerine düşer ve ağacın kovuğunda Uygur Türklerinin ataları olan beş çocuk peyda olur.

En küçük çocuk Bügü Kağan baş seçilir. Oğuz illeri ise mucizevi bir şekilde kurulur. Gökten inen nur sütunu yeryüzünde taşlaşarak yeşim taşından bir kaya vücuda getirir. Bu kayaya Kutlu Dağ adı verilir. Bir gün beyaz giyimli, ak sakallı bir ihtiyar Bügü Kağan'ın rüyasına girerek bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların büyük bir devlet hâlinde yaşayacaklarını söyler.

Daha sonra Bügü Kağan'ın torunlarından biri olan Yulun Tekin tahta çıkar. Yulun Tekin, Kut Dağı'nın Türklerin otuz batından beri devam eden bir tavaf yeri olduğunu bilmemektedir. Çin'de o sıralarda Tang sülalesi hâkimdir. Çinliler Türklerin kuvvetlerinin kaynağının bu Kutlu Dağ olduğunu anlar. Çin hükümdarı kızı Kiyeliyen'i, Türk Kağan'ın oğlu Galitekin'e vermeye karar verir. Fakat bunun karşılığında Kutlu Dağ'ı ister. Böylece Çin hükümdarının kızına karşılık Kutlu Dağ denilen kaya parçası armağan edilir.

Çinliler, kutlu kayayı parçalayarak kendi ülkelerine taşırlar. Kaya, şamanlar ve sihirbazlar tarafından yağma edilerek her parçası dünyanın bir köşesine götürülür. Bu taşlar nereye gitmişse orada bolluk, bereket, mutluluk olur. Fakat bu olaydan sonra Türk ülkesinde çeşitli felaketler yaşanır. Bir anda bütün sular kurur, bütün yeşillikler sararır, gökyüzünün rengi bile değişerek yaslı bir havaya bürünür. 7 gün sonra Yulun Tekin ölür. Salgın hastalıklar insanları kırıp geçirir. Kuşlar, yabani ve evcil hayvanlar, memedeki çocuklar "Göç, göç, göç!" diye bağırır.

Oğuzlar, artık bu ülkede Yer-Su perilerinin kendilerini istemediğini ve "GÖÇ" emri ile buradan kovulmakta olduklarını anlayarak 3 bölüğe ayrılırlar. Bir bölüğü, Beşbalık'a giderek Uygurların hâkim olduğu Dokuz Oğuz Devleti'ni kurar. Bir kısmı bozkırlara dağılarak çobanlık yapmaya ve bir kısmı da ormanlara çekilerek avcılık yapmaya başlar.

Türkler başlarına gelen felaketlerin sebebinin bu kutlu kayanın parçalanmasında olduğunu anlarlar.

Türk Uygur mitolojisinde sansar adı verilen ve Türk tasavvuf felsefesinde devriye ya da devir olarak süren düşünce "yeniden

Levent Şahverdi Arşivi

doğuş" ile alakalı inanıştır. Türk düşüncesinde de insan ruhu "dönen" varlıklar arasındaydı. Hint Budizminde "samsara" adı ile anılır ve Uygur Türkleri buna sansar ya da sangsar adını vermişleridir. Uygur Budizminde "ruhların dönüşümü tekerleği" sansar çarkı olarak isimlendirir. Sansar kakım cinsinden bir hayvandır. Kakım Uygur Türklerinde ata ruhlarını sembolize eder. Bazı Uygur fresklerinde elinde sansar ya da kakım tutan ve pars postu giymiş alplar görülür. Yeniden doğuş düşüncesi ile bağlantılı ve ata ruhlarını sembolize eden bu hayvan Türk ikonografisinde de yerini almıştır.

Eliade'ye göre esrimeli Şamancıl inisiyasyon ritüellerinde şamanın kılavuzu "sansar-kakımdır". Şamanları yer altı dünyasına götüren ve ona rehberlik eden hayvan kakım-fare ve sansar türünden hayvanlardır. Türk Osmanlı padişahlarının kaftanlarında da bu hayvanın kürkü kullanılır.

2-Türk Budist Kozmoloji ve Mitolojisi

"Altaylılar tüm tarihleri boyunca imparatorluk kurucusu, fatih, teknoloji ve düşünce tüccarı olmuşlardır. Başka uygarlıklarla kaynaşmışlar hatta kendi uygarlıklarını kurmuşlardır. Bu aşamadan sonrada önceki dönemlerde edindikleri kimliklerini kaybetmemişlerdir. Zerdüşt, Manici, Budist, Nesturi, Musevi, Taocu, özellikle de Müslüman olmuşlardır." (Jean Paul Roux.)

Jean Paul Roux'un söylediği gibi, Orta Asya'daki göç ve ticaret yolları, Türklerin pek çok din ile tanışmışlarını sağlamıştır. Benimsedikleri dinin ritüellerini yerine getirmişler, o dinin söylence ve geleneklerine uygun hareket etmişlerdir. Ve elbette Orta Asya bozkırlarında at koştururken, bu din ve mitolojilerin taşıyıcısı da olmuşlar ve yaymışlardır. Fakat geçmişteki dini kimliklerini de kaybetmeyerek yeni dinin içinde bir şekilde muhafaza etmişlerdir. Bu, Eliade'nin "Hiçbir din yerinde bitmemiştir." sözünü akla getirir. Ona göre hiçbir din bütünüyle yeni değildir; bir sonraki din, bir önceki dinin anılarını muhafaza eder.

Bu bağlamda hemen akla şu soru geliyor: Türklerin Budizm ile tanışmaları ne zaman olmuştur?

Budha'nın M.Ö. 563-483 yıllarında yaşadığı varsayılır. Ancak onun bilgeliği 200-300 yıl sonra yazıya dökülmüştür. Budha'nın

Levent Şahverdi Arşivi

tarihî bir kişilik olup olmadığı ya da üzerine atfedilen efsanevi anlatıların ne kadarının gerçek ne kadarının ondan önceki geçmiş mitolojik çağlara ait söylenceler olduğu tartışılabilir. Hatta hangi milletten olduğu dahi kesinlik kazanmamıştır.

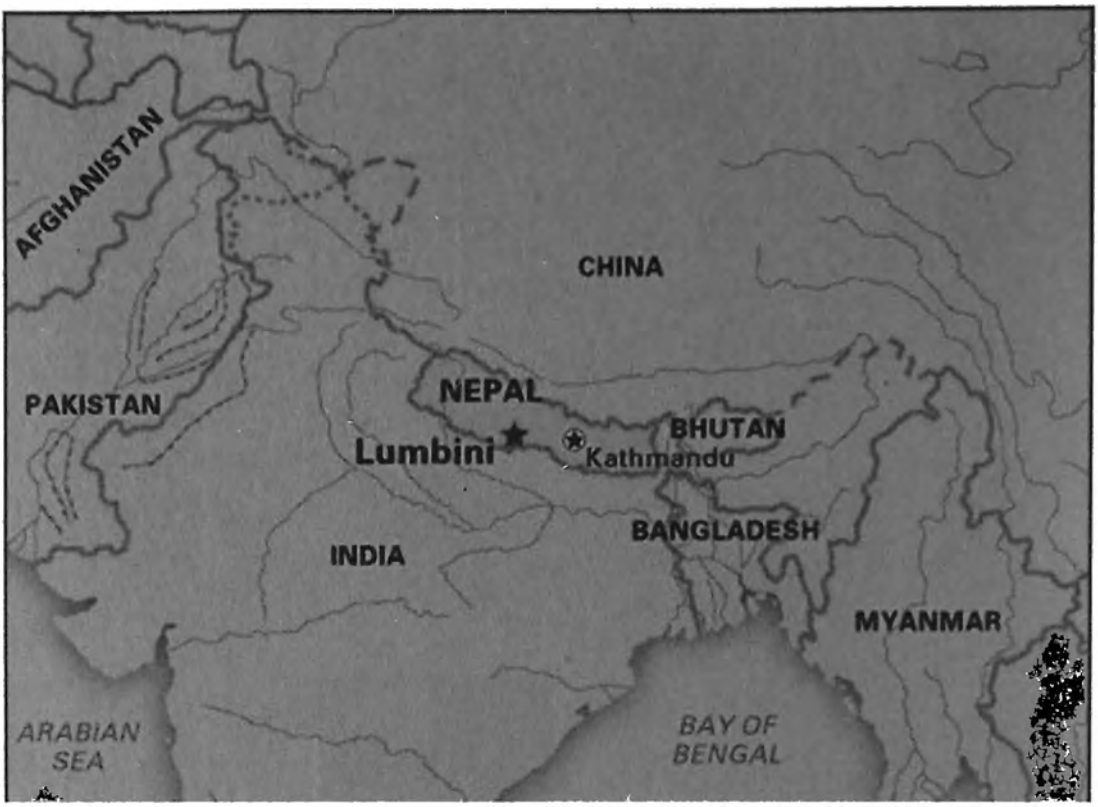

Resim-1: Türk Uygur Buda figürü. Turfan. 9-10.yy. Buddha, Türkçe "bağdaş" adı verilen ve bir tür meditasyon oturuş biçimi olan vajrayana yaparken. Önündeki 4 kadeh, Türklerin öteki dünya inancı ile bağlantılı hayat suyu içeceğini sembolize eder.

Budha göçebe ve savaşçı Sakya soyundandı ve savaşçı bir hükümdar oğlu olduğu söyleniyordu. Ve kendisine dünya hükümdarı payesi de verilmişti. Orta Asyalı göçebelerden biri olan, "Sakyalar Hâkimi" ve Budha'nın da bağlı olduğu kabilenin hükümdarları Türk olarak bilinirdi. Budha'nın Moğol ırkından bir Sakyalı oldu-

Levent Şahverdi Arşivi

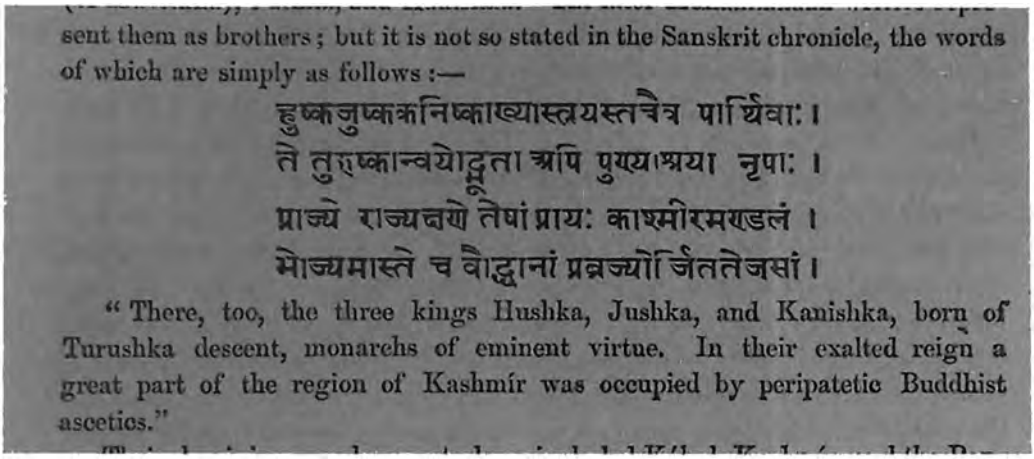
ğu da söylenceler arasındadır. Doğduğu yer Lumbini, bugünkü Nepal sınırları içindedir.

Resim-2: Buddha'nın doğduğu yer bugünkü Nepal sınırları içinde Lumbini adı verilen bölgedir. Nepal Çin ve Hindistan sınırları arasındadır.

Budacılık İç Asya'da göçebe kökenli çevrelerde, Hiungnu, Hun (M.Ö. 2 - M.S. 5 yy.) ve Kuşhan (M.S. 1 - 5.yy.) medeniyetinde gelişmişti. İlk Köktürk ve Batıtürk kağanlarının hanımları Budistti ve Budist abideler yaptırmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

sent them as brothers; but it is not so stated in the Sanskrit chronicle, the words of which are simply as follows :—

हुष्कजुष्ककनिष्काख्यास्त्रयस्तत्रैव पार्थिवाः।
ते तुरुष्कान्वयोद्भूता अपि पुण्याश्रया नृपाः।
प्राज्ये राज्यक्षणे तेषां प्रायः काश्मीरमण्डलं।
भोज्यमास्ते च बौद्धानां प्रव्रज्योर्जिततेजसां।

"There, too, the three kings Hushka, Jushka, and Kanishka, born of Turushka descent, monarchs of eminent virtue. In their exalted reign a great part of the region of Kashmír was occupied by peripatetic Buddhist ascetics."

Resim-3: Sevgili Emel Esin, Kuşhan Devleti'nin kurucu hakanlarının Türk Soylu olduğunu ve Hintlilerin Türklere "Turuşka" adını verdiğini söyler. Hintliler aynı adı hem Kuşhan hükümdarlarına, hem Gazne Türk Hakanı Sebük Tegin'e vermekteydi. 18. yüzyılda F.S. Growse tarafından yazılmış "MATHURA A DISTRICT MEMOIR" adlı kitabın bir paragrafı Hint Sanksritçe metinlerden çevrilmiştir.

Kuşhanlar ile ilgili metinde şu ifade yer alır: "There, too, the three kings Hushka, Jushka and Kanishka, born of Turushka descent, region of Kasmir was occupied by peripatetic Buddhist st a scetics."

Hushka, Jushka ve Kanishka (Kuşhan Hakanları) Turuşka yani Türk asıllıdır. Seçkin ve erdemli hükümdarlardır. Keşmir, Onların yüce saltanatı içinde, Budist rahipler tarafından işgal edilmiştir." Buddha dini Kuşan medeniyeti ile birlikte Türkistan'a girmiştir.

Hint kaynaklara göre kurucularının Turuşka-Türk soylu hakanların olduğu Kuşhan İmparatorluğu devrinde Budist sembol ve simgeler çok etkileyici idi. Aynı simgeler Ak-Hun devrinde de devam etti. Kabulistan Türk Şahi Tigin Devleti kağanları da Budistti. Barha Tegin 680'li yıllarda Türk Şahi Tegin Devleti'nin başındaydı. Tarihçi el-Biruni (973-1048) ilk Türk Kabil şahının adını Barha Tegin olarak kaydeder.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-4: Türk Şahi Tegin Devleti dönemi duvar resmi. Bamiyan Mağarası. Afganistan 7-8.yy. Buddha'nın başının etrafındaki kızıl hale, Güneş Tilgeni'dir. Başının üzerindeki üç dilimli tacı Türk Kün-Ay Tamgaları ile süslenmiştir. Tahtına Türk usulü bağdaş kurup oturmuştur. Sağında uluyan bir Mavi-Kurt (Gök-Börü) resimlenmiştir. Tüylü ok başlarındaki hilal dikkat çeker.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-5: Ak-Hun parası üzerinde hem Buddha'nın gönlünü sembolize eden çark, hem de hilal sembolü birlikte görülür. M.S. 6.yy. Hun kağanın başının üzerinde Türk Tamgası Kün-Ay.

Budizm milattan önceki devirlerden itibaren Kuşhan medeniyeti ile birlikte Türkistan'a girdi. Bazı Güney Hunları ve Göktürklerin atası sayılan Çinlilerin Tsu-k'ü adını verdiği Hun boyları 4 yy. da Budizmi benimsedi.

401 yılından itibaren Tsü-k'ü Hunları Gansu-Kansu ve Turfan içinde devlet kurdular ve Buddha dinine bağlı kağanlar tarafından idare edildiler. Çin hükümdarı, Budizm'e bağlı, barışçıl ve hümanist insanlar olan Tsü-k'ü Devleti'ne hücum edince, Kansu'da yaşayan Türkler kendilerini savunamadılar. Turfan ve Kansu'da yenilgiye uğrayınca Altay'a göç etmek zorunda kaldılar. 1oo yıl sonra Tsü-k'ü Hunlarının çocukları olan Köktürkler, Juan Juan'ların "Esir Demircisi" olarak yaşadılar. Daha sonra Juan Juan'ları ve

Levent Şahverdi Arşivi

diğer Orta Asya devletlerini de yenerek, Çin'den Bizans'a ve Fars'a kadar büyük bir imparatorluk kurdular.

Türkler, tarihi kayıtlara göre Budizmden bir türlü vazgeçemeyecek ve dönem dönem bu dini benimseyeceklerdi. Çinlilerin ona verdiği isimle T'opa ve Bugut yazıtındaki adıyla Taspar Kağan Budacıydı. Taspar Kağan Budist dinin gereği et yemezdi.

Kaşgari, Tabgaçları Türk boylarından biri olarak tanıtır. Tabgaçlar Taspar Kağan (To-pa Siun) Dönemi'nden (452-465) başlayarak Budizm'i devlet dini hâline getirmişlerdi. Tabgaçların ve aynı soydan gelen boyların, Kuzey Çin'e hâkim olduğu 4. ve 6. yüzyıllarda ortaya çıkan Budist sanatına Çin'li Sung-yun, "HU Sanatı" yani Türk sanatı demekteydi. (Çinliler Türklere "Hu" adını verir.) Yani bu sanatı Xiongnu (Hun) soyundan gelen milletlere bağlamaktaydı. 556-572 tarihlerinde Çin hükümdarı başkentine Türklerin kullanımı için Budist bir tapınak inşa ettirmişti.

6. yüzyılda Sogdca yazılmış olan "Bugut Yazıtı" Budizm ile ilgilidir. Yazıtta bu inanca katılması için Bumin Kağan'ın ruhunun çağrılması gibi ibareler vardır. Göktürk Kağanı Mu-Han'ın ardılı ve Bugut yazıtını yazdıran Taspar Kağan, Budizm'i kabul etmiş ve bu dine sıkı sıkıya bağlanmıştı. Onun döneminde Buddha heykelleri yaptırılmış ve tapınaklar inşa ettirilmişti. 574 yılından sonra Çin'deki baskıdan kaçan Budistler Taspar Kağan'a sığınmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-6: Türklere ait Bugut Yazıtı. M.S. 6. yy. Kök Türk Kağanı Mu-han Tigin adına Taspar Kağan tarafından dikilmiştir. Kaplumbağa kaidesi üzerine yerleştirilmiş bengütaşın 3 yüzü Sogd harfleriyle Sogdca, bir yüzü Brahmi harfleriyle Sanksritçe yazılmıştır. Kaidenin üst bölümünde, Göktürklerin Aşina boyu mitolojisinde adı geçen çocuğu emziren kurt tasvir edilmiştir. Bugut, kelime anlamı itibarı ile "geyik" anlamına gelen buku/bugu 'dan türemiştir. Geyik, Buddha'nın kutsal hayvanıdır.

Tüm bu geçişler için İstemi Kağan ve Bumin Kağan'ın ruhsal anısına başvurulmuştur. Değişim ve geçiş dönemlerinde kökene dönme ve ataların bir şekilde anılması, ruhsal açıdan bakıldığında değişimi olanaklı kılar ve kolaylaştırır. Türkler din değiştirirken Ataların ruhlarına danışarak onlardan izin almışlardır. Bu tamamen Türklerin "atalar" tapımı ile alakalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk kağanlar gerek duygusal gerekse siyasi nedenlerden ötürü Budizme eğilim gösterse de "atalar" dinini ve bu dinle bağlantılı geleneksel inanç ve ritüelleri asla terk etmemişlerdir.

Bilge Kağan Türk imparatorluğunun yeniden derlenip toplanması döneminde duvarlarla çevrili bir şehir inşa etmeyi düşünürken Tonyukuk, onunla tartışarak bu isteğinden, "Buddha ve Laotseu insanlara yumuşaklığı ve alçakgönüllülüğü öğretmektedir. Bu öğretiler savaşçılara yaraşan meziyetler değildir." diyerek vazgeçirmiştir. Çünkü Türklerde alplık kurumu olmasa diğer milletler tarafından kolayca yok edilebilirlerdi. Fakat Bilge Kağan bu dönemde kendi ilini surlar ile çevirerek Budist mabetler de yaptırmıştır.

Türkler ne zaman barışçıl bir din olan Budizmi benimseseler etrafındaki milletler tarafından yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Türklerin geçmiş tarihinde Tsü-k-ü Hunlarının yok edilişi Bilge Tonyukuk'un Bilge Kağanı bu dinden vazgeçirmeye çalışmasını haklı gösterir.

Resim-7: Bilge Kağan'ın mezarında bulunan geyik ikonografisi. Ölümü M.S. 734.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tarihlerden sonra güçlü bir milliyetçilik düşüncesi ile birlikte Sogd dili de terk edilmiş ve her alanda Türkçe kullanılmaya başlanmıştır. Xiongnu'larda da görülen "tengri" kavramı ile birlikte Türklerin öz kozmolojisi olan Gök, Yer ve Su gibi kutsallar da vurgu kazanmıştır.

Uygurlara Budizm 630'lu yıllarda tesir etmeye başladı. 778-779 tarihlerinde iyice yerleşti. Uygurlar ile birlikte, Karluklar ve hatta kuzey Türkleri de kitleler hâlinde Budizmi benimsedi.

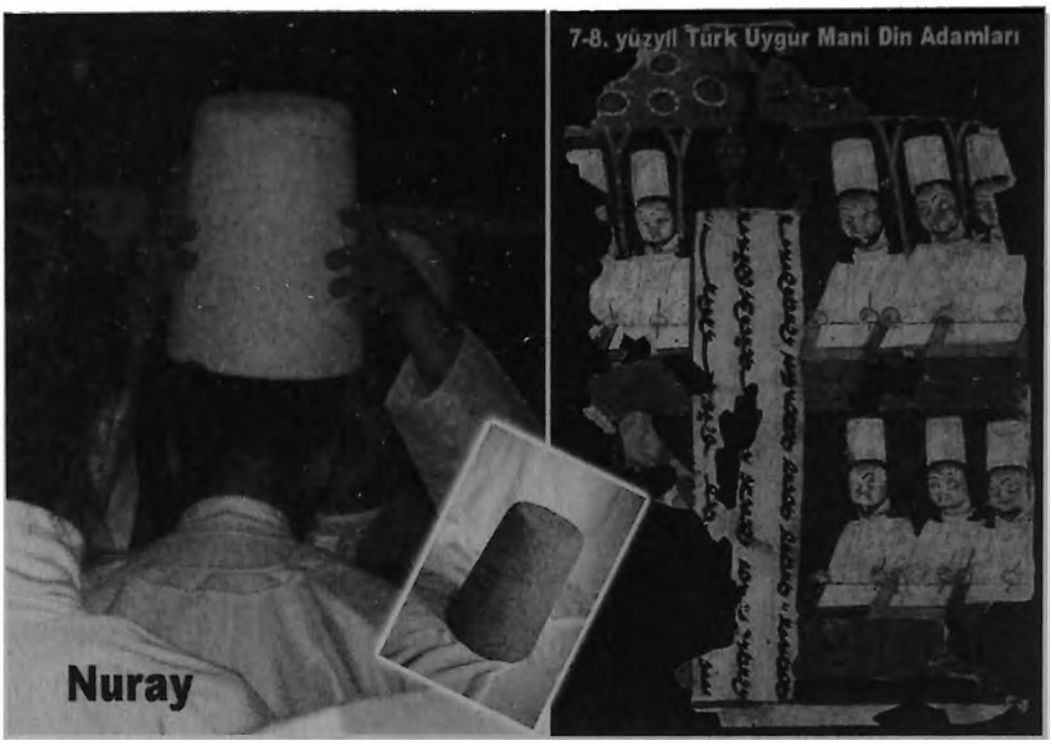
Budizm'in Orta Asya'ya yayılması, doğal olarak Türkleri bu dinle karşı karşıya getirmiştir. Budist din adamları bozkırlarda yaşayan insanları bu dine davet etmekteydi. Rus bilim insanlarına göre, bu dinin bozkır birliği fikrini gerçekleştirebileceği düşüncesi, Altay toplumlarında özellikle 570-590 yılları arasında, Budizm'in birdenbire patlamasına neden olmuştu.

Resim-8: Bir Karluk kağanının tahta çıkışını anlatan metal tabak üzerindeki figürler. 8-9.yy. Taht Budacı düşünceye uygun olarak iki aslan tarafından taşınıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Çin başkentindeki Budacı tapınaklara, Türk Uygur Budist rahipler görevlendirilirdi. Çin devletinde Budist mabetleri Uygur rahipler yönetirdi. Sonraki yıllarda Budizm Mani dini ile birlikte yaşamaya devam etti. Uygur Mani dini rahipleri beyaz renkli kıyafetler giyerdi. Çinliler bu yüzden bu dine "Beyaz Buda Dini" adını verirdi.

Resim-9: 7-8. yüzyıl Türk Uygur "Mani Dini" Din adamları. Kullandıkları Başlıklar ile Mevlevi dervişlerinin kullandıkları ritüel başlıklar aynıdır. Giyim şekilleri çok benzer ve giysi rekleride beyazdır. Manicilik Budizmin de içinde bulunduğu birkaç dini içine alan bir dindir.

Budizm Doğu Türkistan'da Uygurlar arasında 14. yüzyıla kadar devam etti. 1314 yılında Budacı rahip Kalamari, tarihçi Reşüddiddin'e Türkler açısından çok önemli olan şu sözleri söyler: "Türklere gelince... Onlar başından beri Buda Sakya-muni milletidir. Şimdi bazıları Müslüman oluyor. Ama o yörede ve onların hudutları içinde sayısız Buda mabedi vardır."

Levent Şahverdi Arşivi

662 yılında Gandrayı ve İran illerini fetheden Batı Göktürk imparatoru ve Karahanlı Türk devletinin de atası kabul edilen T'ong Yabgu Budistti. 932 yılına kadar Budist dine bağlı olan Karahanlılar, Budist tapınaklara Burkan Orun adını verdiler (Orun taht anlamına gelir.). Bu tapınaklar 4 yön sembolizmi ile bağlantılı olarak yeryüzünü ifade edecek şekilde ana yönlere göre konumlandırılmıştı. İslam'ı benimsedikten sonra ilk camileri bu tapınaklar üzerine inşa etmişlerdir.

Kozmolojik ve mitolojik benzerlikler açısından Türk mantık ve düşünce sistemi ile Budist inanç ve ritüeller arasında ortaklıklar çoktur. Türk Budist mitolojiler eski Türk mitolojileri ile kaynaşmıştır.

Türklerin "atalar dinindeki" geleneksel evren düşüncelerinde olduğu gibi, Burkan dininde de Gök ve Yer-Su dikotomisi vardı.

Türklerin, yeryüzünü ayakta tutan ve taşıyan, dünyanın merkezi olarak kabul ettiği Altay Dağı'nın yerini Sumeru Dağı almıştır. Güneş'in ve Ay'ın bu dağın etrafında döndüğü düşünülür. Türk mitolojisinde Altay Dağı dünyanın merkezindedir ve gökyüzünün merkezi kabul edilen Kutup Yıldızı ile kozmik olarak iletişim hâlindedir. Altın Dağ olarak da isimlendirilen Altay Dağı 33 katlı olarak kabul edilir. Aynı düşünce Türk Budizminde de devam etmiş ve Sumeru Dağı 33 katlı olarak görülmüştür.

Sumeru Dağı'ndan gökyüzüne hayat ağacı yükselir. Bu kozmik merkezler yeryüzü ile gökyüzünü birbirine bağlar ve Tanrı ve insan arasında iletişimi sağlar. Sumeru Dağı'nda yarı insan yarı hayvan kutlu mitolojik hayvanların yaşadığı düşünülür.

Sumeru Dağı'nın bir balık üzerinde durduğu varsayılır. Bu dünya tasavvuru eski Türk "Atalar" düşüncesindeki merkeze yerleştirilen ve yer-kara ile ilişkilendirilen öküz ikonografisi ile birleşerek İslami kültür çevresinde de devam etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-10: Acaibü'l Mahlûkat, Kazvinî, Ölümü 1283. Eski Türk kozmoloji düşüncesinde, yeryüzü ortası sarı renk ve öküz ikonografisi ile gökyüzü ise melekler gibi ruhani varlıklar ile ifade edilirdi. Yer altındaki büyük tengizde ise kocaman bir balık yaşadığı düşünülürdü. Meleğin kollarında dünya ve dağlar tasvir edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-11: Türk Uygur Budist Fresk. Bezeklik Mağarası. 9-10.yy. Buddha, sonsuz sular ile ilişkilendirilen büyük bir balığın üzerinde resimlenmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-12: Türk Uygur Budist Panel. Hotan 6-7.yy. Buddha, Türklerde ata hayvanı olarak da kabul edilen iki öküz üzerinde, Türk usulü bağdaş kurup oturmuş. Öküz merkez ve yeryüzü sembolizmi ile de bağlantılıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Buddha'nın mensup olduğu hanedan Ongun'u, aslan ya da Tibet Budizminde olduğu gibi ak bars (kar leoparı) idi. Türk alplarının da ongun hayvanlarından biriydi. Budist ikonografide Buddha, aslan üzerine binmiş biçimde resimlenir. Aynı kavram Hacı Bektaş-ı Veli ile anlatılan menkıbelerde ve resimlerde de vardır.

Resim-13: Seyyid Mahmud Hayrani, yılanı kamçı gibi kullanarak aslan üzerine binmiş. Hacı Bektaş ise pars postunun üzerinde resimlenmiş.

Resim-14: Hacı Bektaş-ı Veli'yi Buddha'nın da avatar hayvanı sayılan geyik ve aslan ile gösteren resim.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Budizmi'nde ajun-acun dünya anlamına gelir. Kaşgari, Acun Beyi tabirini Alp Er Tunga için kullanır. (Tunga aslan ve kaplan cinsinden bir hayvandır.) Alp Er Tunga'ya ait mitolojide oğlunun adı Bars olarak geçer. Uygur Budist sanatında Türk alplar üç çatallı kargı tutar vaziyette ve kargıya üç "bars" kuyruğu bağlanmış olarak ifade edilir. Bu işaret sadece Uygur Budist sanatına özgüdür. Alpların haleleri ise hilal şeklindedir.

Resim-15: 8-9. yy. Tang dönemi Budist ipek boyama. Kuzey Gözcüsü. Hilal kuzey simgesi olarak Uygur sanatında, özellikle

Levent Şahverdi Arşivi

"Kuzey Küzedkici'si" (Lokapala) ve Türklerde özel bir tapıma sahip olan Kupiri veya Basaman'ın alametidir.

Resim-16: Aslan ve pars cinsinden hayvanların ikonografik sembollerinin olduğu Türk devleti paraları.

Ayrıca Güneş, güç ve iktidar ile bağlantılı bir başka sembol olan aslan, Tibet Budizmi'nde "kar leoparı" yani "ak-bars", Buddha'nın makamı sayılan üzerinde oturduğu ve binek olarak kullandığı tahtı sayılırdı.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk ikonografisinde aslan-öküz mücadele sahnesi önemlidir. Işığın karanlığı mağlup etmesini anlatır. Aslan Güneş ile boğa-öküz, Ay ile ilişkilendirilir. Bu ikisi gündüz ve geceyi de sembolize eder. Aslan gündüz ve ışık ile ilişkilendirilir, karanlık ile mücadele eder, öküz ile sembolize edilen karanlık ve cehaleti yener. Aynı sembolizm Türk Selçuklu sanatında da devam etmiştir.

Resim-17: Tang Dönemi Dunhuang Mağarası aslan-öküz mücadelesini gösteren fresk.

Resim-18: Türk Selçuklu Dönemi aslan-öküz mücadele sahnesi. Diyarbakır Ulu Camii.

Levent Şahverdi Arşivi

Güneş'in sembolü sayılan aslan, astroloji ile de bağlantılı olarak Köktürk devrinde Budacı düşünce ile bağlantılı olarak görülürdü. Köktürk devrine ait mezarlarda çift aslanlı Buddha tahtları bulunmuştu.

Resim-19: Türk Selçuklu Aslan Figürlü Rölyef. 12-13.yy.

Tarih sahnesine Türklerin çıktığı ilk andan itibaren Chou'lar, Hunlar ve Tabgaç devletleri döneminde, Gök Tengri düşüncesi ile birlikte Güneş ve Ay tapımı da önemli idi. Türk Budist ikonografide kullanılan beyaz ve kırmızı haleler Güneş ve Ay tilgenlerini sembolize eder. Budist rahiplerin başının etrafındaki kırmızı haleler "Kün Tengri Tilgeni" olarak isimlendirilir. Ay tilgeni ya da halesi beyaz renktedir ve çoğunlukla hilal şeklindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-20: Türk Uygur Budist levha. Ay Güneş ve Mars antropomorfik olarak ifade edilmiş. Üçü de Türk usulü bağdaş kurup oturmuş. Sol baştaki Ay-Tengri. Arkasındaki Ay Tilgeni hilal şeklinde. Ortada elinde Güneş diski taşıyan ve arkasında Güneş tilgeni olan figür Gün-Tengri. Sağ baştaki ise Türklerin çok önemsediği savaş gezegeni Mars. Elinde Türk ant kadehi tutar. Arkasında savaşçılar ve ok-yay ikonografileri ile gösterilmiş.

9 sayısı Türklerin Evren düşüncesi ile ilgilidir. Budizm'de de gök katları 9'dur. Güneş'in sayısı da 9'dur. Köktürk Dönemi'nde kağanlar Güneş'i şahit göstererek ant içerdi. Cengiz Kağan Burkan Haldun dağına çıkarak, güneşi 9 kez diz çökerek selamlardı. Buddha evrenin hükümdarı niteliği ile Güneş ile özdeşleştirilir. İkonografilerde çoğu zaman Güneş'i de sembolize eden açılmış lotus çiçeği içinde gösterilir. Buddha'nın Orta Asyalı bir Sakyalı olduğu ve Sakya simgesinin Güneş olduğu rivayet edilir. Güneş kahramanları ile ilgili mitler özellikle göçebe çobanlar, Türk-Moğollar arasında çok yaygındır. Ay ve Güneş tanrıları atlı göçebe Orta Asya halkları ile ilgiliydi. Budist resimlerde Güneş ve Ay'ı taşıyan atlı araba sürücüleri, atlı göçebe kıyafetinde çizilirdi. Budizm'deki "Güneşin Oğulları" ve "Ay'ın Oğulları" tabiri büyük olasılıkla göçebe kültürü ile alakalıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-21: Tuva'da bulunmuş bir petroglif M.Ö. 8-7 yy. İki At'ın Çektiği Güneş Çarkı-Tekerleği

Güneş ve Ay kavramları Kuşhan ve Ak-Hun devrinde de devam etti. Türk Uygur kağanlar Güneş ve Ay'dan kut alırdı. Türk tarihinin her döneminde Gün-Ay tamgası ikonografik sembol olarak kullanılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-22: Türk Memluklu Kün-Ay ve Hexagram 6 uçlu yıldız ikonografileri.

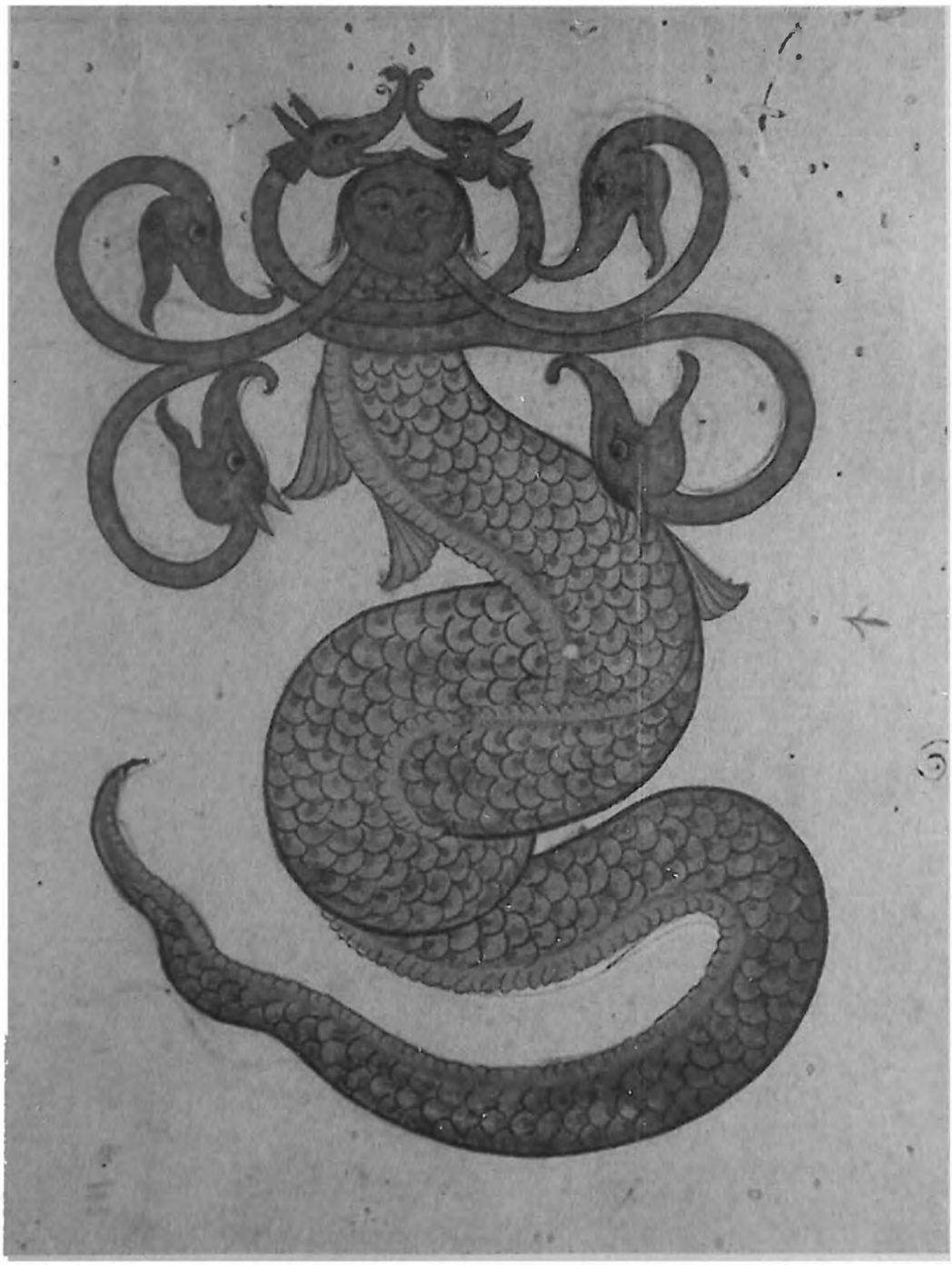
Oğuz Kağan Destanı'nda Güneş, bayrak olarak düşünülmüş ve evrensel hâkimiyet sembolü olarak sunulmuştur. Oğuz'un oğulları arasında Gün-Han ve Ay-Han bu anlamda kozmik nitelikli kağanlardır.

Göktürk mitlerinde ilk ateşi-ocağı yakan ve kendi milletine adını veren Türk atanın, ilk Ateş-Güneş inancını başlattığı düşünülür.

Türk evren tasarımında, Büyükayı Takımyıldızı Güneş ve Ay'ı taşıyan, mevsimleri ve zamanı oluşturduğu düşünülen, bir sürücünün sürdüğü at arabasına benzetilir. Güneş ise bu at arabasının tekerleği ile ifade edilirdi. Bu bağlamda Büyükayı Takımyıldızı'nın

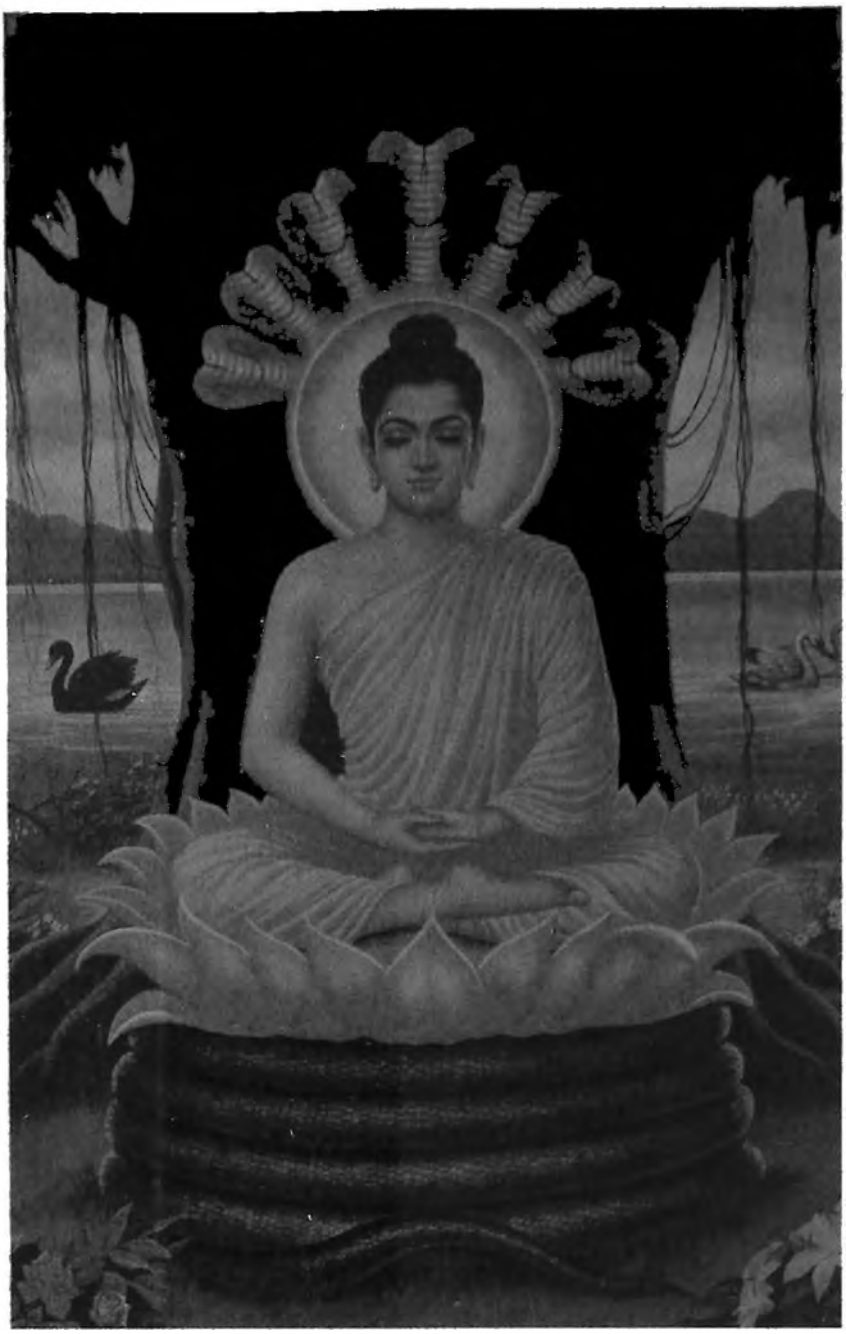
Levent Şahverdi Arşivi

zamanı sürdüğü düşünülür. Büyükayı Yedigen, Yelbegen gibi isimler ile anılır ve 7 başlı ejderha kavramı ile de alakalıdır.

Resim-23: Acaibü'l Mahlûkat, Kazvinî, Ölümü 1283. Evreni evirdiği düşünülen Büyükayı Takımyıldızı'nın 7 yıldızını sembolize eden 7 başlı Yelbegen.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-24: Buddha'nın makamı sayılan ve 7 başlı ejderha ile sembolize edilen Büyükayı Takımyıldızı.

Ejderha Türk mitolojisinde "Zaman Tengrisi" olarak anılır. Büyükayı Takımyıldızı'nın 7 yıldızına 7 Hanlar adı da verilir. Moğollar ona 7 Buddha, Türkler 7 Kardeşler Burcu der. Budizm'de Büyükayı Takımyıldızı Buddha'nın makamı olarak kabul

Levent Şahverdi Arşivi

edilir. Türk Uygur Budist mabetlerde Yitiken adı da verilen bu takımyıldız için mum yakılır. Büyükayı Takımyıldızı ile de bağlantılı olabilecek 7 dallı şamdanlar Türk Budist ikonografide de vardır.

Budacılıktan Türklere geçen "Gök Ejderi" kavramı, Kültigin mezar anıtında ve Selçuklu mezar anıtlarında görülür.

Resim-25: Ahlat Selçuklu mezar taşları. Evreni evirdiği düşünülen iki başlı ejderha.

Budizm ile Türk kozmoloji düşüncesi arasındaki benzer kavramlar dikkat çekicidir. Büyükayı Takımyıldızı'nın ikonografik görüntüsü olan ve 4 yön-4 mevsim gibi döngüleri ifade eden "Swastika", Buddha'nın gönlü-kalbi olarak bilinir. Türkler ona "Çark" ya da "Çarkıfelek" adını verir. Bu çark bir merkez ve tanrının kapısı sayılan Kutup Yıldızı etrafında döner.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-26: 2-3.yy. Buddha'nın ayak izi ve çark sembolleri. Hindistan Lahor Müzesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-27: Kıgızistan Saymalı Taş. Tunç Çağı'na ait Çarkıfelek Petroglifi.

Güneş tilgeni at arabası tekerleği şeklindedir ve Türkler ona "çakır" ya da "çakra" adını da verir. Büyükayı, Güneş'i taşıyan at arabası olarak düşünülür. Çakra Türkçe bir kelimedir ve Budizm'de de aynı isimle yani çakra olarak devam etmiştir. Uygur Türkleri çakır ve tilgen tabirlerini dünya etrafında dönen gezegen, Güneş, Ay ve gezegen gibi ışıklı cisimler için kullanmışlardır.

Resim-28: Kıgızistan Saymalı Taş. Tunç Çağı'na ait Güneş tekerleği ve "Tengri" okunan Tamga.

Levent Şahverdi Arşivi

Budist felsefede de aynı Türk düşüncesinde olduğu gibi yaratılış, bir merkez sayılan Kutup Yıldızı'ndan başlar. Oluşumun bir silsile şeklinde, yukarıdan aşağı yeryüzüne, yeryüzünde ise bir merkezden perifere doğru yayıldığı kavramı vardır. Anadolu'da bu yıldıza "Kuluçka Yıldızı" adı verilir. Kutup Yıldızı Buddha'nın makamıdır ve Türk Budist mitolojisinde dünyayı Burkan-Burhan yaratmıştır.

Buddha ile ilgili anlatılan kozmolojik mit şöyledir: Doğar doğmaz Bodhisattava ayaklarını yere uzattı, kuzeye döndü, 7 adım attı ve kutba ulaşıp şöyle bağırdı. "Dünyanın tepesindeyim, dünyanın ilk doğanıyım." Bu şekilde kozmik zirve ve yaratılışın başlangıç yeri sayılan Kutup Yıldızı'na ulaşarak zamanın başlangıcı ile birlikte var olduğu düşünülmüştür.

Tanrıya ulaşan, kozmos ile bütünleşen ilk kozmik insan Buddha olarak kabul edilir. (7 sayısı da mitolojik bir sayıdır ve gök katları, 7 gezegen ve 7 hanlar ile bağlantılıdır.)

Türklerin öz mitolojisinde Kutup Yıldızı tanrının kapısı sayılır. Türk şamanlar kutsal gök bineği olan "geyik" ile bu kapıya kozmik yolculuk yapar. Tanrı ile iletişim bu şekilde sağlanır. Merkez, teklik ve yaratılış kavramı ile bağlantılı olan Kutup Yıldızı, Türk tasavvufundaki "Kutup-Gavs" kavramı ile de yakından ilişkilidir. Buddha'nın makamı kabul edilen Kutup Yıldızı, Türk-İslam felsefesinde Tanrı'nın yeryüzündeki en büyük halifesi şeklinde, yani "kutup" kavramıyla devam etmiştir.

Kutup Yıldızı'na "Geyik Yıldızı" adı da verilir ki Buddha'nın geçmiş yaşamlarında geyik olarak doğduğu ve avatar hayvanının geyik olduğu düşünülür. Budizm'de geyik vuranlar bu nedenle günahkâr sayılır. Sıgun geyikler Buddha ile özdeşleştirilir ve kutlu sayılır. Sıgunlar Beyi ya da Altın Renkli Sıgunlar Beyi olarak Budist söylencelerde adı geçer.

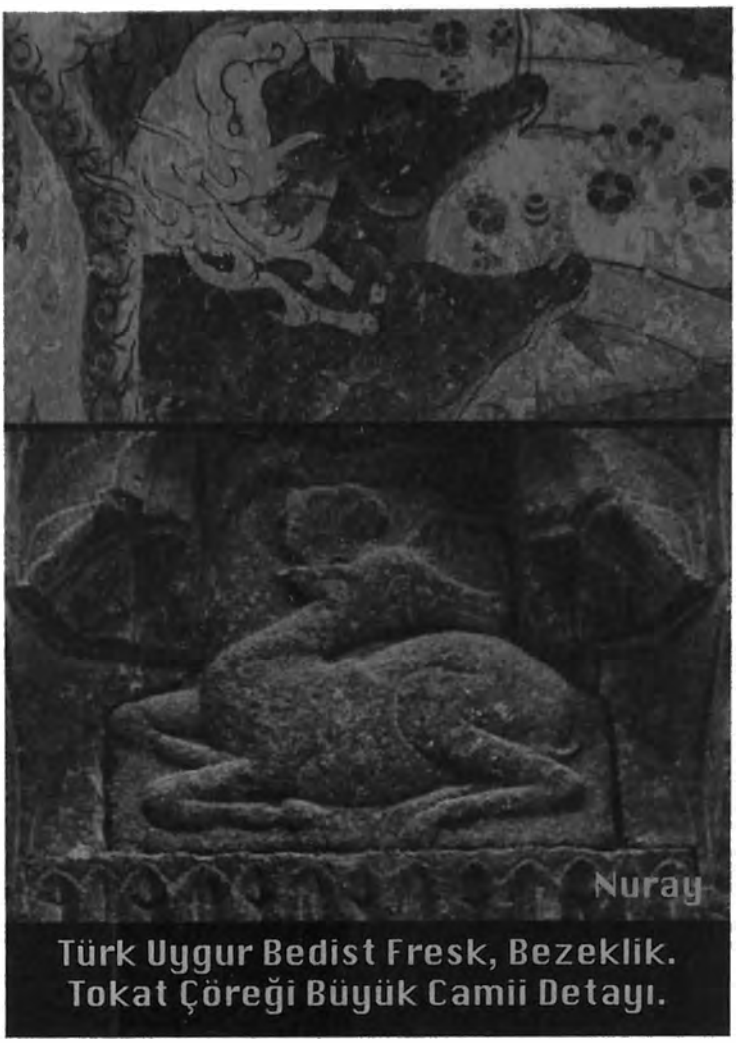
Levent Şahverdi Arşivi

Resim-29: Budist Uygur duvar resmi. Han ve hatun ellerinde hayat çiçeği bağlamında lotus tutar. Ortada Budist ikonografide Güneş çarkı-Güneş tekerleği olarak bilinen çark ve Buddha'nın avatarı 4 kutsal geyik resimlenmiş.

Kutadgu Bilig'de hükümdarlara "Sıgun" olarak hitap edilir ve devlet kut'u da geyiğe benzetilir. Köktürk kağan tamgası olan dağ keçisinin adı da Sıgun'du. Sıgun geyik tek boynuzlu geyik olarak da düşünülmüştür. Hükümdar ongunu sayılan Sıgun geyik avı yasaktı. Sıgun geyiğin sıgun otu yiyerek ölümsüz olduğu düşünülürdü. Türklerde ebedi yaşamın simgesi idi. Sıgun geyik ile efsaneler Göktürk mitlerinde anlatılır. Günümüzde de Türkler tarafından geyik avının iyi sayılmaması, geyiğin Budacı kültürdeki kutsallığı ile ilgili gibi görünüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-30: Budist Uygur Türklerine ait Bezeklik Mağarası ve Tokat Çöreğibüyük Camii detayındaki Geyik ikonografisi.

Kutup Yıldızı'nın yeryüzündeki izdüşümü kutsal kabul edilen hayat ağacı ya da bengütaş adı verilen, merkez sembolizmi ile bağlantılı şeylerdir. Buddha ile ilgili anlatılarda onun "sala" ağacının altında doğduğu ifade edilir. Türk mitolojisinde ağaçlar ruhların gelip gittiği yer olarak görülür. Türk sanatında hayat ağacı daima dallarında ve tepesinde ruhları sembolize eden kuşlar, köklerinde hayat suyu ile birlikte resimlenir. Hayat ağaçları Türk Budist ikonografide 7 dallı olarak gösterilir.

Budist mitolojideki Yer Altı Tanrısı "Yama" Türk mitlerindeki "Erlik" ile birleşir ve "Erlik Yama" adını alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-31: Bilge Kağan mezarından çıkan Erlik-Yama figürü. 7.yy.

Budizm ile bağlantılı bir başka mitsel figür, Tanrıça Anahita-Nanaia'dır. Kuşhan Tanrıçası Nanaia'nın başının üzerinde hilal içinde üç nokta sembolü Türk runik harfidir ve "ant" olarak okunur. Anahita 4 kollu olarak düşünülür. Sağ taraftaki bir eli ile Güneş'i diğeri ile bir asa tutar, sol eli ile Ay'ı diğeri ile ant kadehini. Kadeh, Tanrıça Umay figürlerinde de görülür. Umay süt ak gölden getirdiği hayat suyunu-sütü bebeklerin ağzından damlatarak onlara ruh verir.

Levent Şahverdi Arşivi

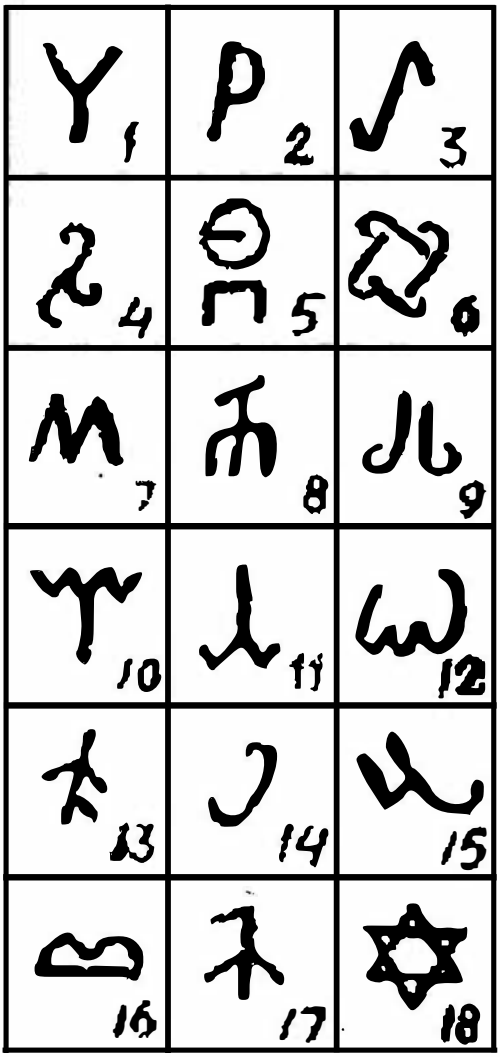
Resim-32: Kuşhan Tanrıçası Anahita

Resim-33: Kuşhan Tanrıçası Anahita

Levent Şahverdi Arşivi

Budist ikonografilerde Türklerin tamga ve runik harflerinin prototipleri de görülebilir. Benzer simgelere Xiongnu Noin Ula kurganındaki Hun karakterlerinde de rastlanır. Ant, Çintemani, Çark, 6 uçlu yıldız, ve hatta Türk halı ve kilimlerindeki mandala sembolleri bunlardan bazılarıdır.

Resim-34: Moğolistan Noin Ula Kurganı'nda bulunan Xiongnu (Hun) Tamgaları. M.Ö. 2-1.yy. aralarında Budizm ile bağlantılı bir simge olan, 6 uçlu yıldız da görülür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-35: Türk Uygur Budist derviş. Bezeklik Mağarası. Sol elinde Türk ikonografisinde çok önemli bir sembol olan hayat çiçeğini tutar. Sol kolunun altında Budacı geleneğin simgelerinden olan hexagram çizimi vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

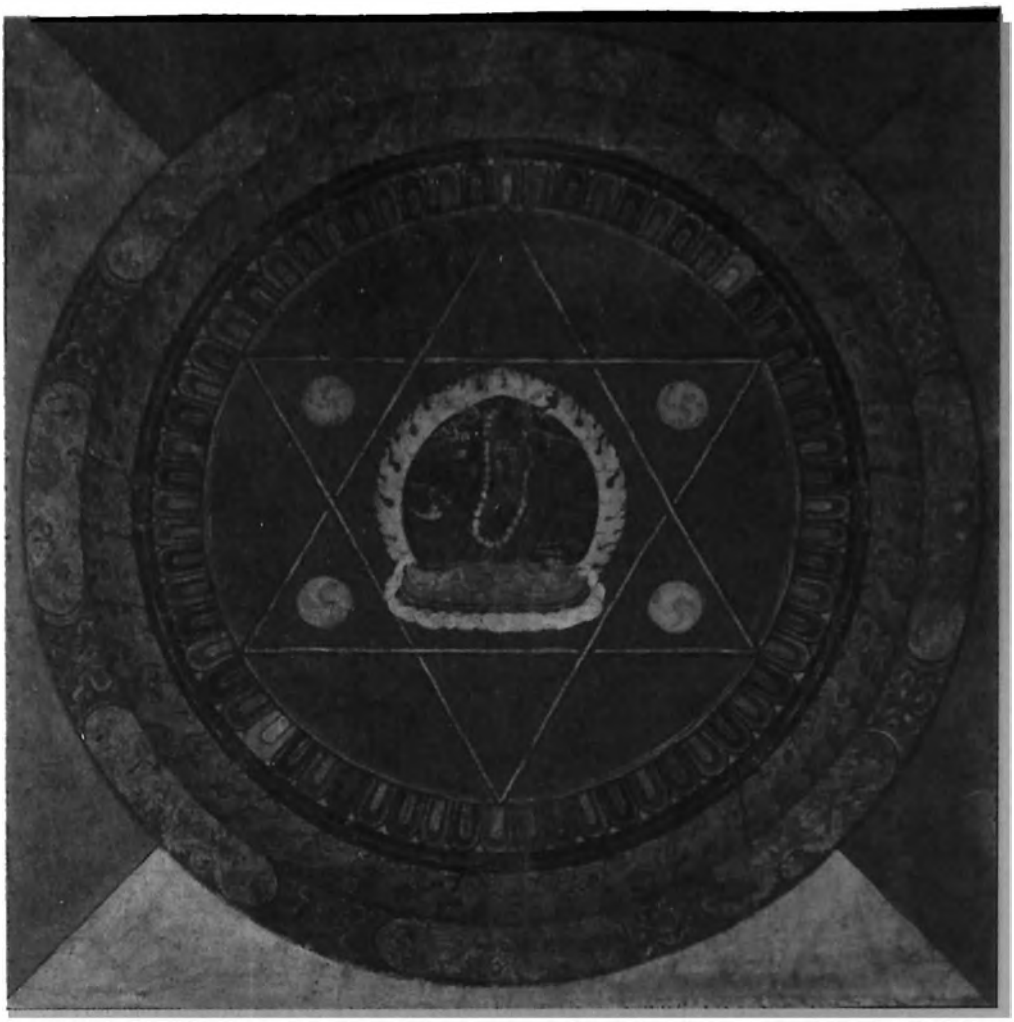
Resim-36: Hacı Bektaş-ı Veli türbesindeki hexagram.

Mandala adı verilen, 4 yön ve yeryüzünü ifade eden kare ve gökkubbeyi sembolize eden dairenin eşlik ettiği kozmolojik tasarımlara Türk Budizmi'nde "Mantal" denir.

Resim-37: Türk Selçuklu seramik tabak ve Mandala. 12-13.yy. Gök ve Yer dikotomisi. Daire gökyüzü ve sonsuzluk işaretidir. 8 köşeli simge, yeryüzü ve 8 yön kavramı ile alakalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

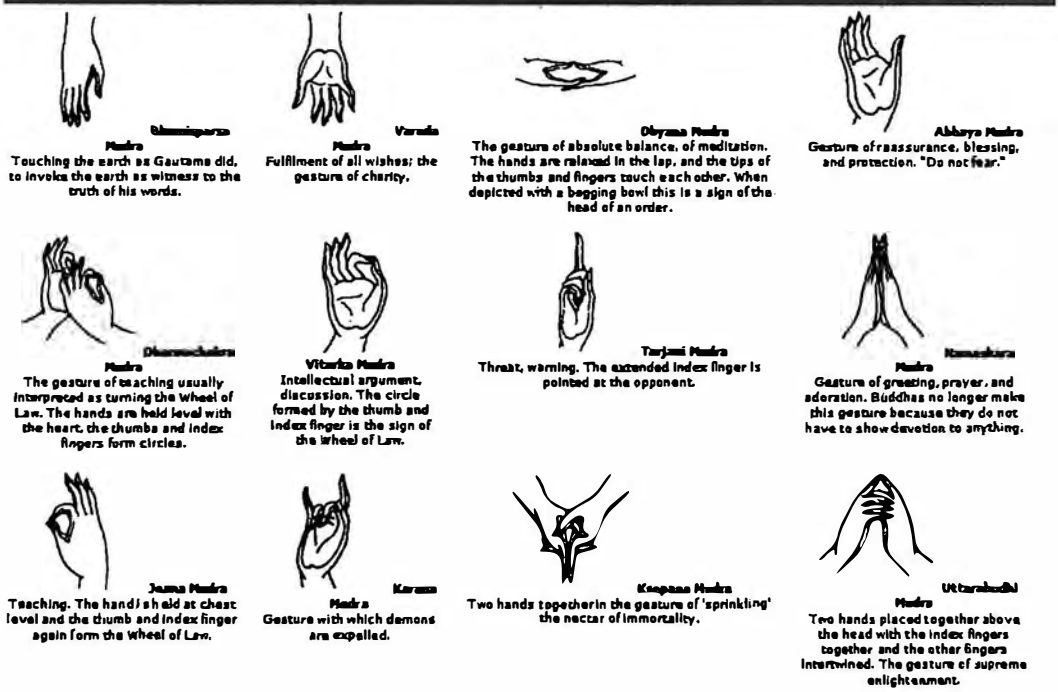
Resim-38: Budist hexagram-mandala sembolü. Tibet.

Türk çevrelerinde yılbaşı, Budha'nın doğumu kabul edilen 8 Mayıs günü, "Çeçklig Ay" adı verilen ayda kutlanırdı. Türk Budist takviminde çiçek açma zamanı yılbaşı sayılırdı. Göktürkler 6-8 Mayıs tarihlerinde çalılıkları ateşe vererek bu dönemi kutlardı. Günümüzde aynı tarihlerde Hıdrellez adını verdiğimiz bahar bayramını kutlarız.

Budist ikonografi Türk sanatında, tüm Türk devletlerinde, Selçuklu ve Osmanlı'da da devam etmiştir. Türk Budist minyatür sanatında "hand mudra" adı verilen ikonografik el sembolleri Osmanlı padişahlarının portrelerinde görülür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-39: Orta Asya Türk Budist sanat geleneğinden gelen mudra sembolleri ve minyatürlerdeki görünümü.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim-40: Turfan Türk Uygur Duvar Resmi. Bodhisattva.

Buddha, Sanskrit dilinde "uyanmak, idrak etmek, bilinçlenmek" anlamına gelen "budh" fiilinin geçmiş zaman kipidir. Buddha adı, "uyanmış, idrak etmiş, bilinçlenmiş" anlamına gelir.

Türkçe olan sak kelimesinin verdiği anlam da aynıdır. Türkçe "sak" uyanık duygulu bilgili zeki, anlamında kullanılır. Sakyalı Buddha, Sakyalar Hakimi, Buddha Sakyamuni kelimeleri ise Sak'ların, yani aydınlanmış bilge insanların ülkesinden olan, anlamında kullanılmış olabilir.

"But" kelimesi "Bud", "Buddha" manasına gelir. "Bir gün bir but-hâneye girdim." Budahane adı da verilen Budist tapınaklar, puthane ve put olarak Türk dilinde varlığını korumuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Budizminde Buddha'ya Burhan ya da Burkan adı verilir. Budizm, Burhanilik adı altında Türk İslam tasavvufunda da devam etmiştir. "Pur-bur" Altay Türkçesinde "geyik" demektir. Puraahan Türk Budizminde Buddha'ya verilen isimlerden biri olabilir. Buddha'nın avatar hayvanı geyiktir. Bu söylem "Geyikler Hanı" olarak okunabilir.

Türk Uygur Budist mitolojisinde sansar adı verilen ve Türk tasavvuf felsefesinde devriye ya da devir olarak süren düşünce, "yeniden doğuş" ile alakalı inanıştır. Türk düşüncesinde de insan ruhu "dönen" varlıklar arasındaydı. Hint Budizminde "samsara" adı ile anılır ve Uygur Türkleri buna sansar ya da sangsar adını vermişleridir. Uygur Budizminde "Ruhların Dönüşümü Tekerleği" Sansar Çarkı olarak isimlendirir. Sansar kakım cinsinden bir hayvandır. Kakım Uygur Türklerinde ata ruhlarını sembolize eder. Bazı Uygur fresklerinde elinde sansar ya da kakım tutan ve pars postu giymiş alplar görülür. Yeniden doğuş düşüncesi ile bağlantılı ve ata ruhlarını sembolize eden bu hayvan Türk ikonografisinde de yerini almıştır. Türk Osmanlı padişahlarının kaftanlarında da bu hayvanın kürkü kullanılır.

Eliade'ye göre esrimeli Şamancıl inisiyasyon ritüellerinde şamanın kılavuzu "sansar-kakımdır". Şamanları yeraltı dünyasına götüren ve ona rehberlik eden hayvan kakım-fare ve sansar türünden hayvanlardır.

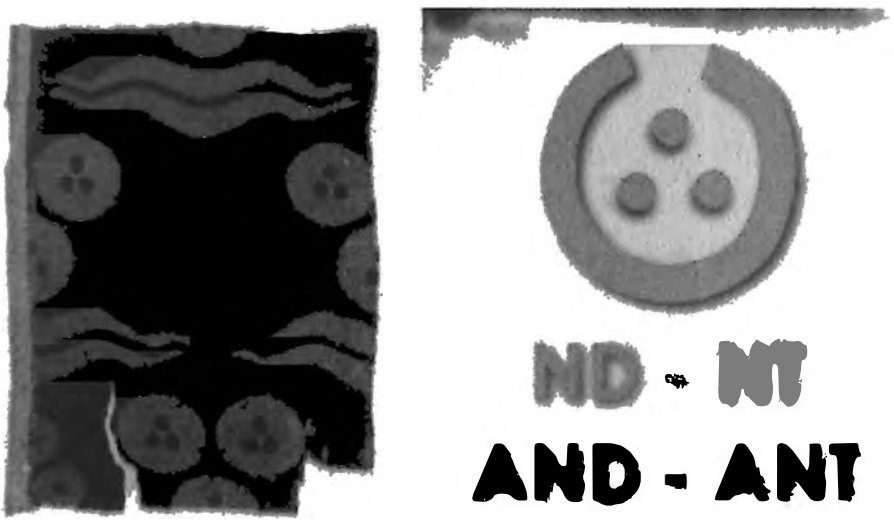
Levent Şahverdi Arşivi

Resim-41: Kaplan postu giymiş bir figür. Elinde kakım (sansar) cinsinden bir hayvan tutar. 8-9. yy. Tang Dönemi Budist ipek boyama.

Levent Şahverdi Arşivi

Çintemani adı verilen motif, Buddha'nın üç mücevheri olarak Budist ikonografide de yer alır. Ayrıca Türkçe "ant" okunan piktogram, Türk runik harflerinden biridir. Çintemani ve ant işareti Türk kağanlık ve hükümdarlık sembolü olarak Osmanlı Dönemi'ne kadar kullanılmıştır.

Resim-42: Osmanlı dönemi kumaş üzerindeki çintemani motifi ve Göktürk harflerinden "ant" okunan runik harf.

Resim-43: Güney Kore'de Budist bir tapınaktaki "Çintemani" ya da "Buddha'nın Üç Mücevheri" adı verilen ikonografi.

Levent Şahverdi Arşivi

3-Oğuz Kağan Mitolojisi

a-Oğuz Kağan

Bazin, eski Türklerde biri ata kurt, diğeri de ata boğa üzerine kurulu "ikili kökeni" yansıtan farklı iki gelenek olduğunu söylemiştir. Oğuz'a adını veren ata da bir boğadır. Oğuz, bütün yaşamı boyunca kurdun korumasına ve rehberliğine başvurmuştur. Oğuz Kağan Destanı'nda Ay, Oğuz'u doğuran tanrı olarak sunulur. Bu da Oğuz'un tanrı oğlu olduğu fikrine götürür. En eski çağlardan beri tanrısal kahramanların işaretleri boynuzlu bir taçtır. Orta Çağ minyatürlerinde Oğuz Kağan ve oğulları boynuzlu olarak tasvir edilir.

Campbell'a göre boğa, "kutsal Ay boğası" olarak bilinir. Boynuzları Ay'ın alegorisidir ve tanrının sembolüdür. Roux, Türklerin kökeniyle ilgili hayvanlardan kurt ile birlikte en az onun kadar önemli olan boğanın öneminden ısrarla bahseder. Kırgızların atalarının bir boğa olduğu ve bir mağaradan türedikleri efsanesi ve boğanın Oğuz Destanı'nda da önemli rol oynadığının önemini belirtir. Ona göre Oğuz namede Oğuz Kağan'ın anne ya da babasının resmi bir boğa resmi çizilerek betimlenmiştir. Ayrıca, Oğuz kelimesi Osmanlıca iki yaşında "boğa" anlamında kullanılması ve Dede Korkut Hikâyelerindeki kahramanların boğayla olan mücadeleleri de arkaik Türk boğa kültünün yansımasıdır.

Oğuz doğduğunda şu renklerdeydi: yüzü mavi, ağzı ateş kırmızısı, gözleri lal renginde, saçları ve kirpikleri siyahtı. Ayakları boğanın ayakları gibiydi. Böğrü kurt böğrü gibiydi, omuzları samur omuzlarına benziyordu, göğsü ayı göğsü gibiydi. Vücudu tamamen kıllarla kaplıydı. Tasvir yüzünün mavi olduğu söylenerek bitirilmiştir, bu da göksel kökenli bir kişinin söz konusu olduğunu gösterir. Dolayısıyla tüm bu renkler kozmik niteliktedir. Türk mitlerinde, yeni doğan çocuklar için "Ay ve Gün börklü", "göğsü altın, sırtı gümüş" gibi tanımlar kullanılmıştır. Efsanede, Oğuz Kağan ava gider. Bir gölün ortasında, önünde bir ağaç ve ağacın oyuğunda bir kız vardır. Kız muhteşem bir güzelliğe sahiptir. Saçları akarsular gibi, gözleri mavidir ve inci gibi dişleri vardır. Oğuz

Levent Şahverdi Arşivi

Kağan bu kızı alır ve "gök", "dağ", "deniz" adında üç oğlu olur.

Günlerden bir gün gökten mavi bir ışık düşer. Bu ışık, Güneş ya da Ay'dan daha parlaktır. Oğuz Kağan yaklaşır ve bu ışığın ortasında bir kız olduğunu görür. Kız olağanüstü güzelliktedir. Başının tepesinde, sanki Kutup Yıldızı gibi ateşten bir ışık demeti vardır. Oğuz Kağan kızı görünce sever ve onu alır. "gün", "ay", "yıldız" adında üç oğlu olur.

Oğuz'un oğullarının ve Oğuz boylarının ongunları yırtıcı kuşlarla simgelenir.

Yapılan araştırmalar kartalın ve kartal cinsi şahin, doğan, atmaca vs. diğer kuşların Türk mitolojisinde çok önemli bir türeme sembolü olduğunu göstermektedir. Bir boyun, hükümdarın veya kahramanın ata sembolü olan kartal zamanla bir alplik ongunu olmuştur. Başkurtlarda şahin, kartal, atmaca gibi kuşlar insan ruhunun koruyucusu ve kahramanın yardımcısı olarak görülür.

b-Kozmolojik Bir Kağan, Oğuz Kağan

Gen Yerden Kopup Gelen Oğuz... Bahaeddin Ögel, Oğuz Kağan için şöyle der: "Oğuz Destanı Türk kozmolojisinin bir parçasıdır. Savaşları ve maceraları göklerde geçer. Oğuz Kağan da göklerde yaşayan bir kahraman idi. Efsanenin ortaya konuş şekli ve anlatımı bunu gösteriyor."

Oğuz, ister yaşamış bir kişi olsun isterse simgeler aracılığıyla anlatılan bir kozmoloji miti, Türk milletinin en derin duygu merkezlerine dokunur ve onu harekete geçirir. Emile Durkheim'a göre Güneş, Ay ya da yıldızlar, çoğunlukla dönemin ataları ile özdeşleştirilir ve söylenceler, semboller, simgeler bunlara göre yaratılır.[1] Fakat mitolojilerde bunlar gizli, örtülü bir biçimde anlatılır. İnsan daima kendisini ve evreni anlamlandırma çabası içinde olmuştur. Bu süreçte çevresindeki ve gökyüzündeki varlıklara insan vizyonlu fakat Tanrısal ve gerçeküstü özellikler yüklemiştir. Göğün kendisi insan ruhunda aşkınlık, güç ve kutsallık olarak şekillenir. Ünlü filozof Aristo'ya göre yıldızlar, insanüstü akli bir mahiyete sahiptir. Bunların yeryüzüne birtakım tesirleri vardır. Pla-

Levent Şahverdi Arşivi

ton'un öğrencisi Philippos, gezegenlerin Tanrı'nın bir parçası olduğunu öne sürerek, gezegenlere tanrı isimleri vermiştir.

Mitsel unsurların baş aktörü olan tanrı ve tanrıçaların sıfatları ile gezegenlerin fonksiyonelliği arasında bir örtüşme söz konusudur. Gezegenler ile tanrılar arasında ilişki kurulurken burçlar ile yersel kahramanlar denkleştirilmiştir. Jung'a göre "anima" (tanrıça) ve "animus" (tanrı) arketiplerinin göksel karşılıkları, eril ve dişil nitelik verilen gezegenlerdir.[2] Mitolojilerin önemli bir bölümünün Ay, Güneş, gezegen ve burç döngüleriyle bağlantılı olduğu, Jung tarafından da ifade edilir. Jung mitolojik imgeleri arketipler olarak niteler ve bu mistik sembollerin bilinçaltında şekillendiklerini ileri sürerek metafizik alandan yansıyan mitolojik imgeleri, bilimsel bir çerçeve içine alır ve yorumlar. Ona göre gezegenlerle ilişkilendirilen tanrı ve tanrıçalar, kolektif bilinçdışından yansıyan simgelerle ifade edilir. Ay, Güneş ve diğer gezegenlere tanrı ve tanrıça isimleri verilmiştir. Buna göre "ilk imgeler" (arketipler) tanrı ve tanrıçaların gezegensel sembolleridir.

Kadim kültürlere ait mitolojilerdeki tanrı ve tanrıça karakterlerinin göksel yani gezegensel karşılıkları pek çok mitoloji araştırmacısı tarafından ortaya konmuştur. Örneğin Yunan mitolojisinde, Kronos Satürn'ün, Zeus Jüpiter'in, Ares Mars'ın, Afrodit Venüs'ün, Hermes Merkür'ün yersel izdüşümleri ve tanrı ve tanrıça arketipleridir. Aynı şekilde Sümer mitlerinde adı geçen tanrı ve tanrıçaların da gezegensel sembolleri vardır. Ninurta-Satürn, Marduk-Jüpiter, Nergal-Mars, Şamaş-Güneş, İştar (İnanna)-Venüs, Nebo-Merkür ve Sin-Ay ile sembolize edilir. Bunların yanına Sami mitolojisini de ekleyebiliriz.

Musevilik de Mikail Güneş, Cebrail Ay, Samael Mars, Raphael Merkür, Sachiel Jüpiter, Anael Venüs, Cassiel Satürn gezegeninin izdüşümüdür. İbn Arabi'ye göre İslam mistisizminde meleklerin gezegensel karşılıkları şöyledir: Güneş-Rukyail, Ay-Cebrail, Venüs-Anyail, Merkür-Mikail, Satürn-Kesyafil, Jüpiter-İsrafil, Mars-Azrail. Türk mitolojisinde başrol oynayan tanrı ve tanrıçaların sıfatları, işlevleri ve isimlerinin etimolojik anlamları, yukarıdaki gezegen ve gezegensel sıralamaya uygunluk göstermektedir. Buna

Levent Şahverdi Arşivi

göre Satürn Kara-Han, Jüpiter Ülgen, Mars Kızagan Tanrı, Umay (Ayızıt) Venüs-Ay, Merkür Mergen Tanrı'yı karşılamaktadır.

Araştırmalara göre Oğuz Kağan Destanı, M.Ö. II. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Fakat mitolojilerin ne zaman ortaya çıktığını ancak Tanrı bilir. Oğuz Kağan Destanı'nı incelediğimizde bir çok simge ve sembol ile örülmüş gizemli bir anlatı ile karşı karşıya kalırız. Acaba Oğuz Kağan gerçek bir kişilik midir? Yoksa evrenin nasıl oluştuğunu anlatan Kozmolojik bir mitoloji mi vardır karşımızda? Mircea Eliade'ye göre tarihsel bir olay ya da gerçek bir kişiliğin anısı halkın belleğinde en fazla 200 ya da 300 yıl varlığını sürdürür.[3] Daha sonra efsaneleşerek mitlerin şiirsel anlatımına dahil olur. Kolektif bilincin belleği tarih dışıdır. Ölen birinin ataya dönüştürülmesi, arketipik bir kahraman ile kaynaştırılması demektir. Kahramanlık anlatısının zaman ve mekân dışına çekilmesi tarihsel kişiliklerin de mitleştirilmesi anlamına gelir. Her mit ve anlatının kozmogoni ile ilgisi mitologlar ve psikanalistler tarafından ortaya konmuştur.

Çok eski çağlardan bu yana insanlar, Orion Takımyıldızını göklerin koruyucusu ve baştanrısı olarak görmüşler ve mitolojilerini onun üzerine kurgulamışlardır. Göksel avcı, savaşçı, hayvanların güçlü efendisi, çoban, "kahraman arketipinin" en önemli sembollerinden biridir. Kahraman arketipinin göksel karşılığı çağlar boyunca "Orion Takımyıldızı" olmuştur. Tammuz, Dumuzi, Osiris, Attis, Adonis, Dionysos, Thor, Odin'in gökyüzündeki karşılıkları Orion Takımyıldızı'dır. Bu tanrılar daima "Ay" ve "boğa" ile özdeşleştirilmiş ve boynuzlu olarak tasvir edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim1: Sümer mitolojisindeki Gılgamesh, ikonografilerde boynuzlu olarak tasvir edilmiştir. Göksel arketipi Orion Takımyıldızı'dır. En yakın arkadaşı Enkidu ile birlikte Humbaba'yı öldürür. Enkidu'nun göksel karşılığı, elinde baltası ya da kılıcı olan Per-seus Takımyıldızı'dır. Tek boynuzlu olarak gösterilen Humbaba'nın arketipik izdüşümü ise The Unicorn yani Monoceros Takımyıldızı'dır.

Oğuz Kağan kozmik nitelikli bir kahramandır ve göksel arketipi Orion Takımyıldızı'dır. Gezegensel arketipi ise Ay'dır. Mircea Eliade'ya göre, bilinçaltındaki arketiplerin ilk örnekleri, eril ve dişil nitelik verilen gezegenler ve takımyıldızlardır.[4]

Oğuz Kağan'ın en eski görsel tasvirleri boynuzlu olarak resimlenmiştir. Öküz kelimesi ile de bir bağlantısı olduğu kesindir. Alplerin ve hakanların amblemi, üzerinde "yaban öküzü" resmi olan bir bayraktı. Ölen alplerin mezarlarına öküz cinsinden "KOTUZ" kuyruğu bağlanır ve üzerinde boğa sembolü olan bayrak dikilirdi. Ölen alpin ruhu bu bayrağa sabitlenir ve geçici ikametgahı olduğu varsayılırdı. Kadim dünyanın tanrıları hayvan biçimlidir. Tanrı ve tanrıçaların tasvirleri daima boynuzludur ve Ay ile ilişkilendirilmektedir. Boğanın boynuzları, en eski zamanlardan beri hilale benzetilmektedir. Bu sembollerin hemen her zaman kozmolojik bir bağlantısı vardır. Kadim tanrılar daima boğa ile özdeşleştirilir.

Levent Şahverdi Arşivi

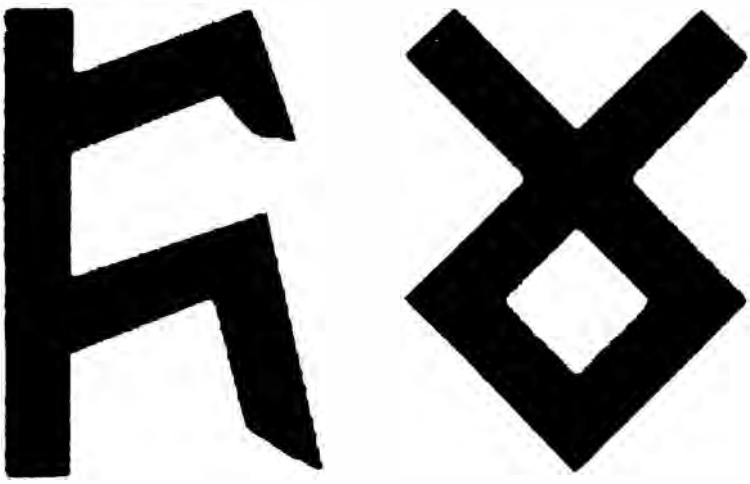
Resim2: Hindistan Türk Şahiler Dönemi parası üzerindeki hilal ve boğa boynuzu tamgası. Ön yüzünde ise Kağan'ın başında yine hilal ve boğa resmi görülür. Aynı ikonografi cami alemlerinde de devam eder. Boğa ve boynuzları Ay ve hilal ile ilişkilendirilir. Bu sembol ve tamgaların Oğuz Kağan'ın ata sayılması ile de bağlantısı vardır.

Ziya Gökalp'e göre Kotuz KUT ve UZ kelimelerinden oluşur. Kut, mukaddes ruh, uz ise öküz anlamına gelir, yani kutsal boğa. OĞ kelimesi "oğul, oğlak ve oğuş" gibi kelimelerinde kökenini oluşturur. Bu bağlamda OĞ-UZ kelimesi UZ'un OĞLU anlamı da

Levent Şahverdi Arşivi

verir. Yani öküzün-boğanın oğlu. Ayrıca Tsinler senenin ortasında Oğ-Han'a öküz kurban ederlerdi. Tsinlerin ongun hayvanı ve 4 unsurun atası Oğ Han'dır ve sembolleri öküzdür. Türklerin takviminde mayıs ve kasım ayları yılı ikiye bölen özel aylardır. Bu aylarda gece ve gündüz göğünde Orion Takımyıldızı yükselmeye başlar. Oğ-Han'ın da Oğuz Kağan mitleri ile yakından ilgisi vardır. Orta Asya'da Türkler öküzü kutsal sayar ve bu hayvanı avlardı. Ziya Gökalp'e göre Tsin kelimesi Tosun kelimesi ile aynıdır ve Tosun Türkçe "öküz" anlamına gelir.

Türkler bu hayvanın simge ya da tamgasını çeşitli şekillerde soyutlayarak da kullanmıştır. "ÖK" olarak okunan Türk runik harf, öküzün stilize edilmiş çizimidir. "Öksüz kalmak" tabiri de "atasız kalmak" ile eşdeğer olabilir. Çünkü Türklerin köken mitlerinde ve elbette Oğuz Kağan Destanı'nda da öküz önemli bir rol oynar ve ata-baba olarak kabul edilir. Yine Göktürk runik harflerinden "B" sesi veren tamga boğanın başı ve boynuzlarını çağrıştırır. Boğa'nın "B"'si ile de sesteştir. Günümüzde kullanılan boğa burcu sembolüne de çok benzer.

Resim3: "ÖK" ve "EB" okunan Göktürk runik harfleri.

Bu bağlamda Göktürk anıtlarındaki, bizim dağ tekesi olarak bildiğimiz, tamga da kotuz yani öküz tamgası olabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim4: Göktürk Kağanlık Tamgası

Raddlof'a göre Altay Türklerinde yine 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilendirilen 4 han vardır: Demir Han, Su Han, Maden Han ve Ağaç Han. Merkezde olan han ise Ugan Han olarak bilinir. Diğer 4 unsur ile ilişkilendirilen hanlar Ugan Han'ın oğullarıdır.

Türk İslam kozmolojisinde de devam eden bu düşünce, minyatürlerde öküzün boynuzları üzerinde duran dünya şeklindedir. Çünkü Türk kozmoloji düşüncesinde, boğa-öküz dünyanın merkezindedir ve bu merkez dünyayı yerinde tutar. Öküz-boğa eski Türk kozmolojisinde merkez sembolizmi ile alakalıdır ve unsuru topraktır. Türkler Ülgen'e beyaz at, Yer'e ise kara boğa kurban ederler. Balık ise Türk mitlerinde yer altı ve sular ile ilişkilidir. Altay, Yakut yaratılış mitlerinde evren yaratılırken sular ile birlikte dünyaya destek olması için balıklar da yaratılır. Minyatürlerdeki kanatlı melek tasviri ise binlerce yıldır süregelen bu söylence geleneğinin yansıması olan Oğ-Han'ın ya da Ugan Han'ın antropomorfik görüntüsü olabilir. Türkçede "Oğan" ve "Ugan" "tanrı" anlamına da gelir. Bağlamı unutulsa da ikonografiler asla değişmez.

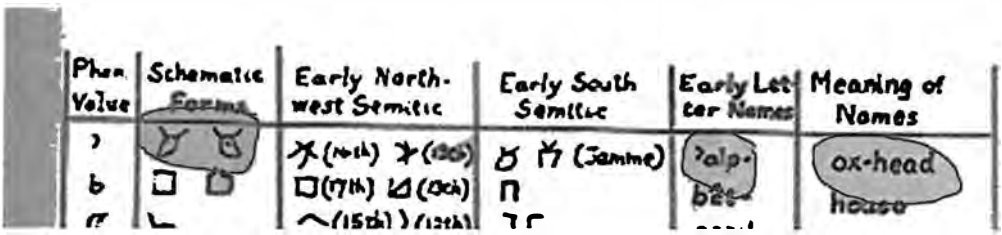
Levent Şahverdi Arşivi

Resim5: Kazvini'ye ait bir minyatür. Melek, meleğin kanatları üzerinde balık, balığın üzerinde boğa ve boğanın boynuzları üzerinde duran yer-dünya.

Türkçe "alp" kelimesi Semitik dilde "boğa" anlamına gelir ve en arkaik dönemde "boğa başı" sembolizmi ile ifade edilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim6: Arapça alef, İbranice aleph ve Yunanca alpha okunan harfin göksel arketipi Boğa Takımyıldızı'dır ve bu harf "boğa" anlamına gelir. Kanımca Türkçe "alp" kelimesi de aynı anlamı karşılar.

Eski çağlardan beri "Boğa Takımyıldızı" mevsim döngüsü ve baharın başlangıcı ile alakalı görülmüştür. Türklerde de Hıdrellez dönemi olarak kutlanmıştır. Yeniden doğuş mitolojilerinde boğa tanrısal bir özellik kazanmıştır. Oğuz Kağan Destanı'nda Ay, Oğuz'u doğuran tanrı olarak sunulur. Ay burada dişil özelliktedir. Oğuz'a adını veren ata da bir boğadır. Bazin, eski Türklerde biri ata kurt, diğeri de ata boğa üzerine kurulu "ikili kökeni" yansıtan farklı iki gelenek olduğunu söylemiştir.

Resim7: Ak-Hun parası üzerindeki Türk-Hun kağanın omuz başlarındaki sembol boğa boynuzlarını simgeler. Diğerinin başının üzerinde bir boğa kafası resimlenmiştir. M.S. 6.yy.

Levent Şahverdi Arşivi

Roux, Türklerin kökeniyle ilgili hayvanlardan kurt ile birlikte en az onun kadar önemli olan boğanın öneminden ısrarla bahseder.[6] Kırgızların atalarının bir boğa olduğu ve bir mağaradan türedikleri efsanesi ve boğanın Oğuz Destanı'nda da önemli rol oynadığının önemini belirtir. Ona göre Oğuznamede Oğuz Kağan'ın anne ya da babasının resmi bir boğa resmi çizilerek betimlenmiştir. Ayrıca Oğuz kelimesi Osmanlıca iki yaşında "boğa" anlamında kullanılması ve Dede Korkut Hikâyelerindeki kahramanların boğayla olan mücadeleleri de arkaik Türk boğa kültünün yansımasıdır.

Dinler tarihi uzmanı Eliade'ye göre tüm eski kadim tanrıların kozmik boyutlarda boğa ve Ay arketipleriyle bir bağlantısı vardır ve bunlar dölleyici yani yaratıcı özelliğe sahiptirler.[7] Bu tür tanrıların en arkaik prototipleri sürüngen ya da bir canavarı öldürür (Marduk-Tiamat, Orion-Akrep, Odin-Ymir). Kahraman olabilmek için bu tür bir erginlenme sınavından geçmek gerekir. Ejderhayı ya da canavarı yenemeyen ölümsüzlüğe ve tanrıça ya da sevdiği kıza ulaşamaz. Ejderha, yılan ya da canavar, insanın ölümsüzlük yolundaki en büyük rakibidir.

Oğuz Kağan Destanı'nda buna benzer bir canavar ile mücadele sahnesi vardır. Oğuz kılıcıyla gergedan benzeri "tek boynuzlu" bir canavarı öldürür. Bu sınavı geçtikten sonra sevdiği kız ile karşılaşır. Eliade'ye göre yaratılış ejderha benzeri bir hayvanın parçalanmasıyla gerçekleşir. Marduk'un Tiamat'ı parçalaması ve dünyanın yaratılması gibi.[8] Oğuz Kağan Destanı da kozmolojik bir mittir ve evrenin yaratılışını anlatır. Orion Takımyıldızı ve Akrep Takımyıldızı mücadelesi olabilir. Çünkü kış gecelerinde Orion gökyüzünde tepede iken, Akrep yer altına iner ve Orion tarafından öldürüldüğü varsayılır. Ya da Orion Takımyıldızı'nın hemen yanında duran "tek boynuzlu" bir at olarak çizilen Monoceros Takımyıldızı ile mücadelesi de olabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim8: Orion Takımyıldızı ve Tek Boynuz yani Unicorn Takımyıldızı, gökyüzünde karşılıklıdır. Oğuz Kağan Destanı'nda geçen ve Oğuz'un öldürdüğü tek boynuzlu yaratık Unicorn olarak bilinen, Monoceros Takımyıldızı ile örtüşür.

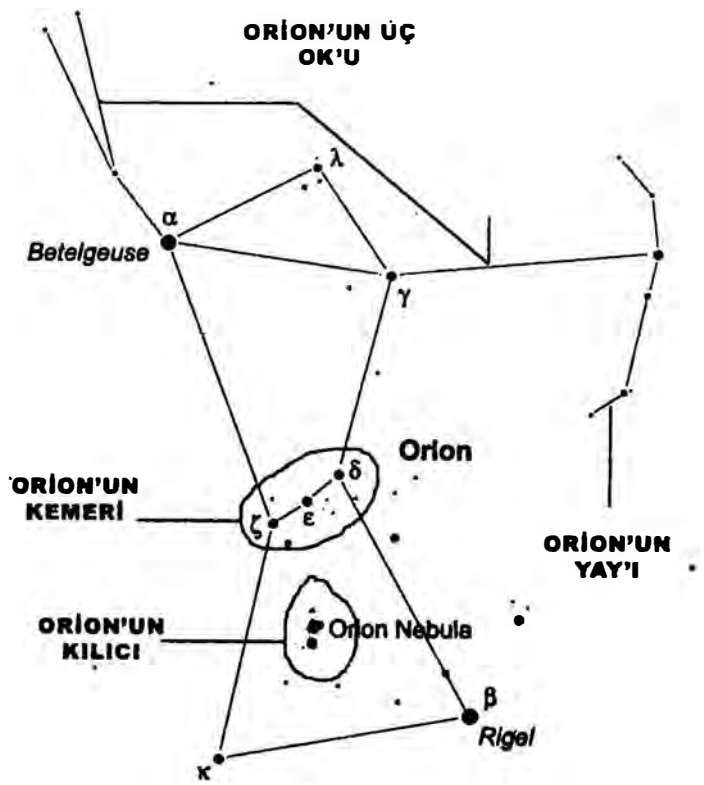
Oğuz Kağan ile ilgili mitolojide Oğuz yaz ve kış tanrılarının kızları ile evlenir. Raddlof'a göre, Altay Türklerinde yine 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilendirilen 4 han vardır. Demir Han, Su Han, Maden Han ve Ağaç Han. Merkezde olan han ise Ugan Han olarak bilinir. Diğer 4 unsur ile ilşkilendirilen hanlar Ugan Han'ın oğullarıdır. Bu 4 hanın atası ve Yer'in yani toprağın sahibi Ugan Han'dır. Ugan Han muhtemelen öküz ile bağlantılıdır Boğa Takımyıldızı'nı sembolize eder. Çünkü Altay Türklerinde Ülgen yaz tanrısı, Ugan kış tanrısıdır.

Yaz ya da Yay Tanrısı Ülgen, Jüpiter gezegeni, doğu yönü ve Yay, yani Ejderha Takımyıldızı ile, Kış Tanrısı Ugan Han, batı yönü ve Pars yani Boğa Takımyıldızı ile ilişkilendirilir. Türkler için yaz ve kış tanrısı Hıdrellez ve kasım aylarını belirleyen ve yılı ikiye bölen takımyıldızlardır. Oğuz Kağan da işte bu yaz ve kış tanrılarının kızları ile evlenir. Günümüzde yaz tanrısı Akrep, kış tanrısı Boğa Takımyıldızlarıdır. Bu takımyıldızlar gece ve gündüz göğünde mayıs ve kasım aylarında ufuk çizgisinden yükselmeye başlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Oğuz Destanı kozmoloji miti olarak okunduğunda kadim Türk düşüncesindeki Gök ve Yer-Su Oğuz'un oğulları olarak şekillenir. Gök; Günhan, Yıldızhan ve Ayhan. Yer; Dağhan, Denizhan ve Gökhan şeklindedir.

Orion Takımyıldızı ile ilgili ikonografileri incelediğimizde, Orion'un kahraman-avcı arketipi olacak şekilde, elinde kılıç-kalkan, kargı bazen de ok-yay tutar vaziyette tasvir edildiğini görürüz. Bu motifler Oğuz Kağan Destanı'nda da vardır. Oğuz Kağan üç ok ve yayını oğulları arasında bölüştürür. Orionun arketip çizimlerinde, Orion, biri yayına takılı üç ok ile tasvir edilir. Dolayısıyla Oğuz Kağan'ın tamgalarından biri de stilize edilmiş üç ok ve yay simgesidir.

Resim9: Orion Takımyıldızı'ndaki üç ok ve bir yay diagram çizimi, Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'un üç ok ve bir yayını ifade eder. Orion'un kılıcı ve kemeri ise Oğuz Kağan'ın kemeri ve kılıcını karşılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim10: Türk boy tamgalarında da üç ok ve yay ikonografisi görülür. Kayı boyu tamgası, biri yaya geçirilmiş üç ok ile simgelenir. Üregir boy tamgası da üç ok ve yaydan oluşur.

Mitolojiler, söylenceler, masallar ve plastik sanatların ilk örneği yani arketipleri gökyüzündedir. Gökyüzündeki takımyıldızlar, mevsim döngüleri, gezegenler ve gezegen döngüleri, insan bilinçaltında şekillenir, biçimini yeniler ve yeni bir sanat eseri olarak açığa çıkar. Yüzlerce yıl aynı sembol ve simgeler değişerek ve gelişerek sanat eserlerinde kullanılır. Fakat gökyüzündeki asıl Aaketipik anlamı yitirilir. Yani bunları ortaya çıkaran sanatçılar, içgüdüsel, fakat gerçek bağlamını bilmeden yaratırlar sanat eserlerini. Fakat yüzlerce yıl sonra bile bu sanat eserlerini ortaya çıkaran sanatçılar neyi yarattıklarını bilmeden ama çok eski gökyüzü arketiplerini kullanarak yeni sanat eserleri üretmeye devam ederler. Yunanlılara ait bir sanat eserinde bu gökyüzü arketipleri, çok güzel bir sanat eserine dönüşmüş. Türklerde de buna benzer ikonografik sanat eserleri mevcuttur.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim11: Mitolog, Joseph Campbell'a göre Orion Takımyıldızı'nın sembolü, seramik vazodaki işarettir. Yani iki ayrı kontur çizgisi ile yapılmış (ARTI) sembolü. Orion Takımyıldızı'nın etrafında, hangi takımyıldızlar varsa hepsi bu sanat eserinde mevcuttur.

Resim12: 12. yy. Selçuklu madalyonu. Türk "Atlı Avcı İkonografisi", kahraman avcı Orion Takımyıldızı'nı ifade eder. Altındaki hayvanlar ise sırasıyla Canis Major (Büyük Köpek ya da Kurt Takımyıldızı), Lepus Takımyıldızı (Tavşan Takımyıldızı) ve avcının elindeki kartal, Aquila Takımyıldızı'nı (Kartal Takımyıldızı) karşılar.

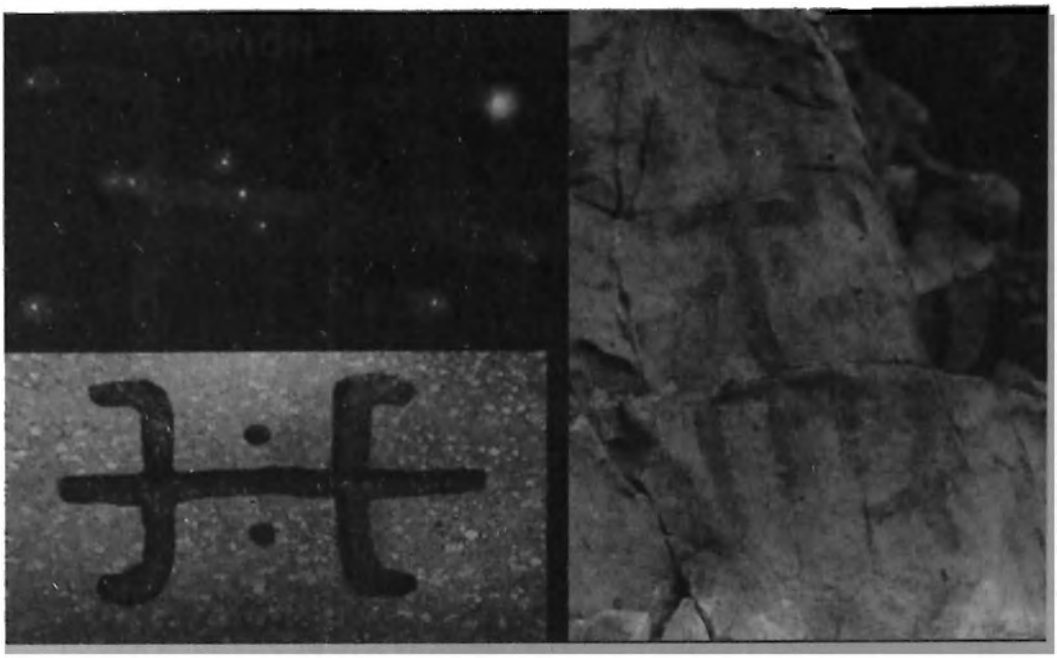
Levent Şahverdi Arşivi

Resim13: Bulgaristan'da bulunan kurşun mühür. Orion'u, yani Oğuz Kağan'ı sembolize eden üç ok ve yay sembolü, Kayı boyunun da tamgasıdır. Bu sembolün üzerindeki artı (+) işareti Mitolog Campbell'a göre Orion Takımyıldızı'nın ikonografisidir.

Ve Orion'un daima altın ya da sihirli bir kemeri vardır. Bu kemer takımyıldızdaki üç yıldız Alnitak, Alnilam ve Mintaka'dır. Oğuz Kağan'ın da altın bir kemeri vardır ve bir ayıyı bu hanlık altın kuşağı ile ağaca asar. Gergedandan kendini kalkanıyla savunur, kargısıyla öldürür ve kılıcıyla başını keser. Ava çıktığı bir gün, ok ve yay kullanarak sungur avlar. Türkler için savaşçı alplerin kurşak kurşanma yani kemer kuşanma törenleri önemli bir erginlenme ritüelidir. Kemer Türklerde "erlik" simgesidir. İskandinav mitolojisinde adı geçen ve Orion Takımyıldızı ile eşleştirilen Tanrı Thor'un da kendisine güç veren sihirli bir kemeri vardır.

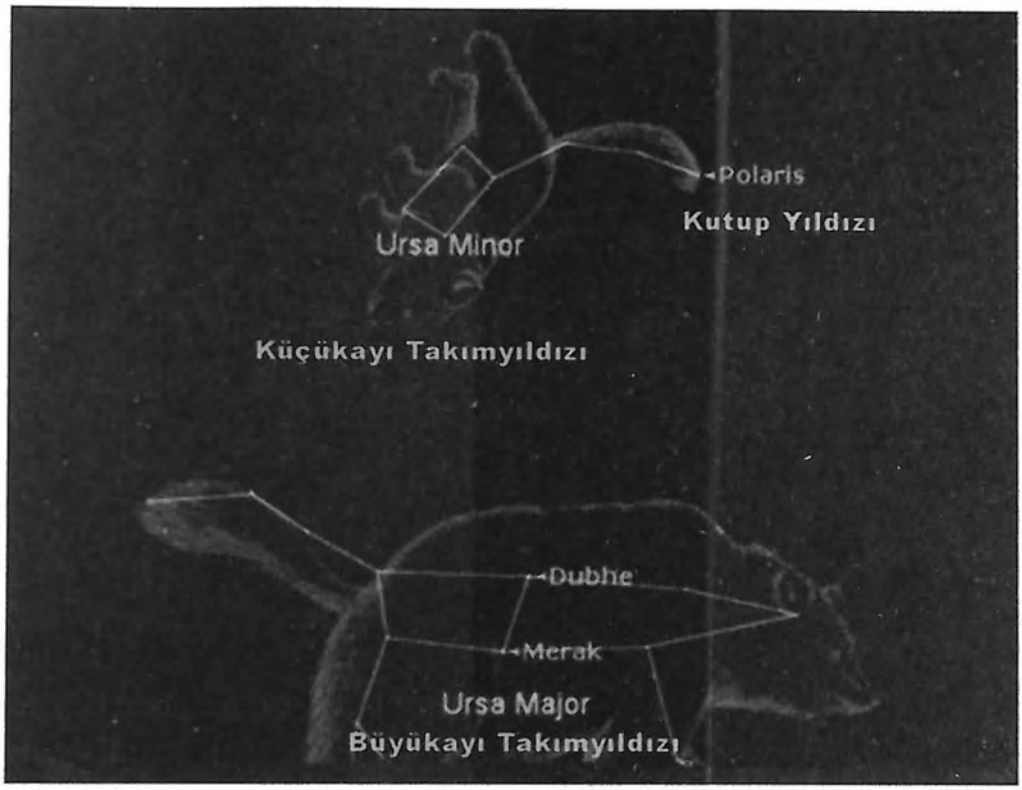
Levent Şahverdi Arşivi

Resim14: Afrikadaki Dogon kabilesine ait, Orion Takımyıldızı diagramı ve Hakasyadaki Türklere ait "Ediz" okunan ve Orion Takımyıldızı izdüşümü olarak çizilen tamga.

Oğuz Kağan canavarı öldürüp erlik kemeriyle ayıyı ağaca asar. Oğuz Kağan Destanı, kozmolojik ve evrenin yaratılışı miti olarak okunduğunda, "ağaç" ve "ayı" motifleri ayrıca bir önem kazanır. "Ağaç" ikonografisi Türk anlatı ve görsel sanat eserlerinde, yer altı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan ve ruhların gelip gittiği yol olarak düşünülür. M. Eliade'ye göre gökyüzünde "Tanrının Kapısı" olarak düşünülen, yıldızların ve evrenin etrafında döndüğü, "Kutup Yıldızı" Axis Mundi yani merkezdir.[10] Ve bu ağacın tepesi "Kutup Yıldızı" ile sabitlenmiştir. Kutup Yıldızı Türk anlatı ve söylencelerinde "Demir Ağaç" olarak da bilinir. Ursa Minor yani Küçükayı Takımyıldızı, Kutup Yıldızı'na bağlıdır. Ayı, kuyruğu ile bu ağaca bağlı olarak sürekli dönmektedir.

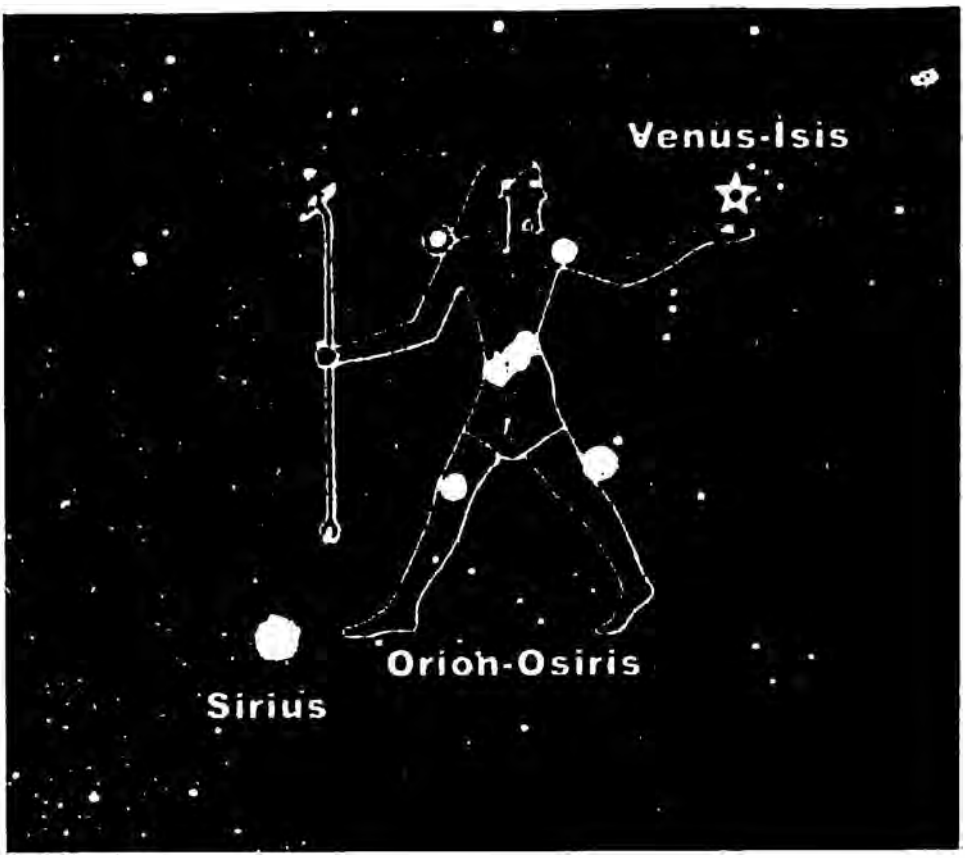
Levent Şahverdi Arşivi

Resim15: Kutup Yıldızı yani demir ağaca kuyruğundan bağlanmış Küçükayı.

Oğuz, önündeki engelleri aşıp "er" olduktan sonra, gökyüzünden düşen parlak bir ışığın içinde güzel bir kız görür. Destanda "Kutup Yıldızı" olarak bahsedilse de bu yıldız "Venüs" de olabilir. Venüs eski kadim çağlardan bu yana tanrıça arketipi olmuştur ve Orion Takımyıldızı'nın zevcesi olarak düşünülmüştür. Kadim toplumların yaratılış ile ilgili mitolojilerinde, Orion ve Venüs bir araya gelir ve evren bu şekilde yaratılır. (Venüs'ün Orion ile aynı hizaya geldiği dönem, bahar mevsimidir. Baharda, evren yeniden yaratılır.) Mısır mitolojisinde Osiris, Orion; İsis, Venüs ile simgelenir. Osiris ile İsis söylencesi bir yaratılış mitolojisidir. Aynı şekilde Sümer mitlerinde Dumuzi ve İnanna da Orion Takımyıldızı ve Venüs ile ilişkilendirilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim16: Göksel arketipi Orion Takımyıldızı olan Mısır Tanrısı Osiris ve göksel eşi Venüs ile özdeşleştirilen İsis.

Oğuz Kağan ve bu göksel kızın evliliğinden Ay, Gün ve yıldız doğar, yani bir anlamda evren yaratılır. Türklerde Çoban Yıldızı Venüs'tür. Çoban Yıldızı denmesinin sebebi Orion'un eşi olmasındandır. Yani Çoban Dumuzi'nin (Orion) eşi sayılan İnanna (Venüs) gibi. Çoban Yıldızı kamların davullarının üzerinde yıldız tutan bir "avcı binici" (Orion) olarak tasvir edilir. Venüs, "Tan Çolpanı" ve "Akşam Yıldızı" olarak tabir edilir. Venüs, gökyüzünde sabah ve akşam yıldızı olarak görülür.

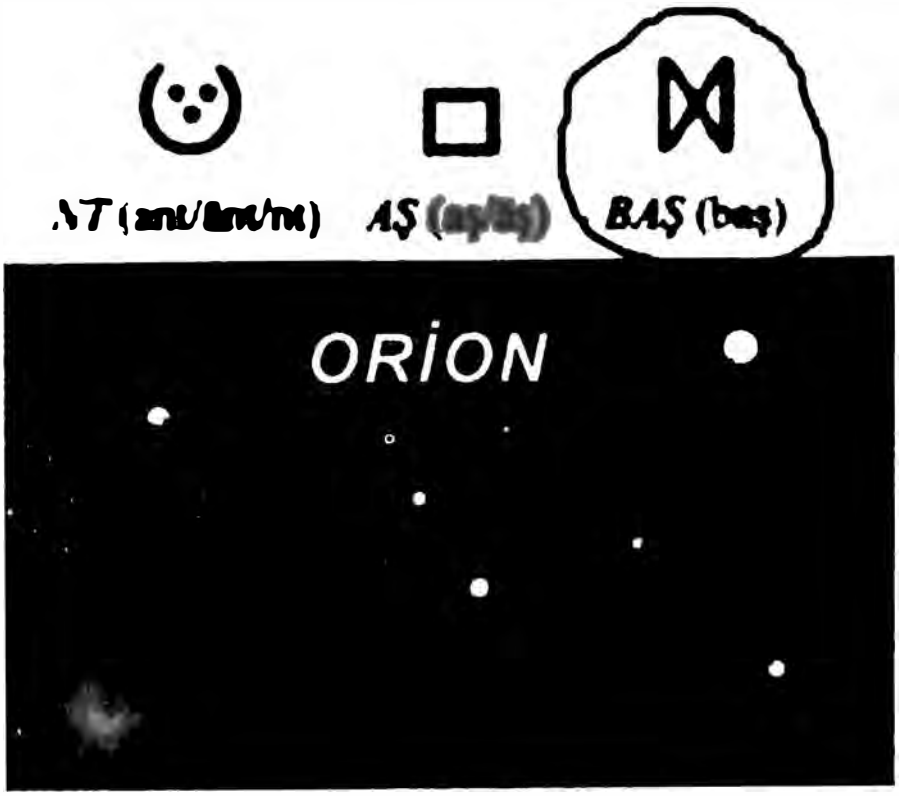
Levent Şahverdi Arşivi

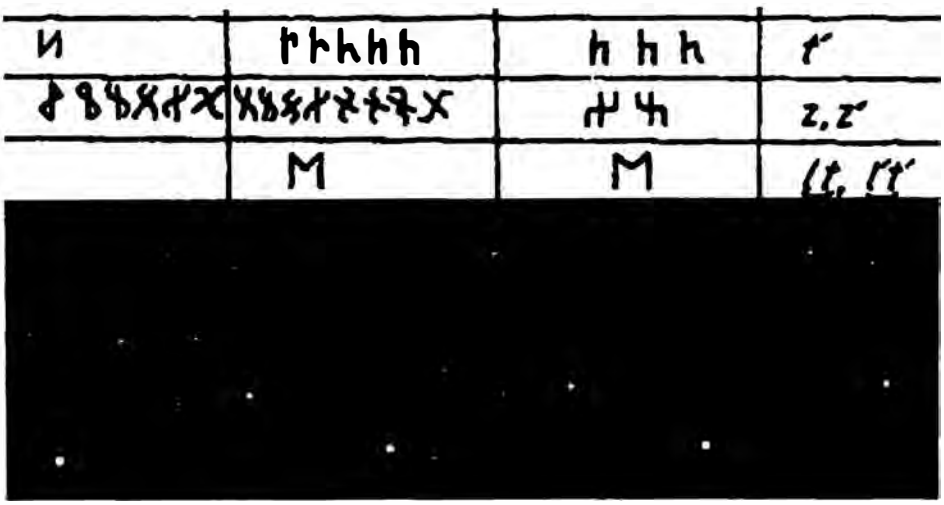
Resim17: 12.yy. Selçuklu parası üzerindeki yıldız tutan binici ikonografisi. Resim19'daki yıldız (Venüs) tutan Osiris ikonografisine benzer.

Kadim uygarlıklar tarafından Orion Takımyıldızı sembolü olarak kullanılan bir başka simge ise çift taraflı balta sembolüdür. Bu sembol Türk damgalarında da sıkça kullanılmıştır. Türk runik harflerinden bir tanesidir ve "baş" olarak okunur. "Baş" baharın başlangıcı ve Baş Tanrı Orion Takımyıldızı'nın yükselmeye başladığı dönem olan bahar mevsimini ifade ediyor olabilir. Ayrıca "oz" okunan Türkçe runik harf de Orion diagram çizimine çok benzer ve "oğuz" okunan sesi çağrıştırır.

Levent Şahverdi Arşivi

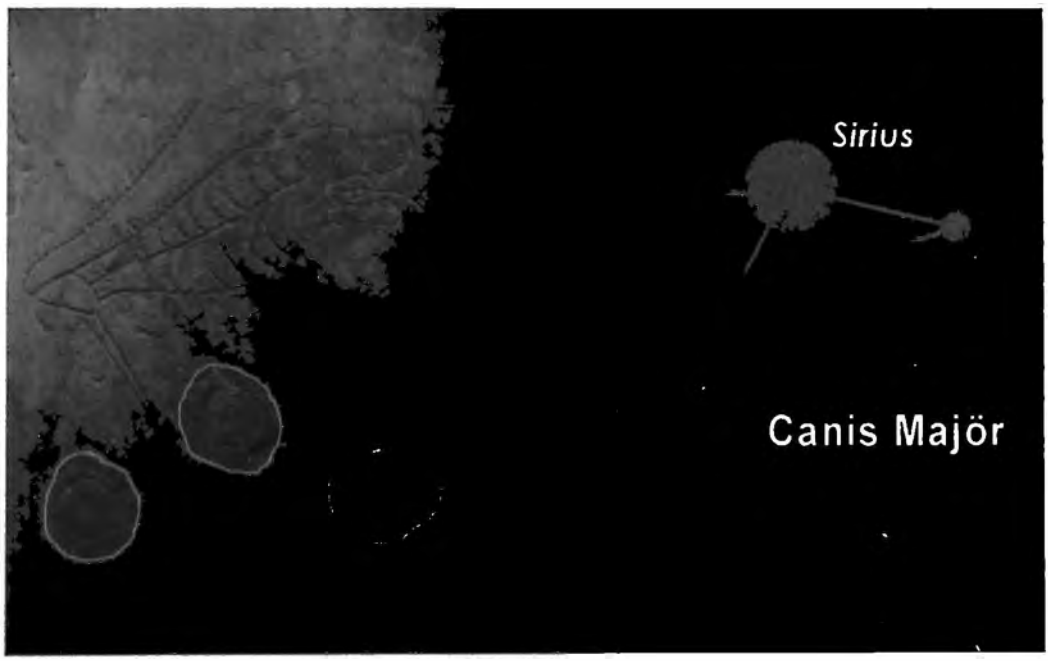
Resim18: Türk runik yazısında, "baş" okunan harfin göksel izdüşümü Orion Takımyıldızı'dır.

Resim19: Türk runik alfabesinde "z" sesi veren ve "oz" olarak okunan harfin, göksel izdüşümü Orion Takımyıldızı'dır. Oz, ox, okuz ve oğuz kelimeleri ses olarak birbirine çok yakındır ve anlam olarak da aynı şeyi ifade eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkler için bir başka önemli göksel cismi Sirius ve Canis Majör Takımyıldızı'dır. Kurt, Türklere ait Yenisey'deki bir petroglifte açık şekilde, Canis Major Takımyıldızı ve bu takımyıldızdaki Sirius yıldızının göksel izdüşümü olarak çizilmiştir (Büyük Köpek Takımyıldızı). Bu yıldız grubu, Türkler ve Çinliler tarafından "Göksel Kurt" olarak düşünülmüş ve Kurt Takımyıldızı olarak isimlendirilmiştir. Canis Major konum itibariyle Orion Takımyıldızı'nın yanında yer alır. Yunan mitolojisinde Orion'un köpeği olan bu takımyıldız, Türk mitolojisinde Oğuz Kağan'ın kurduna dönüşür. Bu erkek kurt Oğuz'a daima yardım etmiş ve yol göstermiştir.

Resim20: Canis Major Köpek ya da Kurt Takımyıldızı. Takımyıldızdaki en parlak yıldız "Sirius'"tur. Yenisey'deki bu petroglif Canis Major Takımyıldızı çizimidir.

Arkaik insan düşüncesine göre dünya bu dönemde yaratılmıştır. Oğuz Kağan Destanı'nda işlenen anlatılar aslında tamamiyle kozmolojiktir. Evrenin ve dünyanın yaratılışını simgesel bir dil ile anlatır. Oğuz Kağan'ın göksel eşinden doğan oğulları, Gün,Ay ve Yıldız göklerin yaratılışını, yersel eşinden doğan çocukları, Gök, Dağ ve Deniz, dünyanın yaratılışını sembolize eder. Orion Takım-

Levent Şahverdi Arşivi

yıldızı ve Ay ile özdeşleştirilen kahramanlar Dumuzi, Tammuz, Attis, Adonis, Dionysos, Osiris, Odin yaratıcı ve dölleyici tanrılardır.

Oğuz Kağan'ın görünümleri ya da bu destanın devamı niteliğinde olan ikonografik yansımalar, çeşitli sanat eserlerinde işlenmiştir. Türk kağanlar ölüme atları ile birlikte giderdi. Ay ile ilişkilendirilen ve yer altı hayvanı olan at, kağanı tanrının makamı sayılan Kutup Yıldızı'na taşırdı. Fakat atlara geyik benzeri, boynuzlu hayvan maskeleri takılırdı. Boynuzlu hayvanlar gökyüzü ile ilişkilendirilen, kutsal varlıklardı. Bu ikonografik düşünce, 1000 yıl sonra Türk Hun paralarında da görülür.

Resim21: Türk-Hun parasının üzerindeki kağan portresinin başındaki boğa başı ikonografisi.

Levent Şahverdi Arşivi

Oğuz Kağan Destanı'nda, yaratılış, yukarıdan aşağıya ve merkezden perifere doğru yayılır. Kutup Yıldızı Kuluçka Yıldızı olarak bilinir ve evrenin oluşumu, Oğuz Kağan'ın Kutup Yıldızı'na benzetilen eşiyle evliliğinden doğan Gün, Ay ve Yıldız ile başlar. Daha sonra yersel eşinden doğan Gök, Dağ ve Deniz ile bu oluşum tamamlanır. Orion ışığını Vikinglere Odin, Mısırlılara Osiris, Sümerlere Dumuzi, Türk milletine ise Oğuz Kağan olarak göndermiştir. Gen yerden yani uzaydan kopup gelen Oğuz...

c- Oğuz Kağanın Oğulları

GÜNHAN

Oğuz'un oğullarındandır ve ongunu şahindir. Günhan Oğuz'un göksel eşinden olan en büyük oğludur. Oğuz Kağan sembolik olarak bulduğu altın yayı Günhan, Ayhan ve Yıldızhan arasında pay eder ve kendisinden sonra hakanlık tahtını Günhan'a bırakır. Günhan kendisi için altın bir çadır kurdurur ve kendi yönü olan sağ tarafa kırk kulaç yüksekliğinde bir direk ve onun tepesine de altın bir tavuk oturtur. Pelliot'a göre Günhan, Güneş'i karşılar ve Güneş hanı anlamına gelir. Altın hakanlara ait bir semboldür ve Güneş, altının alegorisidir.

Dokuz sayısı Güneş'in simgesidir. Göktürk kağanları Güneş'e benzetilir ve bir keçe üzerinde Güneş yönünde dokuz kez döndürülür. Türklerde Güneş sembolünde ışık okları vardır ve bu oklar hakiki ok şeklindedir. Burkan dini yani Budizm ikonografisinde ok, kargı ve gonca motifi Güneş'i sembolize eder. Yakut Türklerine göre Güneş ve Ay iki kardeştir. Kahramanlar ve yiğitler onlardan meydana gelir. Şamanizm de Güneş, şamana kadar uzanan yedi katlı yolun sonunda yer alan ve bütün ruhları bünyesinde toplayan güç olarak karşımıza çıkar.

Güneş ve Ay, yiğitleri korur. Bu nedenle yiğitler, yemin edip ant içerken "Güneş bizi görüyor." derler. Orta Asya'da yeni evlenen çiftler sabah doğan güneşi selamlar ve dua eder.

Levent Şahverdi Arşivi

AYHAN

Oğuz Kağan'ın oğludur ve ongunu kartaldır. Türklerde kartal sürekli olarak hükümdarlık ongunu olmuştur. Altay Türklerine göre, Ay-ata göğün altıncı katında oturur ve Ay ile sembolize edilir.

Mani dinini kabul eden Uygurlar, Tanrı kelimesinin başına Kün, Ay, Kün-ay kelimelerini ilave ederek, Kün Tengri, Ay Tengri, Kün-ay Tengri kavramlarını oluşturmuşlardır. Hükümdarlara Ay Işını gibi isimler verilirdi.

YILDIZ HAN

Oğuz'un oğullarındandır ve ongunu tavşancıldır. Türklerde yıldız bilgisi, çok önemlidir. Geceleri zamanı öğrenmek için yıldız bilgisi, tek yol ve çaredir. Türklerin göğün ilk ve ana yıldızları olarak gördükleri gezegenler ilk tanrısal arketiplerdir. Yaradılışın başlangıcı ve temelidir. Yıldızlar Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Türkler yollarını, zamanlarını yıldızlara bakarak belirlerdi. Bu yüzden çok geniş ve gelişmiş bir yıldız bilgisine sahiptiler.

GÖKHAN

Oğuz'un oğullarından biridir ve ongunu sungurdur. Türklerde kartal hükümdarlık sembolü olurken sungur, sıklıkla tigin unvanlarında kullanılır. Gardiziye göre yırtıcı kuş isimleri tigin unvanlı beylere verilirdi. Kaşgari'nin büyük bir yırtıcı kuş olarak tanımladığı sungur, maviye çalan beyaz kuşlar arasındadır. Pelliot, Çin'de su kuşlarını avlamakta kullanılan sungurun, "deniz mavisi" türünden olduğunu söyler. Moğollar aynı kuşa "mavi yırtıcı kuş" derler.

DENİZHAN

Oğuz'un oğullarından biridir ve ongunu çakır (çağrı) kuşudur. Çakır mavi gözlü, "mavi-deniz" ve "beyaz-mavi-deniz" türünden bir kuştur.

DAĞHAN

Oğuz'un oğullarından olan Dağhan'ın ongunu uç kuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

4-Göktürk Mitolojisi

Göktürkler, Hunların bir boyudur ve onların sülalesinden gelirler. Onların A-şi-na adlı, dişi bir kurttan türeyen ailen geldiği düşünülür. Sonradan çoğalarak ayrı ayrı Türk boylarını oluşturdular. Anlatı şu şekildedir:

"Batı Denizi'nin kıyılarında oturan Türkler, Lin adında bir memleket tarafından mağlup edildi. Kadınları erkekleri ve çocukları yok etmişlerdi. Yalnızca bir çocuğu öldürmemişler fakat kollarını ve bacaklarını keserek bir bataklığa atmışlardı. Dişi bir kurt çocuğu et ve yiyecek getirerek beslemiş ve hayatta kalmasını sağlamıştı. Çocuktan hamile kalan kurt, Batı Denizi'nin doğusundaki bir dağa gitmişti. Bu dağ Turfan'ın kuzeybatısında idi. Bu dağın altında çok derin bir mağara ve mağaranın ortasında da büyük bir ova vardı. Kurt burada 10 çocuk doğurdu. A-şi-na ailesi bu çocukların soyundan geliyordu. Oğulları ve torunları çoğaldılar ve 100 aile hâline geldiler. Birkaç nesil sonra mağaradan çıktılar ve Altay Dağı eteklerine yerleştiler. Juan-Juan devletine tabi oldular ve onların demircileri oldular. Onların (Göktürklerin) kurttan türemiş olmaları nedeniyle bayraklarının tepesinde 'kurt başı' bulunuyordu."

Göktürk kağan sülalesine adını veren "Türk" adında bir ataydı. Bir kitabede adı "Türk Tengri" olarak geçiyordu. Çin kaynaklarında bu kağan "göksel-kozmik" nitelikli sayılıyordu ve metinlerde şöyle anlatılıyordu:

"Ordularının başının adı A-pang-pu'ydu ve onun 17 kardeşi vardı. Dişi Börü'den (Kurt) doğmuş olan bir kardeşin adı I-chi-ni-shi-tu'ydu... O bir ruhani nefes ile hareket etmekteydi. Bu nedenle rüzgâr ve yağmur meydana getirebilirdi. İki hatunu vardı. Rivayete göre hatunlardan biri Yaz Tanrısı'nın, diğeri Kış Tanrısı'nın kızıydı. Onu en büyük oğlu, Kögmen (Sayan) dağlarında yaşıyordu. Orası çok soğuk olduğundan, büyük oğul onlara bir ateş yaktı. Onlar böylece ısınıp ölümden kurtuldular ve en büyük oğlu baş seçerek, ona 'Türk' unvanını verdiler."

Levent Şahverdi Arşivi

a-Ergenekon-Kutsal Mağara

Dağlarla çevrili yerler ve mağaralar, insanlığın ortak hafızasında, yaratılış ve türeyiş ile ilgili anlatılan mitolojilerde doğuş yerleridir. Mağaralar ana tanrıça (yer tanrıçası) olan Dünya'nın rahmi sayılır.

Çin kaynaklarında Tu kiu olarak geçen Türklerin o dönemdeki türeyiş destanı Ergenekon'dur. Tu Kiu'lar kendilerini Göktürkler olarak isimlendirmişlerdir. Tu kiu'lar demiri çok iyi işleyen demirci bir milletti. Ebulgazi Bahadır Han'ın anlattığına göre Ergenekon dağında bir demir damarı bulurlar ve bu demiri eriterek kendilerine yol açarlar. Deriden yapılmış 70 büyük körük hazırladılar. Bu körükleri 70 ayrı yere yerleştirdiler ve büyük bir ateş yakarak demirden dağı erittiler. Kendilerine bir yol açtılar. Ergenekon'dan çıkışta kurt yol gösterir. Dağdan ya da dağın içindeki bir mağaradan çıkma motifi mitolojilerde yeniden doğuş ile alakalıdır. Demirciler ve şamanlar aynı soydan sayılır ve kutlu kişilerdir.

Budizm milattan önceki devirlerden itibaren Kuşhan medeniyeti ile birlikte Türkistan'a girdi. Bazı Güney Hunları ve Göktürklerin atası sayılan Çinlilerin Tsu-k'ü adını verdiği Hun boyları 4 yy. da Budizmi benimsedi.

401 yılından itibaren Tsü-k'ü Hunları Gansu-Kansu ve Turfan içinde devlet kurdular ve Buddha dinine bağlı kağanlar tarafından idare edildiler. Çin hükümdarı, Budizm'e bağlı, barışçıl ve hümanist insanlar olan Tsü-k'ü devletine hücum edince Kansu'da yaşayan Türkler kendilerini savunamadılar. Turfan ve Kansu'da yenilgiye uğrayınca Altay'a göç etmek zorunda kaldılar. 100 yıl sonra Tsü-k'ü Hunlarının çocukları olan Köktürkler, Juan Juan'ların "Esir Demircisi" olarak yaşadılar. Daha sonra Juan Juan'ları ve diğer Orta Asya devletlerini de yenerek, Çin'den Bizans'a ve Fars'a kadar büyük bir imparatorluk kurdular.

b- Göktürk Mitolojisinde Geyik Tanrıça

Göktürklerle ilgili bir mitolojide Göktürklerin atalarından birinin, (ki ataları kurttur) bir mağarada, ak geyik kılığına giren bir deniz tanrıçası ile ilişkisi olduğu anlatılır. Göktürkler nesillerinin kurttan geldiğini söylemekle beraber efsanelerinde dişi geyik de

Levent Şahverdi Arşivi

rol oynar. Dişi geyik bir ilahedir ve vücudundaki lekeler yıldız işaretleri olarak görülür. Dişi geyik eski Hun anlatılarında yol gösterici rolü oynar. Su unsuruna bağlı geyik ve geyik başlı ejder düşüncesi göçebe Türk ve Uygur Budist ikonografisinde de vardır. Türklerde ak geyik, su tanrıçasıdır.

c- Göktürk Mitolojisinde Kurt

Gökyüzü, simgecilik aracılığıyla mitolojik ve dinsel hayatın içinde var olmaya devam etmektedir. Eliade'nin dediği gibi, "Simgelerin ve mitolojilerin kökeni, büyük kozmik ritimlerin beyin zarına doğrudan etkilerinin yol açtığı duyusal tepkiler" mi, onu bilmiyorum. Fakat ilk arketipler gerçekten de gökyüzündedir.

Eski geleneksel toplumların yeryüzündeki yaşayış biçimleri, gökyüzündeki kozmik cisimler ve onların döngüleri ile ilişkiliydi. Yaşadığımız dünyadaki her bölgenin, coğrafyanın, şehirlerin, tapınakların, kalelerin, mutlaka göksel bir karşılığı olmalıydı. Aynı şekilde kutsalın vücut bulduğu, hayvanlar ve ağaçlar da göksel cisimlerin yeryüzündeki izdüşümü idi.

Hayvan ata-ana dediğimiz gök-kurt ve gök-geyik, Türk türeyiş destanlarında önemli rol oynar ve gökte simgelenen gezegensel tanrı ve tanrıça arketiplerinin (ilk örnek) yersel sembolleri olarak mitlere yansır. Göksel tanrı ve tanrıçaların yersel simgeleri, ilahi kutsal ruhlar olarak görülür ve tanrılaştırılır. Kozmik temelli ilk mitolojilerdeki simgeler, prototiptir ve sonraki süreçlerde üretilen masallarda da takip edilebilir.

Gök kurt gökte doğmuştur. Yeryüzündeki kurt sürülerini idare eden kurtlara "gök kurt" denir. Bazı Türk halkları, soylarının, kurttan türediğini kabul eder. Cengiz Han'ın ilk ataları, eril nitelikte olan gök kurt ve dişi bir geyiktir. Gök kurt Türk mitlerinde özel bir yere sahiptir, öyle ki Türkler kendilerine "Göksel Türkler" anlamına gelen "Kök Türk" adını vermişlerdir.

Göktürkler döneminde "kurt", tuğlar ve bayrakların tepesinde yer alma yoluyla bir devlet sembolü olmuştur. Altay mezarlarında bir bayrak direğine dikilmiş bronz kurt heykellerine çok sık rastlanır. Kaşgari'nin "batrak" adını verdiği, ucu dişli bayraklar, aslında kurt ve kurt ejder ağızlı bayraklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim1: Büyük Hun İmparatorluğu bayrağı üzerindeki sembol, kurt-ejder adını verdiğimiz, mitolojik hayvandır. Hunlar, Ashina boyuna ait bu "ongun" hayvanı bayraklarında kullandıkları gibi, stilize ederek "tamga" şeklinde de kullanmışlardır.

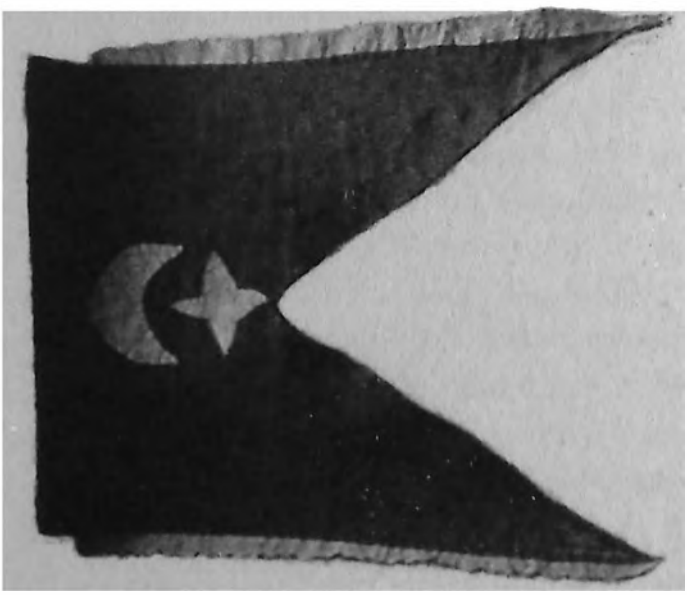
Resim2: Doğu Türkistan Bezeklik Mağarası. Elinde ucu dişli "kurt dişli" batrak tutan Türk Uygur alpi.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk kozmoloji düşüncesinde ongun hayvanının ruhu, bayrak ya da tuğ üzerinde ikame ederdi. Nitekim Büyük Hun ve Göktürk İmparatorluğu bayraklarının üzerinde, kurt ve kurt ejder sembolleri görülür. Uygur Türklerine ait duvar resimlerinde "kurt dişli batrak" çizimlerine rastlanır. M.Ö. 2-1. yy. Huing-nu'lara ait Noin Ula kurganında, kurt-ejder ağızlı bayraklar bulunmuştur. Kurt ve kurt-ejder ağızlı bayraklar Memluklu ve Osmanlı'da da devam etmiştir.

Resim3: Türk Memluklu süvarilerin ellerinde "kurt ağızlı" batraklar".

Resim4: Türk Osmanlı Kurt-Ejder Ağızlı Bayrak

Levent Şahverdi Arşivi

Türk türeyiş mitlerinde öne çıkan, Ay ışığından gelen ve Türklerin atası ve anası olarak biçim kazanan imgenin yersel izdüşümü kurttur. Ilahi özelliklere sahip kurt ata ya da kurt ana, tanrısal hayvan arketipidir ve tanrının ya da Ay'ın yerdeki sembolüdür.

Ünlü dinler tarihi uzmanı Mircea Eliade'ye göre kıyamet, tufan vb. mitolojilerde insanlar yok olur. Fakat bu felaketten kurtulan Ay ile bağlantılı mitsel bir atadan ya da bir Ay yaratığından o millet yeniden doğar ve bu hayvan o kavmin atası olur. Yani her yok oluştan sonra efsanevi bir ata, yeni bir insanlığın doğumunu gerçekleştirmektedir. Öte yandan bu efsanevi ata çoğu zaman "Ay'sal bir hayvandır" demektedir (Pek çok kültür, ayın, bir erkek yada bir hayvan kılığına girerek kadınlarla birleştiğine inanmıştır).

Cengiz Han'ın atalarından Alan-Kowa çadırında yatarken, Ay pencereden girmiş kendisini hamile bırakmış ve giderken de kurt kılığında çıkıp gitmiştir. Ay burada dölleyici ve yaratıcı bir özellik gösterir.

Emel Esin'e göre Türklerde göksel cisimler çeşitli ailelerin ve boyların kökü sayılıyordu. Göktürk kağanları kozmik kağanlar olarak görülüyordu. Göktürklerin kağan soyu Çinlilerin A-SHİ-NA dediği ve dişi kurttan türeyen boydu. A-shi-na soyundan gelen ve milletimize adını veren "Türk" adındaki kağan da göksel bir kağan olarak düşünülüyordu.

Türk söylencelerinde de Ay ve Ay ile bağlantılı ana ya da ata-hayvan büyük rol oynar. Türklerin kolektif bilinçaltında şekillenen Ay hayvanlarından biri kurttur. (Diğer ata-hayvan boğadır). Kurt kutsal tanrısal bir yaratıktır. Tanrının yeryüzündeki görünüşlerinden, yani bir anlamda tanrının "avatarlarından" biridir. Prototürk olarak kabul edilen Wu-sun'ların ve Göktürklerin kurttan türeme efsanesinde, dişi kurt rol oynar. Tamamen yok edilen bir millet bu hayvan sayesinde yeniden doğar.

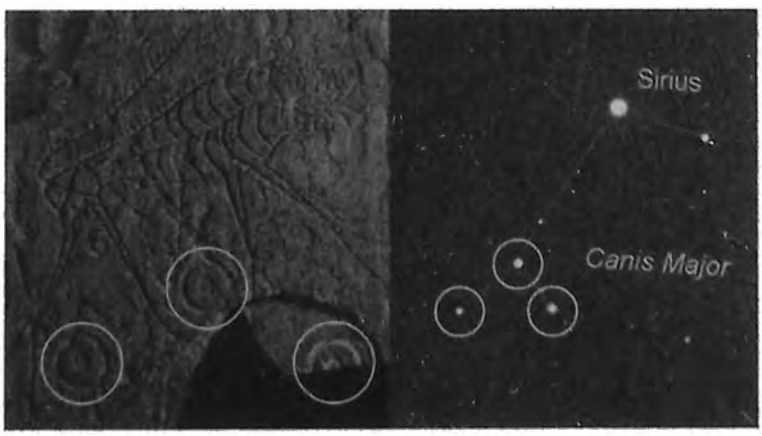
Dokuzoğuz destanında göksel bir kurt hakanının kızıyla evlenir ve Dokuzoğuzlar bu şekilde türer. Ergenekon'dan çıkışta kurt yol gösterir. Göktürklerin ataları dişi bir kurttan doğar. Oğuz Kağan'a gökten bir ışık şeklinde inen erkek bir kurt yol gösterir. Roux'a göre Türkler, Hiung-nular çağından beri Ay'ın durumunu gözler ve Ay'la birlikte hareket ederlerdi. Yapmak istedikleri her şeyi dolunayda yaparlar ve özellikle askerî hareketlerin, onun tarafından

Levent Şahverdi Arşivi

yönlendirildiğini kabul ederlerdi. Ona göre Ay, efsanelerin, ataların ve kahramanların oluşumunda büyük rol oynar ve kendi ışınlarıyla, göksel denen hayvan formuyla yani kurt ile belirginleşir. Eliade'ye göre Ay'ın değer kazandırdığı simgeler aynı zaman da Ay'dırlar.

Roux'un tespit ettiği gibi, Oğuz Kağan Destanı'nda gökten ışık şeklinde gelen mavi tüylü mavi yeleli gök kurt, Oğuz Kağan ve askerlerine yol gösterir. Oğuz Kağan erkek kurdun ordunun başında yürüdüğünü görür ve mutlu olur. "Mavi, göksel" sıfatları en çok kurda yakıştırılır. Türkler doğudan batıya (Anadolu) doğru göç ederken önlerinde köpeğe benzer bir hayvan görüyorlardı. Bu hayvan yürüdüğü zaman onlarda yürüyorlar, durduğu zaman onlar da duruyor ve ordugâhlarını kuruyorlardı.

Türkler için önemli olan ve Gök-Kurt ile bütünleşen, bir başka önemli göksel cismi, Sirius ve Canis Majör Takımyıldızı'dır. Türklere ait Yenisey'deki bir petroglifte açık şekilde, Canis Major Takımyıldızı ve bu takımyıldızdaki Sirius yıldızının göksel izdüşümü olarak çizilmiştir (Büyük Köpek Takımyıldızı). Bu yıldız grubu, Türkler ve Çinliler tarafından "Göksel Kurt" olarak düşünülmüş ve "Kurt Takımyıldızı" olarak isimlendirilmiştir. Canis Major konum itibariyle Orion Takımyıldızı'nın yanında yer alır. Yunan mitolojisinde Orion'un köpeği olan bu takımyıldız, Türk mitolojisinde Oğuz Kağan'ın kurduna dönüşür.

Resim5: Tunç Çağı, Hakasya-Yenisey kurt petroglifi ve gökyüzündeki arketipi sayılan Kurt Takımyıldızı (Büyük Köpek Takımyıldızı).

Levent Şahverdi Arşivi

Resim6: M.Ö. 2-1.yy. Batı Han Dönemi'ne ait bir vazo.

Üzerinde Çinlilerin Göksel Kurt ya da Gök Kurt (Mavi Kurt) adını verdikleri ve Hun-Türkler ile özdeşleştirdikleri Canis Major Takımyıldızı'ndaki Sirius yıldızı ya da Gök Kurt yıldızı betimlenmiş. Sirius Çinliler tarafından uğursuz sayılır ve Çin kaynaklarında Hunları temsil eder. Yay ve ok atan ikonografi ise Orion Takımyıldızı'nın antropomorfik görünümüdür. Çince Hu-Şi, Sirius yıldızı için kullanır ve Yay-Ok demektir. Hun ve Göktürk mitolojisinde Göksel Kurt ya da Gök Kurt çok önemli bir motiftir. Çeşitli yıldızlar ve takımyıldızlar Türk boylarının atası sayılır. Türkler Gökkurt soyundan geldiklerini kabul eder.

Emel Esin'e göre Çinliler Türklere "Hu" adını verirdi. Hu'ları ise "Mao" adını verdikleri ve uzun saçlı savaşçı bir alpe benzettikleri Ülker Takımyıldızı ile özdeşleştirirlerdi. Bu yıldızın diğer adı "Kara Alp" idi. Türkçe adı Mete olan Hiung-nu İmparatoru Mao-tun'un adının da Mao yani Ülker Takımyıldızı'na verilen isimden geldiği düşünülebilir. K. Shiratori Mao-tun kelimesinin "Alpların Başı" olduğunu kaydeder. Bu da Kara Alp ve Alp Yıldızı olarak

Levent Şahverdi Arşivi

adlandırılan Ülker Takımyıldızı'nın, Mao-tun yani "Alpların Başı" olarak anılan Mete Han'a isim olarak verildiğini kanıtlar.

Batı yönü ile ilişkilendirilen tüm bu takımyıldızların, Türklerdeki hayvan sembolü koyundur. Huing-nu Ziya Gökalp'e göre "koyunlu" anlamına gelir. Bu bağlamda Hu, Hun, Hunnu, Hiungnu ve Khun gibi kelimelerin Türkler, Türkler ile özdeşleştirilen Hu yıldızı ve Türklerin en önemli geçim kaynağı olan koyun ile bağlantısı vardır.

Türk söylencelerinde kurdun hem eril hem de dişil özelliği vardır. Karanlık yanıyla dişil, aydınlık tarafıyla eril yönü sembolize eder. Yeniden doğuş ile ilgili olan mitolojide kurt dişidir. Doğurganlık, üreme ve dolayısıyla "ana tanrıça" arketipi özellikleri gösterir. Göç esnasında yol gösterici lider olarak ise "tanrı" arketipi formundadır. Bu düalite yani ikili özellik Ay gizemciliğinde de vardır. Ay'ın "karanlık" ve "aydınlık" yüzü, hermafrodit yani erdişi olarak nitelendirilir. Türk türeyiş destanlarında Ay hayvanı olan kurdun hem eril hem de dişil özelliği vardır. Tüm tarihsel mitoloji ve kozmoloji inanışlarının çıkış noktası Ay ve Ay evrelerinin ritimleridir. Türkler Ay tutulmasını da kurt ile ilişkilendirmişler ve tutulmanın kurtların Ay'a saldırarak onu yemesi ile ilgili olduğunu düşünmüşlerdir.

"Kurt" ismi Türk kağanlara verilirdi. 635 yılında, Bulgarları Avar hâkimiyetinden kurtaran ve Bulgar devletini kuran, Kurt (Kubrat) Han, gibi. Kubrat Han, Türkçe konuşan bir Türk kavmi olan, "Onogur" boyundandı.

Gazne'de Biruni'nin "Türk Şahi Börü Tigin" yani "Kurt Prens" adını verdiği, Göktürk kağan soyundan gelme kağanların kurduğu devlet, Türk Şahiler Devleti'dir. Türk Şahiler Devleti Arap kaynaklara göre "Halaç" dilinde mektuplaşır ve soyları Göktürk, Oğuz ve Halaç Türklerinden oluşurdu. (Esin, 2003:89)

Bu nedenledir ki Türk Şahi Tigin Devleti paralarının üzerinde Göktürk ve Uygur kağanlarının ongunu olan "börü başı" görülür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim7: Türk Şahi Tigin Devleti paralarının üzerindeki börü başları. 7. yy.

Sevgili Emel Esin'e göre Türk sanatı çift başlı ejderlerinde sık olarak görülen totem figür, kurt başıydı. Rudenko kurt-ejder başının kökenini M.Ö. 1. binyıl Sibirya Ordos levhalarına kadar izledi. Bu ikonografi kurt-ejder ya da "börü-başı" olarak isimlendirilir.

Aynı ikonografi Göktürk, Uygur, Selçuklu ve Memluklu bengütaşlarında, mezar taşlarında, minyatürlerinde ve yapılarında da sürdürülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim8: Bitlis Ahlat Selçuklu mezar taşı başlığı. 13.yy.

Resim9: Türk Selçuklu Kanatlı Kurt-Ejder. Kapı Tokmağı. 12-13.yy.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim10: Suriye Halep Kalesi kapı girişi üzerindeki yeleli kulaklı kurt-ejder ikonografisi. Türk Memluklu 14.yy.

Türk anlatılarında, kurt donuna giren alpler, kurt kürkü giyen yiğitler ve çocuğa "ad" veren kurtlar görülür. Erginlenme ritüelinden sonra o toplumun atası olan hayvan kılığına girme, yani kılık değiştirerek hayvanın şekline bürünme sık rastlanan bir durumdu.

Türk kaya resimlerinde de yarı insan yarı hayvan antropomorfik çizimler görülür. Özellikle kurt adam şeklinde tasarımlar mevcuttur.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 11: Kurt kılığına girmiş bir şaman ya da alp. Kazakistan.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK MEMLUKLU YARATILIŞ MİTOLOJİSİ

Memluk yaratılış destanı, insanın yaratılmasından önce korkunç bir tufan olduğunu, şiddetli yağmurların yağdığını ve seller ile birlikte toprağın da mağara içlerine kadar sürüklendiğini anlatır. Diğer tüm dünya mitlerinde olduğu gibi bu türeyiş destanı da büyük bir tufandan sonra olur. Mağaranın içindeki yarıklar insan şeklindedir ve sel ile birlikte sürüklenen çamurlar bu kalıplarda şekillenir. Mağara, kolektif hafızada yaratılış ve yeniden doğuş ile alakalıdır. Anne arketipinin türevlerindendir, ana tanrıçanın rahmini sembolize eder. Mitolojilerde suların mağaranın içine girmesi suyun dölleyici özelliğinden kaynaklanır. Sular ana tanrıçanın rahmini sembolize eden mağaraya girer ve yaratılış bu şekilde başlar.

Güneş Yengeç burcuna geldiği zaman hava ısınır ve mağaradaki bu insan kalıbını pişirir. İlk insan Ay-Ata adını alır. Türkçedeki Ay-Baba ya da Ay-Dede tabirleri Ay'ın bu yaratıcı özelliğinden dolayı verilmiştir. Ay bilindiği gibi astrolojide Yengeç burcunu yönetir.

Ay, Türk mitlerinde, ataların ve kahramanların oluşumunda büyük rol oynar. Türklerin, bir ışın demeti veya Ay ışığı aracılığıyla doğduğunu söyleyen Şaman gelenekleri mevcuttur. Dolunay, Şaman mitolojisinde güçlü şamanların atası sayılmıştır. Ay sözcüğü ya da ay- fiili, yaratmak ve türetmek anlamına gelir. Ay ile ilintili Asya mitolojilerinde, Ay doğurgan dişi olarak gösterilir. Eliade'ye göre Ay bereket sembolüdür ve dölleyici özelliğe sahiptir.

Levent Şahverdi Arşivi

Mitolojide Güneş Başak burcuna geçtiği zaman, yine mağaranın içinde, insan şeklindeki yarığa dolmuş olan toprağı pişirir. Ay-Va adı verilen dişi bu şekilde oluşur. Doğurganlık ve hasat ile ilgili tanrıçaların Başak burcu ile ilgili oldukları bilinir. Bunlardan en önemlisi Demeter'dir. Demeter tarım ile ilişkilendirilen bolluk ve bereket tanrıçasıdır. Ayrıca Latince Başak burcu anlamında kullanılan Virgo, adalet tanrıçasıdır. Başak burcunun unsuru topraktır. Türk mantık ve düşünce sisteminde Gök ve Ay eril, toprak dişil olarak kabul edilir. "Ay Ata" ya da "Ay Dede" ve "Toprak Ana" tabiri bunu en iyi biçimde açıklar.

Bu açıdan bakıldığında bu anlatıda mitlere özgü ikili mantık sisteminin olduğu görülür.

Elbette İslami söylencedeki ilk insanın balçıktan yaratılması gibi motifler de vardır. Fakat Türklere özgü ikonografik simgeler de kullanılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

BEŞİNCİ BÖLÜM

MU KITASI MİTOLOJİSİ

Resim1: Pasifik Okyanusu'nda yaşanan bir tufan sonucu sulara gömüldüğü söylenen Mu kıtası.

Mitoloji Türkçe, "söylence bilimi" anlamında kullanılan bir kavramdır. James Churchward'ın (1851-1936) Mu kıtası ile ilgili araştırmaları da işte bu "söylencelerin" derlenmesine dayanır. Bu yüzden Mu ile ilgili söylenceleri ve anlatıları önemsiyorum. İnsanlığın bilinçaltında kayıtlı olan tüm gizemli "gerçekleri" bu söylencelerde bulabiliriz. Bilinçaltında, arketipik kültür kodları dediğimiz, semboller ve simgeler vasıtası ile tutulan ve anlatılan bu efsaneler, gerçek, yaşanmış olaylar olabilir. Bu olaylar masalsı ve şifreli bir dille ve sözlü kültür aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılır. İnsan bilinci gerçek yaşanmış olayları hafızasında ancak "mitleştirerek" tutabilir. Buna "mitolojik hafıza" da denebilir. Ünlü

Levent Şahverdi Arşivi

dinler tarihi uzmanı Mircca Eliade'ye göre gerçek yaşanmış tarihî olaylar 200-300 yıl sonra mitolojiler ve masallar dünyasına dahil olur. Mitolojiler insanoğlunun daima ilgisini çekmiştir ve çekmeye de devam edecektir. Bunun en önemli sebebi gizemli bir dille anlatılmaları ve yazılmalarıdır.

19. yüzyılda "sözlü kültürün" derlenmesi, Alman Jacop ve Wilhem Grimm kardeşler ile başlar. Köyleri ve kasabaları dolaşarak yüzyıllar boyunca anlatılan masalları, efsaneleri derleyerek yazılı hâle getirmiş ve yayınlamışlardır. Onlar, diğer milletlerin kendi efsane destan ve mitolojilerini derlemelerine kapı açmıştır. Finler Elias Lönrot aracılığı ile Kalevala gibi bir destana sahip olduklarının farkına varmıştır.

Ve böylece "Batılılar" yüzyıllardır kendi kültürlerinin temeli zannettikleri, Yunan mitlerine ait olmadıklarının farkına varmıştır. Ya da Hristiyan kültüründeki Yahudi-Sami mitlerine.

James Churchward'ın Pasifik Okyanusu'nda battığı varsayılan Mu kıtası ile ilgili söylenceleri derleme çalışmaları da 20. yüzyıl başlarına dayanır.

Arkaik dönemde insanlar yazılı bir arşiv ve kültürleri olmadığı için birçok bilgiyi sembol ve simgeler aracılığı ile gelecek kuşaklara aktarmıştır. Okumasını bilene bu simgeler çok şey ifade eder. Türkler bu sembollere tamga adını verir ve bu soyut sembolleri en çok kullanan millet de Türk milletidir.

Türkler, eskiden göç ettikleri coğrafyalardaki kayaların üzerine kendi mantık ve düşünce sistemlerini, yaşayış tarzlarını, inançlarını, aile ve boy tamgalarını kazımışlardır. Hatta hayvanlarına ve özel eşyalarını belirlemek için bu sembolleri kullanmıştır.

Eberhard'a göre soyut sanatın yaratıcısı Türklerdir. Arkaik dönemlerden bu yana Türklerin kullandığı "tamgalar" işte bu "stilize" edilerek anlatılmaya çalışılan sırlı işaretlerin temelini oluşturur. Soyut sanatın yaratıcısı Türkler olduğuna göre, bu soyut sembol ve ikonografileri, Türk tarihinin ya da "Türk söylencesi"nin kökeninde yani Mu uygarlığı bağlamında da araştırmak gerekir.

James Churchward ve Willam Niven'in Tibet ve Meksika'dan elde ettikleri veriler sadece söylencelerden ibaret değildi. William Niven'in Meksika'da Mu ile bağlantılı topladığı tabletler 3000'in

Levent Şahverdi Arşivi

üzerinde idi. Churchward bu tabletlerin 12.000 yıllık olduğunu söyler. Tabletlerin üzerinde kozmoloji ile ilgili çeşitli ikonografiler ve simgeler yer alır. Churchward bu ikonografileri "kutsal ve mülhem" olarak niteler. Seçtiği bu kelimeler oldukça önemlidir. Diğer tüm ikonografiler gibi "kutsal" yani tanrısal kaynaklı olduğunu ve "mülhem" yani özel insanların bilinçaltına "ilham" edildiğini yazar.

Bachofen'e göre söylence "simgenin yorumudur". Ona göre insan bilincinden çıkan duygu, düşünce, imgeler ve örüntüler, önce simgesel biçimler olarak, sonra da söylence ve mitolojilere dönüştürülerek hayat bulur. Eski çağ sanatı, en derin ve sürekli biçimde simgelerden yararlanmıştır. Peki, simge ve sembollerin ilk kaynağı nedir ya da neresidir?

Platon'a göre bu imgeler idealar dünyası olarak tanımladığı, uyumakta olan döl yatağından çıkar. Ünlü psikanalist C. Gustav Jung'a göre de "imgeler ve simgeler" tanrısal bir kaynaktan bilinçaltına gelen bir çeşit enerjidir.

Peki neden insanoğlu ilk bakışta anlaşılamayan bu semboller ile birtakım gizli gerçekleri ya da söylenceleri ifade etmeye çalışmıştır? Herkes tarafından anlaşılmasın diye mi?

Arkaik insan için sözcükler ile gizemli şeyleri ifade etmek, tanrıya saygısızlık olurdu. Bunlar ancak mitolojik simgeler aracılığı ile ifade edilebilirdi. Gizemli anlatıların bilinçaltında daha kolay anımsanması ve bir sonraki kuşağa aktarılabilmesi için masalsı bir dille ve semboller ile anlatılması da buna sebep olmuş olabilir. Tarih boyunca kutsal olan daima gizemli ve bilinmeyen olarak kalmıştır. "Tanrı" işte bu bilinmeyendir ve ancak imge ve simgeler ile anlaşılmaya çalışılan bir gizemdir. Simgeler ruha, sözler dış dünyaya hitap eder.

Bir başka soru, bu söylenceleri ve ikonografileri kimlerin yarattığıdır. Çağlar boyunca insanoğlu, bu söylenceler ve simgeler aracılığıyla, "Bilinmeyen" ile iletişim kurmuştur. Tüm bu "sözlü kültür" ve "yazılı kültür" tasarımlarını yaratanlar ve ortaya çıkaranlar, ait oldukları toplumun ortak bilinçaltını bilen ve hafızalarında tutan özel insanlardır. Bunlar bulundukları toplumu etkileyen ve harekete geçiren, şamanlar, ozanlar, bilgeler, peygamber-

Levent Şahverdi Arşivi

lerdir. Sözlü ve yazılı kültür mirası taşıyıcıları olarak çok önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Bir Yakut şamanının sözlü kültür hafızası 12.000 kelimeden ibaretken, normal insan kapasitesi 4000 sözcük barındırır. Churchward da Mu kıtası ile ilgili kadim bilgileri Tibet ve Hindistan'daki rahiplerden derlemiştir.

Eliade'ye göre kadim uygarlıkların bilgileri ve bunların kökenleri hakkındaki bilgiler, mitlerden, simgelerden ve geleneklerden edinilebilir. Bu kaynaklar yaşayan fosillerdir. Kimi zaman tek bir fosil, temsil ettiği bütün organik sistemi açığa çıkarmaya yeterlidir.

Tüm bu tespitler Mu kıtası mitolojisi ya da söylencesi ve Mu kıtası ile ilişkilendirilen simge ve ikonografileri daha kolay çözümleyip anlamamıza yardımcı olacaktır. Ben bu makalede bunların üzerinde duracağım.

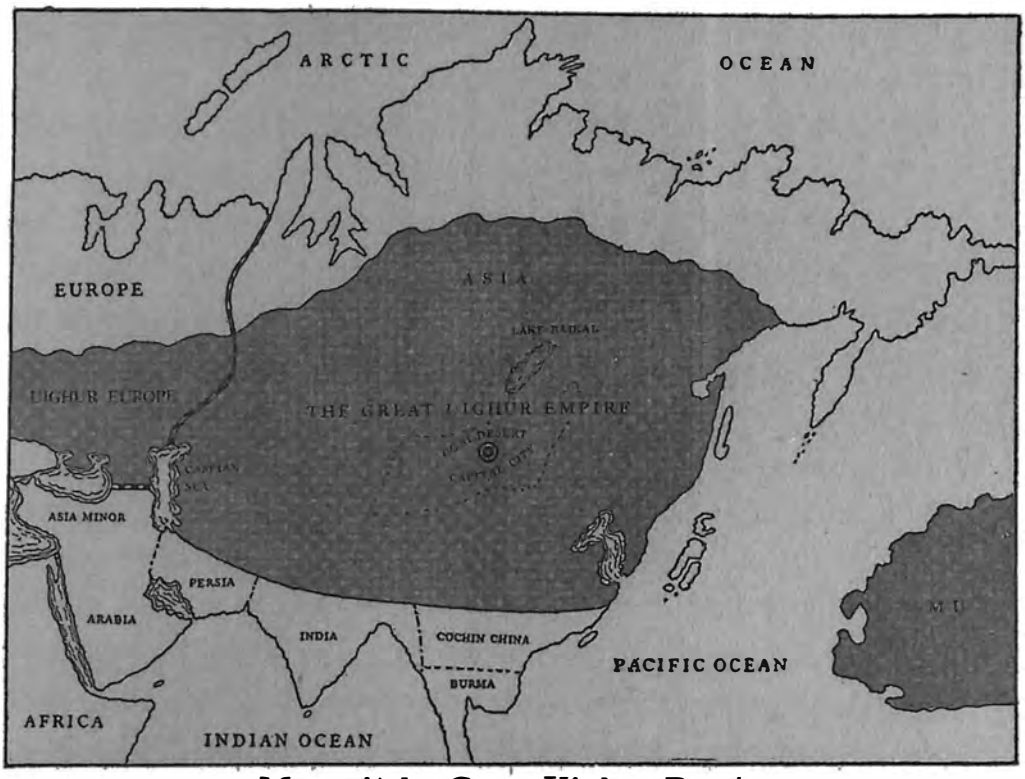
a-Mu Kıtası İkonografileri

Mu kıtası, Pasifik Okyanusu'nda yani Asya ile Amerika kıtası arasında, 14.000 yıl önce var olduğu düşünülen ve çeşitli nedenler ile sulara gömüldüğü söylenen bir kıtadır.

İngiliz subay ve araştırmacı James Churchward, Tibet ve Hindistan'da rahiplerden derlediği söylenceleri ve Mu kıtası ile bağlantılı gördüğü tabletleri bir araya getirdi. Ona göre kıta deprem ve tufan gibi doğal bir afet ile 12.000 yıl önce batmıştı.

Mu kıtasından göçler Kuzey ve Güney Amerika'ya ve Orta-Asya'ya yapılmıştır. Yine Churchward'a göre Avrupa'daki tüm ari kavimlerin, Kelt, Bask ve İskitlerin ataları, 70.000 yıl önce Orta Asya'da var olduğunu düşündüğü Uygur İmparatorluğu'nun batıya göç eden torunlarıdır. Hatta Osiris de Mu kıtasında eğitilmiş, daha sonra Atlantis ve Mısır'da dini reformlar yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Map of the Great Uighur Empire

Resim2: 70.000 yıl önce var olduğu söylenen büyük Uygur İmparatorluğu ve Pasifik Okyanusu'ndaki Mu kıtası.

Churchward'ın bu araştırmaları elbette Ata'nızın da dikkatini çekmişti. Özellikle Uygur Türklerinin de bu mitolojik anlatı ile bağlantısının olması onu heyecanlandırmış olmalı. Churchward'ın konuyla ilgili kitaplarını getirterek okudu. Daha sonra Maya-Tepek soyadını vereceği Meksika Maslahatgüzarı diplomat Tahsin Bey'i bu konuda görevlendirdi. Tahsin Bey Maya dili ve Türk dili arasındaki benzerlikleri ortaya koydu.

Churchward bu Mu kıtası ile ilgili bilgileri Hindistan'da çok eski bir dil olan "Naga Maya" dili ile yazılmış "Naacal Tabletleri" nden aktarır. Daha sonra arkeolog William Niven ile tanışır. Onun Meksika'da bulduğu tabletleri de Tibetli rahiplerden öğrendiği Naga Maya dili yardımıyla okur.

Levent Şahverdi Arşivi

Peki bu dil bizim anladığımız bir dil ve en önemlisi yazı mıdır?. Ya da simge ve ikonografilerden oluşmuş çizimler midir? Church-ward bunları nasıl okumuştur?

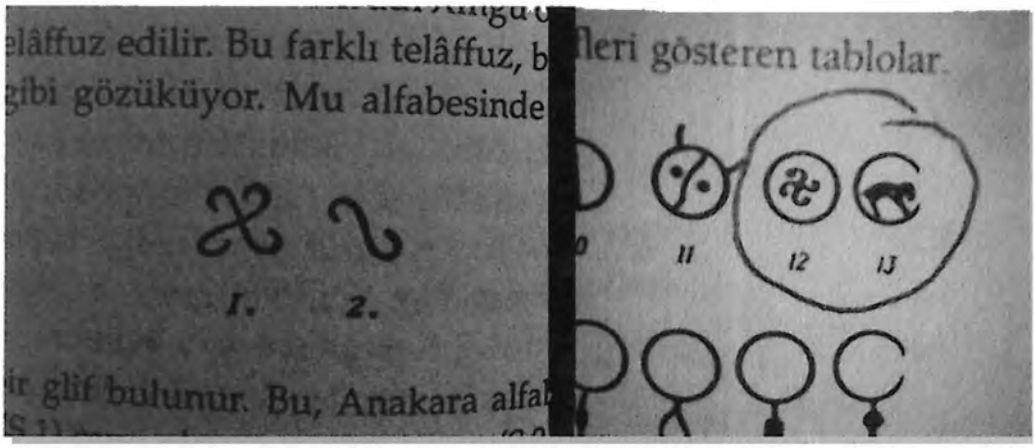
Churchward'ın kitaplarından anlaşıldığı kadarı ile bu dil simge ve sembol dilidir. Bu sembollerin ne anlama geldiklerini de bu kutsal bilgiye sahip olan Tibetli rahiplerden öğrenmiştir. Bunlar tamamen dinî ve mitolojik öğretilerde ve inisiyasyon ritüellerinde kullanılan simgelerdir. Eliade'ye göre bu ritüeller erginlenecek olan adayı bir üst bilince taşır. Kişi farklı bir sosyal ve dinî statüye geçer. Tanrılar kozmoloji, yaratılış ve köken mitleri ile ilgili tüm sırları öğrenir.

Needham'a göre arkaik insan ilk önce, ikili ve dörtlü mantık ve düşünce sistemine göre çevresindeki ve gökyüzündeki varlıkları sınıflandırmıştır. Mu kıtası ile ilgili simge ve sembollerin yorumunda da ikili-dörtlü ve de çoklu mantık sistemleri kullanılmıştır.

Önemsediğim simgelerden ilki Churcward'ın "kozmik güçleri" ifade ettiğini düşündüğü ve biz Türklerin "çarkıfelek" adını verdiğimiz ikonografidir. Bu 4'lü simge aslında evrenin kutup yıldızı etrafındaki döngüsünü ifade eder. Zamanla düşünce sistemleri değiştikçe ve bilinç düzeyi arttıkça yeni metafizik güçleri içinde barındıran kutsal bir sembol hâline gelmiştir. İlerleyen zamanlarda insanoğlu simge ve sembollere, yeni ikonografik anlamlar yüklemiştir. Hatta en son Hitler bu simgeyi büyük kitleleri harekete geçirmek için kullanmıştır.

Churchward'ın Mu alfabesinde gördüğü harflerden biri de bu çarkıfelek sembolüdür. Bu sembolün benzerlerine Orta Asya'daki bengütaşlar ya da geyikli taşlar üzerinde rastlanır.

Levent Şahverdi Arşivi

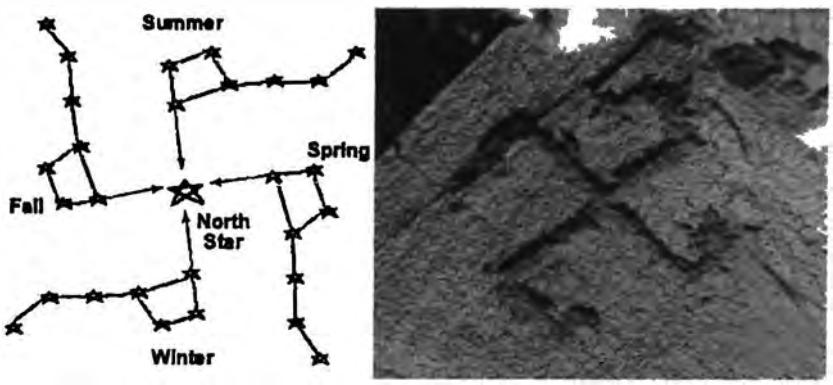
Resim3: Soldaki resim Churchward'ın kitabındaki Mu alfabesindeki işarettir. Sağdaki resim ise Emel Esin'in Türklerde "Maddi Kültürün Oluşumu" kitabındaki bengütaşlar üzerinde gösterilen ikonografidir. Aradaki benzerlik çok şaşırtıcı...

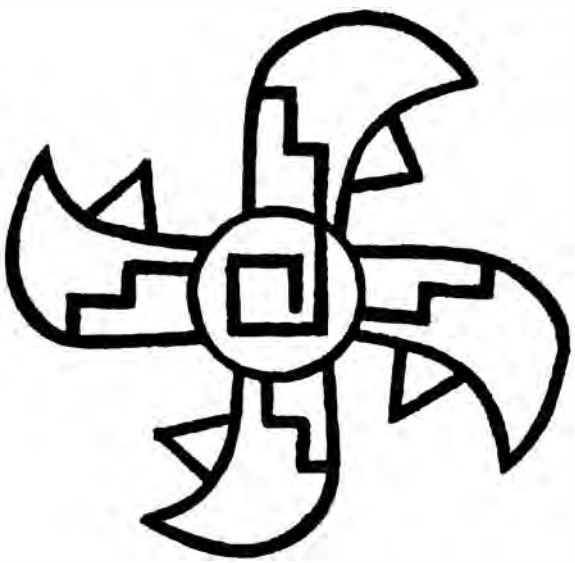
Resim4: Göktürklere ait bu paradaki kağanın solundaki çarkıfelek ikonografisi. M.S. 6-7.yy.

Levent Şahverdi Arşivi

Gökyüzündeki Büyükayı Takımyıldızı'nın dönüşü 4 ana mevsimi belirler. Arkaik dönemlerde insanlar mevsimleri bu döngüye göre hesaplardı. İnsanoğlu dik duruş sayesinde ön, arka, sağ ve sol kavramlarını geliştirmiş ve yeryüzünü de 4 ana yön olarak düşünmüşlerdir. Güneşin doğuşu ve batışı da yön bilincini oluşturmuştur. Dörtlü sınıflandırmalardan bir diğeri Churchward'ın kozmik güçler adını verdiği dört temel elementtir: Hava, toprak, su ve ateş.

Resim5: Kırgızistan Saymalıtaş'taki çarkıfelek petroglifi. Gökyüzündeki izdüşümü Büyükayı Takımyıldızı'dır ve bu takımyıldızın gökyüzünde aldığı pozisyonlar mevsimleri oluşturur.

Resim6: Niven'in Meksika'da bulduğu tabletler üzerindeki Çarkıfelek çizimi.

Levent Şahverdi Arşivi

Churchward, evrenin dönüşünü ve yaratılışı kozmik güçlerin oluşumuna bağlar. Kozmik güçler ona göre 4 büyük güçtür. Bu 4 büyük kozmik güç bir araya gelir ve yaratılışı başlatır.

Kozmik güçler 4 ana elementtir. Mu'nun bu 4 ana element bağlamında anlatılan yaratılış ile ilgili söylencesi şu şekildedir: Gazlar dönen sarmal şeklinde kitleler hâlinde bir araya gelir, sonra soğur ve katılaşırlar ve gezegenleri meydana getirir. Bu şekilde toprak oluşur. Atmosferdeki gazlar ayrışır ve sular meydana gelir. Yerin içindeki ateş, toprak yüzeyine çıkar ve ateş oluşur.

Türkler diğer milletlerin efsanelerinde "Naga-Nagi" yani Ejderha-Yılan İnsanlar olarak adlandırılır ve tasvir edilir. Elbette bu adlandırmaların çok da iyi niyet taşımadığı açıktır fakat yine de Türklerin ejderha yani nagalar ile özdeşleştirilmesi dikkate alınmalıdır.

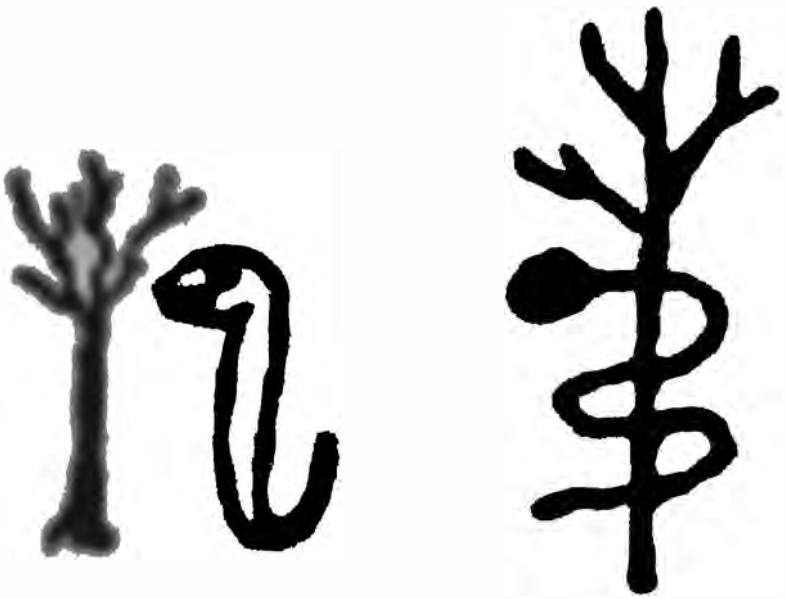
Çin yaratılış mitlerinde yer alan ve Uygur Türklerinin de tabut örtülerinde kullandıkları, birbirine dolanmış alt tarafları yılan olan kadın ve erkek ikonografisi, yaratılışı ve ikili zıtlıklar kuramını anlatması bakımından önemlidir.

Resim7: Uygur Türklerine ait tabut örtüleri. Fuxi ve Nüwa. Ellerinde gönye ve pergel tutarlar. Evrenin yüce yaratıcısı ve mimarı anlamına gelir ve masonlardan binlerce yıl önce Orta Asya'da kullanılmış simgelerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaratılış mitlerinin büyük çoğunluğu, hayat ağacı, hayat suyu, kozmik yılan ya da ejderha ile bağlantılı ikonografiler ve anlatılar ile doludur. Churcward'ın Mu kıtası ile bağlantılı gördüğü tabletlerde de bu ikonografiler mevcuttur.

Resim8: Churcward'ın Mu kıtası ile ilişkilendirdiği semboller: hayat ağacı ve yılan ikonografisi.

Mitolog Joseph Champbell'a göre ikonografilerde "galaktik merkez", ejderhanın ağzından çıkan ya da bir yılanın sarmalandığı, "hayat ağacı" ile sembolize edilen, Samanyolu galaksisinin "merkezi" noktasıdır. Burası eski insanlar tarafından yaratılışın ve hayatın başladığı yer olarak kabul edilir. Hayat ağacı bu noktadan büyür ve köklerinde ya da etrafında büyük bir yılan ya da ejderhanın olduğu düşünülür.

Eliade'ye göre yılan; yaratılışın, sonsuz suların ve yeniden doğuşun alegorik sembolüdür. Mu kıtası ile ilgili ikonografilerden bir diğeri yine yılan ve sonsuz suları gösteren bir resimdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim9: Churcward'ın Mu kıtası ile ilişkilendirdiği bir diğer sembol. Sonsuz sular ya da hayat suyu ve 7 başlı ejder-yılan ikonografisi.

Campbell'a göre sonsuz sular ya da hayat suyu da evrenin simgesel döngüsünün merkezi olan galaktik merkezden çıkar. Bu merkezi kaynağın altında ejderha ya da kozmik yılan vardır. Hayat ağacı yani evren bu noktadan büyür.

9 no'lu resimde Evrenin yaratılışı, kozmik sular ve kozmik yılan-ejderha ile ifade edilmiştir. Fakat önemli bir ayrıntı Mu ve Türk mitolojisi arasındaki benzerliği ortaya koyar. Resimdeki Ejderha görüldüğü gibi 7 başlıdır.

Türk mitlerinde ay genellikle "Ay Dede" olarak nitelenir. Ay Dede ile 7 başlı ejderhanın yani Yelbegen'in savaşını anlatan Altay masalları hem Türklerin kozmoloji anlayışı hem de astronomi anlayışıyla yakından ilgilidir. Yel Büke 7 başlı ejderha anlamındadır. Türk sanatında yaratılışın başlangıç yeri olarak görülen galaktik merkez ve galaktik merkezden çıktığı varsayılan ejderha ikonografisi 7 başlı olarak sembolize edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim10: Kazvini'ye ait 7 başlı ejderha minyatürleri

Bunun nedeni 7 rakamının kozmolojik anlamının olması ve gökyüzündeki yedi gezegeni ifade etmesidir. Bu sayılar elbette ilk önce yaratılış ve kozmolojik açıdan incelenmelidir.

Churcward'a göre de Mu 70.000 yıl önce yaratıcının 7 emri ile yaratılır. Bu 7 emir elbette 7 gezegen ile ve diğer yedili yıldız grupları ile alakalı kozmolojik bir sayıdır. Haftanın 7 günü de bu 7 gezegen ile ilişkilendirilir.

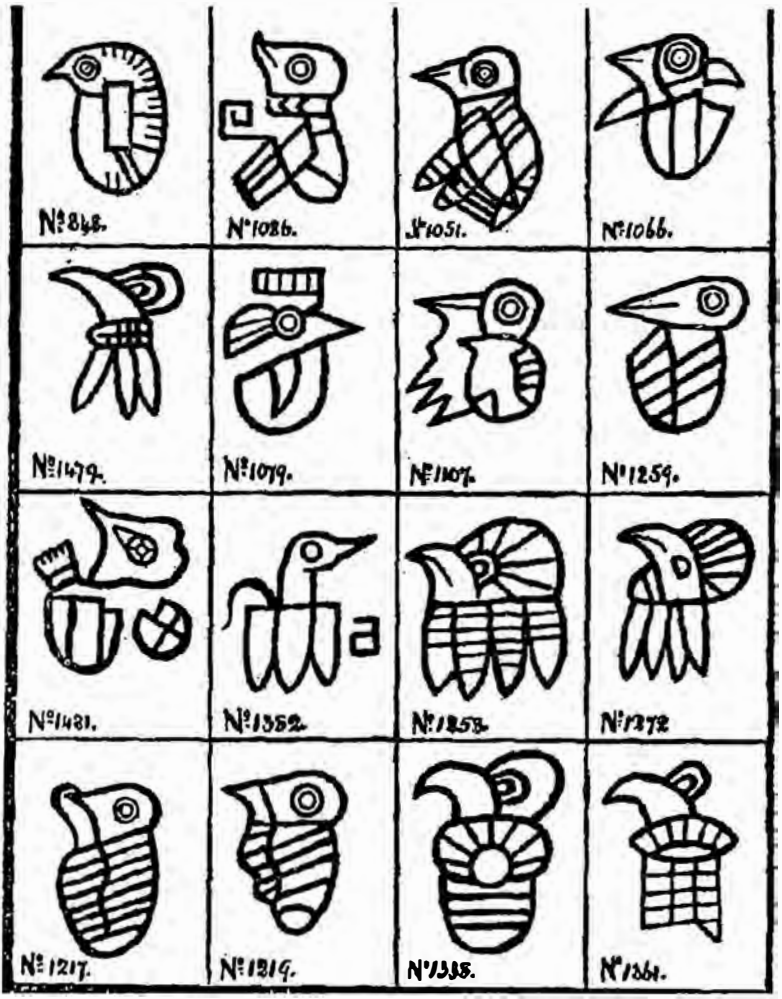
Sunday= Güneş-Günü, Monday= Ay-Günü, Tuesday= Mars-Günü, Wednesday= Merkür-Günü, Thursday= Jüpiter-Günü, Friday= Venüs-Günü, Saturday= Satürn-Günü...

Görüldüğü gibi Mu kıtasının yaratılış söylencesi ile ilgili verilen sayılar tamamen kozmolojik sayılardır. 70.000 rakamı da bu nedenle anlamlıdır.

Churchward'ın yaratılış ile alakalı gördüğü başka bir tablet simgesi kuştur ve şu kanıdadır: "Niven'in tabletleri arasında birçok kuş sembolüne rastladım. Üzerlerindeki yazılar bunların yaratıcının sembolleri olduğunu göstermektedir."

Levent Şahverdi Arşivi

Kuş ve yılan ikiliği mitolojilerde ve ikonografilerde sık rastlanan motiflerdir. Kuş çoğunlukla kartaldır ve Güneş ile, yılan ise Ay ve sular ile ilişkilendirilir.

Resim11: Niven'in Meksika'da bulduğu tabletlerdeki kuş ikonografileri.

Türklere ait ikonografik sanat eserlerinde hayat ağacının köklerinde ejderha-yılan ve tepesindeki dallarda Güneş kuşu olan Kartal vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim12: 12.yy. Selçuklu seramik tabak. Ejderhanın ağzından çıkan hayat ağacı ve dallarında bekleyen ruh kuşları.

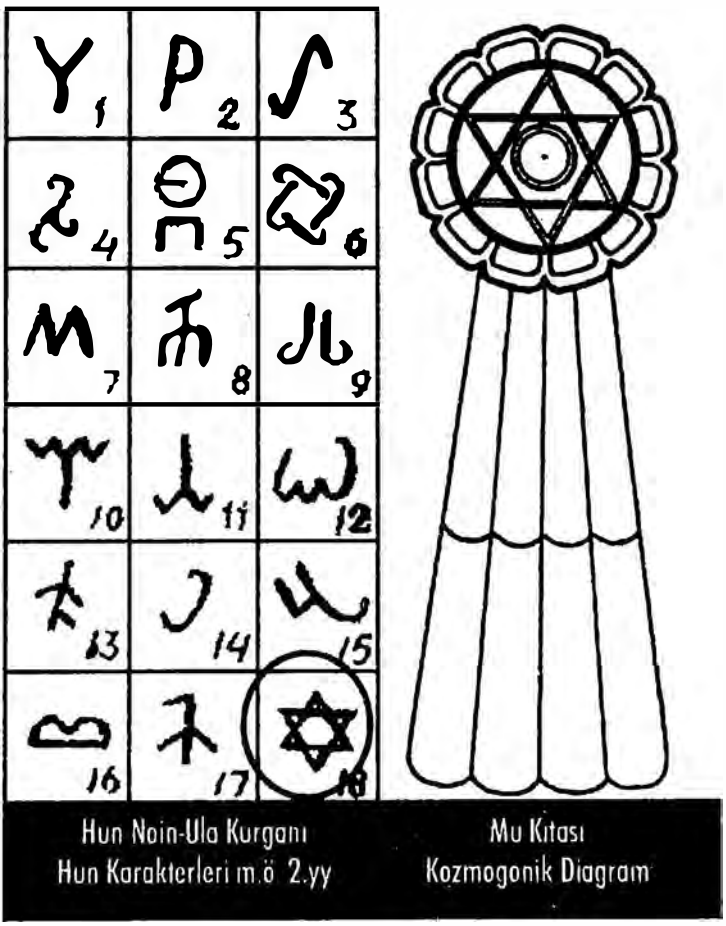
Bir diğer önemli gördüğüm ikonografi Davut Yıldızı ya da Süleyman Mührü olarak bilinen 6 uçlu yıldız simgesi. Bu sembol her ne kadar Musevilik ile ilişkilendirilmiş olsa da Hunlar ve onların bir boyu olan Türkler tarafından eski çağlardan bu yana kullanılagelmiştir.

Mu kıtası kozmik diagramı olarak çizilen ikonografi, yaratılışın simgesel anlatımı gibidir. En dıştaki "Güneş Rozeti" ya da "Güneş Çiçeği" olarak adlandırılan simge 12 dilimlidir. Güneş'in 1 yıllık dolanım süresini ve 12 takımyıldızın diagram çizimini gösterir. 6

Levent Şahverdi Arşivi

uçlu yıldız, aşağı ve yukarı bakan iki üçgenden oluşur. Ezoterik tradisyonda eril ve dişil ögeyi ve tüm zıtlıkları ifade der. İkili zıtlıklar kuramı, insanoğlunun evreni ve kendini anlamlandırmasına yardımcı olan bir mantık ve düşünce sistemidir.

Yıldızın ortasındaki daire ve nokta sembolü Türk runik harflerindendir. "gün" ve "ant" olarak okunur. Jung'a göre "tanrı" ya da "öz ben" simgesidir. Günümüz astrolojisinde de güneş olarak okunur. Güneş hayatın kaynağı ve tanrının yaratıcı gücünü gösterdiği en önemli gök cismidir. Güneş rozetinin altından uzanan 4 ışık, 4 ana element yani hava, toprak, su ve ateş olarak yorumlanabilir. Tüm bu güçler, "İkili Zıtlıklar" ve "Dört Kozmik Güç" yani unsurlar birleştiğinde yaratılış gerçekleşir.

Resim 13: Noin Ula Kurganı'nda bulunan Türk-Hun tamgaları ve altı uçlu yıldız, M.Ö. 2.yy. ve Mu kıtasının kozmogonik diagramı

Levent Şahverdi Arşivi

6 uçlu yıldız yani hexagram sembolünü Tekeoğulları Beyliği bayrağında, Barbaros'un sancağında, yeniçeri başlıklarının üzerinde, camilerde, mezar taşlarında, paraların üzerinde ve diğer sanat eserlerinde görebiliriz.

Bu sınıge Türklerin kadim takvimlerinin başlangıcı sayılan Ülker Takımyıldızı'nı da ifade eder. Türkler bu yıldızı çok önemser. Her yıl mayıs ayında Hıdrellez kutlanır. Bu, Ülker'lerin gündüz göğünde Güneş ile birlikte yükseldiği dönemdir. İnsanlar bahar döneminde, yeniden doğuşu canlandıran ritüeller yaparlar. Yaratılışın tekrar ettiğini ve doğanın her yıl yeniden uyandığını düşünürler.

Resim14: 6-7.yy. Türk Uygur Budist dervişin kolunun altındaki sembol hexagramdır. Aynı sembol Osmanlı Dönemi'nde yeniçerilerin başlıklarının üzerinde de yer almıştır.

Bir diğer veri Mu İmparatorluğu'nun "Güneş İmparatorluğu" olarak adlandırılmasıdır. Bu tanım Mu kıtasının Batılılara göre doğu yönünde ve kıtanın "anakara" olması ile ilişkilendirilebilir. Söylencelerde Güneş'in yaratıcı gücü ile ilk insanın bu topraklarda yaratılmış olduğu inancı vardır. Bu nedenle Mu kıtasına Ana-Kara adı verilmiştir. Churchward'a göre Mu halkının başlıca simgeleri güneşti ve tek bir yaratıcıya güneş aracılığı ile tapınıyorlardı. Şunu

Levent Şahverdi Arşivi

da eklemek isterim: Güneş diğer dünya mitlerinde "eril" bir özelliğe sahipken, Türk mitolojisinde "dişildir" ve "Gün-Ana" olarak ifade edilir.

Resim15: Türkler Güneş ikonografisini her dönemde kullanmışlardır. Soldaki resim Uygur Türklerinin Budizm dönemine ait bir Uygur alp heykelidir. Göğsünün iki yanında Güneş simgesi açıkça görülür. İlhanlı, Altınordu ve Selçuklu paralarının üzerinde de Güneş sembolizmi kullanılmıştır.

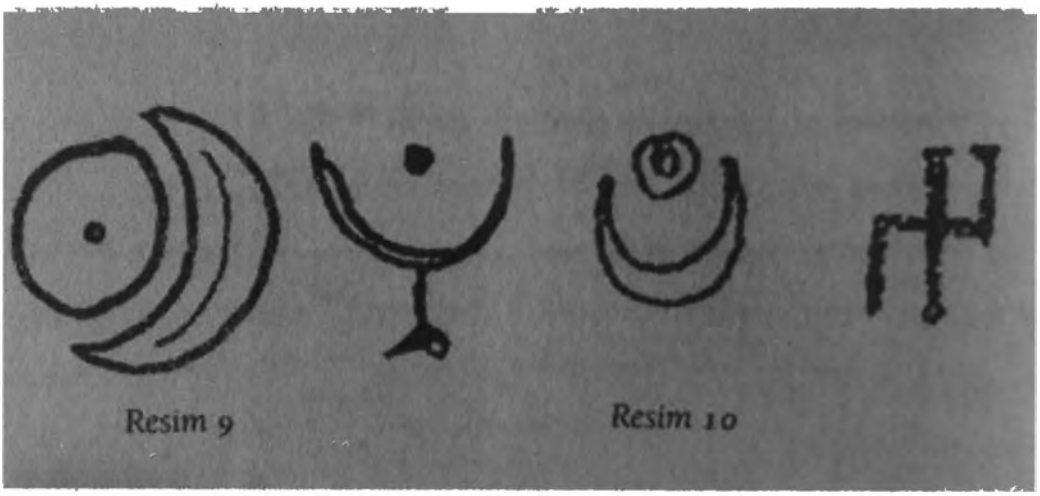
Churchward'ın, Güneş ile ilişkilendirdiği ve Uygurların simgesi olarak gördüğü iç içe geçmiş daire ikonografisi. Orta Asya'daki 70.000 yıllık büyük Uygur İmparatorluğu ve Mu kıtasındaki insanlar tarafından kullanılıyordu. Churchward'ın ifadesini aynen İngilizce olarak aktarıyorum:

Levent Şahverdi Arşivi

The eye of the bird is the Uighur form of the monotheistic symbol of the Deity.

"Kuş gözü, Uygur tek tanrılı dininin sembolüdür." İç içe geçmiş daire sembolü çok değerli Emel Esin'e göre de bu sembol "Kün" yani Güneş olarak okunur. Uygur Türkleri bu sembolü hilal ile birlikte Ay-Kün olarak kullanmışlardır. Uygurlar Ay ve Kün Tengri ifadesini kullanırlardı. Uygur kağanlar tahta çıktıklarında Ay ve Güneş'ten kut alırdı. James Frazer "Altın Dal" isimli kitabında yeni evlenen Orta Asya'daki Türklerin, sabah doğan güneşi selamladığını yazar. Bu uygulama farklı bir sosyal statüye geçiş ve dolayısıyla yeni bir hayata başlama ritüelidir. Güneş'in yaratıcı gücüne saygı duyma, bolluk bereket dileme ve çok çocuk sahibi olma isteği ile de alakalıdır.

Resim16: Uygur Türklerine ait Ay-Kün ikonografileri. Daire içindeki noktalı simge Türk Runik harflerindendir ve "Gün" yani "Güneş" olarak okunur.

Meksikada bulunan ve yine batık Mu kıtasından taşındığı varsayılan simgelerden bir tanesi de daire içindeki artı sembolüdür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim17: 2. ve 3. sembol Meksika'daki tabletler üzerindeki ikonografilerdir.

Ünlü psikanalist C. Gustav Jung'a göre insanlığın en eski ve en ilkel tanrı ikonografisi budur. Bu sembol evrenseldir ve dünyadaki kayaların üzerine kazınmıştır. Fakat çok ilginçtir ki Emel Esin'e göre de bu işaret Türklerin kullandığı runik alfabenin bir harfidir ve "tanrı" olarak okunur.

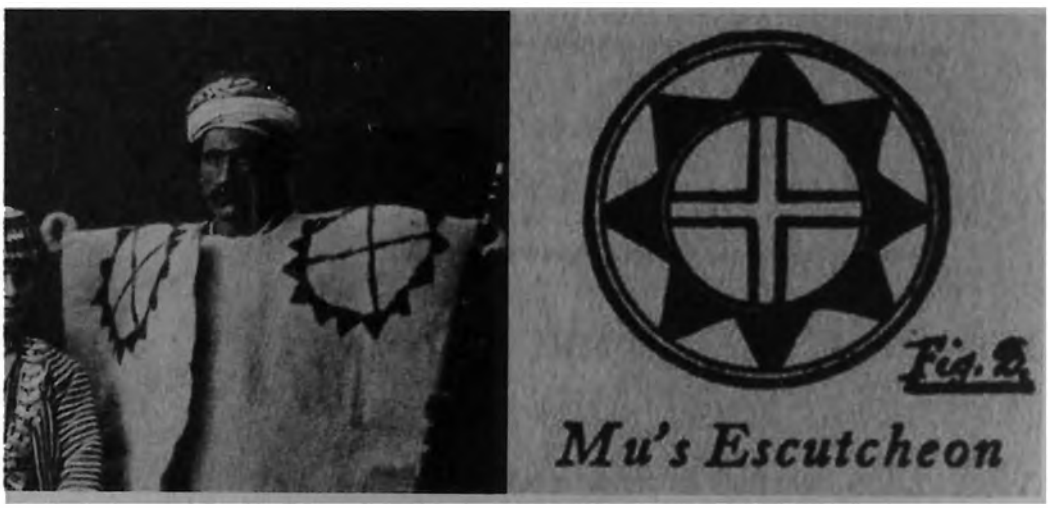
Resim18: Kırgızistan Saymalıtaş. tanrı olarak okunan petroglifler.

Levent Şahverdi Arşivi

Artı yeryüzü ve yeryüzünün dört bucağını, daire ise gökyüzü ve gökyüzünün yuvarlak kubbesini ve sonsuzluğunu çağrıştırır. Aslında bu ikonografide yeryüzü ve gökyüzü dikotomisi ile yaratılıştaki eril ve dişil iki öge sembolize edilir.

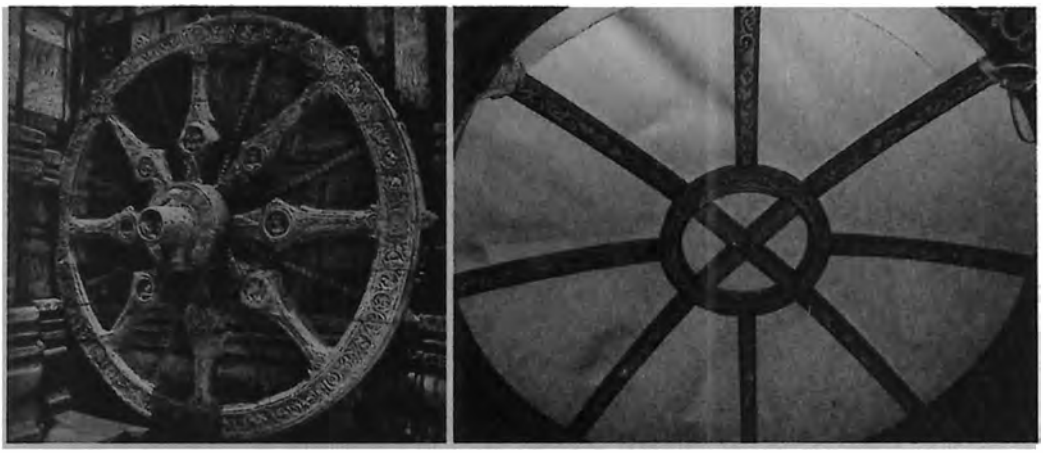
Churchward'ın Mu kıtası arması ya da tamgası olarak gördüğü simge, birkaç anlamı içinde barındırır. Haç ya da artı sembolü dünya ve yeryüzünün dört bucağı olan kuzey, güney, doğu ve batı yönlerini ifade eder. Etrafındaki daire, yeryüzü ile gökyüzünün birleşmiş gibi göründüğü, 360 derece dairevi ufuk çizgisini ve gökyüzünün sonsuzluğunu anlatır.

Bu iki sembol "tanrı" olarak okunur. Çünkü tanrı, ezoterik düşüncede tüm zıtlıkları içinde barındırır. Armadaki dairenin etrafındaki sivri uçlar Güneş'i anımsatır. Güneş'i taşıdığı düşünülen "Güneş Tekerleği" 8 dilimlidir. Benzer ikonografiyi Türk sembolizminde de görebiliriz.

Resim19: Mu kıtası arması ya da tamgası. Tanrı ve Güneş olarak okur. 1873 yılında Osman Hamdi Bey tarafından fotoğraflanan, Ankara yöresi çoban kepeneği üzerindeki Tamga Mu kıtası arması ile aynıdır. Tanrı ve Güneş olarak okunabilir.

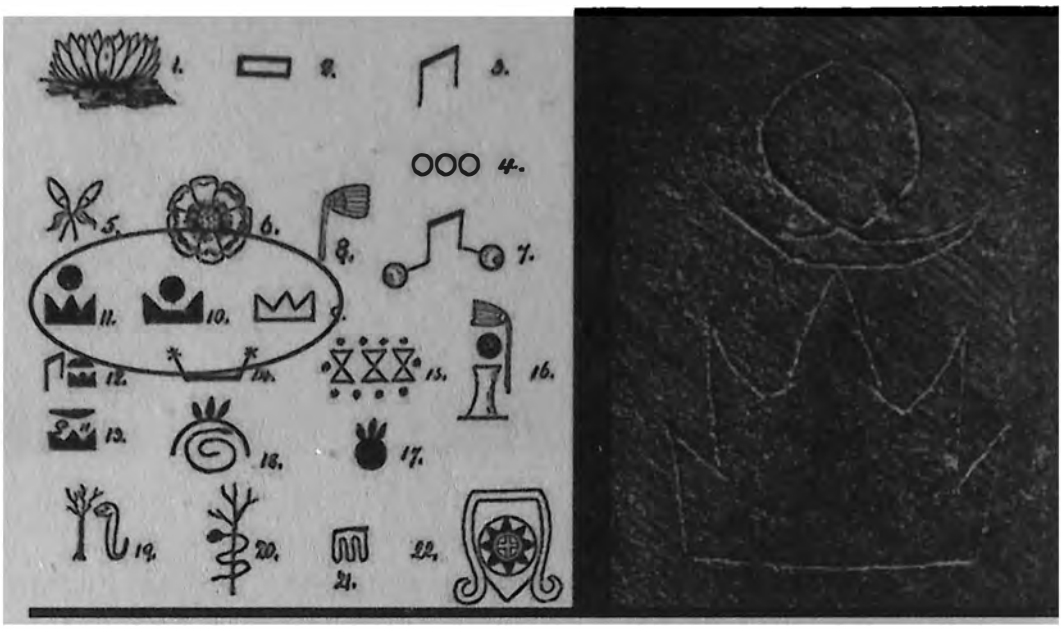
Levent Şahverdi Arşivi

Resim20: 13. yüzyılda yapılan Güneş Tapınağı ve Güneş Tekerleği. Hindistan. Türk otağlarındaki tengri tamgası ve 8 dilimli çadır kasnağı.

Churcward'ın Mu'nun sayısal ve simgesel sembolü olarak gördüğü 3 ve üç dilimli dağ ikonografisi. Ve bu dağın üzerinde "Güneş Diski" durmaktadır. Fakat resimdeki semboller tamamen siyahtır. Churchward bunu Mu'nun karanlığa gömülmesi olarak yorumlar. Aynı ikonografi Çin'de bulunan Paleolitik Çağ'a ait bir kap üzerinde de vardır. Dağ şeklindeki sembolün üzerinde bu sefer hilal ve Güneş vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim21: Üç dilimli dağ şeklinde gösterilen kara parçası Mu kıtasını ifade eder. Churchward bu sembolizmi, tufan sonrasında Mu'nun sulara gömülmesi olarak açıklar. Çin'de bulunan ve Paleolitik Çağ'a ait bir kap üzerinde ise Kozmik Dağ üzerinde yükselen hilal ve Güneş ya da tam Türkçe tabiri ile Kün-Ay ikonografisi görülür. Kozmik kara parçası bu sefer 5 dilimlidir ve kanımca 5 ana karayı ifade ediyor olabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

ALTINCI BÖLÜM

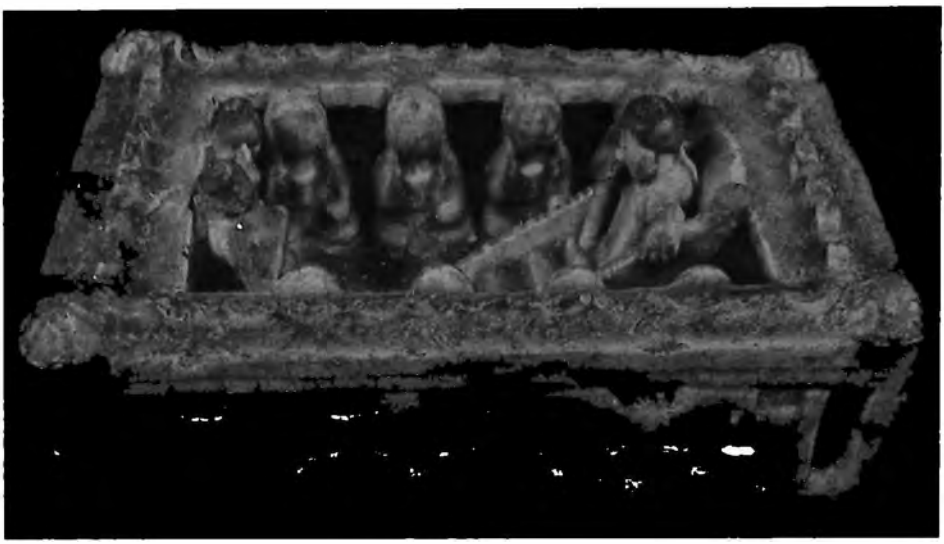
TÜRKLERDE ANT KADEHİ İKONOGRAFİSİ VE ANT İÇME RİTÜELİ

Savaş, barış, erginlenme, ölüm ve ebedi hayat temaları ile ilişkilendirilen ant içme ritüeli, Türklerin en arkaik ve kadim geleneklerindendir. Ant içme merasiminin en eski görsel ikonografilerini, sonsuzluğa uğurlanan ve ellerinde kadeh tutan alp heykellerinde görebiliriz. Savaşta ölen alpler için dikilen bu heykeller, onların hayat suyu içerek öteki yaşamlarında sonsuzluğa kavuştuklarını anlatır. Kolektif bilinçaltında binlerce yıl varlığını koruyan ve kuşaktan kuşağa aktarılan "ant içme töreni" ve buna bağlı merasimler günümüzde de sürdürülmektedir.

Türkçe "ant" kelimesi, yemin etmek, söz vermek tanımlarının karşılığıdır. İnan'a göre Yakutlar "andıgar" Çuvaşlar "antah", Kalmuklar "andıgar", Uygurlar "ant içmek" fiilini "andık" şeklinde kullanırlar. Ant töreni hakkında ilk bilgiler M.Ö. V. yüzyılda Herodot tarafından verilmiştir. Buna göre İskitler ant içerken kendilerini hafifçe yaralarlar, kanlarını bir kaba damlattıktan sonra silahlarını o kana batırırlar ve her iki taraf dualarını tekrarlayarak bu kaptan içerlerdi. Eski Türkler "ant" töreni için önlerine kılıç, ok veya başka bir silah koyarlar ve bir kaptaki kana kımız, süt veya şarap karıştırarak içerlerdi. Ant içme ritüeli ile ilgili en eski kayıtlardan biri, M.Ö. 1. yüzyıla aittir ve Çin elçileri ile Hun Hakanı Huhanye arasında yapılmıştır. Töreni gerçekleştirmek için, tanrının makamına en yakın yer olan ve dünyanın merkezi olarak kabul edilen Hun Dağı'na çıktılar. Beyaz bir at kurban ettiler ve kılıçlarını Yüeçi hanının kafatasından yapılmış, içi şarap dolu kadehe ba-

Levent Şahverdi Arşivi

tırarak ant içtiler. Heredot İskitlerin savaş tanrısı olarak kabul ettikleri Ares'e (Mars) at kurban ettiklerini ve bir tepecik üzerine saplanmış kılıç üzerine ant içtiklerini yazar. Sanat eserlerinden anlaşılacağı üzere Selçuklu Türklerinde 12-13. yüzyıla kadar camilerde ant içme töreni gerçekleştirilmiştir.

Resim1: 12-13. yüzyıl Selçuklu seramik cami içi maketi. Minber üzerinde bir hoca ve ellerinde ant kadehi tutan uzun saçlı Türk beyleri.

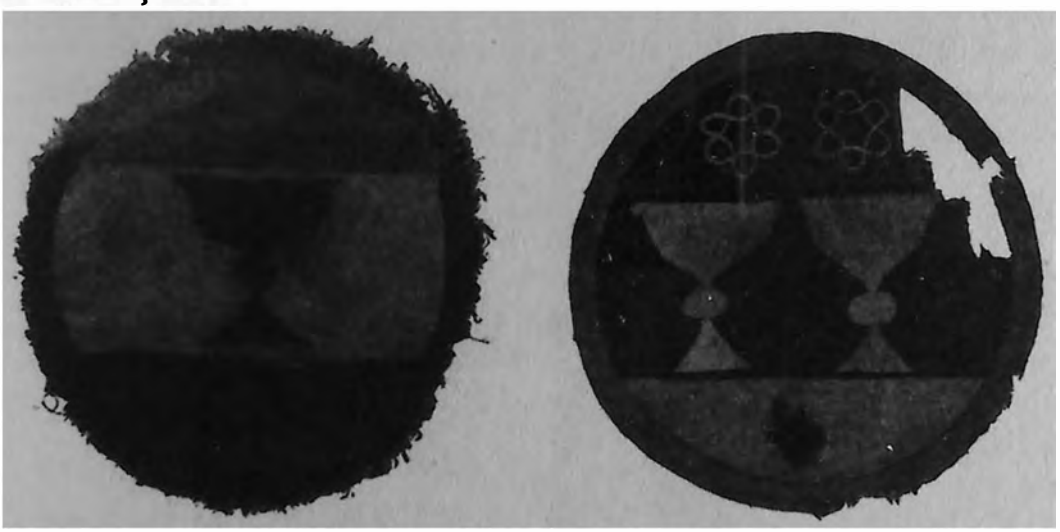
Ant içme ritüelinde adı geçen kurukafa-kadeh, şarap, kan, kılıç, ok-yay, gök, mağara, dağ, Güneş, Ay, Mars, Antares ve eski Türklerde ejderha olarak bilinen Akrep Takımyıldızı önemli arketipik sembollerdir.

Frazer'a göre arkaik insanlar ruhun ve canın kan da olduğuna inanırlar ve kahinler kan içerek birtakım güçlere sahip olacaklarını düşünürlerdi. Zamanla kan içme, yerini şarap içme ritüeline bıraktı ve şarap, bazı halklar tarafından gerçekten kan, sarhoş olma ise bu kanı içmenin meydana getirdiği esinlenme olarak algılandı. Şarap, asmanın kanı sayılarak Attis, Adonis, Dionysos gibi ölen ve dirilen bitki tanrılarının kanları, şarap ile sembolize edildi ve yeniden doğuş ve erginleme ayinlerine esin kaynağı oldu. Halk inanışlarında, ikonografilerde, ilkel ritüellerde ve mistisizmde kutsal kadeh-kase, şarap, kan ile ilgili simgelere çok sık rastlanır. Günümüzde

Levent Şahverdi Arşivi

bu ritüeller, ölen ve tekrar dirildiği varsayılan Hz. İsa'nın kanı ile özdeşleştirilen şarap ve kutsal kase ikonografisi ile sürdürülmektedir.

Şarap aslında hayat suyu düşüncesi ile de bağlantılı bir semboldür. Büyülü ve kutsal güçler hayat suyu adı altında kan, şarap, süt, şerbet gibi içeceklerde ikame eder. Kadehler, kaseler hayat suyu ile temsil edilen tanrısal kut ya da gücün toplandığı yerlerdir. Bunlar kendilerine sahip olan kahramanları "tanrı" yapar, onlara ölümsüzlük ve ebedi gençlik verir. Campbell'e göre "kadeh" ya da "kase" gökyüzünü, sonsuzluğu ve bir anlamda hakimiyeti simgeler.[6] Memluklular, kadeh sembolünü hükümdarlık arması olarak kumaşlarda, cam eserlerde, mimari eserlerin ve paraların üzerinde kullanmışlardır.

Resim2: Memluklu kumaşlarındaki Devlet arması olarak kullanılan Türk ant kadehi ikonografisi.

Tüm bu ikonografilerin çok iyi belirlenmiş kozmik ve göksel anlamları da vardır. Eski insanların zihninde her canlının, her anlamlı eylemin göksel bir ilk örneğe sahip olduğu, kozmik bir anlam taşıdığı bilinmektedir. Arkaik insan düşüncesine göre gökyüzünde ne varsa yeryüzünde de o vardır. Eliade'ye göre şarabın arketipi yukarıda, gök alemindedir. Arketipsel asma hayat suyunun içindedir. Bu asma gökyüzünü kaplar ve kökünden kutsal ırmaklar çıkar. Asma, kozmik bir hayat ağacı ve asmadaki üzüm taneleri yıldızlar olarak kabul edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Emel Esin'e göre X. yüzyılın ilk yarısında Türkler bakırdan yapılmış bir tanrı ikonu karşısında ant içerlerdi. Bu tanrı ikonu büyük bir ihtimal ile bakır sokunı adı verilen savaş tanrısı Mars idi. Ant içme ritüellerinde kullanılan semboller çoğunlukla savaş ile ilgilidir. Ejderha Takımyıldızı, Mars ve Akrep'in kalbi sayılan Antares yıldızı Türklerin kozmoloji düşüncesi ve inançları ile bağlantılı savaş tanrısı ikonografileridir. Kızıl renginden dolayı kan, demir ve kılıç Marsın sembolleridir. Mars tüm insanlığın ortak belleğinde savaş tanrısı olarak bedenlenmiştir. Türkler ona Kızagan Tengri adını verir.

Türkler gökyüzündeki gezegen ve takımyıldız döngülerini, çeşitli ritüeller ile kutlardı. Özellikle mevsim döngülerinde ant içilirdi. Tüm bu kozmolojik ritüeller aslında Türklerin savaş ve savaş ile ilgili göksel inançlarını da yansıtır. Fakat ritüeller açısından bakıldığında "ant" kelimesinin aynı zamanda "barış" kelimesini de karşıladığı görülmektedir. Antik Asya'nın "barış" ikonografisi, çintemani moncuk ya da Türkçe "ant" okunan piktogramdır.

Resim3: Antik Asya'nın "barış" simgesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim4: Türkçe "ant" okunan piktogram, Türk runik harflerinden biridir. Çintemani ve ant işareti Türk kağanlık ve hükümdarlık sembolü olarak Osmanlı Dönemi'ne kadar kullanılmıştır.

Bahar ve yaz gündönümlerinde, Hunların ve Türklerin Gök Tanrı sıfatıyla yaptıkları bir ejder ibadeti vardı. Türkler de Oot Yultuz yani ateş yıldızı denen Mars, Kök Luu yani Ejderha ya da Akrep Takımyıldızı ve Akrep'in kalbi sayılan Antares, ilk ateşi ya da ocağı yakan göksel bir kağanı simgeliyordu. Proto Türk kabul edilen Chou inançlarında ateşi yakan efsanevi kağan Kök Luu yani Akrep Takımyıldızı'nın kalbi sayılan Antares yıldızı ile özdeşleştiriliyordu. Prototürk Choular Antares yıldızı gökyüzünde görününce fundalıkları ateşe verirlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim5: Türkler Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı Akrep ve Yay Takımyıldızlarını önemserdi. Minyatürlerde ejderhanın kalbi sayılan Antares yıldızı düğüm şeklinde gösterilirdi.

Resim6: Türk Artukoğulları paraları üzerindeki Ejder Takımyıldızı ve elinde kesik baş ve Mars'ın kılıcını tutan "Mars" ikonografisi.

Levent Şahverdi Arşivi

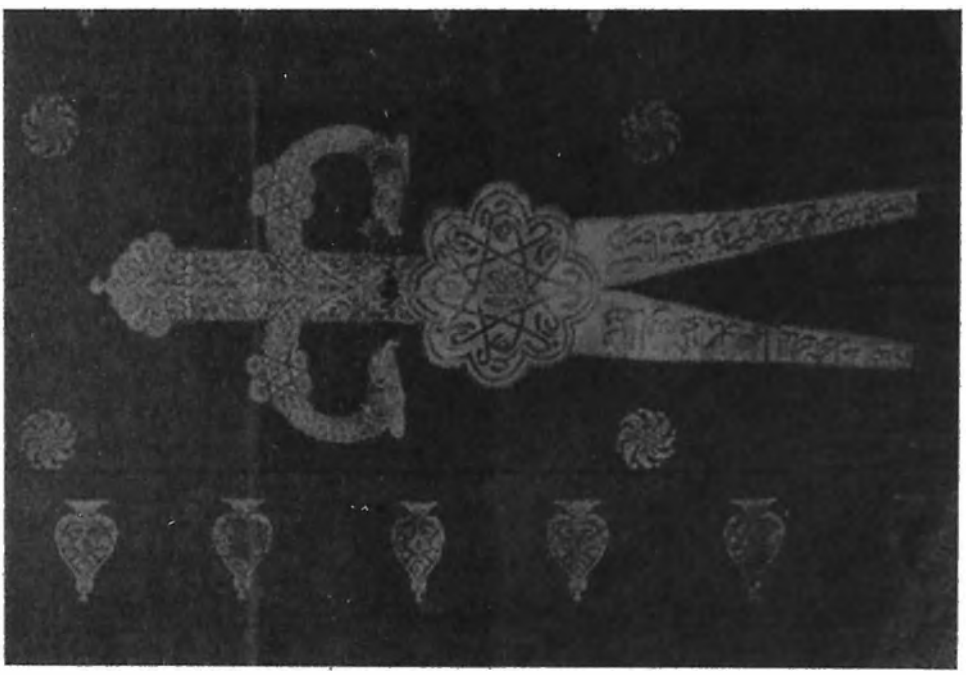
Kök Türklere ait bir mitolojide, "dişi kurttan" doğmuş kardeşlerin en büyüğünün ateş yakarak kardeşlerini kurtardığı ve kardeşlerin onu baş seçerek "Türk" unvanı verdikleri anlatılır. Kök Türk kağan sülalesine adını veren "Türk" unvanlı hükümdarın bir kitabede adı "Türk Tengri" olarak geçmektedir. Ayrıca ejder "Asena" Hanedanlığı ongunu idi. Eski Türklerin Kansu'daki bir gök tapınağında bulunan yarı insan yarı ejder biçimindeki altın heykelin gök tanrıyı temsil ettiği sanılmaktadır. Doğu Türkistan Kızıl Mağarası'nda, bir "ejder hükümdar", "kurt" başlı bir bayrak tutmaktadır. Türk Budist metinlerinde de Kök Luu Kağan olarak görülüyordu. Ejder ve kurt Ötüken tanrılarındandı. Kulaklı kurt-ejder ikonografisine Selçuklu sanatında sık rastlanır. Hsiung-nularda gök ve yer tanrıları ejderha şeklindeydi. Bu ejderha gök tanrısının tapınağında kılıç üzerine ant içme töreni yapılırdı. Bu kılıç Mars, Antares ve Ejderha burcuyla alakalıydı.

Mars gezegeninin yersel izdüşümü atalar tapınağı olarak kabul edilirdi ve göksel kılıç üzerine ant içme töreni bu mekânda yapılırdı. Oğuzlarda da ant içme töreninde Mars gezegeni ve göksel kılıç simgeleri birlikte kullanılmaktaydı. Mars silahlı bir alp olarak tasvir edilirdi. Mars ile özdeşleştirilen Mars'ın Kılıcı efsanesi, Türklerde de vardı ve bir alp-tanrı görünümündeydi. Mars Türklerde Ejderha Takımyıldızı ile ilintili görülüyordu. Kılıçlar ejderhanın kılıcı dediğimiz ve ejderha ağzını ya da çatallı yılan dilini anımsatacak biçimde, yani Zülfikar şeklinde yapılıyordu. Mars ve Mars'ın kılıcı Yakın Doğu'da da Türklerle ilgili sayılmakta ve Kazvini şöyle demekteydi: "Türkler savaşı iyi bilir, Bu Merih'in sıfatıdır ve Merih onların sahibidir." Ayrıca Çin kaynaklarına göre savaş imgesi olan "tulga" "Türk" demekti. Türklerin Altaylarda "tulga" şeklindeki bir "altın dağda" "demircilik" yapmasından dolayı bu adı aldığı belirtilir. Bu sembolik anlatımda "altın dağ" kozmosu, demir ise Mars'ı simgeliyordu. Çünkü demir de bakır gibi, Türkler de Mars ile ilişkilendirilir ve gökten düşen "Göktaşı Demiri"ni fırtına tanrısının (Mars-Ejderha) gönderdiği düşünülürdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim7: Türk-Hun parası üzerindeki kağan portresinin başındaki ejderha sembolleri ve 18. yüzyıl Osmanlı Dönemi ejder kabzalı kılıç.

Resim8: Osmanlı Dönemi sancak. Ejder kabzalı ve ejderha ağızlı kıngırak ya da Zülfikar.

Levent Şahverdi Arşivi

Şamanist Türklerde Yayık Han büyük bir ejderha görünümünde idi. Türk Şamanlar Yayık için (Ejderha Takımyıldızı) "Al Alevli Ateşin Sahibi", "Kızıl Bulut Sırmalı, Kamçısı Boz Alev", "Atamız Çakmak Taşıyla İlk Ateşi Yakmış", "Ocağımıza Şekil Vermiş", "Yıldırım Tanrısından Ayrılmış, Şimşek Tanrısından Sıçramış" "Korkunç Ateşli Ak Yayık" ve "Gökte Tanrı" ifadesini kullanırlar ve bu takımyıldıza çok büyük saygı duyarlardı.

Şamanlar dualarında Yayık için "üç boğumlu ak yayık "diye dua ederlerdi. Türk minyatür sanatında ejderhanın kalbi sayılan Antares yıldızı, kalp şeklinde ve üç boğumlu olarak gösterilir. Altay Türkleri Yayık'a yani ejderhaya çok büyük saygı gösterirler. İlkbaharda "Yayık Kaldırma Töreni" yaparlar. Yayık yani Akrep Takımyıldızı ilkbaharda ufuk çizgisinden yükselmeye başlar. Yani yer-su ejderi gökyüzüne yükselerek kanatlanır ve gök ejderi olur. Yükselmeye başladığı dönemde Yayık için, süt saçısı töreni yapılır. Nevruz dönemi gece göğünde Ejderha Takımyıldızı'nın yükselmeye başladığı dönemdir.

Ejderhalar eski Türk düşüncesine göre "çintemani moncuk" denen bir öz ya da mücevhere sahiptiler. Körkle moncuk (parlak moncuk) adı da verilir. Ejderha ikonografisi küreyle birlikte tuğların üzerinde de yer alır.

Ant okunan piktogramı anımsatan, Çintemani adı da verilen, üç benek sembolü, akrebin kalbi sayılan Antares yıldızını sembolize eder. Bu motif Osmanlı'ya kadar kullanılmış ve hemen hemen tüm Türk devletlerinde hükümdarlık sembolü olmuştur. Çintemani motifi tek başına kullanıldığı gibi şimşek benzeri bir sembol ile birlikte de kullanılmıştır. Bunlar bize, tüm bu simgelerin Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı ve kozmolojik boyutlu olduğunu gösterir. Ejderha gök tanrısıdır ve bahar yağmurlarıyla birlikte gökyüzünden şimşeklerini de gönderir. Günümüzde "üç cemre" adı verilen ve bahar döneminde, gökyüzüne, toprağa ve suya düştüğü varsayılan kor ya da ateş, kozmolojiktir ve Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır. Muhtemelen ant okunan piktogram ve üç benek yani çintemani motifi, bu anlayışın görsel tasvirleridir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim9: Bir Osmanlı çinisi üzerindeki çintemani ve şimşek motifi. Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı, Yay ve Akrep burcunu simgeleyen bir minyatür. Akrebin (ejderha) kalbi sayılan Antares "üç boğumlu" olarak gösterilmiş.

1654 yılında ölen Timurlu Devleti kağanı İlik Buğra Han'ın bayrağındaki alem, çintemani moncuk üzerinde oturmuş iki başlı ejderha şeklindedir. Ejderha, çintemani moncuk Türklerde alplik simgesidir.

Çintemani gibi daire ya da hilal içindeki üç nokta motifi de ant okunan piktogramdır. Çok değerli Emel Esin'e göre Hunlar göğü şahit tutarak, Orta Asya'daki Türkler Güneş'i ve Ay'ı şahit tutarak ant içerlerdi. Bu yüzden daire içindeki nokta sembolü Türkçe "Güneş" ve "Ant" okunan piktogramdır. Bu sembol, ant içme ritüelinde kullanılan kafatası ikonografisi ile de benzeşir.

Emel Esin'e göre Attila'nın ya da Ares'in kılıcı efsanesi Türkler tarafından da biliniyordu ve İskitler de dahil Turan kültür çevresinde yaşayan tüm Türkler, bu kılıç üzerine ant içme ritüelini yapıyordu. Türklerin Ares (Mars) ve Akrep Takımyıldızı'nın (Ejderha Takımyıldızı) kalbi sayılan Ant-Ares yıldızına ant içilmeleri ve Yunanca bu yıldıza Ant-Ares isminin verilmiş olması, bu söylencenin İskitler tarafından Yunan mitolojisine taşınmış olabileceği ihtimalini akla getiriyor. Türkçe "ant" kelimesi ile Yunanlıların bu yıldıza verdikleri "Antares" ismi, çok uzak geçmişteki bir kültür bağını ve alışverişini gösteriyor olabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Göktürkler ata mağaralarında Ejderha Takımyıldızı (Ant-Ares ve Akrep Takımyıldızı) ile bağlantılı ant içme töreni yapardı. Ya da bir dağın yamacında yaz gündönümünde Ejderha Takımyıldızı (Yay, Akrep ve Terazi Takımyıldızı'nı kapsar) ve Ant-Ares yıldızının tepede olduğu dönemde, bir at kurban ederler, atın kanını içkiye karıştırıp kılıç üzerine ant içerlerdi. Daha sonra erlere rütbeler ve onların nişanesi olan davul, ok-yay, balta, kılıç, askerî kemerler ve şarap ile bağlantılı kadeh dağıtılırdı. Türklerin en önemli erginlenme ritüeli, erlik yani askerlik çağına gelmiş erkekler için yapılırdı. Erlik kemeri ya da erlik kılıcı kuşanmak, Türk alp kurumuna özgü törenlerdi. Alpler sadakat andı içerler ve tören sonrasında kemer, kılıç ve sadak kuşanarak bu ritüeli gerçekleştirirlerdi.

Resim10: Elinde "ant kadehi" tutan, erlik kemeri ve kılıcını kuşanmış bir Türk alp-savaşçı.

Göktürk alp ve kağanları ellerinde ant kadehi tutar vaziyette gömülürdü.[20] Sin adı da verilen Türk mezar heykellerinde, alp ya da kağanlar, sağ elde tolu (kadeh) tutup sol el ile erlik kemerine ya da silahlarına dokunurlar. Bu duruş şekli ve ikonografisi ant içme ritüelinin kadeh, kemer ve silahlar ile olan bağını ifade eder. Ayrıca bu sembol, kafatası sembolünü de çağrıştırır ve Ares (Mars),

Levent Şahverdi Arşivi

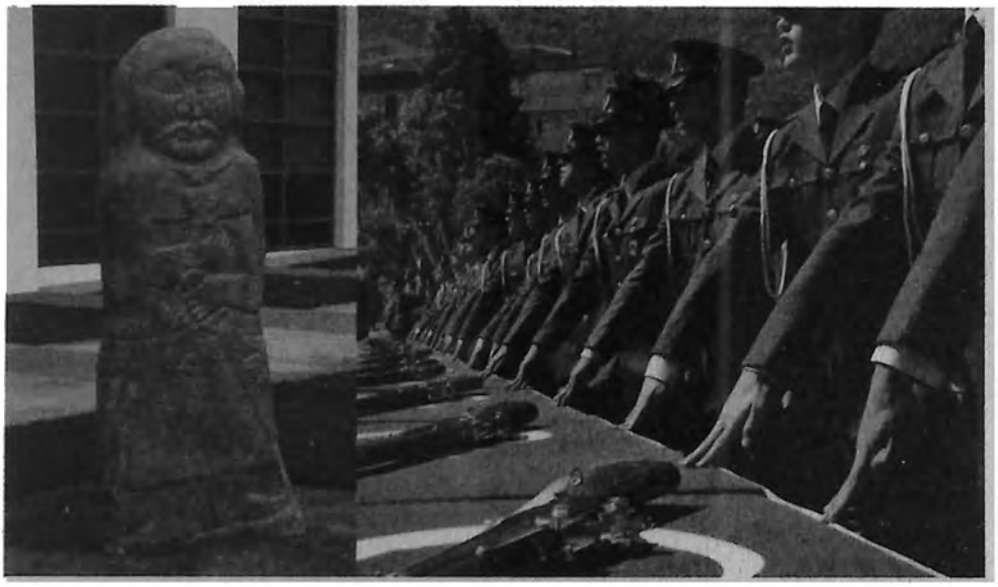
savaş ile alakalı ölüm tanrısıdır. Türkçe ant kelimesi, alp yani savaşçı kelimesiyle de bağlantılı görülür.

Günümüzde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından düzenlenen, silah üzerine ant içme ve kılıç-kemer kuşanma törenleri, Türklerin en eski erginlenme ve "er" olma ritüellerinin devamıdır. Ölen savaşçıların tanrı ya da tanrıça ile şarap içmeleri, yani bir anlamda hayat suyu içerek ebedi hayata intikal etmeleri ise İslamileşerek "şehadet şerbeti içmek" şeklinde yaşamaya devam eder. Eski Türk inançlarına göre savaşta ölmek, ölümlerin en şereflisi idi. Ölen alpler bir anlamda şehit sayılırlardı. Şehit savaşçıların cennete gidecekleri ve tanrı ya da tanrıça katında hayat suyu ile bağlantılı şarap ya da günümüzdeki anlamıyla şerbet içerek, ebedi hayata kavuşacakları düşünülürdü. Libasyon adı verilen ve arkaik dönemlerdeki hayat suyu düşüncesi ile bağlantılı, tanrı ya da tanrıçayla şarap içme ya da saçı törenleri, Türklerde de vardı. Bununla ilgili çizimler, balbal adı verilen alp ve kağan heykellerinde resimlenmiştir. Balbalların üzerinde, Umay Ana olduğu anlaşılan ve başında üç dilimli tacı olan tanrıça ile karşılıklı ant kadehi tutarak şarap içen alp figürlerine rastlanmaktadır. Tanrıça Umay Ana'nın tasvirlerinde elinde ant kadehi ile ifade edildiğini görürüz.

Resim11: Elinde ant kadehi olan Tanrıça Umay Ana.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim11: Günümüzde ant içme töreni Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından hâlâ sürdürülen bir ritüeldir. Erlik mertebesine yükselen askerler, silah ve bayrak üzerine ant içerler. Tıpkı erlik kemerlerindeki kılıçlarına dokunarak ant içen ataları gibi.

Tüm milletlerin ilkel dönemlerinde, göklerde oturan ve gök sembolleriyle tecelli eden kutsal bir yüce varlığa inanılırdı. Eliade'ye göre "Gök Tanrı" inancı en eski Proto-Türk uygarlıklarına aittir. Fakat "Gök Tanrı" uzaktır ve insanlarla çok ilgilenemez. Buna karşılık, yer ve gök ruhlarının hayata katıldığı, birtakım ritüellerin ve büyülerin yapıldığı Şamanist uygulamalar, insanların gündelik manevi ihtiyaçlarını karşılar.

En erken dönemden itibaren, Pro-Türk sayılan Çular, İskitler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Selçuklulara kadar tüm Turan kültür çevresinde uygulanan kutsal törenlerden belki de en önemlisi ant içme törenidir. Bu ritüelin gerçekleştirildiği yer, zaman, durum ve şartların aslında bildiğimizden çok daha geniş kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Ant içme töreni, mevsim döngülerinde, savaşa gitmeden önce, düşmanla antlaşma yani barış yapılırken, defin ritüellerinde, kılıç kuşanma ve erginlenme ayinlerinde, ruhlara yapılan saçı törenlerinde ve öteki dünya anlayışı ile bağlantılı Tanrıça Umay ile şarap içme ritüelinde karşımıza çıkar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ant içme töreninde çok çeşitli göksel ve yersel ikonografilerin olaya katıldığı görülmektedir. Ejderha Takımyıldızı'nın (Akrep Takımyıldızı) ve Ejderha'nın ya da Akrep'in kalbi sayılan Antares yıldızının ufuk çizgisinde yükselmeye başladığı ve gece gökyüzünde görüldüğü devre, bahar ekinoksu dönemidir. Türkler bu dönemi yeni yıl (Nevruz-21 Mart) olarak kutladıkları gibi, Türk Tanrı ya da Ata Türk adını verdikleri ateşi yakan efsanevi ata ile özdeşleştirdikleri, Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı bir ibadeti gerçekleştirirlerdi. Ezoterizmde Mars, Akrep Takımyıldızı'nın yöneticisidir ve Mars, Antares gibi savaş gezegenidir. Türklerin savaşçı kimliği ile de bağlantılı olan bu göksel arketipler savaş tanrısının tezahürleri olarak görülebilir.

Alplerin kılıç ve kemer kuşanıp asker olma gibi erginlenme ayinleri de ant içerek gerçekleştiriliyordu. Bu ritüeller yine Ejderha Takımyıldızı, Antares ve Mars ile ilişkilendirilen savaş tanrısı adına yapılıyordu. İskitler ve Hunlar Mars adına at kurban edip, kadeh gibi kullandıkları kurukafanın içinde atın kanını şarap ile karıştırarak içiyorlardı. Bu törenler elbette Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı, mevsim döngülerinde yapılıyordu.

Alpler savaşa gitmeden önce atlarının kuyruklarını, savaşta ölürler ise kesilmesi için düğümler ve kadehe doldurdukları şarap ile ant içerlerdi. Eski Türkler için savaşta ölmek ölümlerin en şereflisi idi. Ölen savaşçının atının kuyruğu kesilir ve mezar başına tuğ olarak asılırdı. Savaşçı çoğu zaman at ile birlikte gömülürdü. At öteki dünya ile bağlantılı, ölüm ve yer altı hayvanıdır ve ölen savaşçının ruhunu tanrıya ulaştırır. Daha da önemlisi at, Savaş Tanrısı Mars ile özdeşleştirilir ve onun adına at kurban edilirdi. Kurban edilen hayvanın kanı, kırmızı renginden dolayı Mars ile ilişkilendirilirdi. Ayrıca kan ruhun ve canın bulunduğu bir sıvıydı ve yeniden doğuş ritüeli için kullanılan çok önemli bir simgeydi. Bu yüzden açılan kurganların içindeki at ve insan iskeletlerinin üzerinde kanı ifade eden kırmızı boyaya rastlanmıştır. Ant törenlerinde, kurban edilen hayvanın kanını ya da kendi kanlarını karıştırdıkları şarabı içmeleri, savaştan önce tanrısal güç kazanma ve savaş tanrısı ile özdeşleşme olarak yorumlanabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKLER VE EJDERHA

a-Mitolojilerin Oluşumuna Kaynaklık Eden Kuramlar

Mitler, bilinmeyen bir zamanda ve yerde yaşanan, olağanüstü varlıklar ve olayların anlatımıdır. Gerçek ve kutsal olarak kabul edilir. Mitolojiler "zamansızlık" ve "mekânsızlık" âleminden kopup gelmiştir. Temelinde gerçek olay ve kişiler olsa dahi zaman içinde bu gerçeklik, mitlerin şiirsel ve sembolik anlatımına dahil olur. Eliade'ye göre tarihsel olaylar, mitleri yaratmak şöyle dursun; sonunda kendileri mitsel kategorilere alınıp mitleşirler.

Mitolojiler ve ikonografiler insanlığın bilişsel evrimini anlatır. Mitolojileri okuduğumuzda onların gizemli bir dille yazıldığını ve bizim anladığımızdan daha derin, bilinmeyen bir sır taşıdığını düşünürüz. İnsan genlerinin insanlığa ait tüm sırları ve bilgileri içermesi gibi mitler de o toplum veya kültür, hatta tüm insanlığın sırlarını ve bilgilerini içinde barındırır. Öyle ki bu gizemli bilgi, toplumun bilinçaltından, onlara ait arketipik kültür kodları dediğimiz simge ve semboller vasıtasıyla açığa çıkar. Bilinçaltından çıkan bu psikolojik temelli semboller, esasen tüm insanlığa ait bilgilerin toplamıdır. Fromm'a göre sembol dili, insanlığın geliştirdiği tek evrensel dildir ve tarihin akışı içinde oluşan tüm kültürler için aynıdır.

Mitolojilerin etkisi tüm zamanlar için aynı güçtedir ve ait olduğu toplumdaki bireylerin en derin duygu merkezlerini harekete geçirir. Bilinçaltında şekillenen bu düşünceler, somut simgeler ve soyut düşünceler şeklinde açığa çıkar. Mitolojileri ve mitlerdeki simgeleri yaratanlar hiç de sıradan olmayan, yaratıcı kişiler ve sanatçılardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şamanlar bu anlatıların, ritüellerin merkezinde olan, ezoterik bilgiye ve yaratıcı niteliğe sahip sözlü kültür taşıyıcılarıdır. Yarattıkları mitolojileri semboller, sözcükler, ritimler, renkler yoluyla sanatsal iletişim hâline getirmişlerdir. Şamanlar tarafından üretilen bu mitolojiler, o topluma ait en önemli kültür mirasıdır.

Mitolojiler yaratıcı insan bilincinde oluşur ve anlatımı simgeseldir. Mitleri anlamak ve yorumunu yapmak için bu sembolik anlatımların mantığını ve simgelerin dilini çözmek gerekir. Ancak mitlerin bu şifreli mantığını çözmek ve yorumunu yapmak oldukça güç bir iştir. Çünkü mitolojileri yorumlamak ve anlamak için tek bir sistem ya da kuram yoktur.

Mitlerin oluşumuna kaynaklık eden birçok kuram ve teori ortaya atılmıştır. Frazer'a göre insan bilinci, doğanın kışın ölmesi ve yazın tekrar canlanması ile bağlantılı mitolojiler yaratmıştır. Jung'a göre mitler, bilinçaltında oluşan eril ve dişil nitelik verilen arketiplerin simgesel anlatımıdır ve kutsalın vücut bulmasıdır. Eliade, mitleri, yersel ve göksel simgeler vasıtasıyla tanrının tecelli etmesi ve tezahürleri olarak görür. Campbell'a göre de "Mitolojiler yanlış biçimde tarih, biyografi ve kozmoloji olarak okunan psikolojidir." Mitolojiler ve mitolojilerdeki tanrı, tanrıça ve diğer ikonografik semboller, bilinçdışının simgeleri olarak yorumlanmaktadır.

Tüm bu teorilerin ortak bir noktası vardır. Mitlerdeki "kutsal" ya da "kutsallar", yersel ve göksel varlıklar vasıtasıyla, somut simge ve sembollere dönüştürülerek, alegorik olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Mitleri ancak böyle okuduğumuz zaman doğru çıkarımlar yapmamız mümkün olur.

Mitolojilerin önemli bir bölümünün göksel cisimlerin döngüleriyle bağlantılı olduğu, Jung ve Champbell gibi ünlü bilim insanı ve mitoloji araştırmacıları tarafından vurgulanmıştır.

İkonografiler "okumasını" bilene çok şey anlatır, aslında. Eliade'nin dediği gibi "Simge bir dildir ve insan kutsal olanla bu dil vasıtasıyla iletişim kurar." İnsanlığın belki de tek ortak dili "simge" dilidir. İmgeler ve simgeler kültürü yaratır ve onu korur. Mitolojilerin ve ikonografilerin mantığı simgeseldir. Din ve sanat, ikonografiler ve imgeler ile varlığını korur. Semboller ve simgeler

Levent Şahverdi Arşivi

her zaman bir mitolojiye gönderme yapar. Bizler sembol ve simgelerin mantığını çözebilirsek mitolojilerin de ne anlatmaya çalıştığını anlayabiliriz.

Doğru soruyu sormak, doğru cevapları bulabilmek için çok önemlidir. Aslında cevaplar değil sorular insanı çözüme götürür. Neden, niçin, nasıl, nerede ve ne zaman soruları, 200-250 bin yıllık homo sapiens yani "düşünen" insan tarihinde, "ritüelleri ve mitolojileri" yaratmıştır. Sanatın kaynağı da işte bu söylenceler ve mitolojilerdir. Mitler hayatı anlamlandırma çabasıdır aslında. Homo sapiens bu soruları sorarak hayatı anlamlandırmaya, "şeylerin" kökenini açıklamaya çalışmıştır. Örneğin "Nereden geldik, nereye gidiyoruz?", sorusunun cevabını arayan insan bilinci, kozmolojik (evrenin yaratılışı) ve eskatolojik (kıyamet) mitleri yaratmıştır.

Mitolojiler ve sanat eserleri, tanrısal enerjinin yansımasıdır, ya da tasavvuf diliyle Tanrı'nın "zahiri" görünüşleridir. Gizemli olan her zaman çekici gelmiştir insanoğluna ve bu gizemli bilgiyi şifreli olarak ifade etmiştir. Yaşamlarına anlam kazandırmak için metafizik alanı, semboller ve işaretler ile anlatmaya çalışmıştır. Fakat günümüzde bile mitolojileri ve ikonografileri tam olarak çözümlemek mümkün değildir. Zaten çözümlenirse esrarını yitirir ve bir anlamı kalmaz.

Pierre Emanuel "Bir sembolü anlamaya çalışmak, bir soğanı bulmak için o soğanı soymaya benzer." şeklindeki söylemiyle, sembolleri anlama ve yorumlamanın neredeyse imkânsız olduğunu söyler. Eliade'ye göre, imge ya da simge bir "anlamlar" demetidir. Bunlara tek bir anlam yüklemek, ondaki bilgiyi silmek demektir. İmge ve simge, manevi hayatın özüne sahiptir. Zaman-mekân içinde anlamları değişse bile, bunlar sürekliliklerini korurlar ve asla yok edilemezler. Lord Raglan'a göre önce "ritüel" vardır. Anlatılar ve mitolojilere zamanla farklı anlamlar yüklenebilir fakat ritüeller değişmez. Modern insanın güncel bilincinde bile yaşamaya devam ederler. Simgelerin kullanımları hiç azalmamıştır. Trafik işaretlerinden, reklamlardaki logolara kadar gündelik yaşamın her alanında kullanılırlar. Ve biz hâlâ "imgelemimizde" 2012 kıyamet

Levent Şahverdi Arşivi

söylenccsi gibi, "modern mitler" üretmeye devam ederiz. İnsanoğlu belki de "gerçek" dünyadan çok, imgeler dünyasında yaşar.

Tanrısal boyuttan gelen bu enerjiyi, görünür hâle getirenler, bilgeler, şamanlar ve peygamberlerdir. Dolayısıyla petrogliflerdeki, ınitolojilerdeki ve sanat eserlerindeki gizemli dili bilenler bu özel insanlardır ve bu kutsal bilgiyi kuşaktan kuşağa aktarırlar. Aslında her "varlık" tarih öncesi bilinçaltının bir parçasını kendinde taşır. Mitolojiler, ritüeller, simgeler, kozmogoni, tanrı ve tanrıçalar, inananların bilincinde "kutsalın" bir tezahürü ve görüntülü ifadesidir. Tüm bunlar kutsalı anlamamızı sağlayan belge türleridir.

Gece göğüne bakan herkes, tüm bu yıldızların bir anlamının olması gerektiğini, boşuna "yaratılmamış" olduğunu düşünmüştür sanırım. "Nereden geldik?" sorusunu gökyüzünde arayan insanoğlu; Ay, Güneş, gezegenler, takımyıldızlar ve Samanyolu'na çeşitli anlamlar yükleyerek ve onları yeryüzündeki ağaç, bitki, hayvan ve insanlar ile özdeşleştirerek çözümlemeye çalışmıştır. Ve dahası aynı gökyüzüne bakan insanlar, elbette aynı ve benzer mitolojileri, ikonografileri ve eserleri yaratabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde İnsanoğlu, 30.000 yıl önce astronomi ve gökyüzü ile ilgilenmeye başlamıştır ve ilk resimlerini 30.000 yıl önce mağara duvarlarına ve kayaların üzerine çizmeye başlamışlardır. Yani gerçekten de gökyüzü ve sanat arasında bir eşzamanlılık söz konusudur.

Gökyüzü, simgecilik aracılığıyla mitolojik ve dinsel hayatın içinde var olmaya devam etmektedir. Eliade'nin dediği gibi, "Simgelerin ve mitolojilerin kökeni, büyük kozmik ritimlerin beyin zarına doğrudan etkilerinin yol açtığı duyusal tepkiler" mi? onu bilmiyorum. Fakat ilk arketipler gerçekten de gökyüzündedir.

Jung'a göre "anima" (tanrıça) ve "animus" (tanrı) arketiplerinin göksel karşılıkları, eril ve dişil nitelik verilen gezegenlerdir. Mitsel unsurların baş aktörü olan tanrı ve tanrıçaların sıfatları ile gezegenlerin fonksiyonelliği arasında bir örtüşme söz konusudur. Gezegenler ile tanrılar arasında ilişki kurulurken burçlar ile yersel kahramanlar denkleştirilmiştir.

Mitolojilerin önemli bir bölümünün Ay, Güneş, gezegen ve burç döngüleriyle bağlantılı olduğu, Jung tarafından da ifade edi-

Levent Şahverdi Arşivi

lir. Jung mitolojik imgeleri arketipler olarak niteler ve bu mistik sembollerin bilinçaltında şekillendiklerini ileri sürerek metafizik alandan yansıyan mitolojik imgeleri, bilimsel bir çerçeve içine alır ve yorumlar. Jung, arkaik insanın zihninde oluşan bu ilk imgeleri ilginç bir şekilde gezegenlerle ilişkilendirir. Jung'ın terimiyle biz insanlar, "tanrıyı işaret eden" bu enerjiyi görünür kılmak için birtakım göksel ve gezegensel semboller kullanırız. Ona göre gezegenlerle ilişkilendirilen tanrı ve tanrıçalar, kolektif bilinçdışından yansıyan simgelerle ifade edilir.

Jung'a göre mitolojiler, psikolojinin ilgilendiği kolektif bilinçdışı gibi sembolik birleşimlerden oluşmaktadır, gezegenler bilinçdışı gücün sembolleri, tanrılarıdır ve ona göre, mitlerdeki tanrı ve tanrıçalarla ilişkilendirilen gezegenler birer arketip'tir.

Arkaik çağlarda insanlar, Ay, Güneş ve diğer gezegenlere tanrı ve tanrıça isimleri vermiştir. Buna göre "ilk imgeler" (arketipler) tanrı ve tanrıçaların gezegensel sembolleridir. Her bir gezegensel sembolün arkasında psiko-mitolojik ve astro- mitolojik bir sır gizlidir. Gezegensel karşılıkları olan bu ilk imgeler, bilinçaltında çeşitlenir ve biçimini yeniler. Makrokozmozdaki gezegenler ve onların döngülerinin, bilinçaltındaki imgelerin veya arketiplerin, mitolojik olarak biçimlenmesinde ve açığa çıkarılmasında önemli bir rol oynadığı ve ilham kaynağı olduğu düşünülebilir.

Zamansal (göksel) boyuta göre yaratılan bu mitolojilerin elbette ki uzamsal yani yersel izdüşümleri de vardır. Bu izdüşümler çeşitli hayvanlar, bitkiler, ağaçlar ve yersel kahramanlar olabilir. Tüm bu tanrısal tezahürler kutsal kabul edilir ve aynı zaman da tanrının yerdeki simgeleridir.

Jung'a göre mitolojilerdeki tanrı veya tanrıça karakterli hayvan arketipleri genellikle bu göksel sembollerin yersel karşılıkları ve simgeleridir. Eliade'ye göre bu mitsel-simgesel hiyerofaniler (kutsalın tezahürü) evrenseldir. Gök cisimlerinin ritmik dönüşleri aynı hiyerofanilerin parçalarıdır ve bu göksel varlıklar aşamalı bir şekilde, somut bir biçime indirgenir. Roux'a göre, kolektif büyük tanrıların, özel birtakım hayvan sembolleri vardır. Hayvan kurbanlarının bulunduğu yerlerde hayvan, mitolojik olarak ilahla ilişkilendirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Arkaik dönemdeki insanlar, yersel ve göksel varlıkları ve olayları, kutsalın ya da kutsalların kendini ifade etmesi ve görünür olması tarzında düşünmüş ve yorumlamışlardır. Güneş'in her gün doğup batması, Ay'ın geçirdiği evreler, gezegen ve takımyıldızların döngüleri, göksel kaynaklı mitolojilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Ay doğar, büyür, ölür ve yeniden dirilir. Venüs gökyüzünden kaybolur, yer altına iner ve göklerin bu güzel ışığı, bir tanrıça olarak yeniden doğar. Venüs'ün ve Ay'ın gökyüzünden kaybolması "ölmeleri", tekrar gökyüzünde görünmeleri, "dirilmeleri" olarak algılanmış ve bu göksel döngüler, "yeniden doğuş", "yaradılış" ve "türeyiş" destanlarına ve birtakım ritüellere ilham kaynağı olmuştur. Sokrat'a göre sanat, insanın ölümsüzlük ve yarına kalma isteğinden doğmuştur. Gerçekten de mitolojilerin birçoğunda ölüm ve yeniden doğuş teması sıkça işlenir.

Kadim kültürlere ait mitolojilerdeki tanrı ve tanrıça karakterlerinin göksel yani gezegensel karşılıkları pek çok mitoloji araştırmacısı tarafından ortaya konmuştur. Örneğin Yunan mitolojisinde, Kronos Satürn'ün, Zeus Jüpiter'in, Ares Mars'ın, Afrodit Venüs'ün, Hermes Merkür'ün yersel izdüşümleri ve tanrı ve tanrıça arketipleridir. Aynı şekilde Sümer mitlerinde adı geçen tanrı ve tanrıçaların da gezegensel sembolleri vardır. Ninurta-Satürn, Marduk-Jüpiter, Nergal-Mars, Şamaş-Güneş, Iştar(İnanna)-Venüs, Nebo-Merkür ve Sin-Ay ile sembolize edilir.

Bunların yanına Sami mitolojisini de ekleyebiliriz. Musevilik'te Mikail-Güneş, Cebrail-Ay, Samael-Mars, Raphael-Merkür, Sachiel-Jüpiter, Anael-Venüs, Cassiel- Satürn gezegeninin izdüşümüdür.

Ibn Arabi'ye göre İslam mistisizminde meleklerin gezegensel karşılıkları şöyledir: Güneş-Rukyail, Ay-Cebrail, Venüs-Anyail, Merkür-Mikail, Satürn-Kesyafil, Jüpiter- Israfil, Mars-Azrail.

Türk mitolojisinde başrol oynayan tanrı ve tanrıçaların sıfatları, işlevleri ve isimlerinin etimolojik anlamları, yukarıdaki gezegen ve gezegensel sıralamaya uygunluk göstermektedir. Buna göre; Satürn-Kara Han, Jüpiter-Ülgen, Mars-Kızagan, Tanrı Umay (Ayızıt)-Venüs, Merkür-Mergen Tanrı'yı karşılamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski geleneksel toplumların yeryüzündeki yaşayış biçimleri, gökyüzündeki kozmik cisimler ve onların döngüleri ile ilişkiliydi. Yaşadığımız dünyadaki her bölgenin, coğrafyanın, şehirlerin, tapınakların, kalelerin, mutlaka göksel bir karşılığı vardır. Eski insanların düşünce biçiminde her canlının, her anlamlı ritüelin, doğadaki her nesnenin ve bölgenin göksel bir "ilk örneğe" sahip olduğu ve kozmik bir anlam taşıdığı bilinmelidir.

Peki Türklerin tüm bu ikonografik simge ve sembollerin yaratımındaki yeri neresidir? Aslında bizim bildiğimizden daha fazlasıdır. Türkolog Eberhard'a göre "Türkler soyut sanatın yaratıcısıdır." Sırf bu cümle bile Türkleri sembolizm konusunda zirveye taşır. Binlerce yıl öncesinde kayalara vurulan tamgalar ve tamgaların bir sonraki aşaması olan "Türk runik harfleri" sanatın ve bilginin bir sentezidir. Yazının ve dilin önceli, biz Türklerin "tamga" dediği simgelerdir. Günümüze kadar gelen, halı ve kilim motiflerimizin her biri ayrı bir anlam taşır.

Türkler gökyüzünde bir merkez etrafında dönen evrene şu isimler ile seslenmiştir: Gök Çığrısı ya da Gök Çıkrığı, Gök Çarkı ya da Çarkı Felek ve de Çakır..

Türk kozmolojisinde gökyüzünün "merkezi noktasi" Demirkazık yani Kutup Yıldızı'dır. Kutup Yıldızı göğün çivisidir ve tüm evreni bir arada tutar. Kozmos bu "göksel çivinin" etrafında döner. Tüm takımyıldızlar gezegenler görünmez bir bağ ile bu "kazık" yada "çiviye" bağlıdır.

Türkler evrene ve evrenin döngüsüne, çok çeşitli "benzetmeler" ile birtakım isimler vermiştir. Bazen ip eğirdikleri çıkrık ya da çığrı, durmadan "demir kazık" etrafında dönen evrenin adı olmuştur. Bazen de Çark, Çark-ı Felek tabiri ile isimlendirilmiştir. Felek Arapça gök anlamına gelir. Felekler ise gök katlarıdır ve 7 gezegen, sabit yıldızlar feleği yani burçlar ile tanrının tahtı kabul edilen Kutup Yıldızı'nı ifade eder. Toplam 9 kat gök. Melekler de ezoterizmde bu gökyüzü varlıkları olan gezegenler ve takımyıldızlardır.

Türkçemizdeki pek çok deyim ve atasözünün kozmik temelleri ve anlamları her zaman ilgimi çeker ve de çok severim.

Levent Şahverdi Arşivi

Örneğin "çığrından çıkmak" deyimi gibi. Çığrından çıkmak gerçek anlamı ile Türklerin ip yapmak için kullandıkları çığrı ya da çıkrık aletindeki dönme hareketinin bozulmasıdır. Fakat mecaz anlamı "düzenin bozulması" ya da TDK sözlüğüne göre, "bir işin amacından saparak düzeltilmesi güç bir durum almak" anlamına gelir. Çarkıfelek Türkçe çığrı anlamına gelir.

Gök Çarkı ya da Çarkıfelek bir "çivi" gibi düşünülen Kutup Yıldızı etrafında döner. Demir Kazık tüm evreni bir arada tutan bir at kazığı olarak da düşünülür. Kutup Yıldızı'nın yeryüzündeki izdüşümü kutlu ağaçlar, kutlu gök direkleri, kutlu dağlar ve kutlu dikili bengütaşlardır. Bir gün bu "çivi" ya da "kazık" çıkacak olursa kıyamet kopacak ve tüm evren dağılacaktır. "Dünyanın çivisi çıktı" deyimini bu amaçla söyleriz. Görüldüğü gibi bu deyimin kozmik ve mitolojik anlamları vardır. Gökyüzü ve yeryüzü, görünmez bir bağ ile bağlıdır. Bu göksel ve yersel "çiviler " çıkacak olursa evren dağılacaktır.

Yine "çak" kökünden türeyen "at çakı" ifadesi de Orta Asya'da "at kazıkları" için kullanılan bir deyimdir. Türkler yalnız göğün değil yerin de bir direği olduğuna inanır. Gökyüzüne Kutup Yıldızı'na uzanan bir direk olduğu gibi, yer altına uzanan bir direk ya da bir ağaç da vardır. Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yer altındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasına ise Ülgen atını bağlar. Türk mitolojisine göre Küçükayı Takımyıldızı, kutup yıldızına bağlı, ak-boz ve gök-boz atların çektiği bir araba olarak düşünülür. Gökyüzüne doğru uzanan direklere "kutlu at kazığı" ya da "at çakı" adı da verilir. Türk mitolojik düşüncesine göre Kutup Yıldızı, at kazığının kutsal tengrisi olarak kabul edilir.

Çakır Türklerde iki anlamda kullanılır: "çakır gözlü" tabiri "mavi gözlü" insanlar için kullanılır. Çakır aynı zamanda "gök" anlamına da gelir. Gök kelimesi Türklerde "mavi" renk ve "gökyüzünü" tanımlamak için de kullanılır. gök gözlü de deriz mavi gözlü insanlara. Fakat çakır, "çakra", "çarh", "çıkrık" ve "çığrı" anlamına da gelir ki, yine gökyüzünün, evrenin döngüsünü ifade eder. Zaman çarkını döndüren zaman tengrisi ise elbette "Kozmik Ejderhadır".

Eski geleneksel toplumlar dünyayı bir "mikrokozmos" olarak

Levent Şahverdi Arşivi

algılarlar. Yeryüzünde tüm gerçekliğiyle doğaya ait olan yaşam alanı, yer altında canavarların, yılanların ve ejderhaların bilinmeyen bölgesi, yani ölüm ve kaos, gökyüzünde ise tanrı, tanrıça, melekler, kuşlar, kanatlı varlıklar ve ruhani dünya vardır. Psikanalitik yaklaşıma göre tüm bu motifler bilinçaltından gelen imgelerdir ve insan bilicini açıklamak için kaydedilen verilerdir.

Freud bu üç bölgeyi yani yeryüzü, yer altı ve gökyüzünü, insan bilinci olarak tanımlar ve yine üç bölüme ayırır: bilinçaltı, bilinç ve bilinçüstü. Bilinçaltı yani İD-ilkel dürtülerimiz, bu bölge korkularımızın kaynağıdır. Bilinç-EGO yani dışarı gösterdiğimiz yüzümüz, bilinçüstü-SÜPEREGO yani tanrısal bölge ya da vicdan dediğiz bölgedir. İkonografilerde bilinçaltı; yılan, ejderha, balık, kaplumbağa ile bilinç; ağaç ve çoğunlukla "hayat ağacı" ile ve bilinçüstü; hayat ağacının üzerindeki kuşlar ile sembolize edilir. İnsanın tepesinde melekler ve aşağıda yenilmesi gereken şeytanlar vardır.

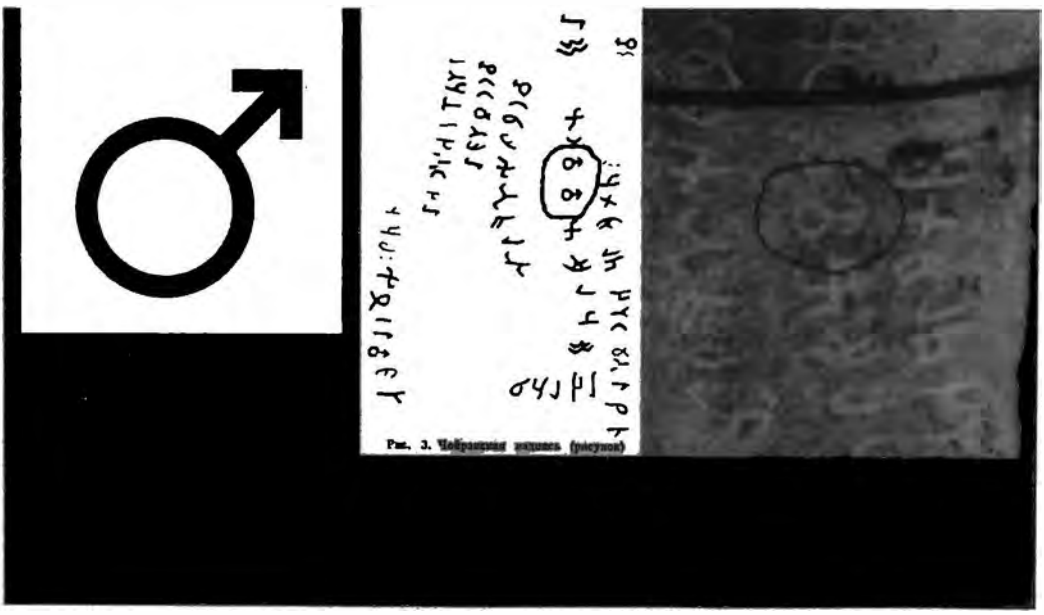

Resim1: Kazvini'ye ait bir minyatür. Bilinçaltının simgesel hayvanları bir arada. Kaplumbağa, yılan, ejderha ve balık.

Levent Şahverdi Arşivi

Eliade'ye göre arkaik düşüncede "axis mundi" yani "merkez" simgeciliği ağaç, direk, sarmaşık, merdiven, dağ ile de sembolize edilir ve gerçek dünya her zaman "ortada" "merkezde" yer alırdı. Eski insanlar şehirlerini ve tapınaklarını gökyüzündeki bazı takımyıldızların izdüşümüne uygun yaparlardı. Örneğin Mısır'daki 3 büyük piramit Keops, Kefren ve Mikerinos, Orion kuşağındaki üç yıldızın izdüşümüne uygun olarak yapılmıştı. Prototürk kabul edilen Chou'lar ve 12. yüzyılda Buhara'nın Türk kağanı, şehirlerini Büyükayı Takımyıldızı'nın izdüşümüne uygun yapmışlardı.

İnsanoğlu yazı sistemlerinde kullandığı harfleri bile gökyüzünden ilham alarak isimlendirmiştir. Eliade'ye göre Arap alfabesindeki 28 harf ve İbranilerin on oniki harfi, Ay'ın evreleri ve gökyüzündeki takımyıldızlar ile eşleşmektedir. Örneğin elif "boğa" anlamına gelir. Boğanın boynuzları hilal ve Boğa Takımyıldızı'nı ifade eder. Aynı şekilde bu eşleşme Yunan alfabesinde ve İskandinav runik harflerinde de vardır. Bu simgelerin taşıdıkları anlam insanoğlu için büyüseldir ve kozmosla bütünleşmeyi olanaklı kılar.

Resim2: Türk runik harflerinden biri olan "oklu daire" sembolü. Emel Esin'e göre Mars'ı sembolize eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski Türk kozmoloji düşüncesinde de bu merkezci anlayış vardı. Türklerin kullandığı "otağ" yani çadırlar, kainatın minyatür bir arketipiydi. Kubbesi "gök kubbe" idi ve gökyüzünü sembolize ediyordu. Türk otağ renkleri maviydi. Türkolog Eberhard'a göre Türk otağlarının yuvarlak olan kubbesi 28 bölümlü idi. Her bir bölüm bir takımyıldızın izdüşümüydü. Bu elbette Ay döngüleri ile alakalıydı. Ay dünya etrafındaki dönüşünü 28 günde tamamlar ve her bir takımyıldız da belli bir noktada konaklar (Ay menzilleri). Otağın ortasındaki ocağın üstündeki aydınlık açıklığı ise Kutup Yıldızı'nı görüyordu. Ayrıca merkeze yerleştirilen ocak, ilk ateşi ya da ocağı yakan efsanevi "Türk" kağan ile bağlantılıydı. Ocak, Chou kozmolojisinde, gök ayini yeri ve tıpkı ağaç gibi sülale simgesiydi.

Şunu da hemen eklemek gerekir, Türkçe "ordu" "orta" demektir. Ordu, devletin yönetildiği kağan köşkünün de bulunduğu yerdir. Ordu, ortadaki büyük şehir anlamına gelir. Bu şehirler gökyüzündeki sabit takımyıldızların yönüne uygun inşa edilirdi. Kağanın ordusu yani sarayı yeryüzünün dört yönünü sembolize edecek biçimde dörtgen planda olur ve köşelerine "burç" adı verilen kuleler yapılırdı. Merkezinde elbette "Kutup Yıldızı" vardı. Bu kuleler gökyüzündeki astrolojik ve astronomik gözlemler için "yultuzcular" adı verilen astronomlar tarafından kullanılırdı. Bu yüzden bu kulelere ve takımyıldızlara "burç" adı verilmiştir. Arkaik insan düşüncesine göre evren, yukarıdan aşağı doğru ve yeryüzünde de bir merkezden 4 yöne doğru oluşmuştur. Bu yüzden kentler ve evler bu 4 yön kavşağına uygun inşa edilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

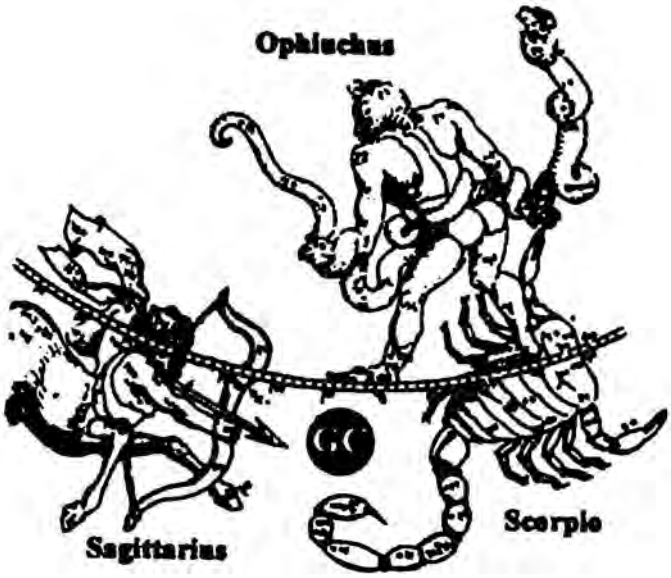

Resim3: Bodrum Kalesi Burç Örneği.

b- Kozmik Ejderha

Evrenin simgesel döngüsünün merkezi, kıpırtısız bir nokta gibi görünen Samanyolu'nun merkezi yani galaktik merkezdir. Burası Samanyolu'nun dönme merkezidir. Yani karadelik. Bilim insanları karadeliği, "yıldızların yaratıldığı" ve "yıldızların öldüğü" yer olarak kabul eder. Yani "hayatın" başladığı ve son bulduğu yerdir. Arkaik insanlar da bu "merkezi noktayı" aynı şekilde tanımlamışlardır. Galaktik merkezin etrafında bulunan takımyıldız ve yıldızları önemsemişler ve onlara "yaratılış" ile ilgili çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Özellikle Yay, Akrep ve Yılancı Takımyıldızları Türkler de dahil pek çok kültürde, çeşitli ikonografiler ile resimlenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim1: Yay, Yılancı ve Akrep Takımyıldızlarının ortasında, samanyolu galaksisinin merkezi ve karadelik olarak bilinen nokta.

Resim2: Göbeklitepe'de bulunan bir taş üzerindeki petroglif. Ok başlı yılan şeklinde çizilmiş şekil Akrep Takımyıldızı ya da Yılancı Takımyıldızı'dır. Üç çatallı ağaç şekli Akrep Takımyıldızı'nın diagram çizimidir. Hayat ağacının en eski ikonografisidir. Ok ve yay sembolü Yay Takımyıldızı'nı ifade eder. Galaktik merkez etrafındaki takımyıldızlar çizilmiş.

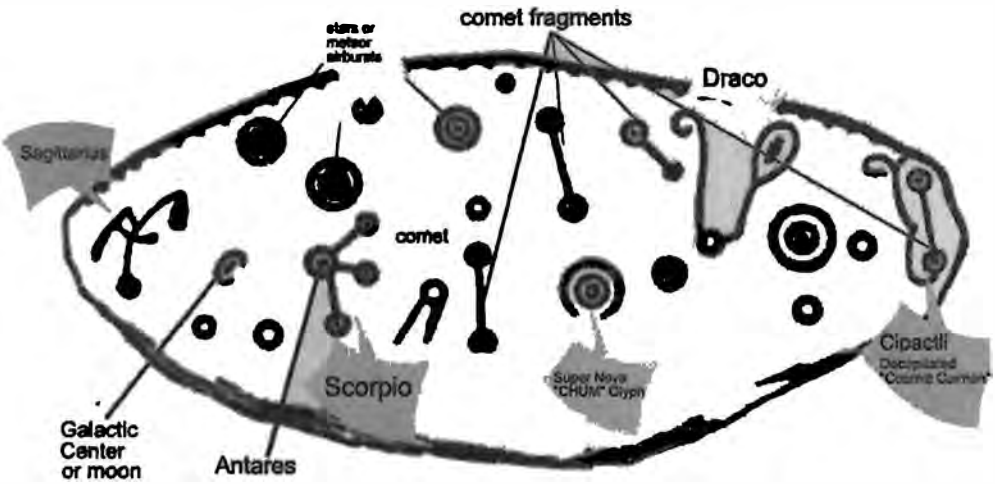
Levent Şahverdi Arşivi

Resim3: Jerf el Ahmar arkeolojik alanında bulunan arkaik gök haritası. Suriye-5000 yıllık. En soldaki iki yılan Yılancı Takımyıldızı'nı, ortadaki Kurt Lupus yani Kurt Takımyıldızı'nı, ok şeklinde gösterilmiş simge Akrep Takımyıldızı'nı ve kartal, Kartal Takımyıldızı'nı ifade eder. Taş üzerine, galaktik merkez etrafındaki Takımyıldızlar çizilmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim4: Kuzey Amerikada Georgia eyaletinde bulunan bir kaya üzerindeki petroglifler. Üç çatallı çizim Akrep Takımyıldızı olarak gösterilmiş. Ortasındaki Akrep'in kalbi Antarestir.

Mitolog Joseph Champbell'a göre ikonografilerde galaktik merkez, ejderhanın ağzından çıkan ya da bir yılanın sarmalandığı, "hayat ağacı" ile sembolize edilen, samanyolu galaksisinin "merkezi" noktasıdır. Burası eski insanlar tarafından yaratılışın ve hayatın başladığı yer olarak kabul edilir. Hayat ağacı bazen mantar ağacı şeklinde de gösterilir. Ölümsüzlük mantarı eski Hint mitolo-

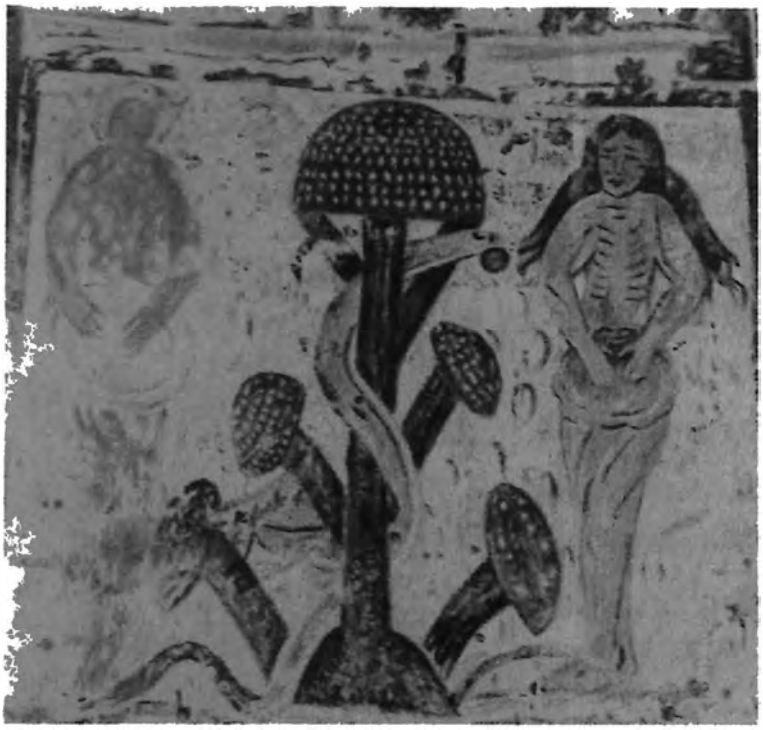
Levent Şahverdi Arşivi

jisinde ölümsüzlük iksiri "Soma" ile ilişkilendirilir. Mantarın arkaik kültürlerde şamanların ruhsal esrimelerine yardımcı olduğu ve halüsinojen olarak kullanıldığı bilinir.

Resim 5: 1445 yılında yapılmış bir minyatür. Adem ve Havva hayat ağacının kutsal meyvesi olan elmayı yiyor. Hayat ağacına dolanmış başında tacı olan, yılan. Elma ağaçları tüm dünya anlatılarında yeniden doğuşun ve üremenin sembolüdür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim6: 13. yüzyıla ait bir çizim. Ölümsüzlük mantarı hayat ağacı şeklinde düşünülmüş. Ağaca sarılmış yılanın sağında ve solunda Adem ve Havva tasviri.

Resim7: M.Ö. 2500. Bir Sümer silindir mührü. Ortada hayat ağacı ve sağında solunda kadın ve erkek tasviri. Yılan kadının arkasında tasvir edilmiş.

Hayat ağacının gökyüzündeki arketipi Samanyolu galaksisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kökleri galaktik merkezde yani karanlık noktadadır. Hayat ağacı bu noktadan büyür. Bu nokta Yılancı, Yay ve Akrep Takımyıldızlarının ortasındadır. Arkaik sanat eserlerin Centaur olarak bilinen ve Yay Takımyıldızı ile özdeşleştirilen, yarısı at yarısı insan mitolojik yaratık hayat ağacını omzunda taşır.

Resim8: Etrüsk Amfora. M.Ö. 625-600. Yarısı at yarısı insan "Centaur" olarak bilinen mitolojik yaratık. Omzunda hayat ağacını taşır.

Sümer ve Mısır sanat eserlerinde ise yarısı at yarısı insan olan mitolojik yaratık akrep kuyruğu ile tasvir edilir. Elinde Yay Takımyıldızı'nı sembolize eden ok ve yay tutar. Akrep kuyruğu Akrep Takımyıldızı'nı sembolize eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim9: M.Ö. 1200 yılından bir ikonografi, Yay ve Akrep Takımyıldızı. Oturan figür Tanrı Marduk. Marduk'un göksel karşılığı Jüpiter gezegenidir ve Yay burcunun yönetici gezegenidir. Marduk Sümer mitlerinde Ejderha Tiamat'ı yener ve evreni yaratır.

Resim10: M.Ö. 50 tarihinde yapılan Dandera tapınağındaki ikonografi. Yarısı at yarısı insan ve elinde ok yay tutan centaur. Atın arkasındaki akrep kuyruğu Akrep Takımyıldızı'nı ok ve yay Yay Takımyıldızı'nı ifade eder.

Hayat ağacının zirvesinde bazen Kutup Yıldızı ile özdeşleştirilen beş uçlu yıldız, bazen de "Altın Güneş Kuşu" yani "Kartal Ta-

Levent Şahverdi Arşivi

kımyıldızı" ile özdeşleştirilen kartal ikonografisi vardır. Arkaik toplumlarda ve eski Türk kozmoloji düşüncesinde bu nokta, zamanın ve evrenin başlangıç yeri olarak görülür. Türkler bu merkezi noktayı, "EJDERHANIN AĞZINDAN ÇIKAN HAYAT AĞACI" ikonografileriyle göstermişlerdir.

Resim11: 12.yy. Selçuklu seramik tabak. Ejderhanın ağzından çıkan hayat ağacı ve dallarında bekleyen ruh kuşları.

Resim12: Ağzında Hayat Ağacı tutan kurt-ejder ikonografisi. Bu ikonografinin Türk türeyiş mitlerindeki Gök Kurt arketipi ile de alakası vardır. Kurdun ağzından çıkan hayat ağacı, kurt ve onunla bağlantılı yeniden doğuşu sembolize eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Selçuklu sanatında "evren" düşüncesi, çok anlamlı ve gizemli bir yaratıcılık ile ifade edilmiştir. Selçuklu Çifte Minareli Medrese üzerindeki rölyefte bu ikonografiyi görebiliriz.

Resim13: Erzurum Çifte Minareli Medrese üzerindeki rölyef. Ejderha Takımyıldızı (Yay, Akrep ve Yılancı Takımyıldızları) evreni çevirdiği düşünülen çift ejderha kafası ile ve hayat ağacının köklerinin çıktığı galaktik merkez, hilal şeklinde ifade edilmiş. Eski Türk kozmolojisinde Ejderha Takımyıldızı'nın unsurunun da ağaç olması dikkat çekicidir. Galaktik merkezden büyüyen hayat ağacı Samanyolu'dur. Ruhların Samanyolu'nda yani Türkçe "Kuş Yolu" ya da "Süt Ak Göl" de yaşadığı düşünülür. Hayat ağacının tepesinde, sağ kanadı doğuyu sol kanadı batıyı örten çift başlı kartal yer alır. Bu Samanyolu'nun üzerinde olan Kartal Takımyıldızı'nı ifade eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim14: Türkler için çok özel bir eser. Kartal, şamanların ve kahramanların anası sayılır. Onları korur ve gözetir. Bu ikonografide ortada Türk usulü bağdaş kurup oturmuş bir Türk alp, kılıç ve kemer kuşanmış şekilde tasvir edilmiş. Bir inisiyasyon yani er olma ritüeli ifade edilmiş. Türk mitlerinde kahramanlar demir gagalı, demir tüylü ve demir pençeli bir kartal tarafından erginlenir. Sağ kanadının altında Güneş, sol kanadının altında ise Ay tasvirleri var. Şaman dualarında kartalın sağ kanadı Güneş'i sol kanadı Ay'ı örter. Türk runik yazısında Ay ve Yay okunan tamga, şekil olarak aynıdır. Bu eserde hilal, yay şeklinde düşünülmüş ve Ay'ın ortasından geçen bir ok resimlenmiş. Tomsk Bölgesi Kurgan. Orta Çağ 4-6.yy.

Eliade'ye göre dünyanın yaratılışı iki karşıt ilkeyi temsil eden, tanrı ve tanrıça arasındaki savaş sonucu olmuştur. Eliade buna kuş-yılan ikiliği adını verir. Tanrıçanın sembolü ve avatarı, sular ile ilişkilendirilen yılan-ejderha, tanrının sembolü ve avatarı ise kuşlar ile simgelenen üst alem yani gökyüzüdür. Tanrılar arasındaki savaş yani yılan-ejderler ve kuş-kartal arasındaki savaş sonucu, Evren Ağacı tahrip edilir fakat ölümsüz olduğu için yeniden doğar.

Campbell'a göre "kıpırtısız noktanın" yeryüzündeki izdüşümü "dünyanın göbeğidir". Mitlerde ve masallarda tanımlanan hayat ağaçları buradan büyür. Tanrının makamı da bu noktadadır. Buddha'nın altında aydınlandığı bo ağacı bu merkezdedir. Buddha'yı

Levent Şahverdi Arşivi

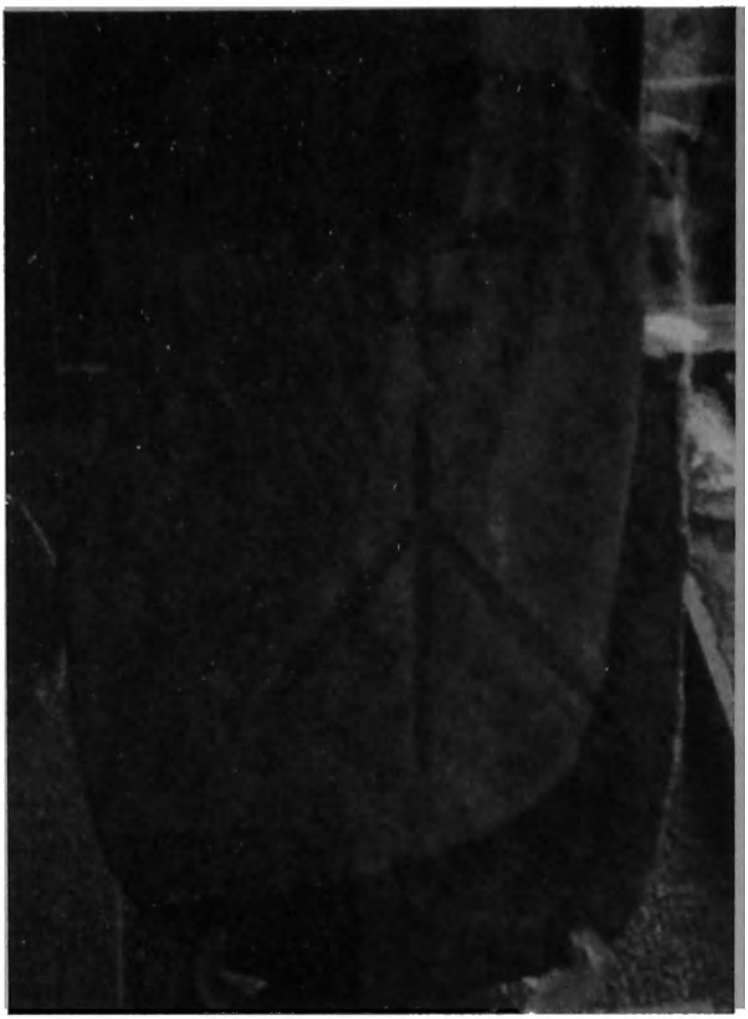
koruyan ejderhalar bo ağacının köklerinden çıkar. Bazı sanat eserlerinde bu ağaç ölümsüzlük mantarı şeklinde gösterilir.

Resim15: 7.yy. Buddha heykeli ve onu koruyan 7 başlı ejderha. Hayat ağacı ölümsüzlük mantarı şeklinde gösterilmiş.

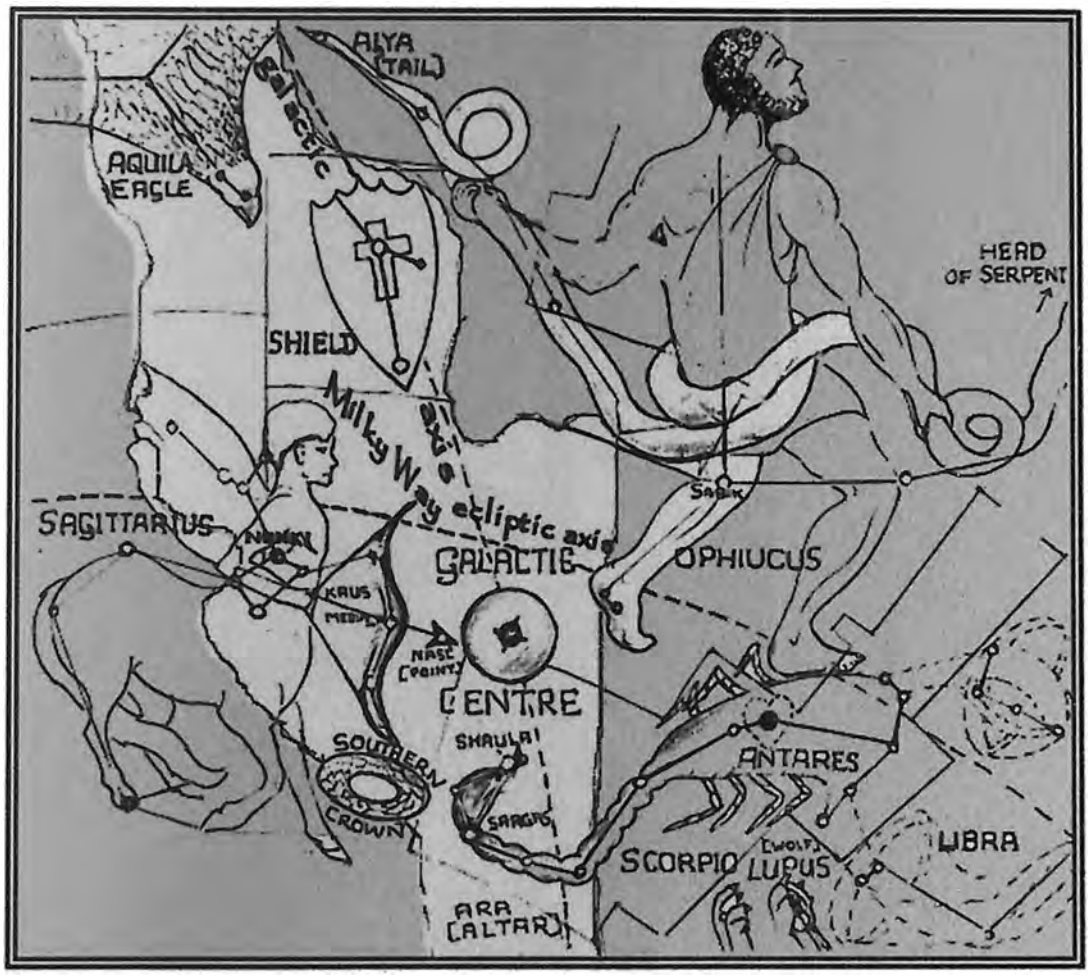
"Galaktik merkez" kadim kültürlere ait ikonografilerde Orion gibi artı (+) işareti şeklinde ifade edilir. Hristiyan kültüründe bu ikonografi, haç şekline dönüşmüştür. Bunun ana sebeplerinden ilki, haçın malzemesinin "ağaç" olması ve Hz İsa'nın haç üzerinde ölmesi ve tekrar dirilmesidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim16: 1362 yılına tarihlendiği düşünülen Amerika Oklahoma'da bulnan runik taşlar. Aynı gökyüzüne bakan insanlar aynı simgeleri üretebilirler. Üç çatallı sembol Akrep Takımyıldızı izdüşüm çizimi gibi görünüyor, artı ise galaktik merkezi işaret ediyor olabilir. Üç çatalı sembol galaktik merkezden çıkan hayat ağacını da sembolize eder.

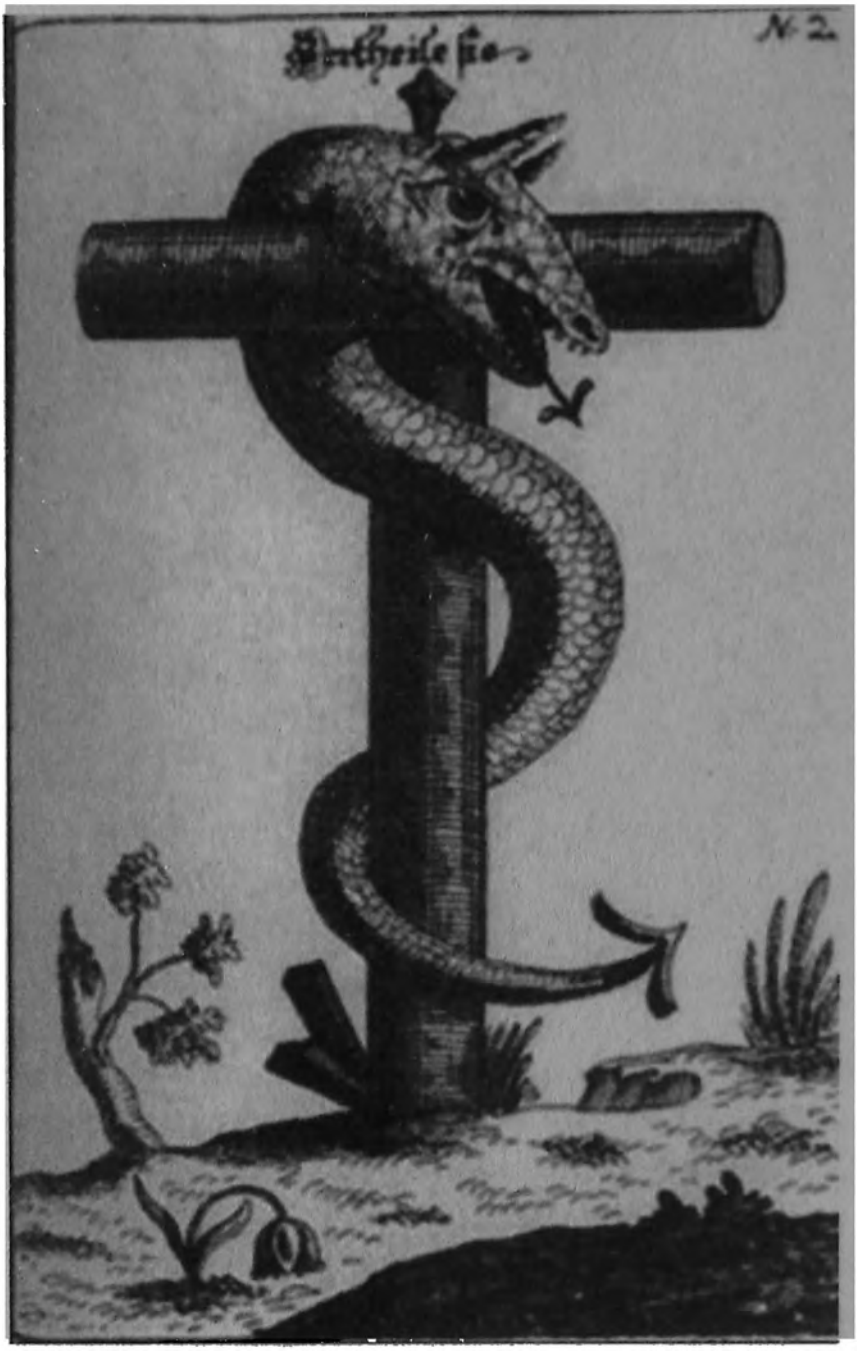
Levent Şahverdi Arşivi

Resim17: Bu gök haritasında galaktik merkez ve bu merkezin hemen üzerinde haç şeklinde başka bir merkez belirlenmiş. Haç tam da Samanyolu galaksisinin üzerinde büyür.

Kefaret ağacı olarak bilinen Kutsal Haç da dünya ağacı ya da hayat ağacı düşüncesi ile bağlantılıdır. Hristiyan ikonografilerinde haça dolanmış yılan, mitoloji ve söylencelerdeki, hayat ağacını bekleyen yılan ya da ejderha düşüncesiyle ilişkilidir. Yılan ölüm ve yeniden doğuşu sembolize eder. Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten 3 gün sonra yeniden doğduğu rivayet edilir. Hz. İsa'nın yılan ya da ejderha ile özdeşleştirilmesi onun "şifacı" özelliği ile bağlantılı olabilir. Hz. İsa yaşamı boyunca hastaları iyileştirmiş hatta ölüleri diriltmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim18: 18. yüzyılda yapılmış bir illüstrasyon. Boynuzlu yılan ve haç. Yılanlar her yıl derilerini değiştirir ve bir anlamda yeniden doğarlar. Boynuz, söylencelerde bereket ve doğurganlık ile alakalıdır. Yılan yeniden doğan Hz. İsa'yı sembolize eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Kimi zaman bu ağaç, üzüm asmaları ile birliktedir. Üzüm taneleri Samanyolu'ndaki yıldızları, şarap ise Hz. İsa'nın kanı ve hayat suyunu sembolize eder. Bu bağlamda Yunan mitlerindeki, ölen ve tekrar dirilen Şarap Tanrısı Dionysos ile de alakalı olduğu düşünülür.

Resim19: Üzüm asmaları ile sarılmış olan haç ve Hz. İsa.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim20: M.S. 3. yüzyıla ait üzerinde Yunanca "Orpheus Bacchus" yazan Şarap Tanrısı Dionysos'u gösteren bir plaka. Orion Takımyıldızı ile bağlantılı bir ikonografi. Yukarıdaki 7 yıldız Pleiades Takımyıldızı'dır. Ay üç gün ölür ve tekrar dirilir. İlk ölen ve dirilen kahraman arketipidir. Hz. İsa'nın da üç gün sonra dirildiğine inanılır.

M.S. 3. yüzyıla ait, üzerinde Yunanca "Orpheus Bacchus" yazan Şarap Tanrısı Dionysos'u gösteren bir plakanın, çarmıha gerilen Hz. İsa ikonografileri ile benzerliği dikkat çeker. Eliade'ye göre insan bilincinde tarihi kişilikler 200-300 yıl sonra mitleşir ve gökyüzünde arketipik yapılar ile ilişkilendirilir. Dionysos'un göksel arketipi Orion Takımyıldızı'dır. Orion'un kış gecelerinde gökyüzünde olduğu, yaz gecelerinde ise yer altına indiği ve dolayısıyla öldüğü varsayılır. Orion Takımyıldızı eski toplumlarda aynen

Levent Şahverdi Arşivi

galaktik merkez gibi (+) işareti ile sembolize edilmiştir. Çünkü arkaik toplumlar mevsim döngülerini, mayıs ve kasım aylarında ufuk çizgisinden yükselmeye başlayan, Orion Takımyıldızı ve Akrep Takımyıldızı döngüsüne göre ayarlardı.

Birbirine dolanmış iki yılan, yılanlı sütunlar ve Hermes'in asası olarak bilinen caduceus simgesi de bu kıpırtısız noktadan çıkar. Caduceus, günümüzde dünya çapında tıp sembolü olarak kullanılır. Tıp sembolü olması, yılanın şifa veren özelliği ile alakalıdır. Birbirine dolanmış iki yılan, galaktik merkezdeki Yılancı Takımyıldızı, yılanların dolandığı sopa Samanyolu galaksisi ve kanatlar Kartal Takımyıldızı'nı ifade eder. Ayrıca yılan dişildir ve Ay ile, kartal ise eril sayılır ve Güneş ile özdeşleştirilir. Eczacılığın sembolü olan kadehe sarılmış yılan ise Asklepios'un kızı olan ve elinde kadeh tutan Tanrıça Hygieia ile ilişkilendirilir. Kadehin içinde hayat suyu olduğu varsayılır. Yılanlı hekim olarak bilinen Asklepios'un göksel karşılığı Yılancı Takımyıldızı'dır ve elinde asaya dolanmış bir yılan taşır.

Resim21: Hermes'in asası olarak bilinen caduceus, Asklepion'un yılanlı asası ve Hygieia'nın yılanlı kadehi.

Kanatlı yılan ya da kanatlı ejderha sembolizmine Türk sanatında da rastlanır.

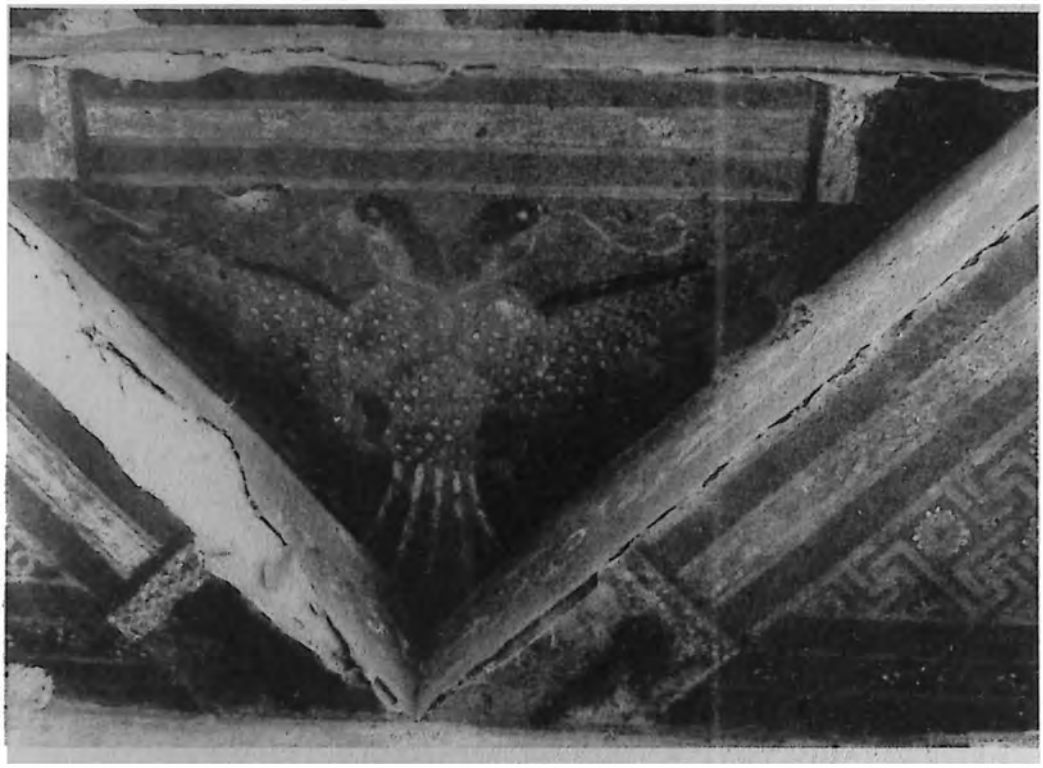
Levent Şahverdi Arşivi

Resim22: Kanatlı ejderha. 12-13. Yy. Selçuklu Kurt-Ejder İkonografisi.

Tüm bu imgeler ve simgeler kozmik merkez ve onun etrafındaki takımyıldızlar ile ilişkilendirilir. Kartal ve yılan ikonografisi Türk Uygur eserlerinde de görülür. Çift başlı kartal ve yılan olarak sembolize edilen bu resimler muhtemelen yine Kartal Takımyıldızı ve Yılancı Takımyıldızı ile bağlantılıdır. Ayrıca Türk ikonografisinde "kartal" ve "ejderha" daima çifttir ya da iki başlıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim23: Bezeklik Mağarası'ndaki çift başlı kartal ve yılan ikonografisi. Hermes'in asası olarak bilinen kadüse-caduceus sembolizmi ile yani kanatlı ve yılanlı asa ile benzer özelliktedir. Kartal Takımyıldızı Türklerde iki başlı olarak düşünülür.

Şaman giysilerindeki iki başlı metal yılan da kozmolojiktir ve evreni evirdiği düşünülen yılan-ejderha mitleri ile bağlantısı vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim24: Türk Yakut şaman giysisindeki iki başlı yılan ikonografisi. Bu tasviri iki zıt kutup ögeler olan eril ve dişil Yin-Yang sembolü olarak da kabul edebiliriz. Tıpkı kadüse sembolündeki birbirine dolanmış yılan gibi, yaratılışa ve yaratılışın başladığı bölge olan galaktik merkeze de gönderme yapar.

Bunun dışında Türk Uygur kozmoloji düşüncesinde ve sanatında, iki zıt yön olan kuzey, Yılan Takımyıldızı güney ise Kulaklı Kartal ya da Anka Kuşu denebilecek tarzda resimlenir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim25: Türk kozmoloji düşüncesinde dört yöne yerleştirilen takımyıldızlar, Gök (mavi) Ejderha, Ak-Pars, Kızıl Saksağan ve Kara Yılan-Kaplumbağa Takımyıldızlarıdır. Dunhuang'daki Uygur Türklerine ait bir freskte bu dört takımyıldız, antropomorfik olarak ifade edilmiş. En üstte Türklere özgü kulaklı kartal tasviri, güney yönü, Güneş ve Mars ile ilişkilendirilmiş. Rengi kızıldır. Güneş kuşu olan Anka ile de ilişkilendirilebilir. Batı yönüne yerleştirilen Pars Takımyıldızı, ak pars postu giymiş bir alp olarak resimlenmiş. Kara Yılan Takımyıldızı "kara" yani toprak rengine uygun olarak düşünülmüş.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir Uygur metninde 5 unsur ve yön ile alakalı "5 Göksel Ejder" kavramı vardır. Bunlar muhtemelen Evren Ejder (doğu), Pars Ejder (batı), Yılan Ejder (kuzey) ve Kuş Ejder (güney) olan ve 4 yöne konumlandırılan takımyıldızlardır. Bunların evreni durmadan çevirdiği varsayılır. 5. ejderha ise merkeze yerleştirilir. Merkezde bulunan bu ejderhanın göksel karşılığı, göğün ortasındaki Draco TakımyıldızıEdır. Çünkü gökyüzünün merkezinde olduğu düşünülen Kutup Yıldızı'nın hemen yanında bulunur.

Eski Türk Kozmolojisinde Akrep, Yay ve Terazi ile birlikte Yılancı Takımyıldızı, "Ejderha Takımyıldızı" olarak bilinir. Ejderha Türklerde "zaman tengrisidir" ve "evreni evirir". Evren aslında köken olarak Eviren-çeviren anlamı da taşır ve EJDERHA demektir. Çünkü evren durmadan döner. Döndüğü merkez ise Samanyolu galaksisinin merkezindeki kara deliktir. Kara delik etrafındaki takımyıldızlar Ejderha Takımyıldızı'nı oluşturur. İşte bu sürekli dönen "Kozmik Ejderha" Ouroboros ikonografisi ile simgeleşir.

Resim26: 18. yüzyıla ait bir çizim. Hayat ağacının önünde sonsuz yaşam döngüsünü ifade eden Ejderha. Başında tacı ve kanatları olan gök ejderi, aşağıda olan yer altı ejderi. Hayatı ve ölümü ifade eder.

Levent Şahverdi Arşivi

İskandinav runik yazıtları ve bunlarla birlikte kayalara resmedilen ejderha (yılan) tasvirleri, aslında Türk kozmolojisinde olduğu gibi evreni ifade eder.

Resim27: İskandinav hayat ağacı, ejder-yılan, hayat çiçeği ve galaktik merkezi gösteren bir evren tasarımı. Ortadaki daire galaktik merkezdir. Sağında ve solunda bizim rumi, Hristiyanların zambak, Budistlerin lotus adını verdiği hayat çiçeği yer alır. Hayat ağacının dalları yukarı doğru uzanır. Ağacın dallarındaki kadın ve erkek figürleri ilk insanı ve yaratılışı sembolize eder. Taşın etrafındaki kozmik ejderhadır. Bu taş bir evren tasarımıdır, yaratılışı anlatır ve yaratılışın başlangıç yerine işaret eder.

İskandinav mitlerindeki Hayat Ağacı Yggdrasil'in tepesindeki bir kartal, ağacın köklerinden çıkan çıngıraklı yılan Nidhoggr ile sürekli savaş halindedir. Bu anlatı şaşırtıcı biçimde Orta Asya

Levent Şahverdi Arşivi

Türk mitlerindeki söylence ve ikonografiler ile örtüşür. İskandinav runik yazıların olduğu taşlar üzerindeki ejderha, yılan, hayat ağacı ve kalp şeklinde düğüm olarak gösterilen bölge galaktik merkeze, bir başka deyimle hayatın başlangıç noktasına gönderme yapar.

Resim28: Eski İskandinav yazıtları üzerindeki, evren-ejderha tasvirlerinin "merkezi noktasında" yer alan, "artı" ya da "haç" işaretleri, galaktik merkezi ve hayat ağacını ifade eder. Kalp şeklindeki düğüm Kalb-el Akrab adı verilen Antares yıldızı ile bağlantılıdır. Türk kozmolojisinde ejderhanın kalbi olarak bilinir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim29: Thor ve Jörmungand- Hymir. 18. yüzyıl el yazması. Efsanevi çekici ile Thor'un ejderhayı öldürmesi. Bu tasvirde dikkat çeken başka bir ayrıntı, ejderhanın ağzından çıkan hayat ağacının ya da hayat çiçeğinin Thor tarafından koparılması ifade edilmiş. Gılgamış'ın sonsuz hayata kavuşmak için, yaşam otunu araması ve bulması gibi.

Levent Şahverdi Arşivi

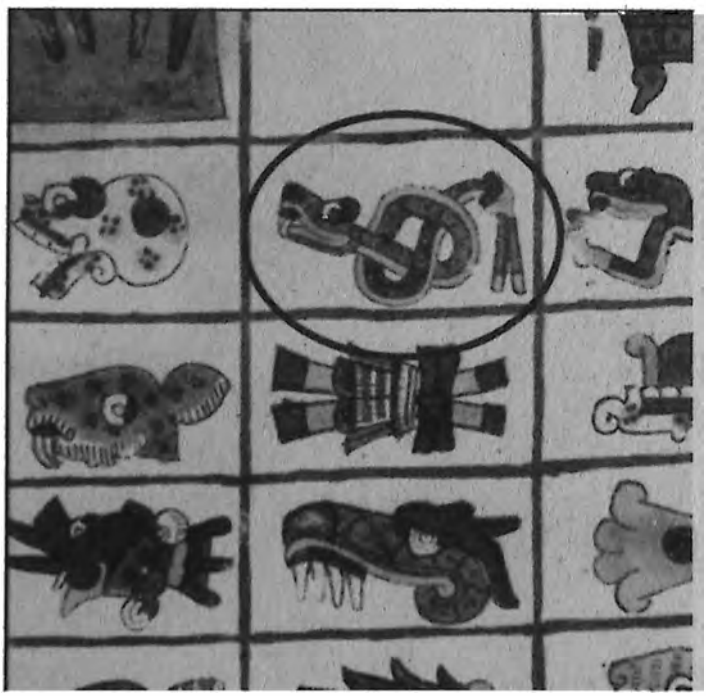
Resim30: Meksika Chichen Itza'daki çift ejder ikonografisi. Aynen Türk kozmoloji düşüncesinde ve sanatında olduğu gibi iki ejder tarafından çevrildiği düşünülen evren. Bu iki ejderha sonsuz döngüyü, daha da önemlisi galaktik merkez ve bu merkez etrafında dönen Samanyolu galaksisini ifade eder. Ejderhaların ağzından hayat ağacının dallarının çıktığı görülür. Ortadaki boşluk yıldızların öldüğü ve tekrar doğduğu yer olan kara deliktir.

Maya ikonografisinde de ejderha ve hayat ağacı birlikte görülür. Chichen Itza'daki çift ejder ve ortası delik taş, bir top oyunu için tasarlanmıştır. Bu delik yaratılışın başlangıç yeri olarak görülür ve galaktik merkezi ifade eder. Dünyadaki diğer benzerleri gibi aynı kozmik bölgeye gönderme yapar. Quezalcoatl/Kukulkan Mayaların sonsuz evren ve yaşam döngüsünü ifade eden Ouroboros'udur.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim31: Quezalcoatl/Kukulkan. Maya mitolojisindeki kuyruğunu ısıran ejderha. Ouroboros.

Resim32: Codex Borgia. Astronomik gezegen döngülerini ve mevsim geçişlerini çeşitli ikonografik semboller ile gösteren Mezoamerikan el yazması. Yazmada kalpli düğüm şeklinde göste-

Levent Şahverdi Arşivi

rilen yılan-ejder figürü, Türk minyatürlerindeki aşk düğümü sembolü ile benzerlik gösterir.

Maya ikonografisinde de Antares yıldızı, Türk minyatürlerinde çizildiği gibi kalp şeklinde gösterilmiş olabilir. Arapça Antares "Kalb-el Akrab" olarak bilinir. Türk kozmolojisinde ise "Ejderhanın Kalbi"dir.

Resim33: Altınordu Devleti parası, Akrep ve Yay Takımyıldızları. Kalp Antares.

Yakutların kendi köklerine ait söylencelerine göre ilk Yakut (Saha) yani ilk insan gökten inen bir yaratıktan türemiştir. Bu yaratık yarı at, yarı insan şeklinde idi. Tunguz söylencelerinde de başı insan gövdesi at olan bir avcıdan söz edilir. Erginlenme ritüellerinde şamanların gördükleri ruh, cin gibi tanrısal varlıkların kimisi yılanlara, kimisi insan başlı atlara benzer. İnsan başlı atlar ve geyikler, şamana yardım eden ve göksel esrimeli yolculuklarında onları taşıyan kutsal bineklerdir. Şaman mitolojisinde anlatılan bu in-

Levent Şahverdi Arşivi

san başlı geyik ve atlar çoğunlukla dişil varlıklardır. Yakut şamanlarının Hayvan Ana'sı vardır. Hayvan Ana şamana göksel yolculuğunda yardım eder. Muhtemelen bu varlıklar, yabanıl hayvanları koruduğu düşünülen ana tanrıça arketipinin türevleridir.

Bu söylenceler Yay Takımyıldızı ve yaratılışın merkezi kabul edilen galaktik merkez ile bağlantılıdır. Türk sanatında Yay Takımyıldızı yarı at yarı insan şeklinde çizilir. Elinde çoğunlukla yaratılış ile ilgili hayat ağacı tutar.

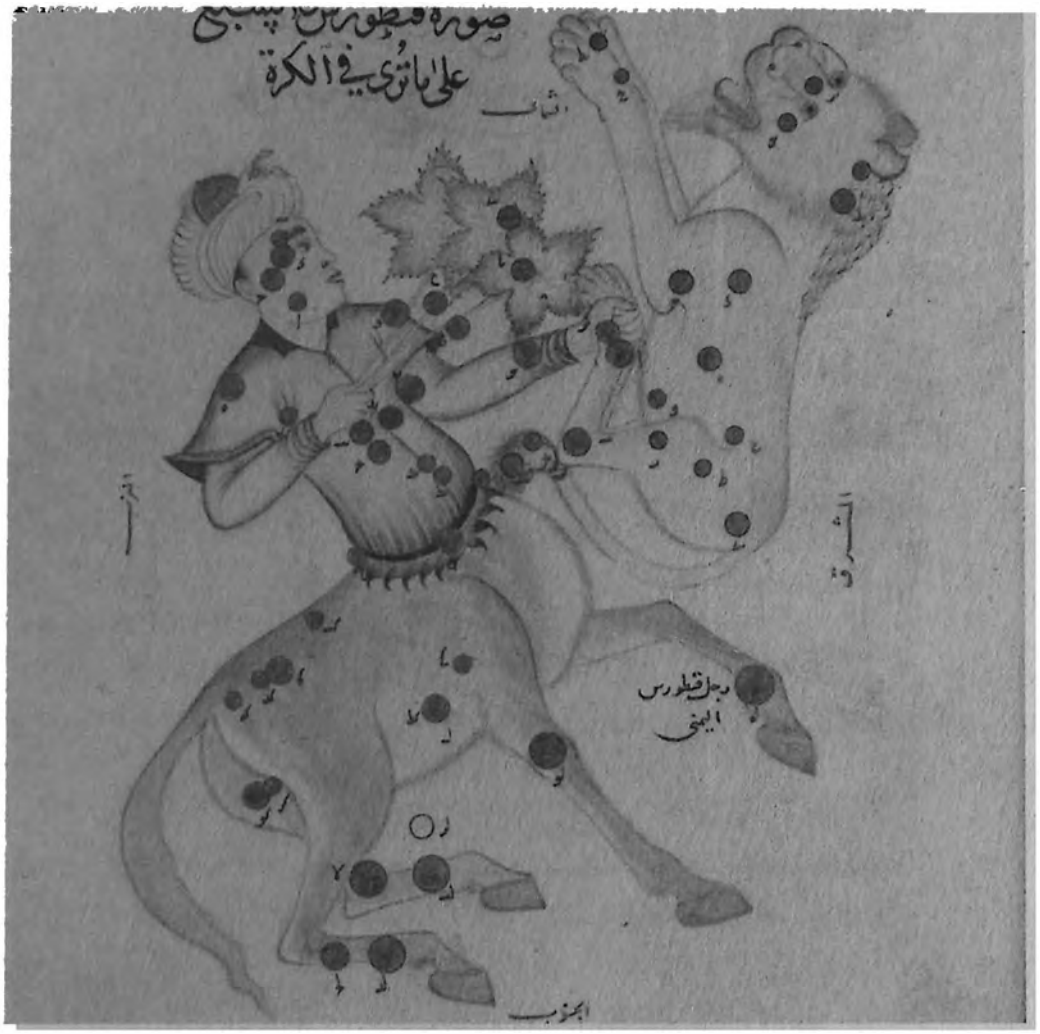
Resim34: Kazvini'ye ait bir minyatür. Centaur elinde hayat ağacını tutar. Türklerin eski kozmolojisinde Yay ve Akrep Takımyıldızı Ejderha Takımyıldızı ile sembolize edilirdi. Akrep'in kalbi sayılan Antares bu minyatürde de ejderhanın kalbi şeklinde ifade edilmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim35: Geyikler Türk mitolojisinde SIGUN otu yiyerek ölümsüz olmuşlardır. SIGUN GEYİK ya da SIĞIN GEYİK, kutlu geyiklere verilen addır. Kilen ya da kelen geyik TEK BOYNUZLU geyiktir. Geyik boynuzları hayat ağacının alegorisidir. Ağaç gibi her yıl düşer ve yenisi çıkar, sürekli kendini yeniler. Alageyik ya da benekli geyikler kutsal kabul edilir ve üzerindeki noktalar yıldız işaretleri sayılır. Bu tanımlamalar tamamiyle kozmolojiktir. Kutup Yıldızı'na GEYİK YILDIZI adı da verilir. Samanyolu'ndaki yıldızlar geyiklerin ayak izleri olarak tasavvur edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim36: Centaur ve Lupus Takımyıldızları. Centaur elinde hayat ağacı-çiçeği tutar. 'Book of Fixed Stars' (Kitāb suwar al-kawākib al-ṯābita) by ʿAbd al-Rahman ibn ʿUmar al-Ṣūfī. c. 1430-1440, Samarkand.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim37: Kazvini'ye ait bir minyatür. İslam mistisizminde İsrafil'in göksel karşılığı Jüpiter gezegenidir ve ejderhanın gezegeni olarak bilinir. Türk kozmolojisinde Ejderha Takımyıldızı doğu yönündedir. Jüpiter gezegeni ve ağaç unsuru da doğu konumuna yerleştirilir. Bu nedenle Türk sanatında İsrafil, ağaç ve ejderha ikonografileri ile betimlenir. Ayrıca Centaur yani Yay Takımyıldızı'nı yöneten gezegen Jüpiter'dir. Türk-İslam Centaur minyatürlerinde de bu yarısı insan yarısı hayvan olan mitolojik yaratığın elinde hayat ağacı vardır.

Yaratılışın başlangıç yeri olarak görülen bu nokta aynı zamanda "şifa ve tedavi" ile alakalı görülmüş, anlatılar ve ritüeller bu merkez etrafında şekillenmiştir. Eliade, eski toplumlarda evrenin, ilksel denizden çıkan ejderha ya da yılanın tanrı tarafından öldürülmesi sonucu, parçalarından yaratıldığını söyler. İlaçların, şifa ve tedavinin kökeninin de her zaman, evrenin yaratılışı efsanesinin içinde yer alması, yılan ve ejderhalar ile alakalı görülmesi de bununla ilgilidir. Yer altından çıkan suların, hastalıkları iyi ettiğine, insanları günahlarından arındırdığına ve kötü etkileri yok ettiğine inanılır. Türk folklorunda ab-ı hayat (hayat suyu) olarak söz edilir.

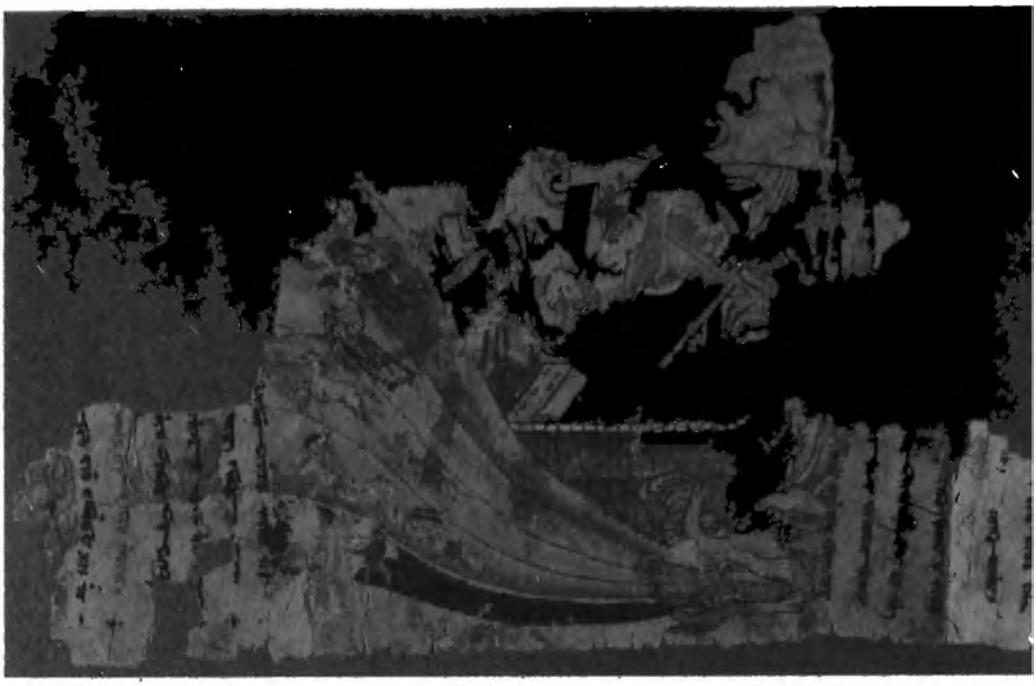
Levent Şahverdi Arşivi

Resim38: Ab-ı hayat-Sonsuz sulardan çıkan ejderha. Boynuzları ve yeni çıkmaya başlayan kanatları yeniden doğuş ve yaratılış ile bağlantılı bir sembolizmdir. Türk Uygur Fresk. 8-9.yy.

Uygur evren tasarımında, Türkçe sıruk adı verilen ve kozmik merkez ile bağlantılı, gök direkleri ve hayat ağaçları, dünyanın merkezi sütununu simgelerdi. Ağacın altında hayat suyunda bir ejderha olduğu ve ejderhanın bahar ayında kanatlanıp uçtuğu varsayılıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim39: Uygur harfleri ile yazılmış Uygur Türklerine ait bir yazma. Turfan. Ejderhanın ağzından çıkan varlıklar yaratılışın ejderhanın ağzından başladığını ifade eder ve galaktik merkeze gönderme yapar. Ejderhanın ağzından çıkan hayat ağacı ikonografisinin bir benzeri.

Eski tedavi ayinleri ve büyüler daima bu kozmik yılan ve ejderha ile ilişkilendirilmiştir. Türk ikonografisindeki şifa düğümleri, birbirine dolanmış yılan ve ejderha motifleri, kozmolojik yeniden doğuş düşüncesi ile alakalıdır ve "galaktik merkez" etrafındaki takımyıldızlara gönderme yapar. Bu takımyıldızlar eski Türk kozmoloji düşüncesinde Ejderha Takımyıldızı olarak bilinen Yılancı, Yay ve Akrep takımyıldızlarıdır.

Tibet yaratılış mitolojisinde, nagalar ve ejderhalar ile birlikte, ilk "iyileştirici" ve "ilk ilaçlar" da belirmiştir. Şifanın ve ilaçların kökenini gökyüzünde arayan insan, "ilk şifacıyı" da gökyüzüne yerleştirmiştir. İlk hekim batıda "Asklepios" doğuda "Lokman Hekim" olarak bilinir. Asklepios daima asasına dolanmış bir yılan ile ifade edilir. Bu onun şifa gücü ile alakalıdır. Bu kozmik şifacının gökyüzündeki arketipi Yılancı Takımyıldızı'dır. İki eliyle çok

Levent Şahverdi Arşivi

büyük bir yılan taşır ve "yaşlı adam arketipi" görünümündedir. Unutulmamalıdır ki ejderhalar ve yılanlar mit ve masallarda daima yaşam otu ve hayat ağacı ile birlikte görülür ve "gizli hazine"nin bekçileridir.

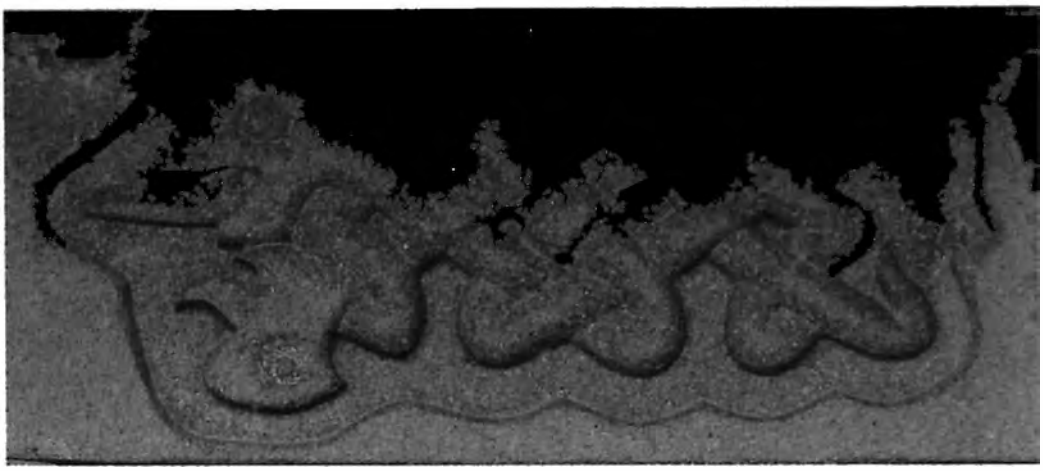
Resim40: 12.yüzyıl Türk Selçuklu şifa tası. Gökyüzündeki iz-düşümü Ejderha Takımyıldızı olan takımyıldızlar resimlenmiş. Lupus (Kurt), Akrep, Yılancı takımyıldızları. Şifa düğümü, evreni çevirdiğine inanılan çift ejder figürünün kuyruğu olarak ifade edilmiş.

Türk şifa düğümlerine Kaşgari, "TÜG-SİN" adını verir. Sin yıldızı, Antares yani Akrep'in kalbi adı verilen, aşk düğümü ve şi-

Levent Şahverdi Arşivi

fa düğümleri ile gösterilen semboldür. Kaşgari'nin bu sembolü Tüg-sin olarak adlandırması bu bağlamda çok anlamlıdır. Tuğ kelimesi "sembol-işaret" olarak düşünülürse, Sin'in işareti anlamını da karşılar.

Yılan ejderha ikonografisi Selçuklu şifa taslarında sıkça kullanılmıştır. Paraların üzerinde şifa düğümlerine rastlanır. Özellikle Selçuklu ikonografisinde, şifahanelerin duvarlarında birbirine dolanmış ve düğüm olmuş yılan ya da ejderha rölyefleri sık görülür. Çok değerli Hoca Süheyl Ünver, bu sembolün TIP SEMBOLÜ olmasını önermiş ve kabul edilmiştir.

Resim41: Birbirine dolanmış-düğümlenmiş yılan-ejder. Çankırı Atabey Ferruh Darüşşifası. 12-13.yy. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in tıp sembolü olarak önerdiği ikonografi.

Eliade'ye göre "düğüm" yoluyla büyü yapmak çok eski bir dinsel ritüeldir. Bağlama ve düğüm atma yoluyla yapılan sağaltım yöntemleri bilinmektedir. Türk sanatında, birbirine dolanmış ve düğümlenmiş yılan ve ejderhalar, şifa düğümü adı verilen ikonografiler, bu bağlama ve düğümleme ayinleri ve büyüleri ile alakalıdır. Düğümleme ve bağlama büyüleri, metafizik anlamda yeniden doğuşu sağlamak ve şifa vermek amacıyla yapılır.

Şifa düğümü ve yılan ikonografisine İskandinav yazılı taşlar üzerinde de rastlanır.

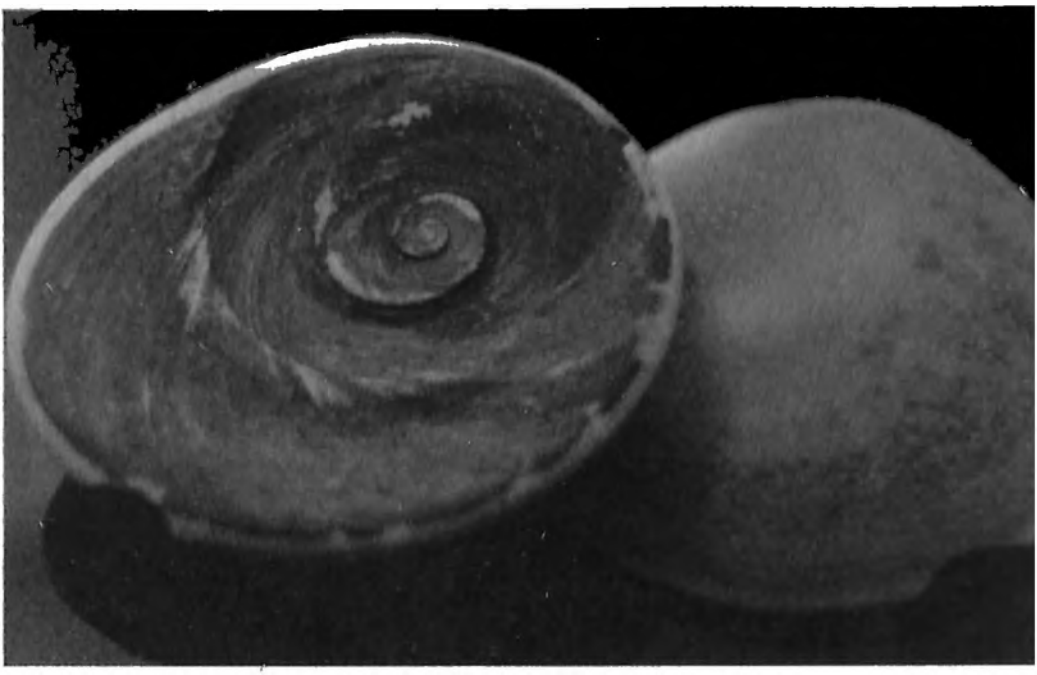
Levent Şahverdi Arşivi

Resim42: Sonsuzluk Düğümü adı ile bilinen ve evrenin devrevi döngüsünü ifade eden ikonografi. İskandinavya.

Sinop ve çevresinde yılanın şifa veren gücü yılancık taşı adı verilen bir tedavi yöntemiyle devam etmektedir. Yılancık adı verilen hastalığın tedavisi ocaklı hocalara muska yaptırmak, parmağa ip bağlamak ve yılancık taşı yapıştırmak suretiyle olmaktadır. Çoğu arkaik toplumlarda ip, daima yılan ile ilişkilendirilmiştir. Hatta şamanların örgülü saçları ve giysilerinin üzerindeki saçaklar ve ipler de yılan olarak yorumlanır. Yılan sonsuz yaşamın sembolü olarak günümüzdeki tıp sembollerinde de yerini almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim43: Yılancık taşı. Eliade'ye göre spiral semboller daima sular, yılan ve ay ile bağlantılı ve doğurganlık-yeniden doğuş ile alakalı sembollerdir. Yılancık taşına bu özel anlamın yüklenmesi de onun görünüşüyle alakalıdır.

Sümer mitolojisinde tuzlu su tanrıçası Tiamat ve tatlı su tanrıçası Apsu birleşir. İlk önce erkek yılan "Lakmu" sonra dişi yılan "Lakamu" oluşur. Bunlar birbirine dolanır ve gök-yer yaratılır. Aynı ikonografiyi Çin yaratılış anlatılarında ve sembolizminde de görebiliriz.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim44: Çin yaratılış mitolojisindeki Fuxi-Nuwa. Turfan'da bulunmuş bir mezar örtüsü. 8-9.yy. İnsan bedenli birbirine dolanmış yılan-ejder. İkili Çin mantık ve düşünce sistemine göre eril ve dişil zıtlıklar ilkesi. Zıtlar birbirini gösterir ya da yaratır düşüncesi ile bağlantılı bir evren ve yaratılış ikonografisi. Bu düşünce tarzı Uygurları da etkilemiş ve sanat eserlerine ve mitolojilerine yansımıştır. Kadın ilkesinin elinde "pergel", erkek ilkesinin elinde "gönye" vardır. Daire gökyüzünü ve onun sonsuz dairevi şeklini, kare ise yeryüzü ve onun dört yönünü sembolize eder.

Dünya mitolojilerinin birçoğu evrenin, kaostan ve sulardan yaratıldığını anlatır. Temelde kaos su canavarı ile cisimlenir. Su ca-

Levent Şahverdi Arşivi

navarının ya da ejderhanın parçalanmasıyla evren yaratılır. Yeniden doğuş için böyle bir ritüelin gerçekleştirilmesi gerekir. Mitolojilerin önemli bir bölümü kahraman ve ejderhanın mücadelesini anlatır. Bu iki arketipik sembolü ikonografilerde ve sanat eserlerinde de görebiliriz. Lord Raglan'ın geleneksel kahraman kalıbı çözümlemesinde kahraman, ejderha ya da canavarla savaşır ve zafer kazanır. Bu zaferin sonucunda sevgilisi ile evlenir. Campbell'a göre mitolojilerde, kahramanın "sevgilisine" olan yolculuğu, epey zorludur. Bu yolculuk esnasında ejderhalar ve yılanlar ile savaşmak ve onları yenmek zorundadır. Psikanalitik açıdan bakacak olursak bu tür sınavlar, "kozmik erginlenme" ile alakalıdır. Mitolojilerde "kadın" sadece kadın değildir. Kadın kozmos ile özdeşleştirilen ve ulaşılması gereken tanrısal boyutu simgeler.

Bu mitolojik varlıklar aynı zamanda "eşik muhafızlarıdır". Erginlenme törenlerinin vazgeçilmez arketipleridir. Tüm dünya mitlerinde kahramanın aşması gereken zorlu bu büyülü eşik bekçileri tarafından korunur. Kahramanın olgunlaşması ya da Türkçe "ermesi" için ölüp yeniden doğması gerekir. Campmbell, "Kişisel sınırları aşmanın acısı, ruhsal büyüme acısıdır." der. Mitoloji, felsefe ve sanat bireye ufukların ötesini açmakta yardımcı olur ve eşikler geçilirken "kahraman", ejder üstüne ejder öldürür. "Kozmik Adam" metamorfik değişimini ya da kendi içsel yolculuğunu, kozmik ejderha, kozmik sular, kozmik ağaç ve kozmik tanrıça gibi imgeler vasıtası ile gerçekleştirir.

Türk tasavvuf felsefesinde ejderha, öldürülmesi ve aşılması gereken egoyu sembolize eder. Campbell'a göre günahlardan arınma ve inisiyasyon, günah olduğu düşünülen, bilinçaltına bastırılmış İD (İlkel Dürtüler) ve Ego'nun terk edilmesinden ibarettir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim45: Türk Selçuklu rölyef. 12-13.yy. Ejderha öldürme sahnesi ifade edilmiş.

Bu muhafızlar Yunus Peygamber'in anlatısında olduğu gibi balina ya da deniz canavarı şeklinde de olabilir. Bu anlatıda Peygamber, balığın karnından yeniden doğmuş ve dolayısıyla erginlenmiş olur. En eski örneklerine Babil'de Oannes adı ile rastlanır. Balığın içinde gösterilen bir adam şeklindedir. Oannes ve Yunus kelimelerinin benzerliği de dikkat çekicidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim46: Oannes.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim47: Suriye. M.Ö. 10-9. yy. İki eliyle yılan tutan, balık kuyruklu adam. Şifa ve sağaltım gücü olduğu, elindeki yılan simgeleri ile sonsuz sular ile bağlantısı ise bolluk bereket ve yeniden doğuş ile ilişkilendirilen balık ikonografisi ile ifade edilmiş. Gökyüzündeki izdüşümü "kozmik şifacı" Yılancı Takımyıldızı gibi görünüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim48: Jami'l al-tawarikh 1400. Yunus Peygamberin balığın içinden yeniden doğuşu.

Kuyuya düşen ve kurtulan Yusuf Peygamber de bir anlamda inisiye olmuştur. Kuyu tanrıçanın rahmi ve dünyanın göbeğidir. Sular, yeniden doğuşu ve yenilenmeyi simgeler.

Mitolojik anlatılar, insanın idrak seviyesinin yükselmesi için bir merdiven basamağı işlevi görür. Bilinç düzeyindeki her sıçrayış yeni bir düşünce biçimi ve mitoloji yaratır. Mitler ve masalların bir çoğu engellerle dolu, ruhsal yolculuk anlatısından bahseder. Ejderhalar, yılanlar, canavarlar, balinalar, aşılması gereken tanrısal varlıklardır. Hazine yani kutsal aydınlanma ancak bu şekilde elde edilebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim49: Ağayib al-maḫlūqāt va ġarayib al-mawǧūdāṭ' ou ['Ağāyib-Nāma] Muḥammad b. Maḥmūd b. Aḥmad Ṭūsī Salmānī 14-15.yy. balık, yılan ya da ejderhanın ağzından yeniden doğmak, Türk şaman erginlenme ritüellerindendir ve yeniden doğuş imgesidir.

Sümer mitolojisinde Tanrı Marduk, Ejderha Tiamat'ı öldürmüş ve bu şekilde evren yaratılmıştır. Pek çok mitoloji ve anlatıda, evrenin yaratılması ve zamanın başlangıcı ejderhanın ölümüyle olur. Tanrıların evreni yaratışlarını taklit eden insan, evin temelini atmadan önce kurban keser. Ejderhanın öldürülmesi dünyasal zamanın yeniden başlatılması demektir. Ejderhayı öldüren dünyasal zamandan, kutsal zamana geçiş yapabilir. Kutsal zaman ebedi şimdiki zamandır.

İlkel insan mantığında zaman çizgisel değil, döngüseldir. Yaratılış her yıl tekrarlanır, zaman devrevi yani dönemsel ve periyodiktir. Bunu ifade eden en güzel örnek Ouroboros, yani kendi kuyruğunu ısıran ejderha ya da yılan ikonografisidir. Doğanın her yıl ölüp yeniden yaratıldığını ifade eder ve insanda öteki dünya inancının ya da ölümsüzlük isteğinin sembolüdür. Güneş'in batıp yeniden doğması, mevsimlerin sürekliliği ve en önemlisi Ay'ın dön-

Levent Şahverdi Arşivi

güleri, arkaik insanın bilincinde zamanın sonsuz olduğu ve büyük çevrimlerden oluştuğu düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Türkçedeki bir senelik döngüsel zamanın ifadesi olan "yıl" sözcüğü de "yılan" ile ilişkilidir. Ouroboros yani kendi kuyruğunu ısıran yılan ya da ejderha devrevi zamanı sembolize eder.

Resim50: Altınordu Devleti paraları üzerindeki kendi kuyruğunu ısıran kurt-ejder ikonografisi. 14.yy. Sağdaki parada kuyruk düğümlüdür ve ejderhanın kalbi olan Antares yıldızını simgeler.

Resim51: Türk Selçuklu rölyef. 12-13.yy. kendi kuyruğunu ısıran kurt-ejder. Türklere ait Ouroboros ikonografisi. Düğüm şeklinde gösterilen, Akrep'in-Ejderha Takımyıldızı'nın kalbi Antares yıldızıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Sümer mitolojisinde ölümsüzlüğe sahip olan ve Ay'ın en eski yersel arketipi sayılabilecek hayvan yılandır. Yılan Gılgamış'ın elindeki ölümsüzlük otunu yiyerek sonsuz hayata kavuşmuştur. Yılanın deri değiştirmesi ve kendini yenileme özelliğinden dolayı bu anlatıda yer aldığı düşünülebilir. Yılanın yaratılış ve türeyiş mitleri ile de bağlantısı vardır. Birçok mitolojik söylencede yılanın çocuk getirdiğine inanılır. Musevi mitolojisinde insan soyu, yılanın sunduğu elmayı yiyen Adem ve Havva'dan türer.

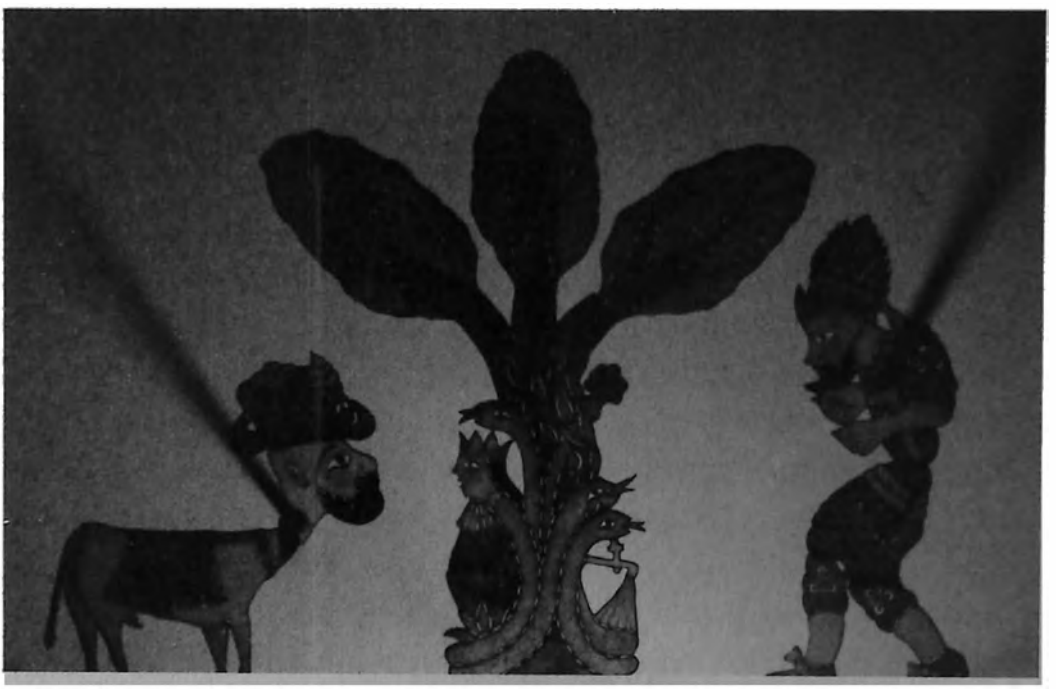

Resim52: Hz. Nuh ve gemisi. Bu minyatürde de görüldüğü gibi yeniden doğuş ve türeyiş ile ilgili mitlerde, galaktik merkez etrafındaki takımyıldızların ikonografik sembolleri resimlenir. Ejderha, yılan, sular, hayat ağacı-çiçeği daima ön plandadır. Kadim öğretilerde, galaktik merkez yaşamın başladığı ve bittiği yer olarak düşünülür.

Sayısız mitolojide yılanlar ve ejderhalar suların bekçileridir. Ejderhalar suyun ruhudur. Denizler, göller ve ırmaklar onların yaşam alanlarıdır. Yağmur yağdırır ve şimşekleri onlar gönderir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk minyatürlerine baktığımızda Hz. Nuh'un gemisinin baş kısmında "ejderha" figürü dikkat çeker. Mitlerde "tufan" çoğunlukla ejderha ile ilişkilendirilir. Eliade'ye göre kocaman bir ejderha görünümünde olan Yayık "Tufan Prensi"dir. Ve yine Eliade'ye göre ejderhalar deniz canavarının, karanlık kozmik suların, gecenin ve ölümün, şekilsiz ve hayali olanın, henüz bir biçime sahip olmayan her şeyin simgesi olan "İlksel Yılan"ın örnek figürüdür. Evren ve insanlık nasıl sudan yaratılmışsa, tufan ile birlikte bir yok oluş ve yeniden yaratılış söz konusudur. Tufan ayın 3 gün gökyüzünde görünmediği günlerde olur. Bunu yeni ay ile birlikte yeniden doğuş izler. Bu mitolojiler Ay ile bağlantılı görülebilir. Ay suları yönetir ilk ölen ve dirilen kahraman-tanrı Ay'dır. Meksika ve Avustralya mitlerinde Ay kızar ve tufanı yapar. Su kutsal ruhun ikametgâhı olarak görülür. Canlı varlıkları yaratma emrini ilk alan sudur.

Resim53: Türk gölge oyunu tasvirleri. Ortada üç dallı hayat ağacı, hayat ağacı ile bağlantılı musluktan akan, hayat suyu, hayat ağacındaki, bedeni yılan ana tanrıça arketipi ve ana tanrıçayla birlikte yılan ikonografileri. Fotoğraf: Cengiz Özek

Levent Şahverdi Arşivi

Dünya mitlerinde, Zeus Typhon'u, Marduk Tiamat'ı ve İndra Vritra'yı öldürür. Tüm bu kozmik ejderhalar aynı zamanda tufan ile ilişkilidirler. Evrenin tekrar yaratılması için ejderhanın ya da canavarın öldürülmesi, yani "kurban" edilmesi gerekir.

Resim54: Neo-Assyrian, M.Ö. 900-750 Elinde şimşek sembolleri olan Tanrı Marduk, Marduk Jüpiter gezegenidir ve simgesi ejderhadır. Tiamat tek boynuzlu ejderha şeklinde düşünülmüş, elbette evreni ve yaratılışı ifade eder. Ejderha çiziminin Hz. Nuh'un gemisine benzemesi de ilginçtir. Sular hayat suyu ile ilişkilidir ve ejderha evrenin cisimleşmiş sembolüdür. Bu resimdeki ikonografiler, galaktik merkez ve etrafındaki takımyıldızlara gönderme yapar.

Campbell'a göre tufan, (sonsuz sular ya da hayat suyu) evrenin simgesel döngüsünün merkezi yani galaktik merkezden çıkar. Bu merkezî kaynağın altında ejderhanın ya da kozmik yılanın başı vardır. Yaşam ağacı yani evren bu noktadan büyür. Tepesinde Güneş kuşu kartal vardır, köklerinden hayat suyu akar. Yaratılış mitolojilerinde ejderha, kartal ve yılan çok önemli rol oynar. Hayat ağacı ve hayat suyu mitolojilerde birlikte görülür. Bu bölge, yılan ve ejderhalar tarafından korunur. Kahramanın ölümsüzlüğü elde etmesi için burayı bekleyen yılan ya da ejderhayı yenmesi gerekir.

Levent Şahverdi Arşivi

Canavarlar, ejderhalar ve yılanlar insanın ölümsüzlük yolundaki en büyük rakipleridir.

Kartal ya da karakuş mizan yıldızı Jüpiter'in diğer bir adıdır. Ülgen'in kuşu da kartaldır. Gökyüzündeki arketipi Jüpiter olan Zeus'un da kartalı vardır.

Eski Türkler ejderhaya luu, evren, yılan, nek, büke gibi isimler verirdi.

Altay Türkleri gök gürültüsü ve şimşek gibi göksel fenomenleri, öldürülmesi gereken canlı bir varlık şeklinde düşünmüşlerdir. Gök gürültüsü ve şimşeğin ejderha ya da ejderha benzeri mitolojik bir hayvan tarafından gönderildiği düşünülür.

Türk sanatında Yay burcu ikonografisinde yer alan, okunu ejderhaya doğru çevirmiş erkek figür, gök gürlediğinde, Türklerin gökte olduğunu düşündükleri ejderhaya ok atması ile aynı anlamda olabilir. Arkaik dönemde Türkler gökten şimşek düştüğü zaman gökyüzüne ok atardı.

Resim55: Türk Artuklu Devleti parası. İnsan başlı at gövdeli ve kuyruğu ejderha başlı at. Yay Takımyıldızı'nı ifade eder. Türkçe yay, "parçalayarak kurban vermek" anlamında da kullanılır. Bu terim mitolojilerde, ejderhanın tanrı tarafından parçalanarak evreni yaratmasına gönderme yapar. Türk mitlerindeki Yayık Han kocaman bir ejderha görünümündedir ve denizlerin ve suların bekçisidir. Türk mitolojik düşüncesinde, şimşeğin gökyüzündeki ejderha

Levent Şahverdi Arşivi

tarafından gönderildiği inancı vardı. Bu nedenle Türkler gökyüzüne ok atardı. Bu görsel tasarımda da aynı düşünce ifade edilmiş.

Türk Altay mitolojisinde denizde yaşadığı düşünülen iki ejderyılan Abra ve Yutpa'dır. Şamanlar bunların tasvirlerini kendi giysilerinin üzerinde taşırlar. Buryatlar süt gölünün ortasında bulunan hayat ağacına sarılı vaziyette, Abra ve Yutpa'nın yaşadığını düşünürler.

Resim56: Orta Asya şaman giysisi. Gömleğin sağ ve solunda Abra ve Yutpa ikonografisi.

Levent Şahverdi Arşivi

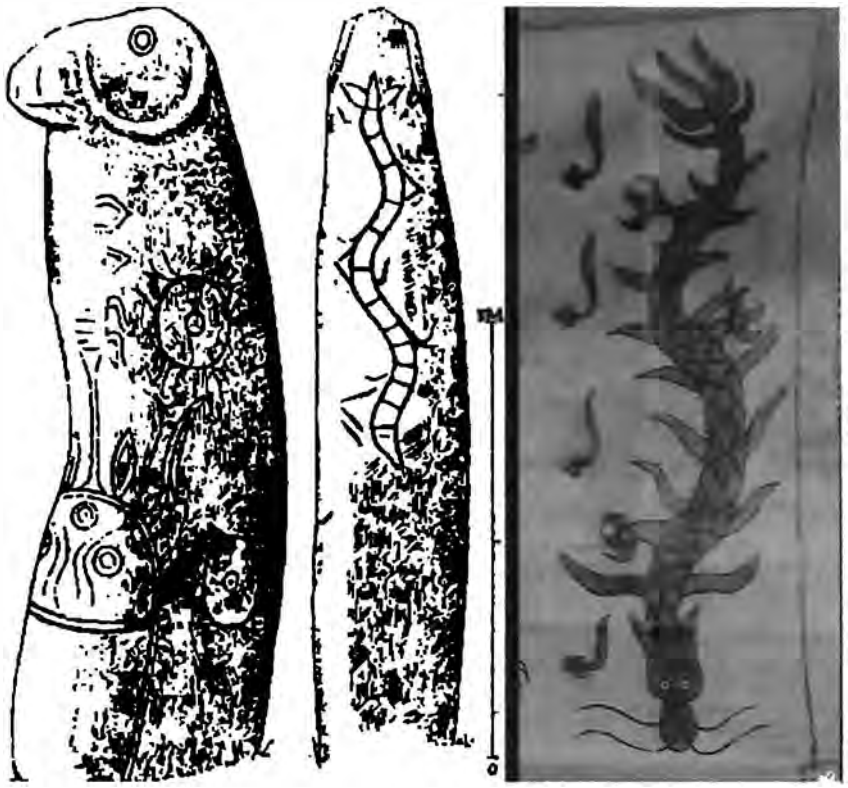

Resim57: Perm Hayvan Stili adı verilen ve Sibirya Perm bölgesinde bulunan bronz tasarımlardan bir tanesi. Evreni evirdiği düşünülen çift ejder. (6-7.yy.)

Ülgen yeri ve göğü yarattıktan sonra, dünyaya destek olması için de 3 balık yaratır. Bu balıklar dünyanın iki yanında ve biri de tam ortada durur. Ortadaki balığın başı kuzeye dönüktür. Tufan bu balığın yönünü değiştirmesi ile olur.

Dünyayı taşıyan balık söylencesi ya da yer altında ve denizin dibinde bulunan balık vb. yaratıklar Türk mitlerinde de vardır. Altay mitlerinde Abra ve Yutpa adında ejderhavari iki balık yer altındaki büyük Bay Tengis'te (Deniz) yaşar. Bu iki varlığın kumaştan ve örgülerden yapılmış tasvirlerini şamanlar elbiselerinin üzerinde taşırlar. Dört ayaklıdırlar ve çatallı bir kuyrukları vardır. Bunlara ruh ve ata anlamına gelen "tös" denir ve saygı duyulur.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim58: M.Ö. 2000 Hakasya Okunev kültürüne ait koç başlı bir bengütaşın üzerindeki yılan tasviri ve bir Orta Asya şaman giysisi üzerindeki Abra-Yutpa tasviri. Üç çatallı kuyrukları benzerlik gösterir.

Yakut kozmolojisinde dünya ve kara-yer Baykal Gölü'nün üzerinde durur. Baykal Gölü'nde dünyayı tutan kocaman bir balık vardır. Adı Arağıt Balık'tır. Baykal Gölü'ne Arağıt Bayağal adı da verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim59: Yer altı dünyası ve sular ile ilişkilendirilen ve yeryüzünü-toprağı sabit tuttuğu varsayılan balık ikonografisi, Türk Uygur ve Selçuklu sanatının ve kozmolojisinin vazgeçilmez motifidir.

Altay mitlerinde kuzeyde ve tam ortada duran balık, aslında kozmolojik bir söylem olabilir. Bu balık zincirlerle bu "Orta Merkeze" bağlanmıştır. Küçükayı Takımyıldızı da tam kuzeydedir ve Demir Kazık yıldızına zincirler ile bağlanmıştır. Bunlar 7 kurt olarak düşünülür. Türk kozmoloji düşüncesinde Kutup Yıldızı ya da Kuzey Yıldızı yerin ve göğün merkezinde ortasındadır. Demir Kazık ya da göğün çivisi adı da verilir. Bu kazık yerinden çıkacak olursa evren dağılacak ve kıyamet kopacaktır. Aynı şekilde bu orta direğe ya da merkeze bağlı olan balık, başını oynattığı zaman yer sarsılır ve depremler meydana gelir. Bazı Sibirya kavimleri balığın yerine ejderhayı da koyar. Emel Esin'e göre balık, ejderhanın kozmik döngüsünde kullanılan bir ikonografi idi.

Ejderha, balık, yılan gibi, yer altı ve denizler ile bağlantılı diğer bir hayvan kurbağadır. Şamanların giysilerinde en alt kısımda yer alır. En üstte iki başlı kartal, ikisi arasında yeryüzü hayvanları vardır. Bu hayvanlar, üç kozmik bölgeyi gök, yer ve yer altını ifade ederler.

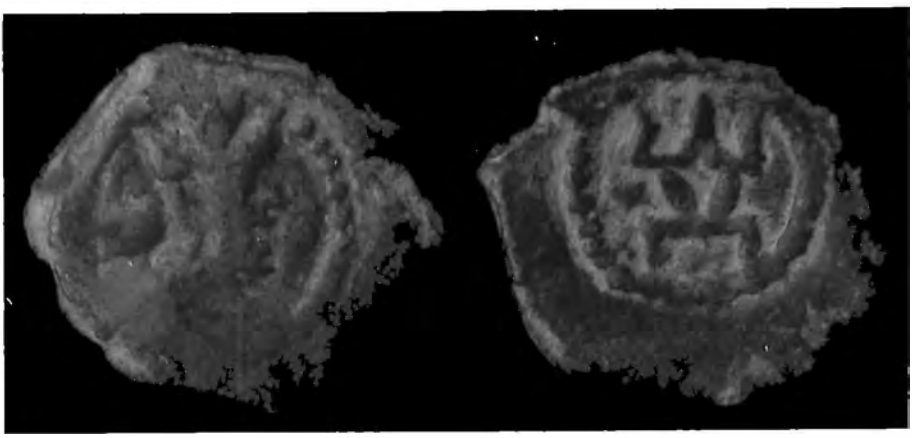
Levent Şahverdi Arşivi

Resim60: Yakut şaman giysileri. En üstte çift başlı kartal, ortada yeryüzü hayvanları, alt kısımda iki başlı ejderhanın ağzına da benzetilmiş, kurbağa ikonografisi yer alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim61: Ak Hun parası üzerindeki stilize kurbağa tamgası.

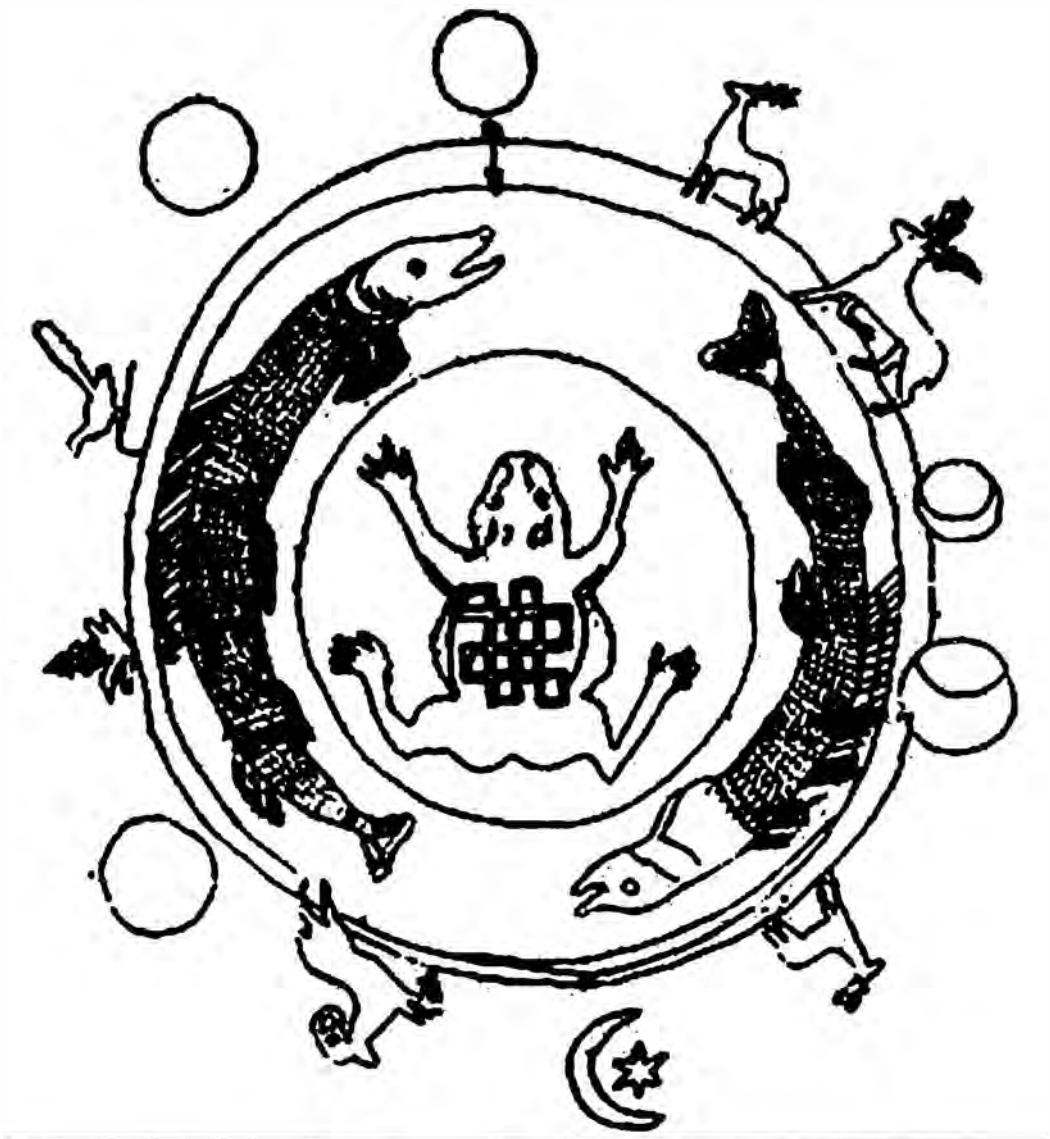

Resim62: Çin'de bulunmuş Hunlara ait kurbağa tılsımı.

Altay Türklerine ait takvimin ortasında iki balık ve merkezde bir kurbağa ile kurbağanın sırtında sonsuz döngüyü ifade eden "hayat düğümü" yer alır. Bu iki balık Türk kozmoloji düşüncesinde dünyayı ve evreni çevirdiği düşünülen iki ejderha ile özdeştir. Ortadaki kurbağa ise Ay ile bağlantılıdır. Kurbağa Eliade'ye göre Ay hayvanıdır. Kurbağa Ay döngüsünü ve dolayısıyla Ay takvi-

Levent Şahverdi Arşivi

mini ve bakınca sonsuzluk hissi veren düğüm ise yine Ay ve Ay'ın ritmik devrevi döngüsünü ifade eder.

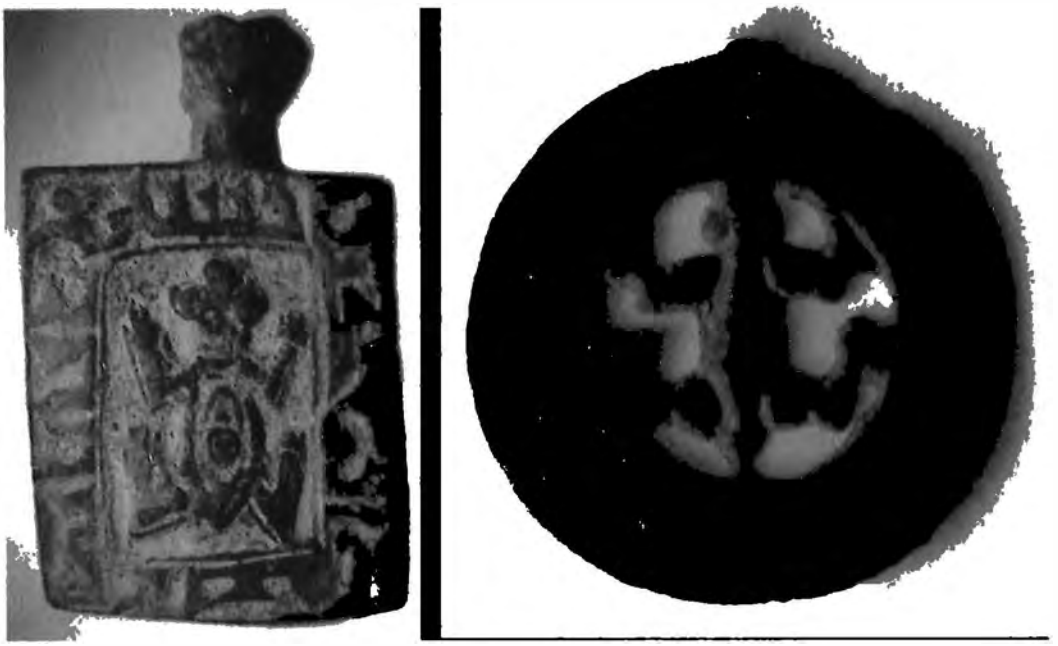

Resim63: Altay takvimi. Yer altındaki denizde yüzen Abra ve Yutpa. Ay hayvanı olarak düşünülen kurbağa ve sonsuz yaşam döngüsünü ifade eden hayat düğümü. Dairenin en dışında 12 ay ifade edilmiş.

Kurbağa ikonografisini Türk İslam dönemi tılsım benzeri bronz madalyonlarda da görebiliriz. Potanin tarafından derlenen Tuva söylencelerine göre yeryüzü bir kurbağanın üzerinde durur. Anla-

Levent Şahverdi Arşivi

tıya göre eski zamanlarda bu kurbağa kımıldamış ve Ulu Talay yani büyük deniz dalgalanmış ve tufan olmuş. Bu anlatıdan da anlaşılacağı gibi kurbağa, sular ile ilişkilendirilen bir Ay hayvanıdır.

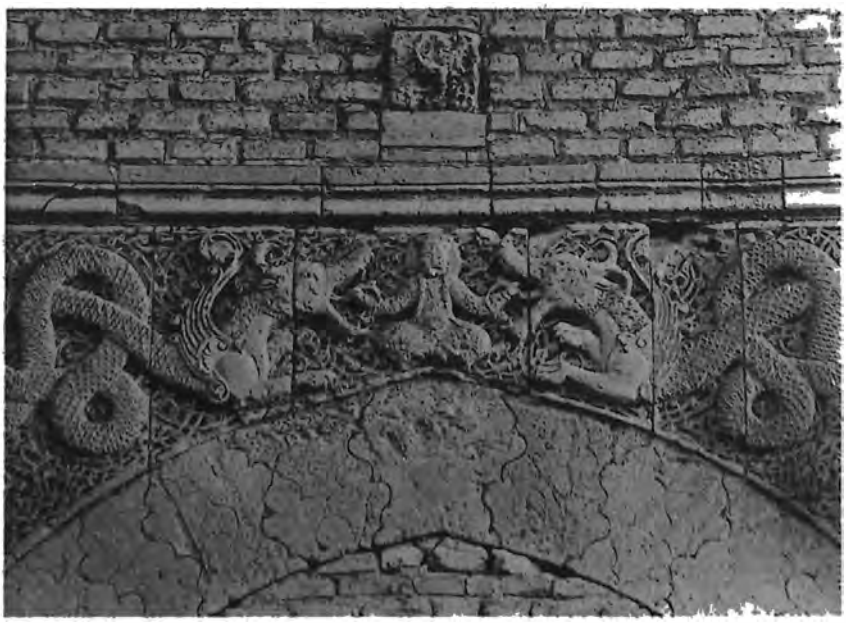

Resim64: Muhtemelen Karahanlılar Dönemi'ne ait tılsımlar. Kurbağa ay hayvanıdır, sular ve yağmurlar ile alakalıdır. Anadolu'da yağmur yağdırmak için kurbağa ıslatılır. "Çömçe gelin" çocukların oynadığı bir oyun, fakat eski devirlerde yağmur yağdırmak için yapılan bir ritüeldir. Tahta kaşıktan ya da kepçeden bir kadın kuklası yapılır. Kapı kapı dolaşılır ve bulgur ekmek toplanır. Çocukların elindeki oyuncak çömçe gelin üzerine su dökülür. Çömçe kepçe anlamına geldiği gibi, kurbağa yavrusuna da çömçe adı verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

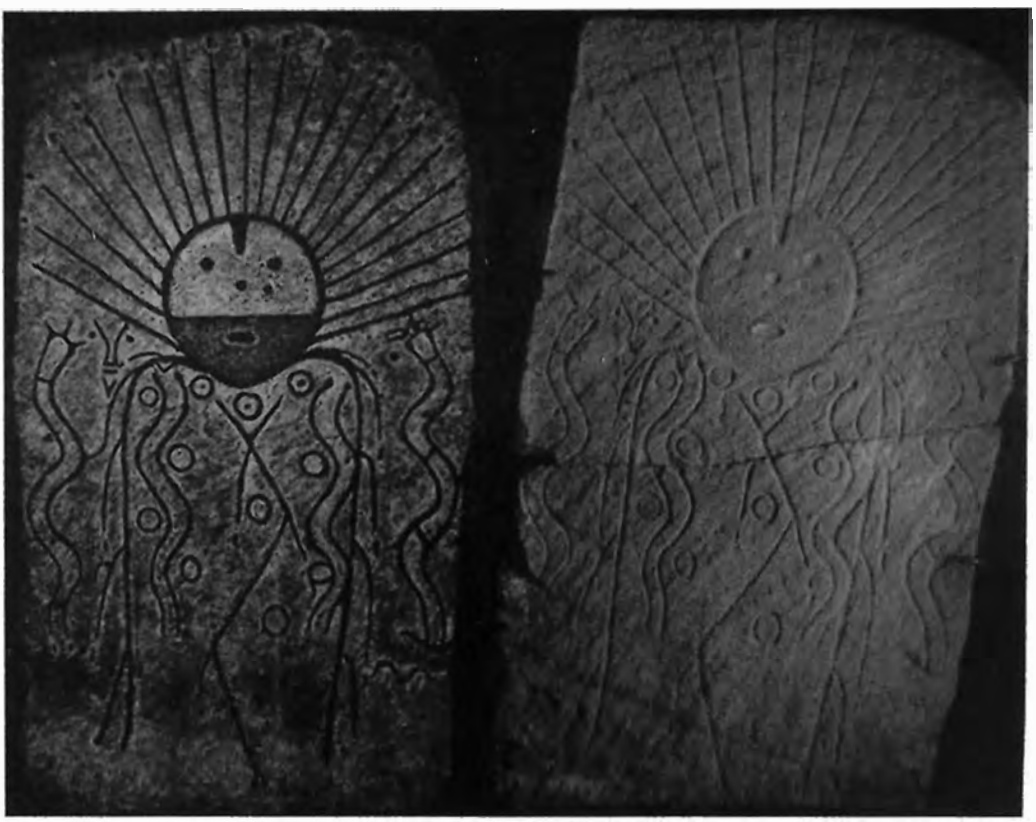
Resim65: Kubad Abad Sarayı çinisi. 12-13.yy. Türklerin hâkimiyet ve hükümdarlık sembollerinden biri de "balık" ikonografisidir. Balık Eliade'ye göre Ay ve Ay'ı döngüsü ile bağlantılı, yeniden doğuş ve üreme simgesidir. Ana tanrıça arketipinin türevlerindendir. Yaratılışın başlangıç noktasıdır.

Resim66: Bağdat yakınlarında bir Selçuklu ikonografisi. İki eliyle ejderhaları tutan bir Selçuklu Sultanı tasvir edilmiş. Bu sembolizm hâkimiyet ve hükümdarlık ikonografisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Söylencelerde kurbağanın aynen yılan gibi başının üzerinde değerli bir mücevher ya da taç taşıdığı söylenir. Kurbağanın üzerindeki düğüm ikonografisi, ejderhanın başı ve kuyruğu olarak yorumlanan Ay düğümleri ile de alakalı olabilir. Ay'ın Dünya etrafındaki yörüngesi ile Dünya'nın Güneş etrafındaki yörüngesinin kesiştiği noktalardır. Ay ve Güneş tutulmaları bu noktalara yakın yerlerde olur. Bu durum arkaik toplumlarda Ay'ın ve Güneş'in ejderha tarafından yendiği şeklinde düşünülür.

Resim67: Hakasya Okunev kültürü Güneş ve iki yılan petroglifi. M.Ö. 2000. Arkaik insanın ikili düşünce mantığı. Gökyüzü aydınlık ve Güneş, yer altı, karanlık ve yılan. İki boynuzlu yılan yer altında yaşadığı düşünülen Abra ve Yutpa olarak düşünülebilir.

Ahlat'taki Selçuklu mezar taşları üzerindeki kurt-ejder motifleri de Türk kozmoloji düşüncesindeki ejderha ve yılanın büyüsel ve dinsel anlamı bakımından önemlidir. Bu ikonografiler bütünüyle,

Levent Şahverdi Arşivi

yeniden doğuş özlemi ve öteki dünya inancı ile ilgilidir. Kolektif bilinçaltında ejderha ve yılanların yaşam otunu yiyerek sonsuz yaşama sahip olduğu düşüncesiyle bağlantılıdır. Yılan en eski Sümer söylencelerinde Gılgamış'ın elindeki yaşam otunu yiyen ve ölümsüz olan hayvandır. Yılanın Ay ve sular ile olan bağlantısı, derisini değiştirerek bir anlamda yeniden doğması sonsuz hayat düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Pek çok eski kültür, yaşamın kökeninin sularda olduğuna ve sulardan doğduğuna inanır.

Resim68: Selçuklu Türklerine ait mezar taşları ve Bilge Kağan'a ait anıt. Taşların üst bölümünde, birbirine dolanmış kurt-ejder kabartmaları yer alır.

Hunların ve Göktürklerin savaşa gitmeden önce atlarının kuyruğuna düğüm atmaları da bu büyüsel ritüel ile alakalı olabilir. Atlarını kozmik ejderha ile özdeşleştirip savaşta ölümden ve yaralanmalardan korunmak için kozmik şifa düğümü attıkları düşünülebilir. Türkler ejderhayı "kurt" ile bağlantılı gördükleri gibi, "at" ile de bağlantılı görmüşlerdir. Emel Esin'e göre "ejder at" efsanesi Türkler ile ilgiliydi ve "ejder aygırı" efsanesi Türkler arasında çok yaygındı. Hz. Hızır ile ilgili bir anlatıda, Hızır Süt Ak Göl'de yüzmekte ve uçmakta olan yüzgeçli ve kanatlı atlar görür. Bu atları yeryüzündeki atlar ile çiftleştirir. Yeryüzündeki cins atlar, özellikle "alaca atlar" işte bu sudan çıkan ejder atların soyundandır. Ala Yont Luu Oğuz boyunun karşılığı "ala at ejder" kelimeleridir. Şunu da hatırlatmak gerekir ki "Süt Ak Göl" Türklerde Samanyolu galaksisidir ve Hz. Hızır'ın gördüğü bu ejder atların gökyüzündeki

Levent Şahverdi Arşivi

arketipi ejderha yani Yay, Yılancı ve Akrep takımyıldızları ile çevrili yaratılışın başlangıç bölgesidir.

Resim69: Hakasya'daki Göktürk Dönemi petrogliflerinden, ejder at tasvir edilmiş.

Anadolu'da Hz. Hızır'ın ejderhayı yendiği ya da Hacı Bektaş'ın ejderhayı yeryüzündeki mağarasından gökyüzüne gönderdiği gibi söylenceler, ilkbahar ayında gece göğünde ufuk çizgisinden gökyüzünde yükselmeye başlayan Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim70: Muhammad İbn Mahmud Tsui. 16.yy. Ejder aygırı, su aygırı ya da ejder at ikonografisi. hz. Hızır'ın Süt Ak Göl'de gördüğü uçan kanatlı atlar. Kuyruğu ejderha şeklindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim71: Ejder aygırı, su aygırı ya da ejder at mitolojisi ile yakından bağlantılı olan bir minyatür. Türk-İslam astronomisinde Yay Takımyıldızı'nı ifade eder. Gövdesi insan, bedeni at olan bu yaratık Türklerin "Ejder At" efsanesi ile de ilişkilidir. Türklerin eski kozmoloji anlayışında Ejderha Takımyıldızı Yay, Akrep, Terazi ve Yılancı Takımyıldızlarını kapsar. Bu bölge Türklerin kozmoloji anlayışında yaratılışın başlangıç yeridir. Galaktik merkez, yaratılışın başladığı nokta yani kara delik bu bölgededir. Atlının elindeki hayat ağacıdır. Hayat ağacı ejderha ve Süt Ak Göl-hayat suyu yani Samanyolu galaksisi Türk mitolojilerinde masalsı bir dil ile anlatılır. Ejderhanın kuyruğundaki düğüm ejderhanın kalbi yani Antares'tir. Atın benekleri ise efsanevi alaca at olduğunu gösterir.

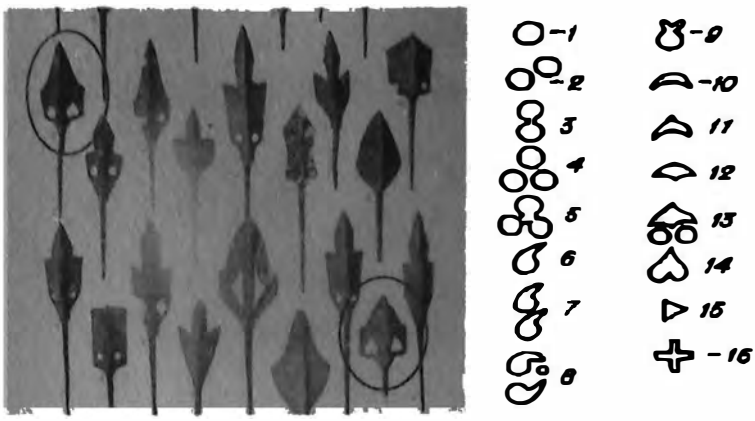
Levent Şahverdi Arşivi

Resim72: İskandinav bölgesindeki su aygırı ya da ejder at ikonografisi. Yüzgeçli ve kürekli atlar.

Türkler çok ilginç biçimde savaş aletlerinin üzerinde Antares ile bağlantılı bir ikonografi olan ejderhanın kalbi ve ejderhanın sahip olduğu değerli inci yani üç benek-çintemani sembolünü kullanmışlardır. Yenisey Kırgız Türklerine ait ve Türklere özgü meşhur delikli oklar üzerinde bu sembolleri görebiliriz. Bu da bize Ejderha Takımyıldızı, Mars ve Antares'in Türklerde savaş ile bağlantılı görüldüğünü gösterir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim73: Yenisey Kırgız Türklerinin yaşadığı bölgede bulunan ok uçları. Ant okunan runik harf ve kalp şeklindeki ikonografiler, Ejderha ya da Akrep Takımyıldızı'nın kalbi sayılan ve savaş ile ilişkilendirilen Antares ile alakalıdır.

Üç benek, çintemani ya da Türk runik harflerinden "ant" olarak okunan bu ikonografi günümüzde Asya'nın "barış" simgesidir. Türkçe "ant" kelimesi, yemin etmek, söz vermek tanımlarının karşılığıdır. Ayrıca antlaşma yani "Barış" kelimesinin de kökenidir. Çok ilginçtir Batılıların kullandığı "peace-barış" simgesi de daire içinde üç çatallı biçimde ve Akrep Takımyıldızının izdüşümü şeklindedir. Savaş ile ilişkilendirilen Mars, Antares ve Akrep Takımyıldızı nasıl olur da "Barış" sembolü haline gelir?

Levent Şahverdi Arşivi

Resim74: Batı'nın ve Doğu'nun "barış" sembolleri. Batı'nın sembolü Akrep Takımyıldızı izdüşümü, Doğu'nun sembolü Akrep'in kalbi Antares'in simgesidir.

Resim75: Ejderhanın kalbi. Üç top ya da benek simgesi. Antares ejderhanın kalbi olarak adlandırılır. Kendi kuyruğunu ısırır. Sonsuz yaşam, yeniden doğuş ve en önemlisi zamanı ifade eder. Orta Çağ'a ait simya sembollerinden.

Ayrıca, Gökalp'in aktardığına göre, Orhun kitabesinde, Türk Tengrisi «Sulh Tanrısı» demektir. Barış Tanrısı. Biliyoruz ki Emel Esin'e göre de Göktürk mitolojisinde ateşi yakarak Kögmen dağlarında halkını kurtaran Ata'nın adı Türk'tür ve Antares yıldızı ile özdeşleştirilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Eliade'ye göre de mit ve anlatılardaki ejderhalar daima sular ile ilişkilidir. Sulardan çıkar ve daha sonra kanatlanarak uçarlar. Aynı şekilde Türk masallarında "Ejder Gölleri" vardır. Aygır gölleri adı da verilen bu göller Tanrı Dağları'nın etrafındadır. Söylenceye göre en iyi cins atlar bu gölde ejderler ile atların çiftleşmesinden olur. Türkler ejder aygırı kurbanını bahar ayında gerçekleştirir. Eliade'ye göre de Türklerin her yıl Gök Tanrı'ya at kurban etmeleri, onu kozmogoniyle alakalı görmeleri ve yaratılış eylemini yeniden tekrarlamalarıdır.

Türklerdeki at kurbanı ejderha ile de bağlantılı gözükmektedir. Türkler 5. ayın (mayıs) ortasında yani Ejderha Takımyıldızı'nın gece göğünde yükselmeye başladığı dönemde at kurban ederdi. Bu ritüelin ejder at ya da su aygırı efsanesi ile de ilişkisi vardır.

Resim76: Aja'ib al-makhluqat, Kazvini. 15.yy. Türklerin efsanevi kanatlı Alaca At'ı. Su aygırı olarak yazılmış. Ejder aygırı ya da su ejderi söylencelerindeki at resimlenmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Göktürkler Hunlar gibi Ötüken dağında, Gök Tanrısı'nın ejder ve yağmur (sular) ile ilgili görünümüne-yönüne tapıyorlardı.

Resim77: Kanatlı ve balık kuyruğu olan yani yüzgeçli ejder aygırı ikonografisi. 12-13.yy Selçuklu.

Aslında bu anlatım tamamiyle mevsim döngüleriyle ilgili, astronomik bir durumu anlatır. "Üç Boğumlu Ak Yayık" ifadesi Şaman dualarında geçer. Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen'in oğlu olarak bilinen ve kocaman bir ejderha görünümünde olan Yayık Han'a hitap edilir.

Şaman duaların da Yayık şöyle tasvir edilir: "Ülgen Bey'in habercisi, kızıl bulut kenarlı, gök kuşağı dizginli, solgun şimşek kamçılı, gökten haber alan Ak Yayık, üç boğumlu Ak Yayık, altın kenarlı Ak Yayık". Tuva şamanları "ak eren" ismini kullanır. Yayık, büyük tufandan sonra gökyüzüne çıkıp Ak Yayık adını alır. Güney Altaylılar ona "yaratıcı" ve "gök oğlu" adını vermişlerdir. Tölösler "koruyucu" adını verir. Ülgen'in oğlu veya kızı olarak da düşünülür. Yayık sözcüğünün kökü "parçalayarak kurban vermek" anlamına gelen "yay" ile ilişkilendirilir. Mitolojik bir varlık olarak kocaman bir ejderha görünümündedir. Gökyüzündeki izdüşümü elbette Yay Takımyıldızı'nın da içinde bulunduğu Ejderha Takımyıldızı'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şamanlar Yayık Han'a şöyle dua ederler:

Gök gürültüsünden (Künürçi'den) ayrılan,
Şimşekten (Küygekçi'den) kopan,
Boncuk gibi dizilen...

Korkunç ateşin sahibi,
Korkunç alevin başı,
Ayrılmaz ruhun yaratıcısı,
Günahsız ruhu biçip kesen,
Korkunç ateşli Ak Yayık,
Gökteki Tanrı!

Ölümsüz yurdu yarat,
Sönmeyen ve alev alev yanan ateşi yarat.

Tüm bu ifadeler Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır. Bahar döneminde şimşek yağmur ve gök gürültüsü ile birlikte gökyüzünde yükseldiği varsayılır. Çintemani boncuk ve aşk düğümü adı verilen kalp sembolü ise onun kalbi sayılan Antares yıldızını ifade eder.

Yayık Han'ın gökyüzündeki arketipi Ejderha Takımyıldızı'dır ve Türk ikonografisinde, ejderhanın kalbi olarak düşünülen Antares yıldızı "üç boğumlu" olarak çizilir. Yayık taşan ve kabaran suların tanrısıdır. Bu Yay Takımyıldızının "üç boğumlu bulutsusuna" bir gönderme de olabilir ya da ejderhanın kalbi olarak bilinen ve Antares yıldızını ifade eden, kalpli düğüm şeklinde gösterilen, üç boğumu da ifade ediyor olabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim78: II. Mehmet zamanında kullanılan akçe üzerindeki Kalb-el Akrab yani Akrep'in kalbi sayılan Antares ikonografisi. Türk sanatında "aşk düğümü" olarak da adlandırılır.

Resim79: Trifid Nebula. Yay Takımyıldızı'ndaki Üç Boğumlu Yay Bulutsusu.

Levent Şahverdi Arşivi

Her ne kadar unutulsa da Türk mitoloji ve kozmoloji düşüncesinde ejderha önemli bir yer tutar. Gerek sözlü kültürde ve gerekse ikonografik sanat eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Ejderhanın Türkçe karşılığı "evren"dir. "Evren" kelimesi "eviren" yani "çeviren" anlamındadır (Çeviren-Eviren-Evren). Türkler, gökyüzünün döngüsünü "ejderha" ile ilişkilendirmişler, ejderhayı "Zaman Tanrısı" olarak görmüş ve evreni 2 ejderhanın evirdiğine inanmışlardır. "Evren" kavramı, daha sonra kozmosu ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı şekilde "büke" ya da "yelbüke" ejderha anlamına gelir ve "bükmek" kelimesinin kökenidir.

Türk kozmoloji düşüncesinde "ejderha" Batı mitolojisinin aksine iblis ya da şeytan olarak algılanmamıştır. Fakat Türk masallarında ejderha, aşılması gereken bir engel olarak karşımıza çıkar. Umay Günay'a göre Türk masallarında ejderhaların dış görünüşleri kesin bir şekilde tasvir edilmemektedir. Ejderhalar zaman zaman büyük bir yılan gibi ve ağzından ateşler çıkan korkunç bir canavar olarak anlatılmaktadır. Kahramanın önüne aşılması güç bir engel olarak çıkmakla beraber, kahramanın ejderhayı öldürmekle kazancı büyük olur. Ejderhalar Türk masallarında da büyük hazinelerin bekçiliğini yapmak yanında bir memleketin suyunu sağlayan çeşmeyi de tutarlar. Her yıl ejderhaya bir kız götürülür. Kahraman, ejderhayı öldürerek hem kurbanı hem de memleket halkını sıkıntıdan kurtarır. Ayrıca ebedi hayatın sembolü olan elma ağacını koruduğuna da inanılır.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim80: Muhammad ibn Badr al-Din Jajarmi tarafından yapılan bir 13.yy. minyatürü. Yay burcu ejderhaya ok atan üst tarafı insan alt tarafı yılan-ejder olarak tasvir edilmiş. Sağ taraftaki çizim Ay tilgeni tutan bağdaş kurup oturmuş Ay Tengri.

Evreni ve yaratılışı simgelemek için seçilen hayat ağacı ikonografisi, mit ve masallarda bilgelik ağacı, gençlik ağacı olarak da geçer. Çoğunlukla anlatılarda yaz kış yeşil kalan ağaçlar hayat ağacı olarak nitelendirilir. Hayat ağaçları ejderhalar ve yılanlar tarafından korunur.

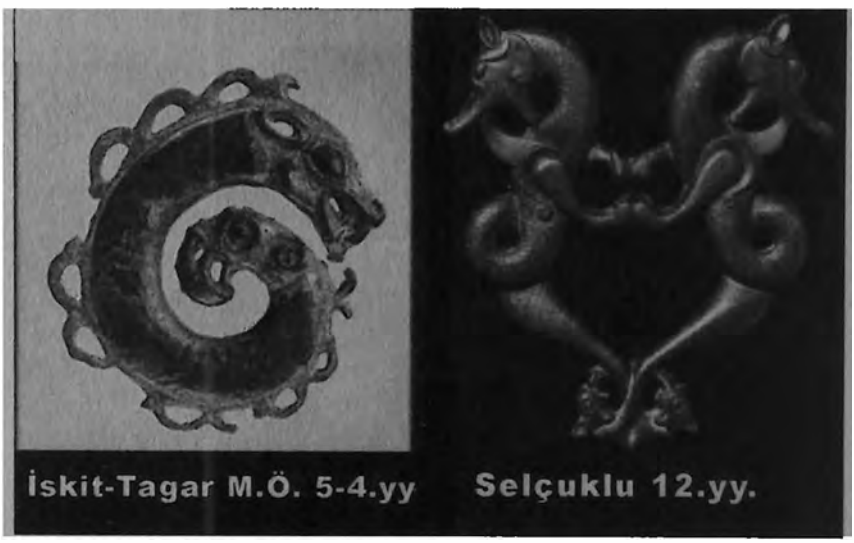
Resim81: 12-13.yy. Selçuklu seramik tabak. Kadın ve erkek Mars ve Venüs'ü simgeler. Türk sanatında Mars kesik insan başı

Levent Şahverdi Arşivi

tutan-taşıyan bir savaşçı şeklinde tasvir edilir. Hayat ağacına sarılmış yılan yeniden doğuş ve yaratılış ile ilişkilidir.

Hayat ağacı dünyanın merkezinden ya da göbeğinden çıkar. Evrenin merkezinde bulunan bu mitolojik ağaç, üç kozmik bölgeyi yani yer altı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlar ve bir eksende tutar. Kökleri yer altındaki cehenneme, dalları ise cennete yani tanrısal bölgeye uzanır. En tepesinde tanrının kapısı olan "Kutup Yıldızı" yer alır. Bu nedenle yaratılışın her yıl tekrarlandığı yeni yılda, kışın ve yazın yeşil kalan çam ağaçları kullanılır ve bu ağaçların tepesinde Kutup Yıldızı vardır.

Şaman mitolojisinde, şamanların anası olan Kartal Ana kayın ağacına yumurtlar. İlk şaman bu şekilde doğmuş olur. Türk mitolojisi ve anlatılarında kartal daima hayat ağacının köklerindeki yılan ya da ejderha ile mücadele hâlindedir. Tanrı Ülgen'in ağacı sayılan kayın ağacının tepesini çift başlı kartal bekler. Kartal ve ejderha ikonografilerini birlikte gösteren sanat eserlerine İskit kültüründe ve devamı niteliğinde olan Türk kültüründe rastlanır. Kartal, Güneş kuşu olarak Güneş'i, ışığı sembolize ederken ejderha Ay ve sular ile bağlantılı bir varlıktır.

Resim82: İskit kültüründe ve Selçuklu kültüründe birlikte gösterilen Kartal ve Ejderha dikotomisi ya da düalitesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Gökyüzü ile ilişkilendirilen "kartal" Tanrı Ülgen'in kuşudur, ejderha ve yılan ise Yer Altı Tanrısı Erlik ile ilişkilendirilmiştir. Nitekim Uygur Türklerine ait duvar resimlerinde alt tarafı yılan şeklinde olan Erlik tasvirlerine de rastlanır.

Resim83: Dunhuang mağara resmi, Yer Altı Tanrısı Erlik tasviri. Alt tarafı yılan şeklindedir. Kara yılan, Erlik'in kamçısıdır.

"Galaktik merkez" Türk kozmoloji düşüncesinde, Ejderha Takımyıldızı'nın bulunduğu bölgede yer alır. Hunlar ve Göktürkler bahar döneminde, gece göğünde, ufuk çizgisinden yükselmeye başlayan Ejderha Takımyıldızı için çalılıkları ateşe verirlerdi. Ya da süt saçısı yaparak "yayık kaldırma" yani ejderha kaldırma törenleri yaparlardı. "Yayık" Türklere göre kocaman bir ejderha görünümündedir. Yay Takımyıldızı'nın ismi de etimolojik olarak "yayık" yani ejderha'dan gelir. Süt saçısının yapılmasının nedeni, ejderha ve yılanların sütü çok sevdiği inancına dayanır. Süt Ak Göl olarak bilinen Samanyolu, ejderha Takımyıldızı'nın hemen üstünden başlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim84: Hun bayrağındaki ağzından alev çıkaran ejderha ikonografisi. Ve ejderhanın stilize edilmiş çizimi ile oluşturulmuş Ashina Boy Tamgası.

Türk kozmolojisinde "mayıs" ve "kasım" ayları çok önemlidir. Göktürkler yılı iki mevsime ayırır ve yılda iki kez bu "geçiş" dönemlerinde ritüeller yaparlardı. Bu "mevsim döngüleri", Yaz Tanrısı ve Kış Tanrısı adını verdikleri, iki takımyıldızın, gece ve gündüz göğünde, ufuk çizgisinden yükselme zamanlarıydı ve onlar için çok önemli döngüsel zamanlardı (Pars Takımyıldızı ve Ejderha Takımyıldızı. Boğa ve Akrep Takımyıldızları). Mayıs ve kasım aylarında yapılan bu ritüeller "yeniden doğuş" ve "ölüm" ile alakalı törenlerdi. 6 Mayıs'ta ateşler yakarak yaz mevsimini, 8 Kasım'da da kış mevsimini karşılarlardı. Şunu da eklemek gerekir, ulu kelimesi luu yani ejderha kelimesinden türetilmiştir. Türkler gece göğünde yükselmeye başlayan Ejderha Takımyıldızı için mayıs ayında ateşler yakar. Mayıs ayının diğer bir ismi ise ULU AY'dır. 2500 yıl önce "bahar ekinoksu" Ülker Takımyıldızı ve Güneş'in birlikte doğuşu ile başlardı. Bu dönem mayıs dönemidir.

Tanrısal kaynaklı ikonografilerin göksel izdüşümleri olduğu gibi, ejderhanın da elbette kozmolojik arketipleri vardır. Arkaik dönemde yapılan petrogliflerde görülen, yılanı çağrıştıran spiral

Levent Şahverdi Arşivi

simgeler, yağmur ve Ay'ın döngüleri ile ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde Türk ikonografisinde ejderhalar, deniz ya da göllerde yaşar ve bahar ayında kanatlanarak gökyüzüne doğru uçarlar. İlk ölen ve dirilen Tanrı Ay'dır. Ay 3 gün gökyüzünde görünmez. "İlkel" insanlar bu durumu Ay'ın ölmesi olarak algılamıştır. Fakat 3 gün sonra yeniden doğar. Bu döngü bu şekilde devam eder. Tüm dünya mitlerindeki "kahraman" anlatıları "Ay" üzerine kurgulanmıştır. Mısır mitolojisinde, Tanrı Osiris ve Hz. İsa, öldükten 3 gün sonra tekrar dirilir.

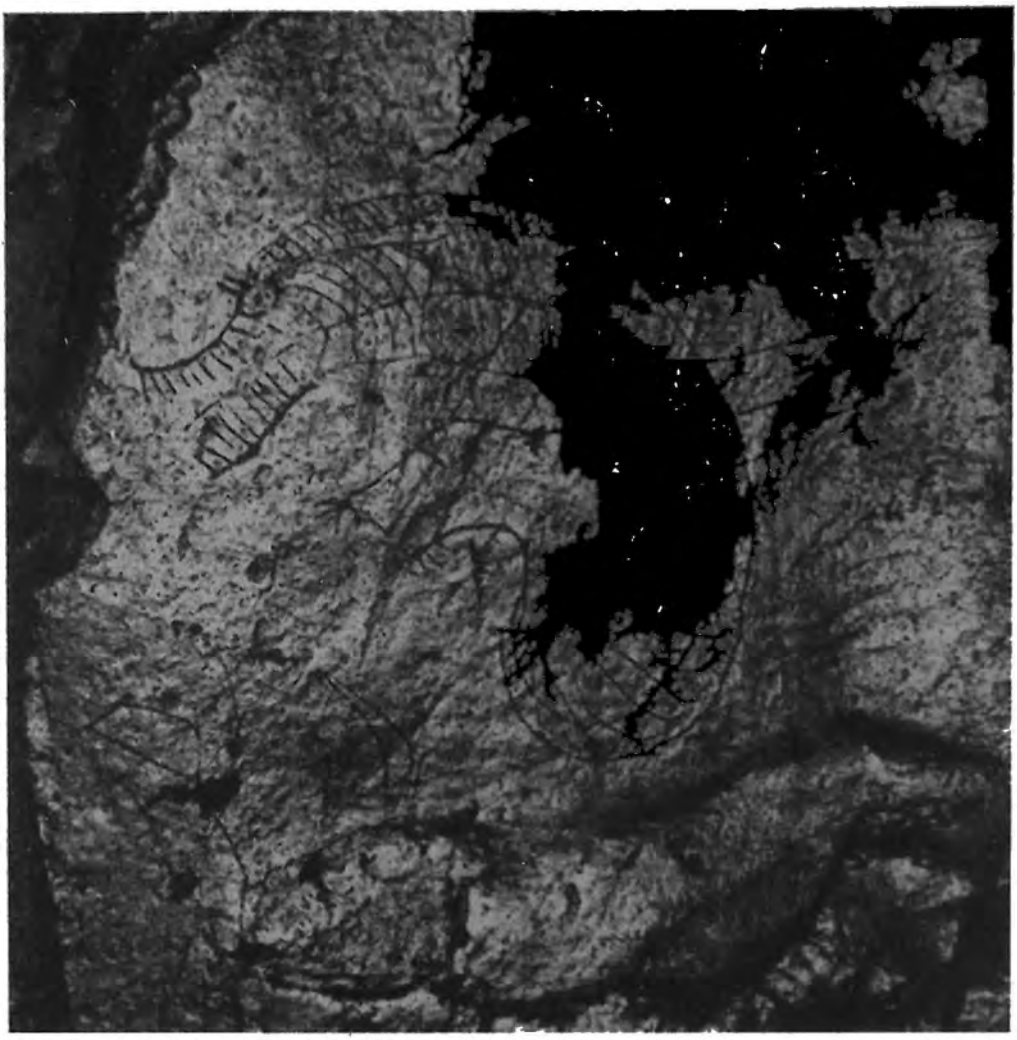

Resim85: 15.000 yıl önce yapıldığı tahmin edilen Kırgızistan Saymalıtaş'taki en erken dönem ejderha-yılan petroglifleri.

Ay'ın yörüngesinin ekliptik düzlemle kesiştiği noktalara "Ay düğümleri" denir. Bu düğümler, Ay'ın kuzey ve güney ucu yani

Levent Şahverdi Arşivi

ejderhanın başı ve kuyruğu olarak düşünülmüş ve Ay tutulmaları ejderhanın (Türklerde kurt-ejderin) Ay'ı yediği inancıyla bağlantılı görülmüştür. Vikinglerin mitolojilerinde de Ay tutulması, Ay'ı kurtların yemesinden kaynaklanır.

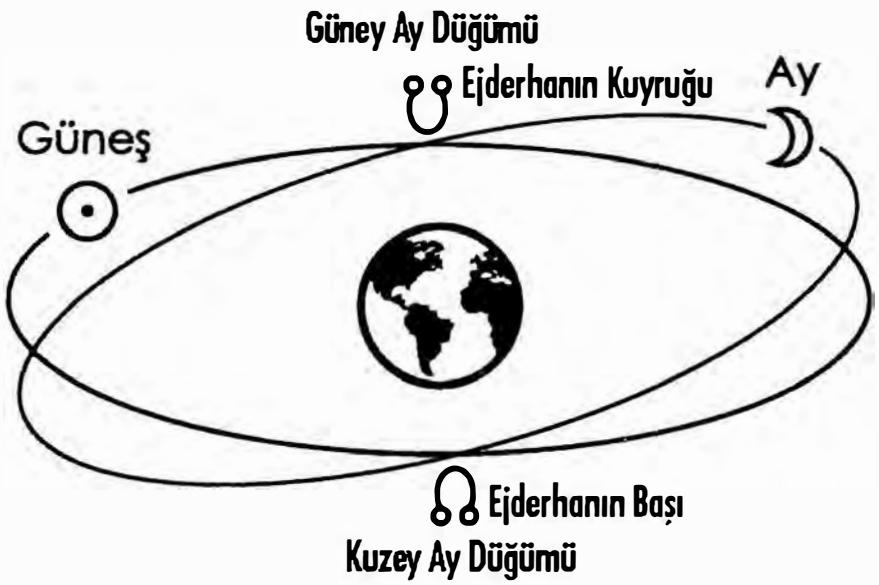

Resim86: Kazakistan da bir kurt-ejder petroglifi.

Türk mitlerinde Ay genellikle "Ay Dede" olarak nitelenir. Ay Dede ile Yedi başlı ejderhanın yani Yelbegen'in savaşını anlatan Altay masalları hem Türklerin kozmoloji anlayışı hem de astronomi anlayışıyla yakından ilgilidir. Yel Büke, yedi başlı ejderha anlamındadır. Altay Türk kültür çevresinde Ay tutulmaları ejderhanın Ay'ı yemesi şeklinde anlatılırdı. Bu sembolik anlatımın çözümlemesi şu şekildedir: Ay kendi ekseni etrafında hareketi sıra-

Levent Şahverdi Arşivi

sında ekliptiği iki kere keser. Bu noktalar Ay düğümleri olarak adlandırılır. Kadim toplumlarda Yükselen Ay Düğümü, Kuzey Ay Düğümü veya ejderhanın başı olarak; Alçalan Ay Düğümü, Güney Ay Düğümü veya ejderhanın kuyruğu olarak adlandırılır. Ay tutulmaları bu kesişim noktalarında olur ve Altay Türkleri Ay tutulduğu zaman "Yine Yelbegen (yedi başlı ejderha), Ay'ı yedi." der. Türkler Ay tutulmasını kurt ile de ilişkilendirmişler ve tutulmanın kurtların Ay'a saldırarak onu yemesi ile ilgili olduğunu düşünmüşlerdir. Ejderha ve kurt sembolizmi kullanılarak anlatılan mitlerdeki bu gizemli söylemler, "kutsal bilgiyi" üzeri örtülü, sembolik bir dil kullanarak anlatır.

Resim87: Güney ve Kuzey Ay Düğümleri.

Türkçe "Kök-Luu" adı verilen Ejderha Takımyıldızı, ikonografilerde Ay ve Güneş ile birlikte resimlenir. Eliade'ye göre tufan ile ilgili mitlerin çoğu, tufanın sonucunda tek bir insanın sağ kaldığından ve bu sağ kalan insanın (erkek ya da kadın) bir "Ay" hayvanı ile evlendiğinden bahseder. Sonuçta bu hayvan o kavmin ya da milletin atası olur. Türk mitlerinde de bu Ay hayvanı elbette Gök-Börü'dür. Gök-Börü kurt-ejderha kavramı ile de ilişkilidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kavim ve boyların atası su baskınına yani tufana neden olan bir Ay hayvanıdır.

Resim88: Kazvini'ye ait Yelbüke yani Yedi Başlı Ejderha tasviri. Kalp şeklindeki düğüm Antares'i sembolize eder. Yaratılışın başlangıç yeri olarak görülen galaktik merkez ve galaktik merkezden çıktığı varsayılan ejderha ikonografisi yedi başlı olarak sembolize edilir. Bunun nedeni 7 rakamının kozmik anlamının olması ve gökyüzündeki yedi gezegeni ifade etmesidir. Bunun dışında Yelbüke olarak adlandırılan, Güneş ve Ay'ı taşıyarak zamanı ve mevsimleri oluşturduğu düşünülen Büyükayı Takımyıldızı ile de bağı vardır. Türk mitlerinde 7 azgın kurt olarak ifade edilir.

Zaman kavramını ölçmekte kullanılan, akrep ve yelkovan terimlerinin de zaman, zamanın başlangıç yeri kabul edilen galaktik merkez ve bunlarla ilişkilendirilen Ejder-Akrep-Yelbüke kavramlarıyla alakası vardır. Yelkovan tabirinin, Yelbegen adı verilen, Güneş ve Ay'ı taşıyarak, mevsimleri ve zamanı oluşturduğu düşünülen, Büyükayı Takımyıldızı ile bağı vardır. Türk mitlerinde, Büyükayı Demirkazık'a (Kutup Yıldızı) bağlanmış 7 azgın kurt olarak anlatılır. Türkler çoğu zaman kurt ve ejderhayı birlikte ta-

Levent Şahverdi Arşivi

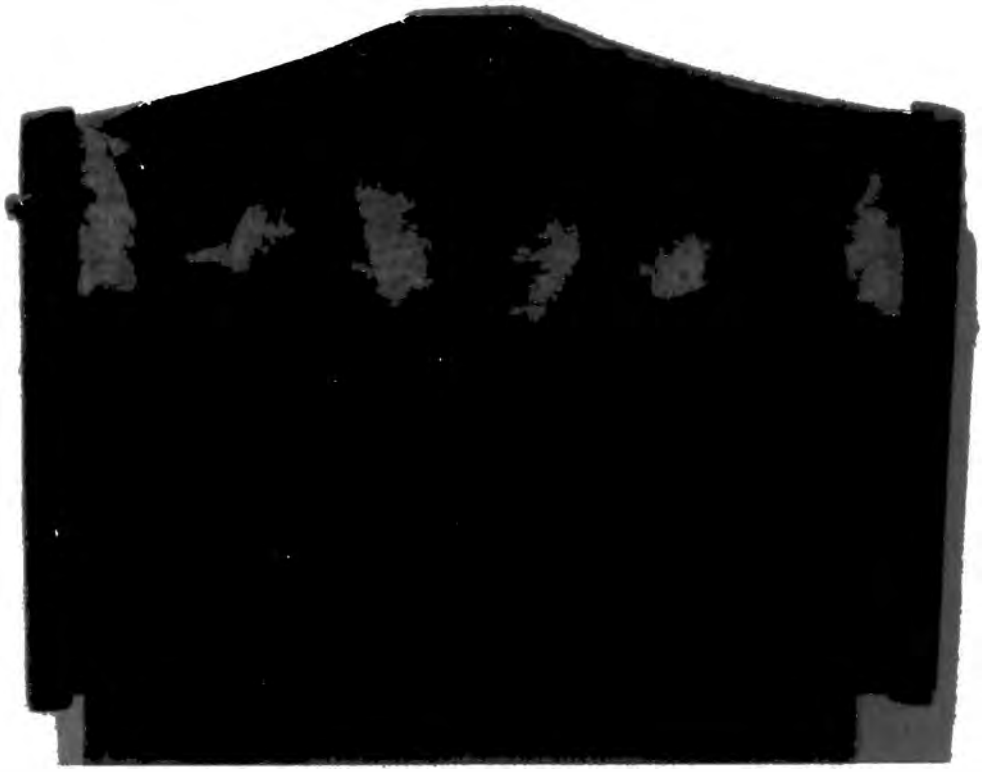
savvur etmişlerdir. Bu bağlamda yelkovan tabiri daha da anlam kazanır. Zamanı ölçen ve bir merkez etrafında dönen yelkovan, Zaman Tengrisi sayılan ve merkez sayılan Kutup Yıldızı etrafında dönen Yelbegen ile çok benzeşir. Yedi başlı ejderha ikonografileri işte bu Zaman Tengrisi kabul edilen Büyük Ayı Takımyıldızı'nı ifade ediyor olabilir.

Buryatlarda "Abırga" ve "Acırga" süt gölündeki yaşam ağacını bekleyen ejderhalardır. Bir Yakut destanında süt gölünün yanındaki hayat ağacından göklerin tacı olarak bahsedilir. Samanyolu olarak düşünülen süt gölü arkaik insanların üç dallı ağaç olarak algıladığı ve diagram çiziminin de stilize üç dallı ağaç olduğu, Akrep Takımyıldızı'dır. Türkçe runik harflerden biri olan ve "ç" sesi veren ve "iç-çi" olarak okunan tamgadır ve "ağaç" sesi ile benzeşir. Arkaik kültürlerdeki hayat ağacı çizimleri de üç dallıdır ve Akrep Takımyıldızı'nın izdüşümüdür. Bu simge Göktürkler tarafından kağanlık işareti olarak da kullanılmıştır.

Orkun	Latin
◁	IK - K - KI
ᛉ	İÇ - Çİ
↓	OK - UK

Resim89: İkonografilerde "ağaç" olarak okunan ve Türk Orhun harflerinde "çi-iç" sesi veren Türk runik harf. Akrep Takımyıldızı'nın diagram çizimidir ve hayat ağacı ikonografisinin en primitif-arkaik çizimidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim90: Orta Asya Yenisey bölgesinde bulunan Türk Şaman düşüncesine uygun biçimde çizilmiş hayat ağacı, Ay ve Güneş ikonografileri. Hayat ağacının en arkaik çizimi üç dallıdır ve Türk runik harflerinden "ç" sesi veren ve "ağaç" okunan piktogramdır.

Emel Esin, üç çatallı kargı sembolünün, Türkler Budizm'i benimsedikten sonra, gonca-rumi adı verilen hayat çiçeğine dönüştüğünü söyler. Bu ikonografiyi en iyi Memluklu eserlerinde görebiliriz. Bu bağlamda yaratılışın başlangıç yeri olan ve Akrep Takımyıldızı'nın diagram çizimi üç çatal "hayat ağacı" olarak yorumlandığı gibi "hayat çiçeği" olarak da yorumlanabilir.

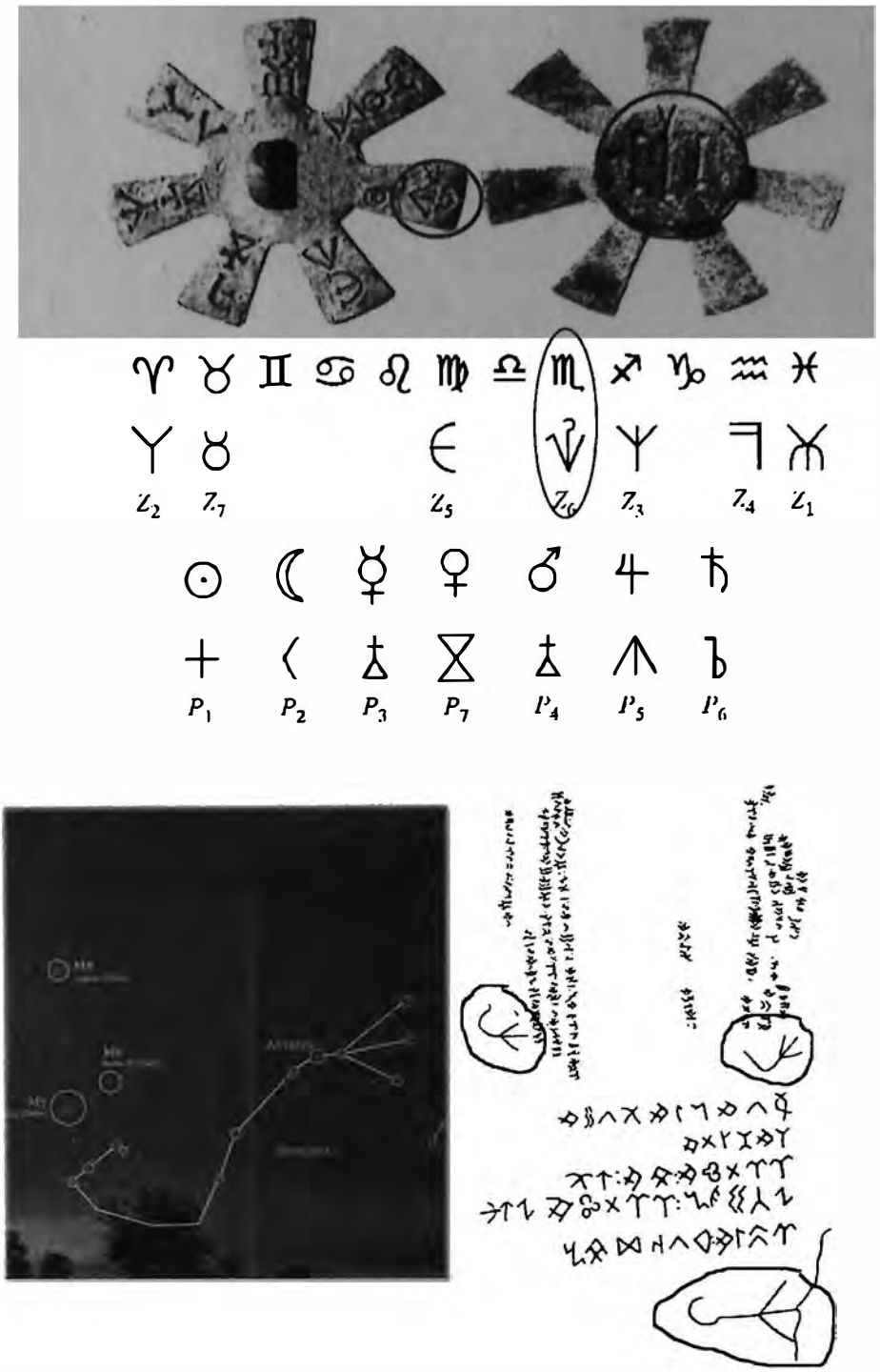
Levent Şahverdi Arşivi

Resim91: Üç çatallı kargı, Memluklu tarak ve para üzerindeki gonca motifi.

Bulgaristan'da bulunan ve üzerinde runik tamgalar bulunan plakadaki işaretler de tamamiyle gökyüzündeki gezegenler ve takımyıldızların simgesel çizimleridir. Ve Göktürklerin kağanlık tamgası rozeti okuyanlar tarafından Akrep Takımyıldızı ile ilişkilendirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim92: Pliska rozetinin ortasında Türk Oğuz Kayı boyunun "IYI" tamgası vardır. Akrep Takımyıldızı kuyruğunda çengel olan üç çatal şeklindedir. Aynı sembol Göktürklerde kağanlık tamgası olarak kullanılmıştır ve Akrep Takımyıldızı'nın izdüşüm çizimidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk mitlerindeki yer altı denizinde bir anlamda sonsuz sularda yani hayat sularında yaşayan, Abra ve Yutpa tasvirlerinin kuyrukları da üç çatallıdır ve Akrep Takımyıldızı'nın diagram çizimi olarak düşünülebilir. Çünkü bu bölge geleneksel kadim kültürlerde, hayat suyunun (deniz-sonsuz sular) çıktığı ve hayat ağacının büyüdüğü yer olan galaktik merkez çevresidir.

Nitekim denizler hâkimi Neptün'ün (Poseidon) de üç çatallı zıpkını vardır ve Sümer ikonografilerindeki benzerleri gibi alt tarafı balık olarak tasvir edilir.

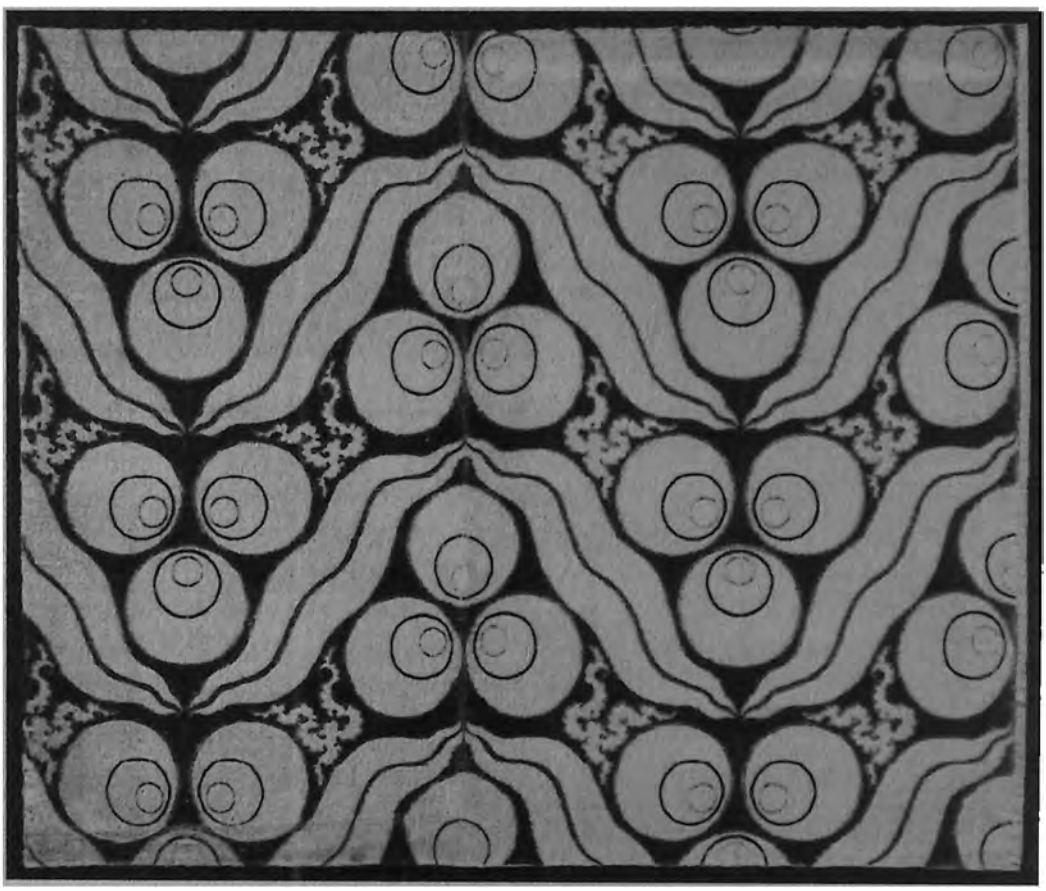
Resim93: Poseidon, Denizler Tanrısı ve üç çatallı asası. Asanın şekli gökyüzündeki Akrep Takımyıldızı'nın izdüşümü gibi görünüyor. Üç çatal simgesi ağaç, mızrak, üç çatallı kuyruk vb. ikonografilerdir.

Günümüzdeki "cemre" inancı da kozmolojik ritüeller ile bağlantılıdır. Ant okunan piktogramı anımsatan, çintemani adı da verilen, üç benek sembolü, Akrep'in kalbi ya da ejderhanın kalbi sayılan Antares yıldızını sembolize eder. Bu motif Osmanlı'ya kadar kullanılmış ve hemen hemen tüm Türk devletlerinde hükümdarlık sembolü olmuştur. Çintemani motifi tek başına kullanıldığı gibi şimşek benzeri bir sembol ile birlikte de kullanılmıştır. Bu simgeler Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılı ve kozmolojik boyutludur. Eski Türk kozmoloji düşüncesinde, ejderha gök tanrısıdır ve bahar

Levent Şahverdi Arşivi

yağmurlarıyla birlikte gökyüzünden şimşeklerini de gönderir. Bahar dönemi Ejderha Takımyıldızı'nın "gece göğünde" yükselmeye başladığı dönemdir.

Günümüzde "üç cemre" adı verilen ve bahar döneminde, gökyüzüne, toprağa ve suya düştüğü varsayılan kor ya da ateş, kozmolojiktir ve Ejderha Takımyıldızı ile bağlantılıdır. Muhtemelen ant okunan piktogram ve üç benek yani çintemani motifi, bu anlayışın görsel tasvirleridir. Eski Türk Uygur dini olan Budizm'de Buddha'nın "Üç Mücevheri" olarak bilinir. Cemreler, ATEŞ, HAVA, SU ve TOPRAK yani 4 unsur ile de bağlantılıdır. Bu 4 unsurun tamamlanması demek yaratılışın başlaması demektir. Cemreler ateş unsurunu sembolize eder ve havaya, toprağa ve suya düşerek yaratılışı yeniden başlatır.

Resim94: Osmanlı Dönemi kumaş üzerindeki çintemani motifi. Bulut ve şimşekler ile birlikte ifade edilmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'da Köroğlu'nun olağanüstü özellikteki kılıcının, gökten şimşek olarak yeryüzüne düşen bir madenden yapıldığına dair söylenceler vardır. Şimşek ve gök gürültüsü ejderha ile bağlantılı görülür. Bu açıdan bakıldığında, Hz. Ali'nin kılıcı ve ejderha ağızlı kılıç olarak bilinen çatal ağızlı kılıç ile de bir bağı olduğu düşünülebilir.

Resim95: Üzerinde hilal simgesi olan ve değerli Emel Esin'e göre Zülfikar olarak adlandırdığımız çift ağızlı kılıç. Ak-Hun parası M.S. 6. yy.

Resim96: Hun Macar Kalkan. 1500-1550. Türklerin koş kılıcı yani ejderha ağızlı kılıç.

Levent Şahverdi Arşivi

Çok değerli Emel Esin'e göre de "koş kılıç" adı verilen kılıç Türklerin çok eski çağlardan beri kullandığı çatal ağızlı kılıçtır. Atilla'nın Mars'ın kılıcını bulduğu efsanesi, göksel kılıç ile ilgili söylenceler, Hakani Türklerinde "koş kılıç" adı verilen çifte kılıç Osmanlı Türklerinde Zülfikar'ın ve aynı silsilenin son tezahürüdür.

Resim97: Çok değerli Emel Esin'e göre Kaşgari'nin "çift kılıç" adını verdiği, ejderha ağızlı kılıç ya da koş kılıç, Türklerin Orta Asya'da kullandığı kılıçtır. Türkler bu kılıç şeklini başka bir kültürden almamıştır. Aksine bu kılıç şeklini diğer kültürlere armağan etmiştir. Türk kültür tarihini incelediğimizde, bu kılıç şeklinin Hunlarda da kullanılmış olduğunu görürüz. Çin topraklarında bulunmuş bronz figür. Elinde ejder ağızlı kılıç tutar. 1600 BC-c. 1046 M.Ö. ve Türklerin binyıllardır kullandığı ejder ağızlı kılıç. Zülfikar.

Levent Şahverdi Arşivi

Emel Esin'e göre Türklerde göksel cisimler çeşitli ailelerin ve boyların kökü sayılıyordu. Göktürk kağanları kozmik kağanlar olarak görülüyordu. Bu düşünce Oğuz Kağan Destanı'nda da hissedilir. Oğuz'un ölümünden sonra Irkıl Ata, Oğuz'un altı oğlu ile bunların dörder çocuğuyla birlikte yirmi dört evladına lakap, damga ve ongunlarını verir. 24 sayısı Güneş saati ile bağlantılı kozmolojik bir sayıdır. Şunu da belirtmek gerekir: Türkçe "ırk" kelimesi "fal-kehanet" anlamına gelir. Orta Asya Türk şamanları içinde, gökten düşen sihirli taşların olduğu "tarasun" adı verilen bir içki içtikten sonra "ırlamaya" yani türkü söylemeye başlar. Günümüz ozanları da "bade" içtikten sonra "âşık" sıfatı alırlar ve türküler söylerler. Irklamak, söylemek ve kehanette bulunmak demektir ve ancak kahin şamanlar bunu yapabilir. Irkıl Ata'nın da bu tür kahinlik meziyetleri olduğu açıktır. Irk kelimesi Türkçe soy anlamına da gelir. Türklerin ata bilgesi olan Dede Korkut, ozan geleneğinden gelir ve elinde kopuzu ile "soy soylar, boy boylar". Bir anlamda soyları ve boyları söyler ve kehanette bulunur. Kahramanlara er-adı verir.

Göktürklerin kağan soyu Çinlilerin A-SHİ-NA dediği ve dişi kurttan türeyen boydu. A-shi-na soyundan gelen ve milletimize adını veren "Türk" adındaki kağan da göksel bir kağan olarak düşünülüyor ve Mars, Ejderha Takımyıldızı ve özellikle Akrep'in kalbi Antares yıldızı ile özdeşleştiriliyordu. İlk ateşi ve ocağı yakarak soyunu donmaktan kurtarmıştı. Ayrıca Türklerde ağaç motifi bu kağanın soyuyla alakalı bir hükümdarlık simgesiydi. Günümüzde Mars'ı sembolize eden oklu daire, Göktürk döneminde bu ata ile özdeşleştirilen runik harfti. Diğerleri ejderha ağızlı kılıç ya da Mars'ın kılıcı, kargı, ok-yay, ateş ve ocak gibi sembollerdi. Bu nedenle ant içme gibi birtakım ritüeller ateş, ocak etrafında ve Mars'ı sembolize eden kılıç ile atalar mağarasında yapılıyordu. Mars silahlı bir alp olarak düşünülüyordu. Kazvini Türkleri Mars ile ilişkilendiriyordu: "Türkler savaşı iyi bilir, bu Mars'ın sıfatıdır ve Mars onların sahibidir." Türkler Ejderha Takımyıldızı ve özellikle ejderhanın kalbi sayılan Antares yıldızı gökyüzünde belirince ateş yakarak ayin düzenlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim98: Türk-Hun, Akhun Devleti'ne ait paradaki, kağanın başının üzerinde düğümlenmiş çift ejder ikonografisi ve 18. yy. Türk Osmanlı kılıcındaki çift ejder sembolizmi. Göktürkler savaşa gitmeden önce kılıç üzerine ant içerlerdi. Bu kılıç ejderhanın, yani Akrep Takımyıldızı ile bağlantılı Mars'ın kılıcı idi. Koş kılıç adı verilen Zülfikar, ejder ağızlı kılıçtır. Çift ejder sembolü, evreni çeviren ejderha ikonografisi ile de bağlantılıdır. Aralarında yaklaşık 1200 yıl var.

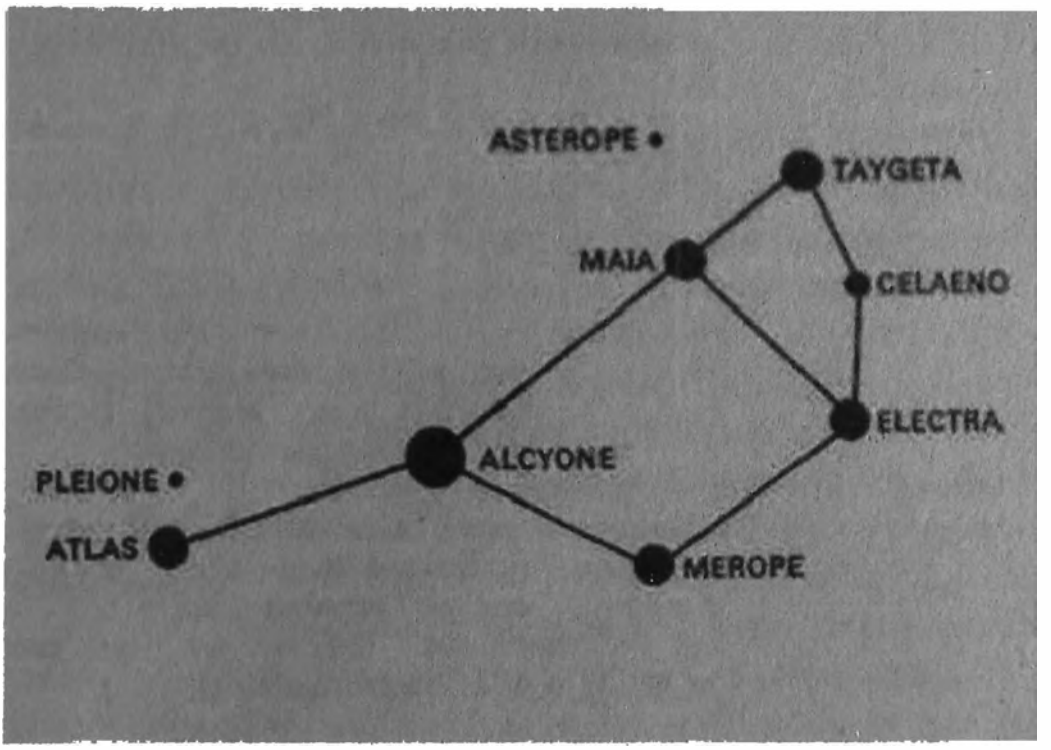
Emel Esin'e göre Çinliler Türklere "Hu" adını verirdi. Hu'ları ise "Mao" adını verdikleri ve uzun saçlı savaşçı bir alpe benzettikleri Ülker Takımyıldızı ile özdeşleştirirlerdi. Bu yıldızın diğer adı "Kara Alp" idi. Türkçe adı Mete olan Hiung-nu İmparatoru Mao-tun'un adının da Mao yani Ülker Takımyıldızı'na verilen isimden geldiği düşünülebilir. K. Shiratori Mao-tun kelimesinin "Alpların Başı" olduğunu kaydeder. Bu da Kara Alp ve Alp Yıldızı olarak adlandırılan Ülker Takımyıldızı'nın, Mao-tun yani "Alpların Başı" olarak anılan Mete Han'a isim olarak verildiğini kanıtlar.

Ülker Takımyıldızı da uzun saçlı bir Türk alpi olarak düşünülür. Alp Yıldızı da denir. Anadolu folklorunda Ülker bir delikanlı

Levent Şahverdi Arşivi

Venüs güzel bir kız olarak anlatılır. Bunların kavuşması "baharı" başlatır. Ülker'in zirvede-tepede olduğu dönem kış gündönümüdür ve soğuk havanın Ülker Takımyıldızı'ndan geldiği düşünülür.

Kaşgari'ye göre Ülker çerig "savaş sırasında askerî birliklerin aldığı pozisyon" anlamında kullanılan bir tabirdir. Düşman askerlerini pusuya düşürmek için Türklerin arkadan yaptığı bir savaş taktiğidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Ülker Takımyıldızı'nın izdüşüm çiziminin kapan ya da kepçe şeklinde olduğu görülür.

Resim99: Ülker Takımyıldızı

Türkler için Ülker Takımyıldızı önem taşır. Çin kaynaklarına göre uzun örgülü saçlar Türklere özgüdür. Örgülü saçları erkekler de kullanır. Budist metinlerde "uzun saçlı tonga" tabirlerine rastlanması, uzun saçın alplik simgesi olmasını anımsatır. Eski arkaik kültürlerde gücün saçta olduğu inancı vardır. Türk mit ve masallarında at kılı ya da saç kılı yakmak kahramanı ya da şamanı öbür dünyaya götürecek olan sihirli hayvanı çağırmak demektir. Oboo ya da Ovoo adı verilen kutsal taş yığınlarından geçerken buraya at

Levent Şahverdi Arşivi

kılı atılır. Alkarısı gücünü uzun saçlarından alır. Saçın kesilmesi demek bir anlamda gücünü yitirdiği anlamına gelir. Şunu da eklemek gerekir Hiung-nu, Hun ve Göktürklerde ölen alplerin saçları kesilir ve saçlar örgülü şekilde mezara konurdu. Eşlerinin saçları ve atlarının kuyrukları da yas alameti olarak kesilirdi. Bu işleme "dullama" adı verilirdi. At ve eş dul kalmış sayılırdı.

Eski Türk kozmoloji düşüncesinde Ejderha Takımyıldızı çok önemsenirdi. (Yay, Akrep ve ağaç unsuru bu konuma yerleştirilmişti. Bu kozmik bölge Türkler için yaratılışın başlangıç yeriydi. Ejderha ve yılanların koruduğu hayat suyunun kaynağı burasıydı ve hayat ağacı bu noktadan yani Samanyolunun merkezinden büyüyordu.

Hun ve Göktürklerin ataları olan Hsiung-nu'lar ejderi, gök ejderi ve yer ejderi olarak tanımlıyordu. Bu düşünce muhtemelen Ejderha Takımyıldızı'nın (Akrep Takımyıldızı ve Antares yıldızı) yaz ayında, gece göğünde zirvede görünmesi, kış ayında ise tepede görünmemesi ve yer altına indiğinin düşünülmesi ile bağlantılıdır.

Gök ejderi ya da Türklerin "Kök Luu" dediği takımyıldızın gezegeni Jüpiter gezegeniydi ve ejderha ile özdeşleştiriliyordu (Türkçe ulu yani büyük sözcüğünün kaynağı da luu kelimesi yani ejderhadır). Ejderha Takımyıldızı ve özellikle üç benek sembolü ile ifade edilen Antares Yıldızı ile özdeşleştirilen ve adı Türk olan kozmik kağan "cada" taşıyla yağmur yağdırabiliyordu.

Ağaç ve ocak da Türklerde merkez sembolizmi ile bağlantılıdır. Devlet, hâkimiyet, sülale ve hükümdarlık sembolleridir. Bu sembollerin göksel ve kozmolojik anlamlarının olduğu açıktır. Sin yıldızı ile özdeşleştirilen Türk-Ata ilk ocağı yakmıştır. Ocak ve ateş, Sin yıldızını simgeler. Gökyüzünde üç dallı hayat ağacı, Akrep Takımyıldızı'nın izdüşüm çizimidir. Bu ikonografi tamga olarak da Türk kağanları tarafından kullanılmıştır.

Ejderhalar çintemani adı verilen değerli bir inciye sahiptiler. Birçok mit ve masal anlatılarında ejderha ve yılanların cada taşı gibi değerli elmas mücevher ve taşlara sahip oldukları anlatılır. Türkler yağmur yağdırmak için ejder resmi yapıyor, kuraklık simgesi olan bir yılan öldürüp cada taşıyla büyü yapıyorlardı. Kaşgari

Levent Şahverdi Arşivi

bir şamanın yazın ortasında kar yağdırdığını kendi gözüyle gördüğünü söyler.

Buryatlar gökten düşen taşların yağmur yağdırdığına inanırlar. Yağmur taşları daima ejderha ile ilişkilidir.

Türk lehçelerinde cada, yad, yada, sata, yay, cad taşı olarak anılan bu taş muhtemelen jade yani yeşim taşı ile de bağlantılıdır. Fakat asıl yay kelimesi ile bağlantısı önemlidir. Yay taşı hem yayık yani ejderha taşı anlamında hem de fonogram olarak Ay ile de ilişkilendirilebilir. İkisi de yani Ay ve ejderha, yağmurlar ile alakalı ve suları yönetir. Türk ikonografisinde Yay burcu yarısı insan yarısı at kuyruğu ejderha olan mitolojik bir yaratıktır. Atlar, aslı ejderha olan kutlu hayvanlardır.

Türkler cada taşı, kurban kanı ve ejder tasvirleri ile bahar döneminde tam da Ejderha Takımyıldızı'nın gece ufkunda yükseldiği dönemde, "yağmur ayini" yaparlar. Uygurlar kuraklık simgesi olan yılanı kurban edip ejder resmi yaparlar ve cada taşı kullanarak yağmur büyüsü yaparlar.

Ejderhalar mitoloji ve masallarda, hayat sularının, hayat ağaçlarının, altın elmaların, hazinelerin ve değerli taşların bekçileridir. Anadolu'da Konya ve civarında halk inançları arasında hâlâ ejderhanın sahip olduğu bu değerli taş ya da inci efsanesi sürmektedir. Yılan taşının, ejderhaların ağzında saklı bir zümrüt olduğuna, ejderha geceleri gezinirken bunu yere düşürdüğüne, bu taşın çıkardığı ışık sayesinde yolunu ve dilediğini bulduğuna, bu taşı ele geçirenlerin dünyada hangi işe girişirlerse mutlaka başarı sağlayacaklarına, bundan başka ne dilerlerse onu elde edeceklerine ve ayrıca zengin de olacaklarına inanılmaktadır.

Prototürk kabul edilen Chou'lar döneminde, yarı insan yarı balık şeklinde, ejder ongunlu tanrı ve tanrıçalar olduğu düşünülüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim100: Ağayib al-malūqāt va ġarayib al-mawğūdā' ou ['Ağāyib-Nāma] Muhammad b. Mahmūd b. Ahmad Tūsī Salmānī (15.yy). Türk mitolojisinde su perileri kuş ve balık kılığına girebilir.

Hsiung-nuların M.Ö. 2.yy. da Kansu'da bir tapınakta yarı insan yarı ejderha görünümünde bir gök tanrısı heykeli vardı. Ayrıca ÖD Tengri adında bir zaman tanrısından da söz ediliyordu. Ötüken dağlarında Türkleri koruduğu düşünülen kurt başlı insan gövdeli bir ruh olduğu varsayılıyordu. Öd Tengri ejderha ile sembolize edilen "Zaman Tengrisi"dir. Alp Er Tonga ile Ödleg arasındaki savaş, kahraman ve ejderha savaşlarını anımsatır. Kaşgari "Ödleg ile Ay tükenir", ifadesini kullanır. Türk mitlerinde Ay tutulması ile ilgili anlatılarda, ejderhanın Ay'ı yiyerek tükettiği varsayılır.

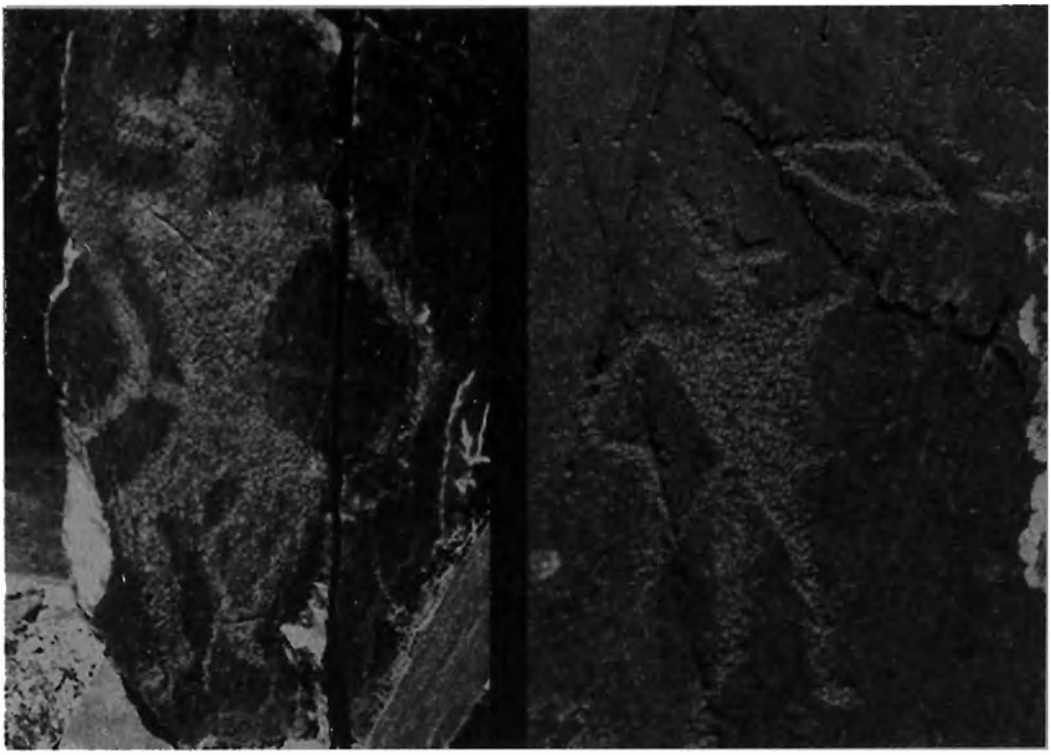
Levent Şahverdi Arşivi

Resim101: Türk Selçuklu 12-13.yy metal plaka. Ejderha öldürme sahnesi.

Kaşgari'nin "öküz" anlamına gelen "ud" ve ejderha anlamına gelen "öd" kelimelerini aynı cümlede kullanması da anlamlıdır. Türklerin yaz ve kış tanrıları adını verdikleri ve mevsimi ikiye böldüğünü düşündükleri mayıs (Hıdrellez) ve kasım ayları Öküz yani Boğa Takımyıldızı ve Akrep yani Ejderha Takımyıldızlarıdır. Bunlar zamanı yaratan ve evreni eviren varlıklar olarak düşünülür.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim102: Kazakistan'daki kurt başlı insan gövdeli antropomorfik petroglifler. Türkleri koruduğu düşünülen kurt başlı insan gövdeli ruh ile bağlantılı, kurt kılığına girmiş Türk alp görüntüleri. Alplar savaşta kendi ongun hayvanlarının kılığına girer ve o hayvanın gücünü elde ettiklerini düşünürlerdi.

Gök çığrısını yani evreni iki ejderhanın çevirdiğine inanılıyordu. Bu yüzden Türkler gök ejderini ve Jüpiter'i "Zaman Tanrısı" olarak görüyorlardı. Gök Tanrısı hanı Jüpiter... Türk takvimi 12 yıllık Jüpiter döngüsüne göre yapılıyordu.

İslam kozmolojisine göre Levhi Mahfuz, gökyüzündeki burçlar kuşağıdır. Başlangıçtan mahşere kadar her şeyin yazılı olduğu levhadır. Uzunluğu yerle göğü ayıran yüzeye (ufuk çizgisi ve dairevi alan), eni de doğudan batıya uzanır. İbni Arabi'ye göre İslam mistisizminde baş melek sayılan İsrafil'in göksel karşılığı Jüpiter'dir. İsrafil bu levhaya bakar ve Tanrı'nın buyruğunu meleklere okur. Cebrail ve diğer melekler de bu buyruğu yerine getirir. Tanrı 360 gün buna başvurur. Bu mistik anlatım aslında Jüpiter'in 12 yıllık burçlar kuşağı döngüsüyle ilgilidir. Cavannes'e göre Türkler Jüpi-

Levent Şahverdi Arşivi

ter döngüsüne göre takvimlerini düzenlerdi. Bu nedenle 12 hayvanlı Türk takvimi 12 yıllık devirler olarak düzenlenirdi. Hamilton bir Göktürk metninde Gök Tanrı'nın burçlar ya da takımyıldızlarda 1 yıl durduğunu Türklerde de Jüpiter takviminin bulunduğunu hatırlatmaktadır. O hâlde Gök Tanrı zaman kavramı ve Zaman Tengrisi ejderha ile özdeşleşmektedir. Jüpiter Türklerde mizan yani ölçü unsurudur. Jüpiter gün ve gecenin mizanını düzenler. Bu nedenle ejderhaya atfedilen Zaman Tengrisi kavramı, Jüpiter gezegeni ile de bağlantılı olabilir.

Türkler her 12 yılda bir Tanrı Ülgen için bahar ayında beyaz ejder aygır kurban ederler. Tanrı Ülgen'in göksel karşılığı Jüpiter'dir ve bu gezegen ejderhanın gezegenidir. Türk İslam minyatür resimlerinde İsrafil daima ejderha ile birlikte resimlenir. Türk kozmoloji düşüncesinde Jüpiter Ejderha Takımyıldızı'nın bulunduğu yön olan doğuya yerleştirilir. Ejderha Takımyıldızı ile ilişkilendirilen Yayık, Ülgen'in bir parçası olarak kabul edilir.

Şunu da eklemek gerekir, Raddloff'a göre Altay Türklerinde yine 4 unsur, 4 yön ve 4 takımyıldız ile ilişkilendirilen 4 han vardır. Demir Han, Su Han, Maden Han ve Ağaç Han. Merkezde olan han ise Ugan Han olarak bilinir. Diğer 4 unsur ile ilşkilendirilen Han'lar Ugan Han'ın oğullarıdır. Bu 4 Han'ın Atası ve Yer'in yani toprağın sahibi Ugan Han'dır. Ugan Han muhtemelen Öküz ile bağlantılıdır Boğa Takımyıldızı'nı sembolize eder. Çünkü Altay Türklerinde Ülgen Yaz Tanrısı, Ugan Kış Tanrısı'dır.

Yaz ya da Yay Tanrısı Ülgen, Jüpiter gezegeni, doğu yönü ve Yay, yani Ejderha Takımyıldızı ile, Kış Tanrısı Ugan Han, batı yönü ve Pars yani Boğa Takımyıldızı ile ilişkilendirilir. Türkler için Yaz ve Kış Tanrısı Hıdrellez ve kasım aylarını belirleyen ve yılı ikiye bölen takımyıldızlardır. Oğuz Kağan da işte bu yaz ve kış tanrılarının kızları ile evlenir. Günümüzde Yaz Tanrısı Akrep, Kış Tanrısı Boğa Takımyıldızlarıdır. Bu takımyıldızlar gece ve gündüz göğünde mayıs ve kasım aylarında ufuk çizgisinden yükselmeye başlar.

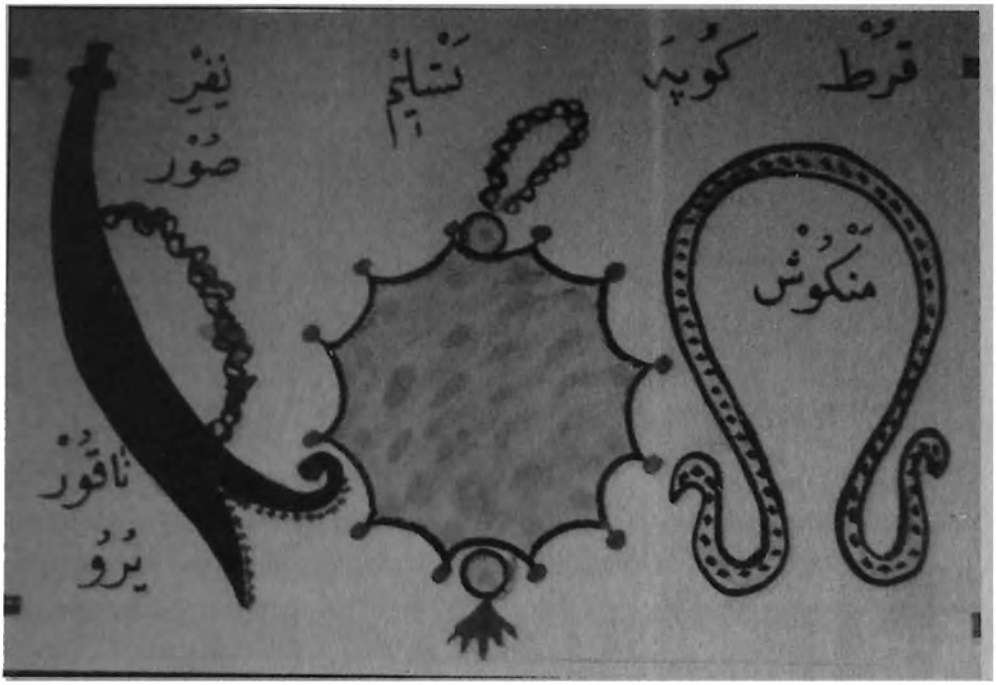
Levent Şahverdi Arşivi

Resim103: 15-16. yy minyatürlerinde resimlenmiş Sur'a üfleyen melek İsrafil tasvirleri. Görüldüğü üzere Sur adı verilen borunun 7 başı vardır, tıpkı 7 başlı ejderha gibi. İsrafil'in göksel karşılığı Jüpiter gezegenidir, Jüpiter ise Ejderha Takımyıldızı ile ilişkilendirilir.

Türk-İslam minyatürlerinde Sur borusu aynen ejderhanın 7 başını ifade edecek şekildedir. Türk Bektaşi dervişlerinin kullandığı Nefir ya da Yuf Borusu da ejderha ağızlıdır. Sibirya şamanları, gök evinin altın borularından bahseder ve Gök Tanrı'nın 7 borusu olduğunu söyler. Gök Tanrı çoğunlukla Jüpiter ile ilişkilendirilir.

Levent Şahverdi Arşivi

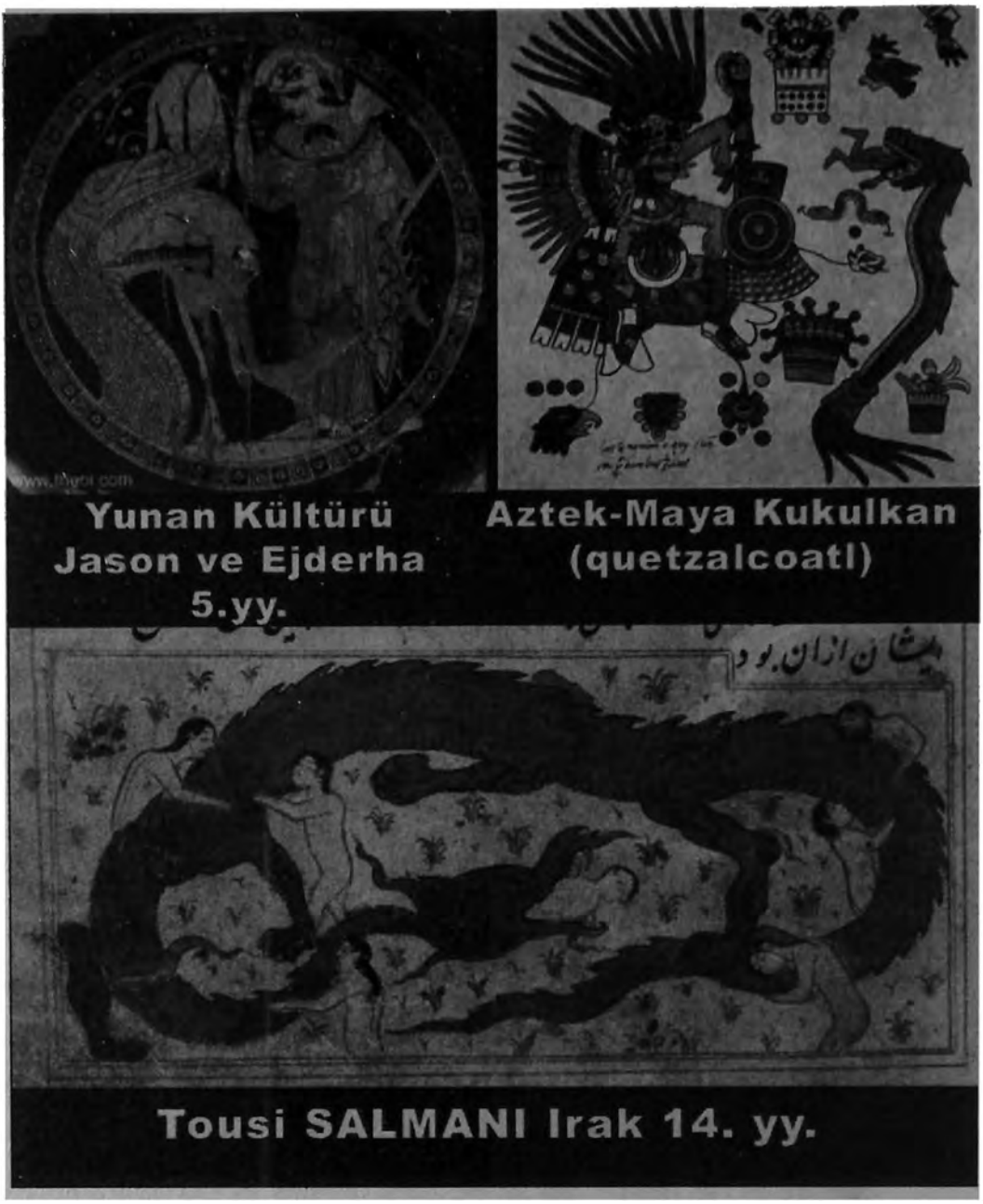

Resim104: Bektaşi dervişlerinin kullandığı ejder ağızlı Yuf Borusu ya da Nefir. Ortadaki sembol 12 dilimli ve tamamiyle kozmolojik bir ikonografi olan "Teslim Taşı". 12 Burç ya da 12 İmam olarak bilinir. En sağdaki sembol yılan şeklinde olan ve "mengüç" adı verilen küpedir.

Evren ile türdeş olan yıl kelimesi yılan kelimesinin köküdür. Yıl bir zaman ölçüsüdür ve simgesel anlamda dünyanın etrafındaki çemberdir.

Kozmik zamanı aşmak, ejderhayı yenmek demektir. Zamanın dışına çıkan kimse tanrısal boyuta ulaşır ve sonsuz bir "an" içinde yaşar. Cehaletten aydınlanmaya geçiş demektir aslında. Duyu üstü dünyaya geçiş. Eckardt "Tanrıyla birleşmenin önünde zamandan başka bir engel yoktur" der. Zaman bizi ejderha gibi tüketir. Yunus bir dizesinde "Evren bir ejderhadır ademleri yutucu" diyerek zamanı ejderha kavramıyla açıklamaktadır. Türk tasavvuf felsefesinde de Zaman Tengrisi ejderha ile özdeşleşmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim105: Türk kozmoloji düşüncesinde ejderha Zaman Tanrısı'dır ve zamanı yönetir. Evren çarkını iki ejderha çevirir, Bunu Selçuklu eserlerinde de görürüz. Evren ejderha demektir. Eviren yani çarkıfeleği çeviren anlamında kullanılır. Türk mit ve masallarında da sıkça adı geçer. Yedi Başlı Evren, Yel Büke, Evren-ü Ejderha gibi. Hacı Bektaş-ı Veli bir EVREN'dir. Ejder kılığına girebilir ve zamana hâkimdir yani ERENDİR. Buna göre EREN kelimesi de evren ile ilişkilidir. Erenler, malum zamanın ve mekânın

Levent Şahverdi Arşivi

dışındadır, onların cesetleri bile çürümez. Savaş zamanlarında cesetlerine girerler ve askerlerimize yardım ederler. Bu söylenceler halk arasında çok iyi bilinir. Mitolojilerde kahraman arketipi mutlaka ejderha ya da benzeri bir yaratıkla savaşır. Ve onu mutlaka yener ve erginlenir yani er-eren olur. Bazen de bu kahraman bir ejderha, balık vs. tarafından yutulur. Fakat balık ya da ejderha onu tekrar kusar. Bu da yine mit ve masallarda sıkça karşımıza çıkan bir erginlenme-inisiyasyon motifidir. Yunus'a göre de ejderha "dünya hayatını" ya da "ZAMAN"ı sembolize eder. Zaman daima insanı tüketir. Bakın Yunus Emre ejderhayı ne güzel anlatmış: "Bu dünya bir evrendir âdemleri yuducu / Bize dahi gelüben yuda doyuna bir gün / Görmez misin toprağı hasları kuçmuş yatur / Bizi dahi anun tek ala koynuna bir gün."

Türkler diğer milletlerin efsanelerinde "Naga-Nagi" yani ejderha-yılan insanlar olarak adlandırılır ve tasvir edilir. Bunun en güzel örneğini başlığında ejderha ikonografisi olan Fatih'in portresinde görebiliriz. Elbette bu adlandırmaların çok da iyi niyet taşımadığı açıktır fakat yine de Türklerin ejderha yani Nagalar ile özdeşleştirilmesi dikkate alınmalıdır.

Resim106:
EL GRAN TURCO.
Fatih Sultan Mehmet'e ait bir portre. Başlığında Ejderha Figürü kullanılmış.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim107: Jacopo Ligozzi (1547-1627) tarafından çizilmiş II. Selim'e ait bir tasvir ve ejderha.

Budizm aracılığı ile Hindistan'dan gelen "Naga" ya da Türkçe "Nek" ve kral ve kraliçe masalları Uygur Türk bölgesinde ejder kağan-hanı olarak anılmıştır. İnsan başlı ejder-yılan vücutlu, birbirine dolanmış eril ve dişil unsurları ifade eden, Fuxi ve Nuwa ikonografisi ile de bağlantılı olabilir. Bu ejder kral ve kraliçe Altın Dağ'da otururlar. Suyun "ruhu" sayılan ve yine su ile bağlantılı Ejderha Kağan'ın sahip olduğu "inci", "çintemeni moncuk" olarak adlandırılır.

Selçuklu söylencelerinde sular ile bağlantılı, ejderha kağanlar inci hediye eder.

Levent Şahverdi Arşivi

Çin kaynaklarında "Kay-Qay" halkından bahsedilir. Onların tamgası Yılan'dır. Don Kıpçaklarının Ejderha-Kimak yani Uran-Kay halkından olduğu söylenir. Kıpçak etnik kurumunun diğer üyeleri Karluklar, Çiğiller ve Kaylar olmuşlardır. Uran "Vuran" anlamına gelir ve yılanın sokması ile eşdeğer bir sözcüktür. Uran-Kay kelimesi tam Türkçe tabirle "vuran yılan" anlamındadır. Kay-Qay, Kaşgarlı'nın sözlüğünde adı geçen bir kabilenin adıdır. Buna göre Türkler tarafından kutsal hayat ağacı olarak bilinen "Kay'ın Ağacı" köken olarak "Yılan Ağacı" ile ilişkilendirilebilir. Çünkü tüm dünya mitlerinde ve ikonografierde, hayat ağaçları sonsuz yaşam döngüsünü sembolize eden yılanlar ile birlikte ifade edilir.

Doğu bilimci Joseph Marquart'ın Qayı olarak yorumladığı kelime Osmanlı Kayı Boyu ile ilişkilendirilmiştir. Kaşgarlı'ya göre Kay'ların illeri Altaylar'ın eteklerindedir. Marquart Kayı boyunun Türkleşmiş bir Moğol kavmi olan Kay yani Yılan kabilesinden geldiğini iddia eder ki, yılan fizyolojik yapısı gereği "kayan-kaygan" bir özellik taşır. Bu durumda Kayı boyunun da gerçek manada anlamı Yılan Boyu'dur.

Resim108: Göktürk Kağanı Kapagan-Kapgan Kağan'a ait bitigli bengütaşın altında yer alan kaplumbağa heykeli. Kapagan Kağan, fatih yani fetih yapan anlamı verir. Kapan ve kaplan kelimesinin kökenidir. Kaplumbağanın yan tarafında Göktürk kağanlık simgesi, dağ tekesi ikonografisi ve diğer tarafında yılan sembolü vardır. Kaplumbağaya sarılmış yılan ikonografisi kuzey yönüyle alakalıdır ve Osmanlı minyatürlerinde de sıkça kullanılmıştır.

Şunu da eklemek gerekir: Çinliler kendilerine göre kuzey yönünde olan Türkleri, kaplumbağa ve yılan simgesi ile sembolize edilen, Kuzey Takımyıldızları ile ilişkilendirmişlerdir. Çünkü onlara göre Türkler tıpkı kaplumbağa gibi göç ettikleri yerlere evle-

Levent Şahverdi Arşivi

rini taşır. Ve yılan. Türklere yılan insanlar denmesi de bu takım-yıldız ile özdeşleştirilmelerinden dolayı olabilir. Türkler = Yılan İnsanlar ya da Kaplumbağa İnsanlar.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Akar, Azade 2000, Authentic Turkish Designs, Dover Publications, Inc., New York

And Metin 2007, Minyaturlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, YKY, İstanbul 2004, Osmanlı Tasvir Sanatları, Turkiye İş Bankası Kultur Yayınları, İstanbul

Anohin, A. V. 2006, Altay Şamanlığına Ait Materyaller, Kömen Yayınları, Konya

Aslanapa, Oktay 1984, Turk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul

Atasoy, Nurhan 1971, Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme, İstanbul 2005, Derviş Çeyizi Turkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi, T. C. Kultur ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

Ateş, Mehmet 1996, Mitolojiler Semboller ve Halılar, Symbol Yayıncılık, İstanbul

Azak, Gurbuz 1983-1984, Onbin Turk Motifi Ansiklopedisi, TES, İstanbul

Bachofen, J. Jakob 1997, Söylence Din ve Anaerki, Payel Yayınevi, İstanbul

Bağcı, Serpil 2006, Osmanlı Resim Sanatı, T. C. Kultur ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul

Bascom, William R. 2003, "Nesir Anlatılar" Y. a. y. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1 (Eker vd.) Milli Folklor Yay. Ankara 2003, "Nesir Anlatılar" Y. a. y. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2 (Eker vd.) Milli Folklor Yay. Ankara

Bayat, Fuzuli 2005, Mitolojiye Giriş, KaraM Yayınları, Çorum

2006, Ana Hatlarıyla Turk Şamanlığı, .tuken Yayınları, İstanbul

Levent Şahverdi Arşivi

Beydili, Celal 2003, Turk Mitolojisi Ansiklopedik S.zluk, Yurt Kitap-Yayın, Ankara

Black, Jeremy 2003, Mezopotamya Mitolojisi S.zluğu, Aram Yayın cılık, İstanbul

Buckland, Raymond 2005, İşaretler, Semboller ve Alametler, Kozmik Kitaplar, İstanbul

Campbell, Joseph 1994, Yaratıcı Mitoloji (Tanrının Maskeleri), İmge Kitabevi, Ankara 2003, Doğu Mitolojisi (Tanrının Maskeleri), İmge Kitabevi, Ankara 1992, İlkel Mitoloji (Tanrının Maskeleri), İmge Kitabevi, Ankara 2003, Batı Mitolojisi (Tanrının Maskeleri İmge Kitabevi, Ankara 2000, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Çağatay, Saadet 1957, Turk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler, Ankara

Çaycı, Ahmet 2002, Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, T. C. Kultur Bakanlığı, Ankara

Çığ, Muazzez İlmiye 2004, İbrahim Peygamber (Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, Ortadoğu Uygarlık Mirası, Kaynak Yayınları, İstanbul

Çoruhlu, Yaşar 2002, Turk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995, Turk Sanatında Hayvan Sembolizmi, Seyran Kitap, istanbul

Dorson, M. Dorson 2006, Gunumuz Folklor Kuramları, Geleneksel Yayınları, Ankara

Durkheim, Emile 2005, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Ataç Yayınları, İstanbul

Eberhard, Wolfram 2000, Çin Simgeleri S.zluğu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1942, Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti, Maarif Matbaası, İstanbul 1942, Çinin Şimal Komşuları, İdeal Matbaası, Ankara 1945, Birkaç Eski Turk Ünvanı Hakkında, T. T. K. Basımevi, Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

Eliade, Mircia 1991, Kutsal ve Dindışı, Gece Yayınları, Ankara 2000, Demirciler ve Simyacılar, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, Şamanizm, İmge Kitabevi, Ankara 1994, Ebedi D.nuş Mitosu, İmge Kitabevi, Ankara 2002, Babil Simyası ve Kozmolojisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, Dinsel İnançlar ve Duşunceler Tarihi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1992, İmgeler Simgeler, Gece Yayınları, Ankara

Esin, Emel 2001, Turk Mitolojisine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, Turklerde Maddi Kulturun Oluşumu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004, Turk Sanatında İkonografik Motifler, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1991, Katun (Turk Kadınına Dair), Cilt 7, Sayı 20, A. K. M. Ankara

Frazer, James G. 1991, Altın Dal 1, Payel Yayınevi, İstanbul 1992, Altın Dal 2, Payel Yayınevi, İstanbul

Freud, Anna 1989, Ego ve Savunma Mekanizmaları, Bağlam Yayınları, Ankara

Freud, Sigmund 2002, Dinin Kökenleri, Payel Yayınevi, İstanbul

2004, Psikanaliz Üzerine, Say Yayınları, İstanbul

Fromm, Erich 2003, Ruyalar Masallar Mitoslar, Arıtan Yayınevi, İstanbul

Goody, Jack 2001, Yaban Aklın Evcilleştirilmesi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara

Gökalp, Ziya 1976,Turk.uluğun Esasları, Kultur Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul 1974, Turk Medeniyeti Tarihi-1, Turk Kultur Yayını, İstanbul 1974, Turk Medeniyeti Tarihi-2, Turk Kultur Yayını, İstanbul 1976, Altın Işık, Kultur Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara 1977, Malta Konferansları, Kultur Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara

Gurtuna, Sevgi 1999, Osmanlı Kadın Giysisi, T. T. K. Basımevi, Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

İnan, Abdulkadir 2000, Tarihte ve Bugun Şamanizm, T. T. K. Basımevi, Ankara

İpşiroğlu, Mazhar Ş. 2004, İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları, YKY, İstanbul 2004, Bozkır Ruzgarı Siyah Kalem, YKY, İstanbul

Jacobi, Jolande 2002, C. G. Jung Psikolojisi, İlhan Yayınevi, İstanbul

Jung, Carl Gustav 2004, İnsan Ruhuna Yöneliş, Say Yayınları, İstanbul 1997, Analitik Psikoloji, Payel Yayınevi, İstanbul 2003, Dört Arketip, Metis Yayınları, İstanbul 1965, Psikoloji ve Din, Oluş Yayınevi, İstanbul

Keskiner, Cahide 1995, Turkish Motifs, Turkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul

Koçu, Reşad Ekrem 1967, Turk Giyim Kuşam ve Suslenme S.zluğu, Başnur Matbaası, Ankara

Kramer, Samuel Noah 2002, Sumerler, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, Sumer Mitolojisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Ligeti, Louis 1998, Bilinmeyen İç Asya, T. T. K. Basımevi, Ankara

Malinowski, Bronislaw 2000, Buyu, Bilim ve Din, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1992, Bilimsel Bir Kultur Teorisi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1992, Vahşilerin Cinsel Yaşamı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Ong, Walter J. 1995, S.zlu ve Yazılı Kultur, Metis Yayınları, İstanbul

Ögel, Bahaeddin 1978, Turk Kultur Tarihine Giriş 5, Kultur Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, İslamiyetten Önce Turk Kultur Tarihi, T. T. K. Basımevi, Ankara 2003, Turk Mitolojisi 1, T. T. K. Basımevi, Ankara 2002, Turk Mitolojisi 2, T. T. K. Basımevi, Ankara 2001, Turk Kulturunun Gelişme Çağları 1, M. E. B. Basımevi, İstanbul 2001, Turk Mitolojisi 2, M. E. B. Basımevi, İstanbul

Önder, Mehmet 1968, Kubad-Abad Sarayı Harpi ve Simurgları, T.

Levent Şahverdi Arşivi

T. K. Basımevi, Ankara
Radloff, Friedrich Wilhelm 1994, Sibiryadan 3, M. E. B. Yayınları, İstanbul
Roux, Jean-Paul 2005, Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, Turklerin ve Moğolların Eski Dini, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
Saydam, M. Bilgin 1997, Deli Dumrul'un Bilinc, Metis Yayınları, İstanbul
Sevin, Nurettin 1990, Onu. Asırlık Turk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Kultur Bakanlığı, Ankara
Suslu, Özden 1999, Tasvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri, AKM Yayını, Ankara
Taş, İsmail 2002, Turk Duşuncesinde Kozmogoni-Kozmoloji, Kömen Yayınları, Konya
Turan, Osman 1941, Oniki Hayvanlı Turk Takvimi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul
Uraz, Murat 1992, Turk Mitolojisi, Mitologya Yayınları, İstanbul
Ünver, A. Suheyl 1958, Turkish Designs, İstanbul

www.astrolojidergisi.com/ psikolojik_astrolojinin_dogusu.htm - 43k
www.bibilgi.com/Zeus-heykeli - 34k -
devturkler.com/devturk/zeus-jupiter-t23252/index.html - 109k –
www.altuntop.somee.com/ islamvebilim/gorunengezegenler.asp - 34k
http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BCzler
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/21.php-Şamanizm
http://www.barisilhan.com/venus_transiti.htm
http://www.astrolojidergisi.com/Venus_Dongusu.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK MİTOLOJİSİ

TÜRKLERDE YARATILIŞ VE EVREN TASARIMI

NURAY BİLGİLİ

Türk mitoloji, destan ve efsanelerindeki "Şifreler" diyebileceğimiz, "Arketipler ve Motifler", olabildiğince bilimsel kaynaklar referans alınarak çözümlenmeye çalışılılan bu eserde, Türk evren tasarımı ve Türk düşünce ve mantık sistemi, Türk yaratılış mitolojileri dediğimiz Altay ve Yakut Türklerinin söylence kültüründeki anlatıları ve bu anlatılarda adı geçen Tanrı ve Tanrıçalar, Göktürk ve Uygur Türeyiş mitolojilerindeki ayrıntılar, bir kozmoloji mit'i olan ve evrenin yaratılışı alegorik bir dille ve şifreli olarak anlatılan Oğuz Kağan Destanı ilginç detay ve fotoğraflarla incelenmiştir.

Bir toplumun düşünce biçimini anlamak için, bilinçaltında kalan ve kuşaktan kuşağa aktarılan söylencelerini bilmemizin gerekmektedir. Örneğin yeni doğum yapmış kadına neden kırmızı eşarp bağlandığını, albasmasının ne olduğunu, ya da neden rüyada saç kesmenin ölüm olarak yorumlandığını anlamak için Türk Mitlerini de bilmek gerekir. Mitolojiler ile bağlantılı bütün imgeler ve simgeler topluluğu, gerçekte o toplumun bilinçaltının kalbidir ve bilinenden çok daha önemli işlevlere sahiptir. En önemli ve temel işlevi bilincimizi evrimleştirmek, Tanrı[illegible]bütünleşmek ve ufkumuzu sonsuzluğa açmaktır.

ISBN: 978-605-4991-56-3

instagram.com/kriptokitaplar
facebook.com/kriptokitaplar
twitter.com/kriptokitaplar

kripto
Kültür Mah. Ataç 2 Sk. No: 71/B Çankaya - Ankara • Tel: 0312 432 1929 • Faks: 0312 432 1933
www.kriptokitaplar.com • e-posta: kripto@kriptokitaplar.com

Levent Şahverdi Arşivi